

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

В.А. Шинкар, С.В. П'ясецька-Устич

МАКРОЕКОНОМІКА:

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКУМ

*Видання друге,
доповнене і перероблене*

Ужгород, 2020

УДК 330.101.541 (075.8)

Ш 62

Навчальний посібник «Макроекономіка: теорія і практикум» по-кликаний допомогти майбутнім дипломованим спеціалістам вищої кваліфікації пізнати закономірності функціонування ринків товарів та платних послуг, грошей та цінних паперів; зрозуміти економічну природу сукупного попиту та сукупної пропозиції, специфіку циклічності економічної динаміки; проаналізувати формування грошово-кредитної системи, структуру грошової маси та тенденції її зміни, особливості функціонування мультиплікатора; розкрити взаємозв'язок інфляції та безробіття; правильно трактувати питання макроекономічної політики у відкритій економіці тощо.

Посібник включає теоретичний матеріал і практичні завдання у вигляді тестів і задач, що робить його зручним у користуванні.

Для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів і всіх, хто цікавиться проблемами національної економіки та механізмом її функціонування.

Автори:

кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет» **В.А.Шинкар;**

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії ДВНЗ «Ужгородський національний університет» **С.В. П'ясецька-Устич.**

Рецензенти:

завідувач кафедри аналітичної економії та міжнародної економіки Львівського національного університету ім. І.Франка, доктор економічних наук, професор **С.М. Панчишин;**

завідувач кафедри економічної теорії Львівського національного університету ім. І.Франка, кандидат економічних наук, професор **П.І. Острроверх.**

Рекомендовано Вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол № 7 від 27 жовтня 2020 р.)

Серед претендентів з гуманітарних наук даний навчальний посібник отримав 1 місце у номінації «Кращий навчальний посібник за 2017 рік».

ISBN 978-617-7868-46-9

© Шинкар В.А., П'ясецька-Устич С.В., 2020

© ТОВ «РІК-У», 2020

ЗМІСТ

Передмова	6
Перелік умовних позначень	9
ТЕМА 1. Макроекономіка як наука	13
1.1. Предмет і основні проблеми макроекономіки	13
1.2. Основні поняття макроекономіки. Макроекономічна політика	17
1.3. Методологія макроекономіки.....	20
Практикум до теми 1	25
ТЕМА 2. Макроекономічні показники в системі національних рахунків	38
2.1. Поняття системи національних рахунків.....	38
2.2. Валовий продукт у системі національних рахунків.....	40
2.3. Методи підрахунку валового продукту	44
2.4. Показники національних рахунків: чистий внутрішній продукт, національний дохід, особистий дохід.....	49
2.5. Номінальний і реальний ВВП і його вплив на суспільний добробут	51
Практикум до теми 2	56
ТЕМА 3. Макроекономічна рівновага. Сукупний попит і сукупна пропозиція	72
3.1. Сукупний попит і фактори, що його визначають.....	72
3.2. Сукупна пропозиція і фактори, що її визначають.....	77
3.3. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Ефект хрещовика.....	82
Практикум до теми 3	86

ТЕМА 4. Макроекономічна нестабільність: економічні цикли і безробіття	103
4.1. Цілі й інструменти макроекономіки	103
4.2. Циклічні коливання в економіці: механізм циклу і його фази	108
4.3. Причини безробіття і його економічні наслідки	115
Практикум до теми 4	122
ТЕМА 5. Макроекономічний аналіз проблем інфляції	142
5.1. Суть і механізми інфляції	142
5.2. Причини і наслідки інфляції	150
5.3. Основні напрямки боротьби з інфляцією	155
Практикум до теми 5	162
ТЕМА 6. Держава в системі макроекономічного регулювання	175
6.1. Необхідність державного втручання в економіку	175
6.2. Цілі і форми державного регулювання економіки	182
6.3. Податкова політика держави	189
Практикум до теми 6	195
ТЕМА 7. Макроекономічна рівновага у системі споживання і заощадження	207
7.1. Класична теорія макроекономічної рівноваги	207
7.2. Споживання і заощадження в масштабах національної економіки: кейнсіанський аналіз	211
7.3. Інвестиції і заощадження: проблема рівноваги. Модель «IS»	216
7.4. Мультиплікатор у ринковій системі господарства	224
7.5. Парадокс ощадливості. Похідні інвестиції	228
Практикум до теми 7	232
ТЕМА 8. Фінансова система і фінансова політика	253
8.1. Суть і роль фінансів. Структура фінансової системи	253
8.2. Державний бюджет та його структура	256
8.3. Бюджетний дефіцит і його регулювання	259
8.4. Фіскальна політика	265
Практикум до теми 8	269

ТЕМА 9. Грошово-кредитна система і грошово-кредитна політика держави	284
9.1. <i>Поняття і типи грошових систем. Мультиплікаційне розширення банківських депозитів</i>	<i>284</i>
9.2. <i>Суть і форми кредиту. Структура сучасної кредитної системи.</i>	<i>288</i>
9.3. <i>Макроекономічна рівновага на грошовому ринку.</i>	<i>292</i>
9.4. <i>Вплив грошей на обсяг виробництва. Модель «IS – LM». ...</i>	<i>299</i>
Практикум до теми 9.	306
ТЕМА 10. Соціальна політика держави.	330
10.1. <i>Ринковий механізм і джерела формування доходів населення</i>	<i>330</i>
10.2. <i>Дохід від неформальної (тіньової) економіки</i>	<i>333</i>
10.3. <i>Нерівність доходів. Система соціального захисту і її розвиток</i>	<i>338</i>
Практикум до теми 10	347
ТЕМА 11. Міжнародна торгівля: особливості й основні принципи.	363
11.1. <i>Роль і особливості міжнародної торгівлі</i>	<i>363</i>
11.2. <i>Вільна торгівля і протекціонізм. Міжнародна торгова політика</i>	<i>370</i>
Практикум до теми 11	381
ТЕМА 12. Валютні курси і платіжний баланс країни	395
12.1. <i>Фінансування міжнародної торгівлі. Платіжний баланс країни.</i>	<i>395</i>
12.2. <i>Валютні курси і коректування платіжного балансу.</i>	<i>403</i>
Практикум до теми 12	411
Перелік питань, що виносяться на екзамен.	424
Глосарій	426
Список рекомендованої літератури.	476

ПЕРЕДМОВА

Макроекономіка є однією з наймолодших економічних наук. В університетах її почали викладати як окрему дисципліну лише у другій половині ХХ ст. Проте макроекономічні ідеї почали формувати ще у середньовіччі із створенням централізованих національних держав.

Завдання науки макроекономіки як складової частини економічної теорії полягає в тому, щоб на основі економічного аналізу узагальнити, систематизувати і дати пояснення функціонуванню механізму ринкового господарства, визначити його ефективні моделі на перспективу. Ці обставини і обумовлюють об'єктивну необхідність набуття ґрунтовних знань з основних положень макроекономічної теорії майбутніми фахівцями у галузі економіки та міжнародних економічних відносин. Знання законів макроекономіки, розуміння процесів і явищ, які відбуваються у трансформаційній економіці, має стати запорукою успіху економічного зростання, фундаментом успішної діяльності всіх суб'єктів підприємницької сфери.

Макроекономіку недаремно вважають концептуальною базою економічної політики держави. Напрямки і динаміка макроекономічного розвитку значною мірою визначають суспільно-політичну обстановку та соціально-економічну ситуацію в країні та перспективи її розвитку.

Саме вивчення цієї науки дає можливість зрозуміти, що відбувається з економікою будь-якої країни і як на неї впливати. Такі проблеми, як інфляція, безробіття, зростання або зменшення доходів торкаються кожного з нас. Розуміння цих явищ дозволить кожній людині усвідомлено зробити правильний вибір у багатьох життєвих ситуаціях: як розпорядитися своїми заощадженнями, як вплине на вітчизняну економіку зміна курсу її грошей по відношенню до долара чи євро, чим обернеться для кожного з нас додаткова грошова емісія в країні тощо.

Крім того, вивчення макроекономіки дозволить нам зробити правильний вибір на користь тієї чи іншої партії або кандидатури на загальних чи місцевих виборах. Сьогодні в Україні відбувається досить інтенсивне маніпулювання свідомістю людей з боку різних політичних сил. Знання економічної теорії, а особливо макроекономіки, зробить це маніпулювання досить проблематичним.

Макроекономіка є нормативною дисципліною для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Актуальність курсу макроекономіки полягає в тому, що він є невід'ємною складовою загальноекономічної підготовки бакалаврів. Роль макроекономіки зростає в результаті фундаменталізації вищої освіти та відповідно до вимог Болонського процесу.

Метою викладання цієї дисципліни є формування системи знань про механізми функціонування національної економіки на основі сучасних макроекономічних теорій та досвіду, набутого макроекономічною практикою.

Вивчення макроекономіки можна вважати успішним лише тоді, коли теоретичні знання доповнюються вмінням економічного аналізу і володінням економічними розрахунками.

Навчальний посібник має за мету подолати розрив між теоретичним викладенням матеріалу і його практичним засвоєнням, допоможе студентам перевести теоретичні знання, одержані під час лекцій і самостійного вивчення макроекономіки, у практичну площину, сприятиме поглибленому вивченню матеріалу курсу в цілому. Викладачам посібник дозволить оптимізувати роботу зі студентами на практичних заняттях, створити базу завдань для індивідуальних навчально-дослідних робіт, поточного та підсумкового контролю навчальних досягнень студентів.

Видання включає навчально-методичне забезпечення до кожної теми: теоретичний матеріал, план семінарських занять, перелік основних категорій, які повинні знати студенти після вивчення теми, завдання для самоперевірки (тести, задачі, запитання), а також, глосарій та список рекомендованої літератури.

Матеріали навчального посібника апробовані авторами в різних аудиторіях – під час викладання курсу макроекономіки

студентам економічного факультету, факультету міжнародних економічних відносин та курсу економічної теорії студентам не економічних спеціальностей в УжНУ.

Автори висловлюють подяку рецензентам – завідувачу кафедри економічної теорії Львівського національного університету ім. І.Франка, професору П.І. Островерху та завідувачу кафедри аналітичної економіки та міжнародної економіки Львівського національного університету ім. І.Франка, доктору економічних наук, професору С.М. Панчишину за зауваження, поради і підтримку.

Сподіваємось, що видання стане добрим помічником у викладанні та вивченні складної навчальної дисципліни, якою є «Макроекономіка», допоможе студентам оволодіти основами макроекономічного аналізу, а серйозна систематична робота з практикумом дозволить ґрунтовно підготуватися до іспиту

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Позна-чення	Термін українською мовою	Термін англійською мовою
<i>A</i>	Амортизація	Amortization (capital consumption allowance)
<i>D</i>	Банківські депозити	Deposits
<i>BR</i>	Банківські резерви	Bank reserves
<i>DI</i>	Безподатковий дохід, дохід у розпорядженні	Disposable income
<i>GAV</i>	Валова додана вартість	Gross added value
<i>I</i>	Валові внутрішні приватні інвестиції	Gross private domestic investments
<i>GDP, Y</i>	Валовий внутрішній продукт (ВВП)	Gross domestic product (GDP)
<i>GNI</i>	Валовий національний дохід (ВНД)	Gross national income
<i>GNDP</i>	Валовий національний наявний продукт	Gross national disposable product
<i>GNP(GDP)ⁱ</i>	ВВП (ВВП) номінальний	Nominal GDP
<i>GNP(GDP)ⁱⁱ</i>	ВВП (ВВП) реальний	Real GDP
<i>e</i>	Валютний курс	Exchange rate
<i>i</i>	Відсоток, номінальна процентна ставка	Interest
<i>GE</i>	Державні витрати	Government expenditures
<i>CU</i>	Готівка поза банками	Cash
<i>MPS, s'</i>	Гранична схильність до заощадження	Marginal propensity to save
<i>MPC, c'</i>	Гранична схильність до споживання	Marginal propensity to consume
<i>H</i>	Грошова база	Monetary base

m_m	Грошовий мультиплікатор	Monetary multiplier
m_d	Депозитний мультиплікатор	Deposit multiplier
C_g	Державне споживання	Government consumption
G	Державні закупівлі товарів і послуг	Government purchases of goods and services
S_g	Державні заощадження	Government savings
I_g	Державні інвестиції	Government investments
$D_{GNP(GDP)}$	Дефлятор ВВП (ВВП)	GNP (GDP) deflator
$AS^L, LRAS$	Довгострокова сукупна пропозиція	Long-run aggregate supply
X	Експорт	Exports
S	Заощадження	Savings
W	Заробітна плата	Wages
M, Z, Im	Імпорт	Imports
J	Індекс Джині	Jeanne index
CPI	Індекс споживчих цін	Consumer price index
$\Delta \bar{E}_i$	Інфляційний розрив	Inflationary gap
$\Delta \bar{E}_{ie}$	Інфляційно-експансійний розрив	Inflationary-expansion gap
cr	Коефіцієнт готівки	Cash ratio
$LFPR$	Коефіцієнт участі у робочій силі	Labor force participation rate
$AS^S, SRAS$	Короткострокова сукупна пропозиція	Short-run aggregate supply
FV	Майбутня вартість грошей	Future value
m_e	Мультиплікатор витрат	Expenditure multiplier
ER	Надлишкові резерви	Excess reserves
NI	Національний дохід	National income
T_{in}	Непрямі податки	Indirect taxes
I_r	Норма обов'язкового резервування	Required reserves ratio
RR, LR	Обов'язкові резерви	Required reserves

Q	Обсяг виробництва	Quantity
PT	Особисті податки	Personal taxes
PI	Особистий дохід	Personal income
π^e	Очікуваний темп інфляції	Expected inflation rate
T	Податки	Taxes
Y_p	Постійний дохід	Permanent income
Y^p	Потенційний ВВП	Potential GDP
u_n	Природний рівень безробіття	Natural rate of unemployment
M^s	Пропозиція грошей	Money supply
r	Реальна процентна ставка	Interest rate
rr	Резервна норма	Reserve ratio
R	Рента	Rent
$\Delta \bar{E}_r$	Рецесійний розрив	Recessionary gap
u	Рівень безробіття	Unemployment rate
P^e	Рівноважна ціна	Equilibrium price
Y^e	Рівноважний ВВП, очікуваний ВВП	Equilibrium GDP, expected GDP
APS, s	Середня схильність до заощадження	Average propensity to save
APC, c	Середня схильність до споживання	Average propensity to consume
C	Споживчі витрати, споживання	Consumer spending, consumption
AS	Сукупна пропозиція	Aggregate supply
E	Сукупні витрати	Aggregate expenditures
AD	Сукупний попит	Aggregate demand
PV	Теперішня вартість грошей	Present value
TR	Трансфертні виплати	Transfer payments
π	Фактичний темп інфляції	Inflation rate
P	Ціна, рівень цін (індекс Пааше), прибуток	Price, price index, profit

U	Чисельність безробітних	Unemployment
NPV	Чиста дисконтова на вартість	Net present value
NI	Чисті інвестиції, національний дохід	Net investment, National Income
NT_{int} , NPT	Чисті непрямі (продуктові) податки	Net indirect taxes
NI_f	Чисті первинні доходи з-за кордону	Net foreign income
NT	Чисті податки	Net taxes
NTR_f	Чисті поточні трансферти з-за кордону	Net foreign transfers
NDP	Чистий внутрішній продукт	Net Domestic Product
NEW	Чистий економічний добробут	Net Economic Welfare
NE	Чистий експорт	Net exports
NNI	Чистий національний дохід	Net National Income
$NNDI$	Чистий національний наявний дохід	Net National Disposable Income

ТЕМА 1.

МАКРОЕКОНОМІКА ЯК НАУКА

План

1. Предмет і основні проблеми макроекономіки.
2. Основні поняття макроекономіки. Макроекономічна політика.
3. Методологія макроекономіки.

1.1. Предмет і основні проблеми макроекономіки

Макроекономіка – один із основних розділів економічної теорії. При вивченні політекономії (основ економічних теорій) ми вели мову про те, що існують два абсолютно різні рівні економічного аналізу: 1) рівень макроекономічного аналізу, який розглядає економіку як єдине ціле, або вивчає агреговані показники; 2) рівень мікроекономічного аналізу, що вивчає поведінку економічних одиниць на рівні галузі, окремої фірми.

Предметом макроекономіки виступають закономірності механізму функціонування всього народного господарства безвідносно до специфіки його окремих галузей, фактори, які визначають його зміни в короткостроковій і довгостроковій перспективі, способи впливу на народногосподарські процеси з боку держави. У даному визначенні фіксуються чотири головні особливості макроекономічного аналізу:

- 1) Об'єкт дослідження – економіка в цілому.
- 2) Фактори, які впливають на економічний розвиток. Саме дія цих факторів викликає коливання економічної активності й супроводжується появою економічних проблем, які потрібно вирішити.

- 3) Наслідки дії факторів впливу на економічний розвиток неоднакові в часі, тому макроекономіка розглядає їх у двох часових інтервалах – короткостроковому і довгостроковому.
- 4) Складовим елементом макроекономічного аналізу є розробка заходів економічної політики держави.

На відміну від мікроекономіки, макроекономіка піддає аналізу найбільш суттєві взаємозв'язки і закономірності у суспільному виробництві, абстрагуючись від особливостей поведінки окремих ринків. Це дозволяє пояснити глибинні причини, які викликають зміни у поведінці виробництва у цілому, темпів його зростання, спадів у економіці, тенденцій і закономірностей розвитку економіки у перспективі.

Макро- і мікроекономіка не протистоять одна одній, а доповнюють одна одну. Найбільш повні і об'єктивні знання про механізм функціонування народного господарства можна отримати, тільки враховуючи висновки і результати досліджень як в галузі макроекономіки, так і мікроекономічного аналізу. Єдність двох розділів сучасної економічної науки в останні роки проявляється все більш помітно.

Сучасна макроекономічна теорія пройшла декілька етапів у своєму розвитку:

- 1) До світової економічної кризи 1929-1933 рр. макроекономічна теорія виконувала переважно теоретичну функцію, описуючи ті або інші функціональні залежності на макрорівні. Економічний розвиток мав здебільшого поступальний характер. Для цього етапу найбільш характерними є дослідження школи фізіократів (Ф.Кене, А.Тюрго), класичної (А.Сміт, Д.Рікардо) і неокласичної (А.Маршал, А.Пігу) школи.
- 2) 30-60 роки ХХ століття – школа кейнсіанства, яка обґрунтувала необхідність широкого державного втручання для стимулювання економічного зростання і виходу із кризи. Основні ідеї школи були обґрунтовані Дж.Кейнсом у його знаменитій праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.).
- 3) 60-70 роки ХХ століття – основним конкурентом кейнсіанству став монетаризм (М.Фрідмен), який виявив не-

доліки кейнсіанського пояснення багатьох економічних проблем і, відповідно, обмеженість рецептів їх вирішення. У цей період здійснюється інтенсивний пошук нових підходів до регулювання економіки. Головною стала проблема інфляції при одночасному зниженні виробництва. Ця ситуація отримала назву стагфляції. Кейнсіанські рекомендації у нових умовах виявились непридатними. Було висунуто гасло «Назад до Сміта», що означало відмову від методів активного державного втручання в економіку.

- 4) На початку 80-х років ХХ століття активні позиції в макроекономіці завоювала школа «економіки пропозиції», яка поклала в основу проведення економічної політики скорочення податків як засобу стимулювання підприємницької активності. У цей період податкові системи розвинутих капіталістичних країн зазнали значних змін у бік зниження податкових ставок і прогресії оподаткування. Теоретичною основою цих змін стала бюджетна концепція американського вченого А.Лаффера, який вже в середині 70-х років ХХ століття показав, що податкові надходження є одночасно продуктом і податкової ставки, і податкової бази (суми доходів). Якщо податкова ставка зростає, то при певних умовах податкова база скорочується.
- 5) У сучасних умовах широке поширення отримала теорія раціональних очікувань (Дж. Мут, Р.Лукас й ін.). Стверджується, що люди ведуть себе раціонально (ідея А.Сміта). Вони використовують всю інформацію, про функціонування економіки і приймають відповідні рішення, які максимізують їх добробут. У цьому суть раціональних очікувань.

Очікування можуть збільшити або зменшити попит на ринках (товарів і послуг, фондовому і т.п.) і вплинути на рівень цін, що відповідно стимулює або зменшує обсяги виробництва. Наприклад, у засушливий рік очікування приводять до того, що люди запасуються продовольчими товарами напередодні стрибка цін, який обумовлює зростання цін на продовольство ще до того, як врожай зібраний. Прихильники теорії раціональних очі-

кувань вважають, що активна політика держави не має гарантованих шансів на успіх, тому що реакція людей і фірм на політику держави може не співпадати з тою, на яку уряд (державна) розраховує. Теорія раціональних очікувань виступає проти активного втручання держави в економіку. Проблема раціональних очікувань населення України має надзвичайно важливе значення для стабілізації економіки нашої держави.

Суперечності різних шкіл макроекономіки ведуться головним чином навколо ключового питання: чи допустиме втручання держави в спонтанний розвиток економічних процесів, якщо допустиме, то якою мірою, і чи робить при цьому подібне втручання який-небудь позитивний вплив? Це, можна сказати, головний водорозділ між ними. При цьому об'єктом вивчення всіх шкіл є, як правило, три головні економічні проблеми: зайнятість, інфляція, економічне зростання.

Чому саме ці проблеми? Тому, що ідеальна макроекономічна модель являє собою безперервно зростаючий продукт в умовах повного використання всіх ресурсів суспільства (перш за все, праці), при стабільному стані грошові системи. Тобто, ідеальна макроекономічна модель передбачає стійке економічне зростання у відповідності зі зростанням суспільних потреб при заощадженні рівноваги на товарних і грошових ринках.

Зрозуміло, що в реальному житті ця модель не діє:

- 1) економічне зростання лише в довгостроковій перспективі здійснюється безперервно, в більш короткі проміжки часу – циклічно;
- 2) у періоди спадів має місце неповне використання виробничих потужностей суспільства, у тому числі, неповне завантаження ринку праці, яке супроводжується наявністю безробіття;
- 3) саме економічне зростання обтяжене інфляцією, яка перешкоджає підвищенню його темпів.

Тому будь-яка макроекономічна модель є лише приблизною копією реальної дійсності, вона завжди відкрита для критичного аналізу і можливих покращень. Це, звичайно, не означає, що самі моделі у зв'язку з наявністю недоліків непридатні для розробки відповідних заходів економічної політики. Наукові дискусії в ідеалі

повинні завершуватись зближенням позицій, що нерідко і відбувається. Критерієм істинності тієї чи іншої логічної конструкції залишається, як завжди, тільки практичний досвід розвитку економіки.

1.2. Основні поняття макроекономіки. Макроекономічна політика

Ключовими поняттями макроекономіки є **валовий внутрішній продукт (ВВП) і національний дохід**, оскільки вони виступають головними вимірниками рівня економічної активності в суспільстві. Точність вимірювань має вирішальне значення, бо саме від неї у кінцевому рахунку залежить обґрунтованість теоретичних висновків і рекомендацій.

Свої вимірники є для **зайнятості й інфляції**, які ми будемо вивчати у відповідних темах. Між найважливішими макроекономічними змінними – зростанням безробіття й інфляцією – існують взаємозв'язки, які можуть бути ефективно використані при проведенні економічної політики. Річ у тім, що одночасне вирішення проблем повної зайнятості й стабільного рівня цін у макроекономіці досить суперчливе і проблематичне. Наприклад, до зменшення загального рівня цін (інфляції), і навпаки. Тому суспільство вимушене розробляти систему пріоритетів у здійсненні завдань, які воно перед собою ставить.

Одними з фундаментальних категорій макроекономіки є **сукупний попит і сукупна пропозиція**. Їх визначна роль базується на тій теоретичній основі, що обсяг виробництва і рівень цін визначаються саме співвідношенням між сукупним попитом і сукупною пропозицією.

У макроекономічній теорії є цілий напрямок – **економетрика**, який спеціально займається моделюванням поведінки сукупного попиту і сукупної пропозиції відносно до емпіричних даних конкретної країни. Говорячи про макроекономічні моделі, необхідно постійно мати на увазі, що вони не можуть бути точною копією реальної дійсності. Одним із головних принципів аналізу поведінки побудови макроекономічних моделей є принцип «при інших рівних умовах». Наприклад, коли ми говоримо, що сукуп-

ний попит пов'язаний із рівнем цін зворотною залежністю, то це справедливо лише «при інших рівних умовах». Це значить, що із зростанням рівня цін сукупний попит буде, як правило, зменшуватись. Однак у реальному житті мають місце ситуації, коли одночасно зростають ціни і збільшується сукупний попит.

Об'єкт дослідження макроекономіки характеризується агрегованими показниками. Агреговані показники відображають сукупність специфічних економічних одиниць як одного цілого. Наприклад, аналіз 300 тисяч малих підприємств України здійснюється так, мовби вони склали одну одиницю.

Суб'єктами макроаналізу виступають:

1. Сектор домашніх господарств, що містить усі приватні господарства країни, діяльність яких направлена на задоволення власних потреб. Домашні господарства проявляють три види економічної активності: пропонують фактори виробництва, споживають частину отриманого доходу і заощаджують.
2. Підприємницький сектор – це сукупність усіх фірм, зареєстрованих у межах країни. Підприємницький сектор проявляє такі види економічної активності: пред'являє попит на фактори виробництва, пропонує результати своєї діяльності та інвестує.
3. Державний сектор – усі державні інститути та установи. Держава виробляє суспільні блага, які надходять споживачам «безоплатно» (безпека, досягнення фундаментальної науки, послуги державної, соціальної та виробничої інфраструктури).
4. Сектор закордону містить усі економічні суб'єкти, які знаходяться за межами даної країни, а також іноземні державні інститути. Вплив закордону на вітчизняну економіку здійснюється через взаємний обмін товарами, послугами, капіталом та національними валютами.

У сучасних умовах сформувалось декілька напрямів макроекономічної політики, основними з яких є **фіскальна і монетарна**. Об'єктами регулювання при проведенні монетарної політики є, головним чином, величина грошової маси і ставка відсотка, а для фіскальної політики – величина податків і обсяг держав-

них витрат. В Україні монетарну політику розробляє і реалізує Національний банк України (НБУ), а фінансову – Верховна Рада, як вищий законодавчий орган.

Теоретичні дискусії між різними школами макроекономіки в основному зводяться до наступного: який набір монетарних і фінансових заходів є оптимальним для вирішення проблеми відновлення рівноваги в даній конкретній ситуації?

Теорія економічної політики в сучасних умовах не вичерпується обґрунтуванням заходів монетарного і фінансового характеру. Надзвичайно важливою сьогодні є проблема **збалансування держбюджету** і підтримання оптимальної величини державного боргу. З даної проблеми в маркоекономічній теорії відсутня єдність думок і ведуться тривалі й цікаві дискусії.

В економічній політиці розрізняють **короткострокові й довгострокові завдання**. Останні утворюють структурну політику держави. Україна сьогодні стоїть перед необхідністю проведення серйозних структурних зрушень в економіці.

Однією з різновидностей економічної політики є **соціальна**. Реалізація цієї політики передбачає вирішення таких проблем, як соціальне забезпечення, розвиток громадських систем освіти, охорона здоров'я, культура й інші сфери діяльності, які охоплюють розвиток людини. Сьогодні в розвинутих країнах відбувається процес соціалізації економічного життя.

У макроекономічній теорії потрібно враховувати дію **зовнішньоекономічних факторів**, що знаходить кінцевий прояв у проблемі рівноваги платіжного балансу країни. Без урахування цих факторів практичне використання макроекономічних моделей може дати нульовий результат.

Ми з вами будемо розглядати в основному досвід макроекономічної політики в розвинутій ринковій економіці. У той же час у перехідній економіці, поряд із загальними рисами, які роблять її схожою на розвинуту ринкову економіку, є і суттєва специфіка у прояві ринкових закономірностей. Не можна сліпо копіювати чий-небудь досвід. Завжди важливо пам'ятати, що країн з ринковою економікою є багато, але процвітаючих серед них значно менше. Сама собою макроекономічна теорія є ключем до успішного вирішення багатьох економічних проблем у будь-якій краї-

ні, але по суті вона не може гарантувати успіх макроекономічної політики, яка використовує ці теоретичні побудови.

1.3. Методологія макроекономіки

Методологія макроекономічних досліджень базується на постановці емпіричної задачі, виявленні реальних фактів, їх узагальненні і визначенні принципів або економічних теорій, які потім стають основою для розробки економічної політики держави.

Особливостями методології макроекономіки є те, що ця наука:

- оперує агрегованими величинами (показниками), які характеризують або всю економіку в цілому, або її найважливіші сфери (сектори): валовий внутрішній продукт, курс національної валюти, торговий та платіжний баланс, ринок грошей тощо;
- досліджує ті процеси і явища, природа яких може бути пояснена лише на загальнонаціональному рівні, тобто з позицій економіки як цілого: кризовий спад, загальний рівень цін, безробіття, дефіцит (профіцит) державного бюджету, державний борг тощо;
- широко використовує модельний інструментарій для створення пояснюючих моделей функціонування економіки як цілого та модулів прийняття економічних рішень.

Макроекономічний аналіз здійснюється на двох рівнях:

1. **Ex post** (національне рахівництво), яке базується на вивченні фактично досягнутих параметрів з метою своєчасного корегування макроекономічних концепцій.

2. **Ex ante** (прогностичне моделювання) – прогнозування економічних процесів на майбутнє, моделювання можливих факторів впливу на значення макроекономічних показників.

Усі макроекономічні процеси вивчаються на основі побудови моделей. **Макроекономічні моделі** – це формалізований опис економічних процесів і явищ з метою виявлення основних взаємозв'язків між ними. Для побудови моделі необхідно виділити істотні, найважливіші характеристики для кожного дослі-

джуваного явища і абстрагуватися від несуттєвих явищ і чинників. Отже, модель є певним спрощеним відображенням дійсності, що дозволяє виявити основні закономірності розвитку економічних процесів і розробити варіанти вирішення таких складних макроекономічних проблем, як економічне зростання, інфляція, безробіття тощо.

Макроекономічні моделі можуть бути представлені у вигляді функцій, графіків, схем і таблиць, які дозволяють зрозуміти взаємозалежності між макроекономічними величинами, причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами.

Моделі включають два види показників: екзогенні і ендогенні.

Екзогенні величини – це показники, що задаються ззовні моделі і є автономними (незалежними).

Ендогенні величини – це показники, що формуються всередині моделі.

Модель дозволяє показати, як зміна екзогенних величин (зовнішній імпульс) впливає на зміну ендогенних. Наприклад, якщо функція споживання має вигляд:

$$C = C(D_i, W),$$

де C – величина сукупних споживчих витрат;

D_i – наявний дохід;

W – багатство,

то D_i і W – екзогенні величини, C – ендогенна величина.

Ця модель дозволяє досліджувати, як зміна наявного доходу і/або багатства змінює величину споживчих витрат. Таким чином, споживання виступає як залежна величина (функція), а наявний дохід і величина багатства – як незалежні величини (аргумент функції). У різних моделях одна і та ж величина може бути і екзогенною, і ендогенною. Так, у моделі споживання споживчі витрати (C) виступають як ендогенна (залежна) величина, а в моделі сукупного попиту $AD = C + I + G + X_n$ споживчі витрати є екзогенною (незалежною) величиною, тобто змінною, яка визначає величину сукупного випуску і сукупного доходу. Виняток – змінні державного управління, які, як правило, є екзогенними (державні закупівлі товарів і послуг, податкові ставки, величини

на трансфертів, облікова процентна ставка, норма обов'язкових резервів, грошова база).

Важлива особливість макроекономічних змінних у тому, що вони поділяються на дві групи: показники потоків і показники запасів. **Потік** – це кількість за певний період часу. У макроекономіці, як правило, одиницею часу є рік. До потокових показників належать: сукупний випуск, сукупний дохід, споживання, інвестиції, дефіцит (профіцит) державного бюджету, експорт, імпорт тощо. Усі вони розраховуються щороку, тобто отримані в розрахунку на один рік. **Запас** – це кількість на певний момент часу, тобто на певну дату, наприклад, на 1 січня 2017 р. До показників запасів відносяться національне багатство, особисте багатство, запас капіталу, чисельність безробітних, виробничий потенціал, державний борг тощо.

Макроекономічні показники можуть бути класифіковані також на абсолютні і відносні. Абсолютні показники вимірюються в грошовому (вартісному) виразі. Виняток становлять показники чисельності зайнятих і безробітних, які вимірюються в кількості чоловік. Відносні показники вимірюються у відсотках або відносних величинах.

До відносних показників належать такі: рівень безробіття, дефлятор (загальний рівень цін), темп інфляції, темп економічного зростання, процентна ставка, ставка податку тощо.

Результати макроекономічного моделювання значною мірою залежать від періоду, який охоплює модель. Тому в макроекономіці розрізняють два періоди: короткостроковий і довгостроковий.

Короткостроковий період – це проміжок часу, упродовж якого ринкові регулятори не здатні адекватно відреагувати на збурення сукупного попиту і (або) сукупної пропозиції і відновити в економіці повну зайнятість.

Довгостроковий період – це проміжок часу, упродовж якого ринкові регулятори спроможні адекватно відреагувати на збурення сукупного попиту і (або) сукупної пропозиції і завдяки цьому відновити в економіці повну зайнятість.

В основу макроекономічного аналізу покладена модель економічного кругообігу, яка є пояснюючою, тому допомагає зрозуміти

міти, як функціонує економіка в цілому, які функціональні зв'язки існують між основними суб'єктами економіки, що діють на різних, однак взаємопов'язаних ринках, та формують єдиний ринковий механізм господарювання в масштабах всієї економіки.

Економічний кругообіг – циркуляція товарів, ресурсів і доходів між макросуб'єктами та макроринками. Проста модель економічного кругообігу подана на рис. 1.

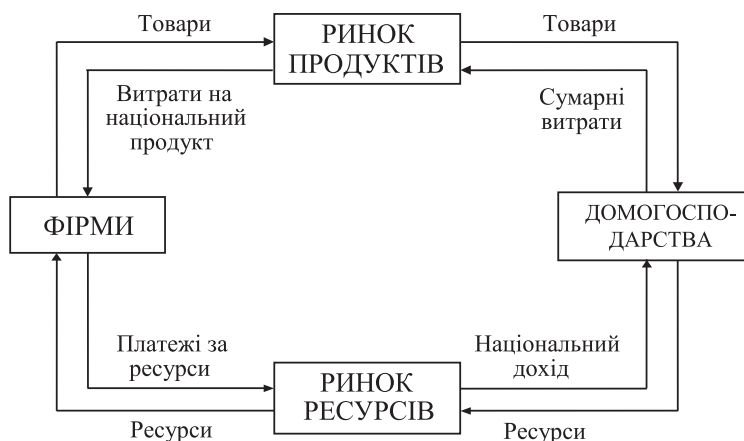

Рис. 1. Економічний кругообіг

Характеристика моделі:

1. У простій моделі беруть участь два макросуб'єкти: домашні господарства та фірми. Така економіка називається приватною, тому що відсутній державний сектор, та закритою, оскільки відсутній зовнішньоекономічний сектор.

2. З макроринків у простій моделі представлені лише товарний і ресурсний, які утворюють реальний сектор економіки, оскільки відсутній фінансовий ринок.

3. На рис. 1 показано циркуляцію реальних потоків, які охоплюють рух товарів і ресурсів (за часовою стрілкою). Грошовий потік відображає рух доходів і витрат (проти часової стрілки). Рівновага економіки проявляється в тому, що кількісно реальний потік дорівнює грошовому.

4. Повна модель економічного кругообігу враховує роль держави, яка з реального потоку бере частину товарів і ресурсів, а з грошового – податки, повертаючи до реального потоку послуги державних установ, трансферти та субсидії. Закордонний сектор забирає від реального потоку даної країни експортні товари і додає імпорتنі, а до грошового потоку додає кошти, виручені від експорту і забирає кошти, витрачені на оплату імпорту.

Основною проблемою макроекономіки є досягнення і підтримання стійкої рівноваги між макроекономічними об'єктами.

Макроекономічна рівновага означає збалансованість макрооб'єктів і пропорційність між виробництвом і споживанням, ресурсами та їх використанням, пропозицією та попитом, матеріально-речовими та фінансовими потоками.

Макроекономічна рівновага – це ідеальний стан економіки. На практиці завжди існують окремі нерівноважні ринки. Однак це не применшує значення категорії «макроекономічна рівновага», оскільки до неї економіка прямує постійно. Розрізняють такі види ринкової рівноваги:

1. **Часткова (мікроекономічна) рівновага** – збалансованість індивідуальних та галузевих ринків товарів або товарних груп, наприклад, ринок нафти, ринок зерна, ринок комп'ютерів.

2. **Загальна економічна рівновага** – рівновага, що встановлюється на певний момент часу. Ця рівновага як цілісна взаємопов'язана система утворена всіма ринковими процесами на базі вільної конкуренції. Вона є сумою рівноважних станів окремих товарних ринків.

3. **Реальна макроекономічна рівновага** – рівновага, що встановлюється на ринку за умов недосконалої конкуренції та впливу зовнішніх чинників. Ця рівновага враховує те, що в сучасних умовах на більшості галузевих ринків переважає недосконала конкуренція, яка ускладнює дію ринкового механізму врівноваження попиту і пропозиції. На економічну систему також впливає держава, яка покликана сприяти відновленню досконалої конкуренції на ринку.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 1

План семінарського заняття

1. *Предмет, функції та основні проблеми макроекономіки.*
2. *Основні поняття макроекономіки. Макроекономічна політика.*
3. *Методологія макроекономіки.*

Теми рефератів

1. *Історія розвитку макроекономіки як науки.*
2. *Методологічні та методичні особливості макроекономічного аналізу.*
3. *Макроекономічні суб'єкти та їх взаємодія.*
4. *Збалансованість економічного кругообігу як передумова макроекономічної рівноваги.*

Основні терміни і поняття

Макроекономіка, мікроекономіка, потреби, економічні ресурси, національна економіка, ринкова економіка, командна економіка, об'єкт макроекономіки, суб'єкти макроекономіки, агрегування, модель, ендогенні (внутрішні) змінні, екзогенні (зовнішні) змінні, макроекономічна політика, економічні ресурси, макроекономічні цілі, макроекономічні інструменти, макроекономічні моделі, чекання *ex post*, чекання *ex ante*, статичні чекання, раціональні чекання, позитивний підхід, нормативний підхід, абсолютні показники, відносні показники, реальні змінні, номінальні змінні. Поняття потоку і запасу. Макроекономічний кругообіг в умовах ринку. Поняття «витоків» і «ін'єкцій».

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Макроекономіка – це галузь економічної теорії, яка вивчає функціонування національної економіки.
Так Ні
2. Першою економічною концепцією, яка містила макроекономічні уявлення, був меркантилізм.
Так Ні
3. Основоположником школи фізіократів був А.Сміт.
Так Ні
4. Стрижнем кейнсіанської філософії макроекономіки є те, що ринкова система не має автоматичного механізму, який забезпечує повну зайнятість ресурсів.
Так Ні
5. Марксистки обстоюють нерівність у розподілі доходів, що підвищує ефективність національної економіки.
Так Ні
6. Обмеженість ресурсів означає незбалансованість між відносно необмеженими потребами і відносно обмеженими засобами, що забезпечують задоволення цих потреб
Так Ні
7. Обсяг виробництва означає, що ресурси використовуються так, що вони найповніше задовольняють потреби суспільства.
Так Ні
8. У командно-адміністративній системі спонукальним мотивом діяльності підприємств є максимізація прибутку.
Так Ні
9. Агрегування являє собою поєднання окремих економічних одиниць в одну чи декілька.
Так Ні
10. Модель кругообігу – це схема, яка відображає безперервний рух ресурсів між економічними суб'єктами.
Так Ні
11. У схемі кругообігу домогосподарства виявляють попит на ресурси.
Так Ні
12. Домогосподарство - економічна одиниця, що складається з однієї або більше осіб, яка володіє ресурсами, забезпечує

ними економіку і використовує отримані за це доходи для купівлі товарів та послуг.

Так Ні

13. У моделі кругообігу сумарні видатки всіх покупців перевищують вартість національного продукту.

Так Ні

14. Економіка майже усіх країн є відкритою.

Так Ні

15. Екзогенні змінні заздалегідь задані для певної моделі.

Так Ні

16. Витрати є платежами фірм за придбані ресурси.

Так Ні

17. Абстракція полягає у спрощеному відображенні економічної системи та її складових.

Так Ні

18. Економічний закон виражає сталий причинно-наслідковий зв'язок між економічними явищами та процесами.

Так Ні

19. Економічне зростання може бути виражене як збільшення виробництва товарів і послуг у даному році порівняно з попереднім роком.

Так Ні

20. Хід міркувань від фактів до узагальнень називають дедукцією.

Так Ні

21. Теоретичне відокремлення реальних і номінальних змінних називають класичною дихотомією.

Так Ні

22. Усі змінні, що виміряні у фізичних одиницях називають номінальними змінними.

Так Ні

23. У короткостроковому періоді ціни є негнучкими, і тому ресурси можуть не повністю використовуватися у виробництві.

Так Ні

24. Довгостроковий - це період, упродовж якого обсяги ресурсів і наявна технологія змінюються.

Так Ні

25. Змішана економіка поєднує в собі ознаки ринкової та командної систем.
Так Ні
26. Спосіб організації національної економіки називають економічною системою.
Так Ні
27. Командна економіка ґрунтується на приватній власності та ціновому механізмі регулювання основних проблем організації економіки.
Так Ні
28. Основу американської моделі становить система заохочення підприємництва, досягнення особистого успіху, збагачення найактивнішої частини населення.
Так Ні
29. Японська модель характеризується значним втручанням держави у господарське життя, спрямованим на створення такого макросередовища, в якому прогресивні галузі зростають найшвидше.
Так Ні
30. Національна економіка – це сукупність підприємств і виробництв, які виготовляють однакову або подібну продукцію.
Так Ні
31. Домогосподарства через видатки свого грошового доходу виявляють свій попит на товари і послуги.
Так Ні
32. Підприємства проявляють наступні види економічної активності: пред'являють попит на ресурси, здійснюють пропозицію товарів, послуг та інвестують кошти.
Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь.

1. У який період макроекономічний аналіз виділився як окрема галузь знань?
- а) XVIII ст.;
 - б) XIX ст.;
 - в) XX ст.;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).

2. *Макроекономіка досліджує економічні процеси на рівні:*
 - а) підприємства;
 - б) галузі виробництва;
 - в) окремого ринку;
 - г) національної економіки.
3. *Макроекономіка не вивчає:*
 - а) механізм інфляції;
 - б) окремого споживача;
 - в) економічне зростання;
 - г) економічну політику держави.
4. *До основних макроекономічних цілей суспільства можна віднести:*
 - а) економічне зростання;
 - б) повну зайнятість;
 - в) стабільний рівень цін;
 - г) усі відповіді правильні.
5. *Фундаментальна суперечність людського суспільства:*
 - а) суперечність між матеріальними потребами людей та економічними ресурсами;
 - б) суперечність між матеріальними потребами суспільства та економічною політикою держави;
 - в) суперечність між рівнем економічного розвитку країни та інтелектуальним рівнем нації;
 - г) суперечність між матеріальними потребами суспільства та економічною системою.
6. *До матеріальних ресурсів відносять:*
 - а) земля;
 - б) праця;
 - в) капітал;
 - г) правильні відповіді (а) і (в).
7. *Якщо наведена крива виробничих можливостей переміститься ліворуч, то можна стверджувати, що:*
 - а) удосконалилася технологія виробництва;
 - б) повніше стали використовуватися ресурси;
 - в) неповно стали використовуватися виробничі можливості;
 - г) збільшився обсяг задіяного реального капіталу.

8. Які з точок на графіку характеризують найбільш ефективно використання ресурсів або повний обсяг виробництва?

- а) точка К;
 б) точки В та Е;
 в) точка N;
 г) усі відповіді не-
 правильні.

9. Розподільчу ефективність характеризує:

- а) зв'язок між кількістю ресурсів, витрачених у процесі виробництва, і кількістю товарів отриманих в результаті використання цих ресурсів;
 б) максимальна віддача від залучених у виробництво ресурсів;
 в) залучення ресурсів до виробництва саме тих товарів та послуг, які найбажаніші й найпотрібніші для суспільства;
 г) використання усіх наявних для виробництва ресурсів.

10. Яке з тверджень поділяють прихильники ліберальної філософії макроекономіки?

- а) зрівняльний розподіл доходів творить ефективну національну економіку;
 б) ефективною є лише приватна власність, всі ж інші форми власності мало результативні;
 в) національна економіка не має автоматичного механізму, який забезпечує повну зайнятість ресурсів;
 г) уряд через бюджетно-податкову політику має впливати на сукупну пропозицію.

11. Яке з тверджень поділяють прихильники марксистської філософії макроекономіки?

- а) ринковий механізм спроможний збалансувати національну економіку;

- б) ринковий механізм неспроможний збалансувати національну економіку;
 - в) центральне державне планування не забезпечує ефективний розподіл ресурсів в економіці;
 - г) найбільш ефективною є приватна власність.
12. Який постулат не поділяють прихильники кейнсіанської філософії макроекономіки?
- а) приватна власність є високоефективною;
 - б) ринкова система не має автоматичного механізму, який забезпечує повну зайнятість ресурсів;
 - в) обсяг національного виробництва й рівень зайнятості визначаються чинниками попиту;
 - г) обсяг національного виробництва й рівень зайнятості визначаються чинниками пропозиції.
13. Яке твердження неправильне?
- а) платежі фірм домогосподарствам за ресурси називають доходами домогосподарств;
 - б) різницю між валовими та чистими інвестиціями називають амортизацією; в) до реальних змінних відносять кількісні змінні та відносні (порівняльні) ціни;
 - г) відокремлення в аналізі номінальних і реальних змінних називають класичною дихотомією.
14. Яке твердження правильне?
- а) модель є спрощеною теоретичною схемою впливу екзогенних змінних на ендогенні;
 - б) макроекономіка вивчає поведінку окремих економічних суб'єктів на ринках ресурсів;
 - в) позитивна економіка вивчає те, що повинно бути;
 - г) домогосподарства є юридичними особами, що виробляють товари та послуги з метою задоволення своїх потреб.
15. Що розуміють під ефективністю економіки?
- а) темпи економічного зростання в країні;
 - б) зростання чисельності населення;
 - в) співвідношення між результатами і витратами;
 - г) досягнутий рівень реального ВВП.
16. Коли економічні інтереси стають могутньою рушійною силою соціально-економічного прогресу?

- а) коли домінують приватні інтереси;
 - б) коли має місце оптимальне поєднання приватних, колективних та суспільних інтересів;
 - в) коли переважають суспільні інтереси;
 - г) коли переважають зовнішньоекономічні інтереси держави.
17. Головним завданням макроекономіки є забезпечення суспільства знаннями, необхідними для:
- а) зростання обсягів виробництва;
 - б) стабілізації виробництва;
 - в) збільшення економічних ресурсів;
 - г) підвищення ефективності економіки.
18. Об'єктом макроекономіки є:
- а) економічна система;
 - б) продуктивні сили;
 - в) приватна економіка;
 - г) виробничі відносини.
19. Об'єкти макроекономічного аналізу характеризують:
- а) ймовірні величини;
 - б) агреговані величини;
 - в) порівняльні величини;
 - г) відносні величини.
20. Предметом макроекономіки є:
- а) економічні закони і категорії;
 - б) механізм функціонування економіки;
 - в) економічна політика держави;
 - г) механізм функціонування підприємства.
21. Суб'єктами змішаної економіки є:
- а) домогосподарства, ринок, держава;
 - б) уряд, міністерства, підприємства;
 - в) домогосподарства, підприємства, держава;
 - г) некомерційні підприємства, фінансові установи, бюджетні установи.
22. Домогосподарства виявляють такі види економічної активності:
- а) пропонують товари та послуги;
 - б) заощаджують та інвестують;

- в) створюють пропозицію грошей;
 - г) пропонують засоби виробництва, споживають і заощаджують.
23. *Підприємства виявляють такі види економічної активності:*
- а) формують попит на фактори виробництва на ринку ресурсів;
 - б) формують споживчий попит;
 - в) створюють пропозицію факторів виробництва на ринку ресурсів;
 - г) сплачують особисті податки до державного бюджету.
24. *Що не є основним каналом зв'язку держави з іншими економічними суб'єктами?*
- а) державні видатки;
 - б) споживчі видатки;
 - в) податки;
 - г) державні закупівлі.
25. *Який сектор не відноситься до макроекономічних суб'єктів?*
- а) підприємницький сектор;
 - б) сектор домашніх господарств;
 - в) державний сектор;
 - г) сільськогосподарський сектор.
26. *Який з перерахованих нижче методів є основним специфічним методом у макроекономіці?*
- а) системно-функціональний аналіз;
 - б) економіко-математичне моделювання;
 - в) поєднання історичного і логічного підходів;
 - г) агрегування.
27. *Основним методом макроекономічних досліджень є:*
- а) метод абстракції;
 - б) моделювання;
 - в) порівняльний аналіз;
 - г) соціологічний.
28. *Яке твердження неправильне?*
- а) закони природи є об'єктивними, а економічні закони – суб'єктивними;
 - б) закони природи є абсолютними, тоді як закони макроекономіки діють як певні тенденції;

- в) закони макроекономіки, як і закони природи, можуть мати формалізоване вираження;
 - г) закони природи нейтральні до людських бажань і мотивів поведінки, а закони макроекономіки діють через людей, які мають певну мету й певні матеріальні інтереси.
29. *Макромоделі відображають:*
- а) об'єктивне зростання показників;
 - б) взаємозв'язок між макроекономічними показниками;
 - в) зв'язок між державними суб'єктами;
 - г) зв'язок між екзогенними величинами.
30. *До екзогенних змінних відносять:*
- а) технологію виробництва;
 - б) інфляцію;
 - в) пропозицію товарів;
 - г) економічне зростання.
31. *З 2008р. ставка рефінансування, встановлена Національним банком України, складала 25 %. Дане твердження відноситься:*
- а) до аналізу ex post;
 - б) до нормативного аналізу;
 - в) до позитивного аналізу;
 - г) правильні відповіді (а) і (в).
32. *Яке твердження правильне?*
- а) американська модель характеризується значним втручанням держави у сферу підприємництва;
 - б) шведська модель є своєрідним поєднанням ринкової економіки та соціалістичної ідеології;
 - в) основу японської моделі становить система заохочення особистого успіху;
 - г) усі відповіді неправильні.
33. *Позитивна функція макроекономіки спрямована на вивчення:*
- а) фактичного стану економіки;
 - б) шляхів подолання спаду виробництва;
 - в) шляхів забезпечення економічного зростання;
 - г) методів державного регулювання економіки.
34. *Нормативна функція макроекономіки спрямована на обґрунтування:*
- а) рекомендацій щодо подальшого економічного розвитку;

- б) причин спаду виробництва;
 - в) наслідків економічної кризи;
 - г) шляхів забезпечення економічного зростання.
35. *Стабілізаційна політика – це:*
- а) сукупність правил поведінки економічних суб'єктів;
 - б) заходи уряду, спрямовані на вирішення макроекономічних проблем;
 - в) здатність ухвалювати раціональні господарські рішення;
 - г) заходи економічних суб'єктів, спрямовані на відновлення макрорівноваги.
36. *Відкрита економіка представляє собою:*
- а) економічну систему, яка пов'язана з іншими державами світу механізмами експорту, імпорту та фінансових операцій;
 - б) економічну систему, яка базується на ринковій основі;
 - в) економічну систему, в якій здійснюється вільно міграція населення;
 - г) усі відповіді правильні.

Завдання 3. Задача:

Задача 1. На рис. 1.1 зображено криву виробничих можливостей економіки, вона включає виробництво двох товарів: комп'ютерів та мобільних телефонів.

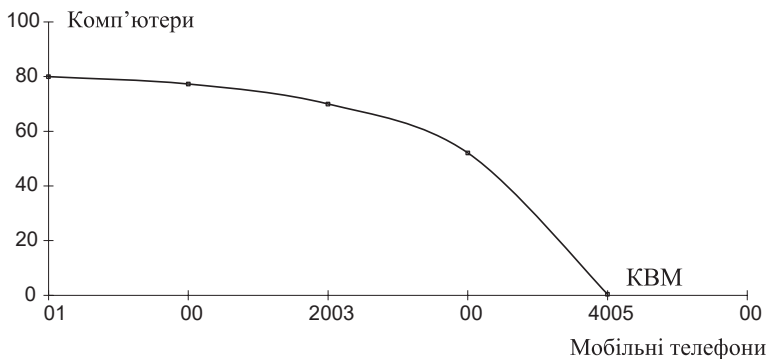
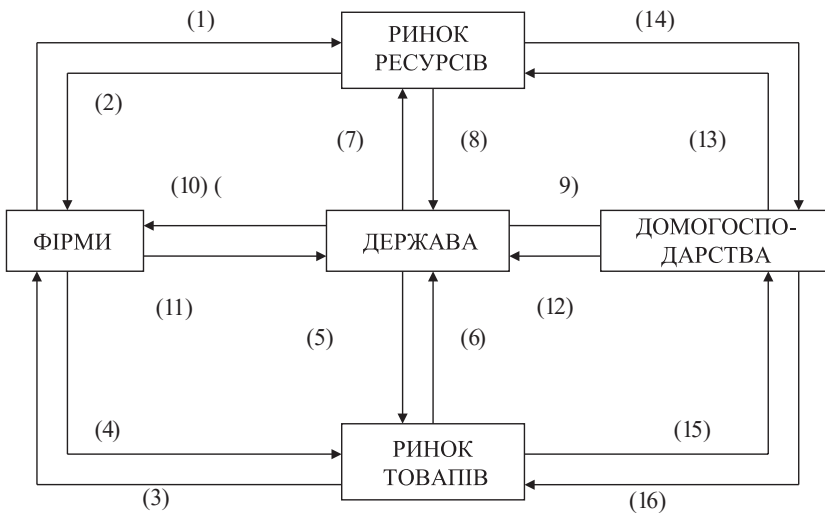

Рис. 1.1 Крива виробничих можливостей економіки країни

Знайдіть точки на графіку для наступних комбінацій виробництва цих двох товарів і визначте ефективний, неефективний і неможливий варіанти виробництва:

1. 60 комп'ютерів і 200 мобільних телефонів.
2. 100 мобільних телефонів і 80 комп'ютерів.
3. 300 мобільних телефонів і 30 комп'ютерів.
4. 300 мобільних телефонів і 40 комп'ютерів.
5. 150 мобільних телефонів і 150 комп'ютерів.

Задача 2. Подана нижче діаграма кругообігу включає підприємства, домогосподарства та уряд (державний сектор), а також товарний ринок та ринок ресурсів.

Дайте назву та пояснення кожному з потоків моделі.

Контрольні запитання та завдання.

1. Назвіть головні особливості макроекономічного аналізу.
2. Охарактеризуйте відмінності мікроекономіки та макроекономіки.
3. Перерахуйте етапи розвитку макроекономічної теорії.

4. Назвіть основні поняття макроекономіки та охарактеризуйте їх.
5. Поясніть, що ви розумієте під поняттями – об'єкти та суб'єкти макроаналізу?
6. Які напрямки макроекономічної політики вам відомі?
7. У чому полягають позитивна й нормативна функції макроекономіки?
8. Які основні інструменти макроекономічного аналізу?
9. Які головні проблеми сучасної макроекономіки?

ТЕМА 2.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ

План

1. Поняття системи національних рахунків.
2. Валовий продукт у системі національних рахунків.
3. Методи підрахунку валового продукту.
4. Показники національних рахунків: чистий внутрішній продукт, національний дохід, особистий дохід.
5. Номінальний і реальний ВВП і його вплив на суспільний добробут.

2.1. Поняття системи національних рахунків

Для аналізу економічних подій, складних господарських взаємозв'язків необхідна система надійних, взаємодоповнюючих показників. Від ступеня достовірності й оперативності інформаційних потоків залежить і якість управління.

У період, коли Україна перебувала в складі СРСР, розраховувався баланс народного господарства (БНГ). У його основі лежала концепція К.Маркса про трудову теорію вартості і про сферу матеріального виробництва, у рамках якого створювався національний дохід. Із БНГ випадала значна частина сфери послуг, зовнішньоекономічні зв'язки. Статистичні зведення і звіти, якими користувались господарники і науковці, директори і міністри, нерідко малювали неадекватну, перекручену картину. Наприклад, збір зерна вираховувався у бункерній вазі, що майже на 10 % перевищувало фактичний показник, обсяги випуску взуття завищувались – у порівнянні з даними зарубіжної статистики –

приблизно на 20% (у загальний показник включають взуття з гуми і полімерних матеріалів, а цю частину продукції зарубіжна статистика взуттям не вважає); виробництво консервів в ЄСРР вираховувалось за кількістю умовних банок, а не за загальноприйнятим показником – у метричних тонах.

У світі існує загальноприйнята Система національних рахунків (СНР). Це система взаємопов'язаних показників розвитку економіки на макрорівні. СНР дозволяє:

- 1) виміряти обсяг виробництва у конкретний момент часу і розкрити фактори, які безпосередньо визначають функціонування економіки;
- 2) побудувати криву, яка характеризує функціонування економіки у попередні роки й у довгостроковій перспективі, використовуючи макроекономічні показники у графічному методі аналізу;
- 3) інформація, яку дає СНР є основою для формування і проведення у життя державної політики, направленої на покращення функціонування економіки. Наприклад, розробляються економічні моделі й прогнози в галузі оподаткування, кредитування, темпів економічного зростання, дефіциту держбюджету, регулювання інфляції і т.д. Без таких розрахунків економічна політика базувалась би на інтуїції.

СНР виводить з того, що валовий продукт країни виробляється як у сфері матеріального виробництва, так і в сфері послуг, тобто в сфері виробництва включається діяльність:

- 1) компаній і підприємств, які виробляють товари і послуги;
- 2) приватних некорпоративних підприємств;
- 3) підсобних господарств;
- 4) осіб вільних професій (адвокатів, артистів, журналістів тощо);
- 5) працівників сфери управління;
- 6) фінансово-комерційних організацій;
- 7) некомерційних організацій (клубів, товариств, асоціацій);
- 8) армії;
- 9) найманої прислуги;
- 10) володарів житла, яке здається в оренду.

Практично не враховуються лише нелегальні види діяльності (наркобізнес, проституція) і ведення особистого домашнього господарства. Але більш детально про це мова йде у наступному питанні.

Ще один важливий принцип, який лежить в основі системи національних рахунків, полягає у визнанні того, що у створенні вартості товарів і послуг беруть участь земля, праця, капітал і підприємницькі здібності, тобто всі фактори виробництва. Створюваний дохід розглядається як результат сукупного використання цих факторів.

Система національних рахунків постійно удосконалюється: у 1993 році ООН затвердила нову стандартну СНР, яка змінила попередню, введена у 1968 році. Нова СНР трохи видозмінює найменування секторів економіки, стандартних і основних макроекономічних показників.

Із метою приведення української статистичної звітності й методів економічного аналізу у відповідність із світовою практикою з 1988 року розпочато впровадження в українську практику СНР, що вимагало проведення великої роботи з перерахунку основних макроекономічних показників розвитку нашої країни і суттєво змінило картину структури національного господарства, динаміки і темпів його розвитку. У цій роботі Україна отримала значну методологічну підтримку з боку високорозвинутих країн Заходу. Сьогодні процес впровадження в українську практику СНР практично завершений.

2.2. Валовий продукт у системі національних рахунків

Центральними показниками СНР є **ВВП (валовий внутрішній продукт)** і **ВНД (валовий національний дохід)**. Вони відображають результати діяльності в двох сферах народного господарства – матеріальному виробництві товарів і послуг; обидва визначаються як вартість всього обсягу кінцевого виробництва товарів і послуг в економіці за певний період часу (рік, квартал, місяць). Підраховуються ці показники як в поточних (діючих) цінах, так і в постійних (цінах якого-небудь базового року).

Які відмінності існують між ВВП і ВНД?

ВВП підраховується за територіальною ознакою. Це сукупна вартість продукції сфери матеріального виробництва і сфери послуг, незалежно від національної належності підприємств, розташованих на території даної країни. Наприклад, вартість продукції і послуг вироблених всіма підприємствами (національними й іноземними) на території України за певний період часу складає показник ВВП.

ВНД – це сукупна вартість всього обсягу продукції і послуг в обох сферах національної економіки незалежно від місця знаходження національних підприємств (у своїй країні або за кордоном). Таким чином, **ВНД відрізняється від ВВП сумою так званих факторних доходів.** До факторних доходів відносяться: дохід найманих працівників (зарплата), рентний дохід, позичковий відсоток, прибуток від використання ресурсів даної країни за кордоном (переведення в країну прибутку від вкладеного за кордоном капіталу, наявної там власності, заробітної плати громадян, які працюють за кордоном) за мінусом аналогічних вивезених із країни доходів іноземців. Щоб розрахувати ВНД, до показника ВВП додають різницю між доходами, отриманими підприємствами і фізичними особами даної країни за кордоном, з одного боку, і доходами, отриманими іноземними інвесторами і іноземними працівниками в даній країні, – з іншого. Ця різниця (між ВНД і ВВП) досить невелика – для провідних країн не більше $\pm 1\%$ від ВВП.

На ВНД України в останні роки значно вплинули міграційні процеси. Із лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків і режиму виїзду з нашої країни трудова еміграція набула масових масштабів. Статистика не дає достовірної інформації про еміграцію робочої сили з України. Однак, за експертними оцінками за кордоном працюють від 2 до 7 млн. українців. Включившись за кордоном у процес виробництва, емігранти частку створеної ними вартості переказують на Батьківщину, збільшуючи тим самим її валовий національний дохід. Наприклад, якщо припустити, що за кордоном працює 7 млн. українців і вони у середньому отримують заробітну плату 500 доларів США на місяць, то виходить, що за рік наші співвітчизники заробляють 42 млрд. доларів. Навіть четверта частина цієї суми, яку люди привозять або переказують в Україну, не може

суттєво не впливати на показник ВНД. За 2019 рік українськими мігрантами було переведено на батьківщину 12-14 млрд. доларів.

При підрахунку показників ВВП і ВНД виникає питання, який із цих показників підрахувати легше, зручніше? Відповідь – ВВП. Враховуючи це, а також, що різниця між ВВП і ВНД досить невелика, у системі національних рахунків практично використовується тільки показник ВВП. Це можна побачити із статистичних звітів, які приводяться за результатами економічної діяльності окремих країн світу, в тому числі і в Україні.

Як розраховується показник ВВП? Головна вимога при розрахунку цього показника – це те, щоб всі товари і послуги, вироблені за певний період часу, враховувались тільки один раз, тобто, щоб при розрахунку враховувалась тільки кінцева продукція і не враховувались проміжкові продукти, які можуть купуватись і перепродаватись багато раз. **Кінцева продукція** – це товари і послуги, які купуються споживачами для кінцевого використання, а не для перепродажу. **Проміжкова продукція** – це товари і послуги, які проходять подальшу переробку або перепродаються декілька разів, перш ніж вони доходять до кінцевого споживача.

Якщо сумувати вироблені в країні товари і послуги у всіх галузях економіки, то неминучий багатократний повторний рахунок, який суттєво перевертує реальний обсяг виробленого валового продукту. Наприклад, зерно, вирощене у сільському господарстві, перш ніж перетворитись в кінцевий продукт – хліб, проходить 4 стадії обробки:

- 1) збір, обмолот і сортування зерна в сільському господарстві;
- 2) очистка, сушка і зберігання на елеваторах;
- 3) розміл зерна на млинах;
- 4) випічка хліба на хлібозаводах.

Отже, для виключення багатократного повторного рахунку ВВП повинен виступати як вартість кінцевих товарів і послуг, включати в себе тільки вартість створювану (додану) на кожній проміжковій стадії обробки. **Додана вартість (ДВ)** – це вартість, створена в процесі виробництва на даному підприємстві, яка охоплює реальний вклад підприємства в створення вартості конкретного продукту. Тому вартість споживаних сировини і матеріалів, що купувались у постачальників і в створенні яких

підприємство не брало участі, у ДВ виробленого даним підприємством продукта не включається. Інакше кажучи, додана вартість – це валова продукція підприємства (або ринкова ціна випущеної продукції) за мінусом поточних матеріальних витрат.

Підрахунок ВВП за сумою доданих вартостей покажемо на прикладі (табл.1).

Таблиця 1.

Додана вартість при п'ятистадійному виробничому процесі (гіпотетичні дані)

Стадії виробництва	Продана ціна матеріалів або продукції (грн.)	Додана вартість (грн.)
Фірма А, вівчарська ферма	60	60 (60-0)
Фірма Б, переробне підприємство	100	40 (100-60)
Фірма В, виробник костюмів	125	25 (125-100)
Фірма Г, оптовий продавець одягу	175	50 (175-125)
Фірма Д, роздрібний продавець одягу	250	75 (250-175)
	710	250 (ВВП)

Із таблиці 1 видно, що якщо б сумувалася вартість всіх товарів не «очищених» від їх проміжкового продукту, то величина умовного ВВП (710 грн.) була б майже втричі більшою, ніж сума доданої вартості (250 грн.). Методом доданої вартості ми не допустили так званого повторного рахунку при вирахуванні ВВП.

Із допомогою ВВП вимірюється обсяг кінцевого випуску товарів і послуг в економіці за певний період часу. У цей показник не включаються деякі операції й послуги, які важко або неможливо врахувати:

- доходи тіньового бізнесу;
- бартерний обмін;
- робота домогосподарок у домашньому господарстві;
- робота вчених «на себе», не втілена у вигляді готової продукції: книг, приладів, зразків і т.п.;

- оплата у вигляді чайових і т.п.

При інших методах підрахунку ВВП в нього не включаються так звані **невиробничі угоди**. Невиробничі угоди бувають двох основних типів: 1) чисто фінансові угоди; 2) продаж уживаних товарів. Чисто фінансові угоди, у свою чергу, підрозділяються на три основних види:

- 1) державні трансфертні платежі** (виплати по соціальному страхуванню, допомога з безробіття, стипендії, пенсії, виплати відсотків із державного боргу тощо). Вони являють собою просто перерозподіл створеного ВВП. Отримувачі цих платежів не вносять якогось внеску у створення поточного обсягу виробництва;
- 2) приватні трансфертні платежі** (разові виплати з приватних фондів, стипендії приватних осіб і організацій тощо). Наприклад, сюди можна віднести відомий Фонд Сороса, який надає допомогу у розвитку науки і освіти у багатьох країнах світу, в тому числі й в Україні;
- 3) угоди з цінними паперами (акціями, облігаціями).** Вони не збільшують поточне виробництво.

Виключення сум уживаних речей із ВВП здійснюється тому, що такі операції або не відображають поточного виробництва, або включають подвійний рахунок. Наприклад, легковий автомобіль випуску 2000 року, проданий у поточному році. Цей продаж не супроводжується збільшенням поточного виробництва. Автомобіль вироблений у поточному році й повторно проданий буде враховувати подвійний рахунок.

2.3. Методи підрахунку валового продукту

Із допомогою показників валового продукту робиться спроба виміряти обсяг річного (квартального, місячного) випуску товарів і послуг в економіці. Ця загальна, зведена величина валового продукту нас цікавить (має значення):

- 1) із точки зору того, з чого вона складається;
- 2) на що вона витрачається.

Наприклад, якщо в Україні у певному році ВВП гіпотетично склав 500 млрд. грн., то нас цікавить із чого складається ця сума і на що вона витрачена.

Як виміряти ринкову вартість всього обсягу виробництва? Існують два основних підходи до виміру ВВП. Перший може бути визначений шляхом сумування витрат на купівлю всього обсягу виробленої у даному році продукції. Це **визначення валового продукту за витратами**. Другий підхід передбачає сумування всіх доходів, отриманих від виробництва всього обсягу продукції даного року. Це **визначення валового продукту за доходами**. Якщо представити це у формі простого рівняння, то можна сказати, що:

$$\begin{array}{l} \text{Обсяг витрат на купівлю} \\ \text{товарів, вироблених у} \\ \text{даному році} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Грошовий дохід,} \\ \text{отриманий від виробництва} \\ \text{продукції даного року} \end{array}$$

За своєю сутністю, це не просто рівняння, це – тотожність. Купівля, тобто витрачання грошей, і продаж, тобто отримання грошей, являють собою, дві сторони однієї і тієї ж угоди. Те, що витрачено на виробництво продукта, є доходом для тих, хто вклав свої людські і матеріальні ресурси у виробництво даного продукту і його реалізацію на ринку (згадайте модель кругообороту ресурсів, продуктів і доходів).

Розрахунок ВВП за витратами передбачає сумування всіх видів витрат на створення кінцевого продукта або послуги. Він **включає наступні статті:**

I Особисті споживчі витрати (С). Це товари повсякденного попиту, предмети споживання довгострокового користування, витрати на послуги й інше. Мова йде про набір товарів і послуг, призначених для фізичних осіб.

II Валові приватні внутрішні інвестиції (І). Поняття «інвестиційні витрати» включає в основному три компоненти:

- 1) всі кінцеві покупки машин, обладнання і верстатів підприємцями;
- 2) все будівництво;
- 3) зміну запасів.

Будівництво нової фабрики, складу або елеватора – це форма інвестицій. Але чому житлове будівництво включається в ка-

тегорію інвестицій, а не споживчих витрат? Річ у тім, що багато економістів визначають капітал (інвестиційні ресурси) як цінність, яка приносить потік доходів. Із цієї точки зору житлове будівництво є активом, який може приносити дохід (пропонування житла в найм). Більшість людей у високорозвинутих країнах не мають власного житла, а орендують його.

ВВП є мірою обсягу продукції, яка виготовлена у даному році. Тому при його визначенні потрібно враховувати споживання продукції (запасів), виробленої у попередні роки. Якщо у підприємств накопичилось більше товарів на полицях і складах у кінці року у порівнянні з тим, що було на початку року, то у економіці протягом даного періоду вироблено більше, ніж спожито. Цей приріст запасів повинен бути доданий до ВВП у якості показника поточного виробництва. Скорочення запасів повинно бути вираховане із показника ВВП.

Чому існує поняття валові приватні внутрішні інвестиції, а не просто інвестиції? Річ в тому, що крім валових існують чисті інвестиції, крім приватних – державні, є не тільки внутрішні, а і зовнішні інвестиції. Потрібно звернути увагу на те, що купівля акцій і облігацій виключається з економічного визначення інвестицій, тому що такі угоди означають передачу права власності на уже наявні активи.

Відмінність між валовими і чистими інвестиціями полягає у наступному. Валові інвестиції включають як суму заміщення спожитих інвестиційних товарів, так і суму приросту інвестицій. Термін «чисті» приватні внутрішні інвестиції призначений тільки для характеристики додаткових інвестицій, які мали місце протягом поточного року. Наприклад, у 2020 році економіка певної країни виробила інвестиційних товарів (засобів виробництва) на 400 млрд. гривень. Однак, у процесі виробництва ВВП 2020 року економіка спожила машин і обладнання на суму 330 млрд. гривень. У результаті економіка додала 70 млрд. грн. (400-330) до вартості нагромадженого у 2020 році капіталу. Валові інвестиції становлять 400 млрд. гривень, чисті – 70 млрд. Це означає, що в кінці 2020 року в економіці було на 70 млрд. гривень більше інвестиційних товарів, ніж на початку року. Економіка у такому разі зростаюча. Якщо валові інвестиції і аморти-

зація (інвестиції, які заміщують використані основні фонди) рівні, то економіка перебуває у застійному, статичному положенні. Коли валові інвестиції менші, ніж амортизація, тобто коли в економіці за рік споживається більше капіталу, ніж виробляється, економіка перебуває у кризі.

III Державні закупки товарів і послуг (G). Це кінцеві витрати органів державного управління на купівлю продукції підприємств і купівлю ресурсів для потреб держави. Виражається це в сумі витрат держави на виплату заробітної плати державним службовцям, на закупку товарів і послуг. Ця група витрат виключає всі державні трансфертні платежі (про це мова йшла вище).

IV Чистий експорт (Xn). Досі йшлося про всі види витрат зі створення кінцевого продукту чи послуги всередині країни. Але яким чином враховуються зовнішньоторгові угоди? Витрати іноземців на українські товари такою мірою пов'язані з українським виробництвом, як і витрати самих українців. Тобто ми повинні враховувати вартість українського експорту. Обсяг імпорту потрібно виключити. Чистий експорт являє собою величину, на яку закордонні витрати на вітчизняні товари і послуги перевищують вітчизняні витрати на іноземні товари і послуги (тобто перевищення експорту над імпортом). Наприклад, за повідомленнями Держкомстату у 2019 році негативне сальдо зовнішньої торгівлі України становило 9,4 млрд. доларів США. Це означає, що імпорт в Україну перевищував український експорт на цю суму.

Чотири категорії витрат, які ми розглянули, включають усі можливі типи витрат. Із їх допомогою вимірюється ринкова вартість виробництва ВВП за певний період часу. Це означає, що **ВВП = C+I+G+Xn**.

Розрахунок ВВП за доходами

Ми зазначали, що обсяг витрат на купівлю товарів, вироблених у даному році дорівнює грошовому доходу, отриманому від виробництва продукції даного року. Було б дуже зручно сказати, що загальні витрати на річний випуск продукції в економіці поступають у домашні господарства у вигляді заробітної плати, рентних платежів, відсотка і прибутку. Однак, картина розподілу ВВП ускладнюється наявністю засобів, які не пов'язані з виплатою доходів.

До них відносяться:

- 1) відрахування на споживання капіталу (амортизація);
- 2) непрямі податки на бізнес.

Щорічні відрахування, які показують обсяг капіталу, споживаного у ході виробництва за окремі роки, називаються **амортизацією**. На відміну від інших видів витрат виробництва, амортизація не є доданням до чийсь-небудь доходів. Фактично це розподіл частини ВВП, який не пов'язаний прямо з виплатою доходів. Це відрахування на «споживання капіталу», тобто на створення грошового фонду, що заміщує знос основних засобів, які беруть участь у створенні ВВП.

У практиці ринкового господарства в склад ВВП підраховано-го за доходами, включаються також **непрямі податки на бізнес**. Такі податки включають загальний податок із продаж, акцизи, податки на майно, ліцензійні платежі і митні збори. Це мовби незароблений дохід, який отримує держава шляхом збільшення цін для свого утримання. Він не поступає домогосподарствам у вигляді заробітної плати, рентних платежів, відсотка і прибутку.

Таким чином, **розрахунок ВВП за доходами включає наступні статті:**

1. Заробітна плата найманих робітників.
2. Рентні платежі, тобто доходи отримувані володарями власності: землі, іншого нерухомого майна тощо.
3. Відсоток на позичковий капітал, тобто виплати постачальникам грошового (позичкового) капіталу, використаного при виробництві ВВП.
4. Поняття прибуток розпадається на два види рахунків:
 - а) доходи на власність, або доходи некорпоративних підприємств, які знаходяться в індивідуальній або сімейній власності, і доходи самостійних працівників: художників, письменників, адвокатів й інших працівників, які працюють не по найму;
 - б) прибутки корпорацій. Для цих юридичних осіб оподаткування і розподіл прибутку мають свою специфіку, яка буде розглянута пізніше.
5. Амортизаційні відрахування.
6. Непрямі податки на бізнес.

Легко переконатись, що ВВП підрахований даним методом, являє собою сукупність доходів, отриманих від економічних ресурсів, що були використані у процесі виробництва суспільного продукту протягом певного періоду (року, кварталу, місяця). Природньо, що ВВП підрахований за доходами і за витратами (за використанням), повинен бути рівний, тобто використання (витрати) ВВП є одночасно доходами осіб, які володіють тими чи іншими факторами виробництва.

2.4. Показники національних рахунків: чистий внутрішній продукт, національний дохід, особистий дохід

Система національних рахунків характеризує процес виробництва, розподілу і кінцевого використання ВВП за певний період часу, як правило, за рік. В умовах зростаючої глобалізації світогосподарських зв'язків більшість високорозвинутих країн засновують свої системи національних рахунків на міжнародних стандартах. Найважливішим з них є СНР-93, тобто система національних рахунків, яка розроблена спільними зусиллями ООН, МВФ, Світового банку, Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), відділу статистики Європейського Союзу і ухвалена статистичною Комісією ООН у 1993 році. В СНР, крім ВВП, входять й інші, тісно пов'язані з ним показники.

Як вимірник валового річного обсягу виробництва ВВП має один важливий недолік: він завищує обсяг виробництва на вартість річних амортизаційних витрат і на суму непрямих податків. Нас цікавить перш за все величина, яку виробництво реально додало до добробуту суспільства, а сума амортизаційних витрат, нагромаджених у спеціальних фондах, добробут суспільства не підвищує. Зменшивши величину ВВП на суму амортизаційних витрат, нарахованих за рік, отримуємо ще один макроекономічний показник – **чистий внутрішній продукт (ЧВП). ЧВП=ВВП-А**. Із допомогою цього показника вимірюється загальний річний обсяг виробництва товарів і послуг, який країна виробила і спожила у всіх секторах свого господарства. Іншими словами, ЧВП показує розмір доходу постачальників економічних ресурсів за

надані ними землю, робочу силу, капітал, підприємницькі здібності, з допомогою яких створений цей ЧВП.

Єдиним компонентом, який не відображає внеску економічних ресурсів в ЧВП є непрямі податки. **ЧВП – непрямі податки на бізнес=національний дохід (НД)**. Національний дохід – це знову створена за рік вартість, чистий «зароблений дохід» суспільства. Цим і визначається важливість НД як макроекономічного показника і його широке використання при порівняльному аналізі.

Якщо врахувати попередній аналіз, а саме відмінність між ВВП і ЧВП, а також ЧВП і НД, то можна зробити висновок, що національний дохід як показник визначає загальний обсяг заробітної плати, рентних платежів, відсотка і прибутку, отриманих у ході виробництва ВВП. У практиці розрізняють вироблений національний дохід. Вироблений НД – це весь обсяг знову створеної вартості товарів і послуг. Використаний національний дохід – це вироблений НД за мінусом витрат (від стихійних лих, збитків при зберіганні тощо) і зовнішньоторгового сальдо.

Національний дохід – це зароблений дохід, але це не означає, що увесь цей дохід отримують домогосподарства. Особистий дохід (отриманий дохід) і національний дохід (зароблений дохід) відрізняються один від одного по тій причині, що частина заробленого доходу – внески на соціальне страхування, податки на прибуток корпорацій і нерозподілені прибутки корпорації – фактично не надходять домогосподарствам. До речі, частина доходу, яка надходить у домогосподарства (трансфертні платежі) не є результатом функціонуючих факторів виробництва.

Національний дохід (зароблений дохід)

-Внески на соціальне страхування

-Податки на прибуток корпорацій

-Нерозподілені прибутки корпорацій

+Трансфертні платежі.

= **Особистий дохід (отриманий дохід)**

Прибуток корпорацій (акціонерних товариств) має свою специфіку використання:

1. Частину отримує держава у вигляді податку.

2. Частина, яка залишилася, виплачується акціонерам у формі дивідендів.

3. Те, що залишилося після сплати податків і дивідендів називається нерозподіленим прибутком корпорації. Ця частина прибутку використовується на створення нових підприємств, купівлю нового обладнання, тощо.

Трансфертні платежі, які не є результатом виробничої діяльності людей, можуть виступати як:

1. Виплати зі страхування від старості й від нещасних випадків, а також допомога з безробіття, яка заснована на соціальних програмах.

2. Виплати по бідності.

3. Різні виплати ветеранам, субсидії на освіту і допомога з непрацездатності.

4. Виплати приватних пенсій і стипендій.

Чи можна вважати особистий дохід таким, яким може розпоряджатися фізична особа? Ні, не можна. У цьому доході не враховані індивідуальні податки. Тому, **дохід, який знаходиться в особистому розпорядженні**, являє собою особистий дохід за вирахуванням індивідуальних податків. Індивідуальні податки складаються з особистих прибуткових податків, податків на особисте майно і податків на спадщину. Основна роль належить першому виду податку. Дохід після сплати податків являє собою дохід, яким домогосподарства розпоряджаються у кінцевому вигляді. Ці доходи використовуються на споживання і заощадження.

Таким чином, система національних рахунків дозволяє розглянути підсумки ділової активності населення країни на стадіях виробництва, розподілу і використання ВВП. Зокрема, СНР дозволяє державі (уряду) визначити основні цілі макроекономічної політики, зважаючи на розглянуті вище показники.

2.5. Номінальний і реальний ВВП і його вплив на суспільний добробут

При визначенні показників СНР дуже важливо з'ясувати, як визначається рівень цін (ціна не одного, а багатьох товарів). Це важливо з двох обставин:

1. ВВП являє собою ринкову вартість (грошову вартість) всіх кінцевих товарів і послуг, вироблених протягом року, а грошова вартість виражається через чинні ціни.

2. Рівень цін змінюється, а це впливає на підрахунки ВВП.

Рівень цін виражається у вигляді індексу:

$$\text{Іц. даного року} = \frac{\text{Ціна ринкової корзини даного року}}{\text{Ціна аналогічної ринкової корзини базового року}} \times 100$$

Як правило, уряди різних країн розраховують індекси ряду наборів, або корзин, товарів і послуг. Найбільш відомим серед цих індексів є **індекс споживчих цін (ІСЦ)**, із допомогою якого вимірюються ціни фіксованої ринкової корзини, яку купує типовий споживач. В Україні така корзина з 1 січня 2017 року розраховується по 328 найменуванням товарів і послуг (раніше було 335). Для виміру загального рівня цін використовується індекс цін ВВП. **І цін ВВП** ширший, ніж ІСЦ оскільки включає не тільки ціни споживчих товарів і послуг, але й ціни інвестиційних товарів, товарів, куплених державою на світових ринках. Наприклад, 2015 рік виберемо базовим. ВВП певної країни склав у 2019 році 64 млрд. грн, а ця вартість у 2015 році дорівнювала 50 млрд. грн.

$$\text{Іц ВВП 2019 р.} = 64/50 \times 100\% = 128\%.$$

Набір індексів цін для різних років дозволяє нам порівнювати рівні цін у різні роки. Підвищення індексу цін ВВП у даному році у порівнянні з попереднім роком вказує на інфляцію; зменшення індексу цін вказує на дефляцію.

Існує показник зміни рівня цін:

$$\text{Зміна рівня цін (\%)} = \frac{\text{ІРЦ(поточний рік)} - \text{ІРЦ(минулий рік)}}{\text{ІРЦ(минулий рік)}} \times 100$$

ІРЦ – індекс рівня цін

Інфляція і дефляція ускладнюють підрахунок валового внутрішнього продукту, оскільки ВВП являє собою грошовий, тимчасовий і кількісний показник. При підрахунку ВВП за поточними цінами, ми не можемо сказати, наприклад, якою мірою від-

булося його збільшення за рахунок зростання обсягів виробництва, або зростання цін. Показник ВВП, який відображає поточні ціни, називається **номінальним ВВП**. Показник ВВП скорегований із урахуванням інфляції (тобто підвищення рівня цін) або дефляції (тобто пониження рівня цін) називається **реальним ВВП**. Найбільш простим і прямим методом дефлювання (пониження грошового виразу ВВП з урахуванням динаміки цін) або інфлювання (підвищення грошового виразу ВВП з урахуванням динаміки цін) номінального ВВП даного року є ділення номінального ВВП на індекс цін (із сотими частками).

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{номінальний ВВП}}{\text{Іц (із сотими частками)}}$$

Наш попередній приклад, номінальний ВВП у 2019 році склав 64 млрд. гривень. Іц цього року 128 (1,28 зі сотими частками). Реальний ВВП 2019 року таким чином дорівнює:

$$\frac{64 \text{ млрд.грн.}}{1,28} = 50 \text{ млрд.грн.}$$

Реальний ВВП показує ринкову вартість обсягу продукції кожного року, виміряну у постійних цінах, тобто в грошах, які мають ту ж ціну, або купівельну здатність, як і в базовому році. Реальний ВВП є більш точною, у порівнянні з номінальним ВВП, характеристикою функціонування економіки.

В останні три десятиріччя в західній економічній теорії все частіше підкреслюється, що ВВП не зовсім точно відображає добробут суспільства, що він не може бути характеристикою добробуту. На це вказують наступні факти:

1. Неринкові операції. Існує багато виробничих операцій, які не здійснюються на ринку і тому не включаються в склад ВВП. Наприклад, робота на присадибних ділянках, дачах (без продажу продукції), праця домогосподарки, ремонт власного будинку тощо.
2. Вільний час. Зростаючий обсяг вільного часу позитивно впливає на добробут суспільства, але це жодним чином не враховується у показниках СНР. Наприклад, у високо-розвинутих країнах Заходу на протязі ХХ сторіччя продо-

- вжуваність робочого тижня зменшилась з 53 до 35 годин, що не могло не вплинути на добробут суспільства.
3. Покращення якісних характеристик продукції. ВВП є кількісним, а не якісним показником. Він не відображає повною мірою покращення якості товарів.
 4. Склад і розподіл сукупного випуску продукції. ВВП служить вимірником обсягу сукупного виробництва, але не відображає змін у складі й розподілі продукції, які в свою чергу можуть впливати на економічний добробут суспільства. ВВП показує набір кількостей продукції, але не вказує чи він є “правильним”. Наприклад, у деяких країнах у структурі ВВП досить великою є питома вага зброї, яка добробут суспільства не підвищує.
 5. Випуск продукції на душу населення. Через багато причин найбільш обґрунтованою характеристикою економічного добробуту є випуск продукції на душу населення. Але цей показник не показує рівень життя окремих індивідів і сімей в економічній системі.
 6. ВВП і навколишнє середовище. Показник ВВП не відображає впливу виробництва на навколишнє середовище. Чим більший обсяг ВВП, тим більше забруднення при інших рівних умовах, навколишнього середовища. Показник ВВП не показує зв'язок між виробництвом і екологічними катастрофами, отруєнням річок і землі кислотними дощами і взагалі забрудненням навколишнього середовища. З цього приводу відомий англійський журнал „The Economist” іронізує: „уявіть собі країну, яка викопала все своє вугілля, спалила всі свої ліси, знищила живу природу, наповнила повітря газом, а річки – брудом. Чи буде така країна через те біднішою? Так – говорить здоровий глузд. Ні – говорять рахунки національних доходів.”
 7. Тіньова економіка. Її стимулюють високі рівні інфляції і податків. Тіньова економіка у високорозвинутих країнах Заходу складає від 5 до 20% обсягу офіційного ВВП. В Україні цей показник становить, за деякими оцінками 40-50% від ВВП. Існування тіньової економіки перекручує розміри таких важливих показників економіки, як

ВВП і рівень безробіття. Політика уряду, яка базується на таких показниках, може бути необґрунтованою і шкідливою. Наприклад, стимулювання зменшення безробіття може викликати зростання інфляції.

Таким чином, валовий внутрішній продукт є досить важливим показником обсягу виробництва товарів і послуг, але він не може бути універсальним критерієм економічного добробуту країни, оскільки в ньому, як зазначалося вище, не враховується ряд важливих чинників добробуту. ВВП є насамперед показником потужності ринкової національної економіки, а не показником економічного добробуту суспільства.

У зв'язку з цим в економічній літературі зроблена спроба сконструювати нові показники економічного добробуту суспільства, які враховували б ті чинники, що не враховує ВВП. У макроекономіці вже є такий показник – **чистий економічний добробут суспільства (ЧЕД)**. Вперше цей показник був введений у наукову термінологію у 70-ті роки ХХ століття американськими економістами У.Нордхаузом і Дж. Тобіном. Він не є конкретним самостійним статистичним показником, а застосовується тільки як доповнення до ВВП.

Чистий економічний добробут суспільства визначається вирахуванням з ВВП грошової оцінки негативних чинників (Чн), що впливають на добробут, та додаванням результатів неринкової діяльності в грошовій оцінці (Рнрд) і грошової оцінки вільного часу (Вч):

$$\text{ЧЕД} = \text{ВВП} - \text{Чн} + \text{Рнрд} + \text{Вч}.$$

Кількісно виразити чистий економічний добробут суспільства непросто. Вся складність полягає в тому, що дати грошову оцінку видам діяльності, які не мають ринкового характеру, досить важко.

Таким чином, ЧЕД є відносно корисним у роботі статистичної служби країни показником. Однак на практиці статистичні служби ООН і національного обліку окремих країн не мають уніфікованої методики розрахунку чистого економічного добробуту суспільства.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 2

План семінарського заняття

1. Система національних рахунків як нормативна база макроекономічного рахівництва.
2. Валовий продукт у системі національних рахунків.
3. Методи підрахунку ВВП.
4. Показники національних рахунків: чистий внутрішній продукт, національний дохід, особистий дохід.
5. Номінальний і реальний ВВП і його вплив на суспільний добробут.

Теми рефератів

1. Система національних рахунків як інструмент обґрунтування економічних показників.
2. ВВП України як основний індикатор економічного розвитку.
3. Показники обсягу національного виробництва.
4. Суспільний добробут та проблеми його кількісного визначення.
5. Показники макроекономічної безпеки держави

Основні терміни і поняття

Система національних рахунків, національне багатство, валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП), валовий національний дохід (ВНД), чистий національний продукт (ЧНП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД), особистий використовуваний дохід (ОВД), кінцеві товари та послуги, проміжні товари та послуги, додана вартість, подвійний рахунок, споживання, заощадження, інвестиції, валові інвестиції, амортизація, чистий експорт, непрямі податки, субсидії, резиденти, номінальний ВВП (ВНП), реальний ВВП (ВНП), ВВП-розрив, дефлятор ВВП, індекси цін Леспейраса, Пааше і Фішера, індекс споживчих цін (ІСЦ), інфлювання, дефлювання. Чистий економічний добробут (ЧЕД).

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Згідно з Балансом народного господарства національна економіка поділялася на дві складові: матеріальне виробництво і невиробничу сферу.
Так Ні
2. Система національних рахунків (СНР) використовувалася у країнах з командною економікою.
Так Ні
3. ВВП – вартість річного обсягу кінцевих товарів та послуг, вироблених із ресурсів, що належать резидентам країни, незалежно від того, де ці ресурси застосовують – національній економіці чи за кордоном.
Так Ні
4. Валовий внутрішній продукт, обчислений у постійних цінах називають реальним.
Так Ні
5. І номінальний, і реальний ВВП можна виміряти тільки в грошах.
Так Ні
6. Якщо у національній економіці вироблено меншу кількість товарів і послуг у поточному році порівняно з попереднім, то номінальний ВВП обов'язково зменшується.
Так Ні
7. ВВП дещо занижує реальний обсяг продукту, виробленого в країні.
Так Ні
8. Врахування вартості проміжних товарів і послуг у валовий внутрішній продукт призводить до подвійного рахунку.
Так Ні
9. У чистому внутрішньому продукті враховують лише чисті інвестиції.
Так Ні
10. Валовий національний продукт перевищує валовий внутрішній продукт на суму амортизації.
Так Ні

11. Валовий національний продукт завжди більший за валовий внутрішній продукт.
Так Ні
12. До резидентів країни відносять усіх фізичних осіб, які проживають на її території більше року, незалежно від громадянства.
Так Ні
13. Економічна територія-це територія, на якій проживає населення країни.
Так Ні
14. Кінцевими товарами і послугами називають товари і послуги, які використовують для подальшого оброблення чи переробки.
Так Ні
15. Дохід перукаря від стрижки є частиною ВВП.
Так Ні
16. Вартість кінцевих і вартість проміжних товарів та послуг дорівнюють одна одній.
Так Ні
17. Додана вартість містить заробітну плату, але не містить прибутку.
Так Ні
18. Величина доданої вартості та вартості кінцевого продукту рівні між собою.
Так Ні
19. При обчисленні ВВП не враховують вартість уживаних речей.
Так Ні
20. За відсутності амортизації величина чистих інвестицій позитивна (або дорівнює нулю).
Так Ні
21. Послуги механіка з ремонту радіатора своєї машини є частиною ВВП.
Так Ні
22. Реалізація товарних запасів приводить до скорочення валових і чистих інвестицій.
Так Ні

23. Видатки домогосподарств на будівництво нового будинку включаються в споживчі видатки.
Так Ні
24. Величина чистого експорту дорівнює різниці між експортом та обсягом імпорту даної країни.
Так Ні
25. ВВП, обчислений на основі потоку доходів, дорівнює ВВП, обчисленому за видатками.
Так Ні
26. ВВП враховує результати економічної діяльності в тіньовому секторі економіки.
Так Ні
27. Номінальний ВВП залежить від динаміки цін на споживчі товари.
Так Ні
28. Реальний валовий національний продукт – це вартість товарів та послуг вироблених за рік, обчислена в поточних цінах.
Так Ні
29. Якщо протягом даного періоду ціни й грошовий дохід зросли в однаковій пропорції, реальний дохід залишається незмінним.
Так Ні
30. При вимірі національного обсягу виробництва перевагу віддають чистому національному продукту, тому що його легше розрахувати, ніж валовий продукт.
Так Ні
31. Чистий національний продукт перевищує національний дохід на величину амортизації.
Так Ні
32. Послуги домогосподарки, пов'язані з обслуговуванням родини, враховуються при розрахунку ЧНП.
Так Ні
33. Одержувач трансферних виплат повинен що-небудь віддавати за них державі.
Так Ні
34. Особисті заощадження не враховуються при розрахунку ЧНП і ВВП за методом видатків.
Так Ні

35. Валовий внутрішній продукт, що відповідає природній нормі безробіття, називають природним ВВП.
Так Ні
36. Індекс споживчих цін обчислюється на основі цін товарів, що входять до «ринкового кошика».
Так Ні
37. Дефлятор ВВП обчислюється як відношення номінального ВВП до реального ВВП.
Так Ні
38. Інфлявання – це збільшення номінального ВВП до розмірів реального.
Так Ні
39. Різниця між потенційним і фактичним ВВП дорівнює чистому експорту.
Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь

- До методологічних принципів СНР належить таке положення:*
 - матеріальні потреби дорівнюють матеріальним ресурсам;
 - видатки на виробництво ВВП дорівнюють доходу від його реалізації;
 - видатки на імпорт дорівнюють доходам від експорту;
 - СНР є важливим інструментом державного регулювання.
- До секторів СНР належать:*
 - транснаціональні корпорації;
 - державні підприємства;
 - фінансові установи;
 - приватні підприємства.
- У СНР зовнішньоекономічні зв'язки відображає такий рахунок:*
 - фінансовий рахунок;
 - розподілу доходів;
 - поточних операцій;
 - правильні відповіді (а) і (в).
- Валовий внутрішній продукт – це:*
 - сума всіх вироблених товарів та послуг;
 - сума реалізованих товарів та послуг;

- в) сукупна ринкова вартість кінцевої продукції та послуг, що вироблені за рік резидентами країни;
 - г) сукупна ринкова вартість кінцевої продукції та послуг, що вироблені за рік резидентами і нерезидентами країни.
5. *Кінцевими товарами називаються товари, які призначені для:*
- а) подальшої обробки та переробки;
 - б) перепродажу;
 - в) споживання;
 - г) усі відповіді правильні.
6. *До резидентів країни відносяться:*
- а) сезонні робітники;
 - б) фізичні особи, які проживають на території країни більше року, незалежно від громадянства;
 - в) юридичні особи, які здійснюють свою виробничу діяльність на території цієї країни;
 - г) правильні відповіді (б) і (в).
7. *При обчисленні ВВП не враховують:*
- а) перепродаж товарів;
 - б) державні та приватні трансферні платежі;
 - в) операції з цінними паперами;
 - г) усі відповіді правильні.
9. *При обчисленні ВВП подвійний рахунок виникає тоді, коли підсумовують:*
- а) вартість кінцевих і проміжних товарів та послуг;
 - б) вартість лише кінцевих товарів та послуг;
 - в) додану вартість, створену на всіх стадіях виробництва товарів та послуг;
 - г) державні закупівлі товарів та послуг.
10. *Які з перерахованих агрегованих величин не використовуються при визначенні обсягу національного доходу?*
- а) прибуток корпорацій;
 - б) державні трансфертні платежі;
 - в) відсотки, сплачені підприємцями за капітал, отриманий у кредит;
 - г) рентний дохід.
11. *Які витрати населення не включаються у споживчі витрати при розрахунку ВВП?*

- а) витрати на перепродаж між кінцевими споживачами;
 - б) витрати на купівлю товарів поточного використання;
 - в) витрати на купівлю товарів довгострокового використання;
 - г) усі відповіді неправильні.
12. Податки на виробництво та імпорту використовуються для обчислення:
- а) ВВП за виробничим методом;
 - б) ВВП за методом доходів;
 - в) наявного доходу;
 - г) усі відповіді неправильні.
13. Із перелічених величин до складу ВВП за методом доходів входить:
- а) змішаний дохід;
 - б) непрямі податки;
 - в) рента;
 - г) усі відповіді правильні.
14. До непрямих податків не належить:
- а) мито;
 - б) акциз;
 - в) податок на додану вартість;
 - г) податок з доходів фізичних осіб.
15. Які з перерахованих нижче доходів включаються у ВВП:
- а) заробітна плата медичної сестри;
 - б) дохід від продажу велосипеда;
 - в) покупка заміського будинку, побудованого в 1984 р.;
 - г) покупка облігації державної позики.
16. До складу ВВП, що обчислюється за методом видатків, не включаються:
- а) державні видатки;
 - б) матеріальні витрати;
 - в) інвестиційні видатки;
 - г) чистий експорт.
17. Валові інвестиції розраховуються:
- а) як сума чистих інвестицій та амортизації;
 - б) як різниця чистих інвестицій та амортизації;
 - в) діленням чистих інвестицій на амортизацію;
 - г) множенням чистих інвестицій на амортизацію.

18. *Відрахування на споживання капіталу – це:*
- а) чисті інвестиції;
 - б) чисті іноземні інвестиції;
 - в) амортизація;
 - г) фонди, які не можуть бути використані для закупівлі споживчих товарів.
19. *Чисті інвестиції – це:*
- а) вартість спожитого основного капіталу;
 - б) приріст основного капіталу;
 - в) різниця між валовими і прирістними інвестиціями;
 - г) усі відповіді неправильні.
20. *До чистих інвестицій відноситься:*
- а) купівля домашнім господарством легкового автомобіля;
 - б) купівля підприємством земельної ділянки;
 - в) заміна зношеного обладнання;
 - г) будівництво складу готової продукції.
21. *В яких випадках чистий експорт додатний:*
- а) завжди;
 - б) ніколи;
 - в) коли експорт перевищує імпорту;
 - г) коли експорт дорівнює імпорту.
22. *Чому дорівнює чистий експорт країни, якщо доходи від експорту складають 12 млрд. грн., а витрати на імпорту – 9 млрд. грн.:*
- а) 3 млрд. грн.;
 - б) 9 млрд. грн.;
 - в) 12 млрд. грн.;
 - г) 21 млрд. грн.
23. *Податки на виробництво та імпорту використовуються для обчислення:*
- а) ВВП за видатками;
 - б) ВВП за доходами;
 - в) ВВП за виробничим методом;
 - г) використуваного доходу.
24. *Для обчислення внеску підприємства у ВВП, обчисленого як сума доданої вартості, необхідно із суми продажу підприємства вирахувати:*
- а) амортизацію;

- б) заробітну плату, виплачену її працівникам;
 - в) матеріальні витрати;
 - г) обсяг продажу іншим підприємствам.
25. Для визначення внеску державного сектора у виробництво ВВП необхідно:
- а) розрахувати обсяг державних видатків на купівлю товарів та послуг;
 - б) визначити суму витрат держави на товари;
 - в) врахувати державні видатки, пов'язані з купівлею лише кінцевого продукту, виключивши у такий спосіб витрати держави на проміжні товари;
 - г) врахувати видатки на зарплату держслужбовцям.
26. Державні трансфертні платежі – це:
- а) частина національного доходу;
 - б) виплата уряду домогосподарствам, не обумовлені їхньою участю в процесі виробництва;
 - в) видатки уряду на купівлю товарів та послуг;
 - г) видатки уряду на утримання управлінського апарату.
27. За інших рівних умов ВВП збільшиться, коли:
- а) споживання товарів поточного вжитку збільшиться;
 - б) імпорт товарів збільшиться;
 - в) державні трансферти збільшаться;
 - г) інвестиції в основний капітал зменшаться.
28. Що з перерахованого включається до складу ВВП?
- а) послуги домогосподарки;
 - б) купівля у сусіда вживаного автомобіля;
 - в) купівля акцій у брокера;
 - г) вартість нового підручника у місцевій книгарні.
29. Яка із цих агрегованих величин не включається у ВВП, розрахованого як сума видатків?
- а) валові інвестиції;
 - б) чистий експорт товарів і послуг;
 - в) державні закупівлі товарів і послуг;
 - г) заробітна плата.
30. Коли ВВП більший за ВВП?
- а) завжди;
 - б) ніколи;

- в) коли чисті доходи з-за кордону додатні;
 - г) коли чисті доходи з-за кордону від'ємні.
31. *Особистий дохід – це:*
- а) вартість вироблених за рік товарів і послуг;
 - б) дохід, отриманий домогосподарствами протягом даного року;
 - в) весь дохід, призначений для особистих видатків після сплати податків;
 - г) сума заощаджень із приватних джерел, що перебувають у даній країні.
32. *Використовуваний дохід – це:*
- а) особистий дохід мінус індивідуальні податки й неподаткові платежі;
 - б) сума, що включає зарплату, ренту і дохід у формі відсотка на капітал;
 - в) зарплата, дохід у формі відсотка на капітал мінус податок на особистий дохід.
 - г) усі відповіді неправильні.
33. *Номінальний ВВП залежить від:*
- а) динаміки цін;
 - б) динаміки виробництва товарів;
 - в) динаміки наданих послуг;
 - г) усі відповіді правильні.
34. *В якому випадку номінальний ВВП дорівнює реальному?*
- а) завжди;
 - б) ніколи;
 - в) за відсутності інфляції та дефляції;
 - г) за відсутності інфляції.
35. *Номінальний ВВП визначається за цінами:*
- а) попереднього року;
 - б) поточного року;
 - в) наступного року;
 - г) у середньому за три останніх роки.
36. *Якщо індекс цін у країні в 2000 р. становив 100, у 2008 р. він становить 120, номінальний ВВП у 2008 р. становить 480 млрд. грн., тоді реальний ВВП у 2008 р. становить:*
- а) 400 млрд. грн.;

- б) 424 млрд. грн.;
 - в) 460 млрд. грн.;
 - г) 480 млрд. грн.
37. *ВВП як показник занижує обсяг національного виробництва, бо не враховує:*
- а) результатів економічної діяльності у тіньовому секторі економіки;
 - б) тієї частини продукції, яка вироблена з допомогою ресурсів, що належать іноземцям;
 - в) державних закупівель товарів та послуг;
 - г) амортизації.
38. *Якщо упродовж року фізичний обсяг національного продукту не змінився, а ціни за цей період подвоїлися, тоді:*
- а) реальний ВВП подвоївся, а номінальний ВВП не змінився;
 - б) реальний ВВП зменшився, а номінальний ВВП подвоївся;
 - в) реальний ВВП не змінився, а номінальний ВВП подвоївся;
 - г) реальний і номінальний ВВП подвоїлись.
39. *ВВП країни у поточних цінах збільшився на 9 % порівняно з попереднім роком. За цей час рівень цін зріс на 5 %. Яким буде реальне зростання:*
- а) 4 %;
 - б) 14 %;
 - в) 9 %;
 - г) 2 %.
40. *Якщо обсяг реального ВВП зменшився на 6 %, а чисельність населення скоротилася на 3 %, то:*
- а) реальний ВВП збільшиться, а номінальний - зменшиться;
 - б) реальний ВВП на душу населення збільшиться;
 - в) реальний ВВП на душу населення зменшиться;
 - г) номінальний ВВП не зміниться.
41. *Дефлятор ВВП дорівнює відношенню:*
- а) реального ВВП до номінального ВВП;
 - б) номінального ВВП до реального ВВП;
 - в) номінального ВВП до реального ВВП;
 - г) реального ВВП до номінального ВВП.
42. *Процес приведення реального ВВП до номінального називається:*

- а) дефлювання;
 - б) інфлювання;
 - в) індексація;
 - г) усі відповіді правильні.
43. *Яке твердження правильне:*
- а) ІСЦ вимірює загальний рівень цін в економіці;
 - б) дефлятор ВВП не враховує ціни імпортованих товарів та послуг;
 - в) ІСЦ показує зміни рівня цін у базовому році, а дефлятор ВВП – у поточному;
 - г) ІСЦ обчислюють на підставі постійних ваг, а дефлятор ВВП – змінних.
44. *ВВП-розривом називають:*
- а) різницю між ВНП і ВВП;
 - б) різницю між номінальним і реальним ВВП;
 - в) різницю між природним і фактичним ВВП
 - г) усі відповіді неправильні.
45. *Відмінність ВВП і ВНП полягає у:*
- а) непрямих податках;
 - б) амортизації;
 - в) іноземних факторних доходах;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
46. *Якщо ВНП України перевищує ВВП, то:*
- а) реальний ВВП перевищує номінальний ВВП;
 - б) фактичний ВВП перевищує природний ВВП;
 - в) іноземні фактори виробництва створюють в Україні більше доходу, ніж українські фактори виробництва за кордоном;
 - г) українські фактори виробництва створюють за кордоном більше доходу, ніж іноземні фактори виробництва в Україні.
47. *Французьке підприємство працює в Україні і надає послуги всім зацікавленим учасникам ринку. Вартість створених ним послуг увійде:*
- а) у ВНП Франції і ВВП України;
 - б) тільки у ВНП Франції;
 - в) тільки у ВВП України;
 - г) у ВВП Франції і ВНП України.

48. Чистий внутрішній продукт (ЧВП) визначається:
- а) діленням ВВП на амортизацію;
 - б) діленням ВВП на рівень цін;
 - в) як різниця ВВП та амортизації;
 - г) як сума ВВП та амортизація.
49. Для розширення виробничого потенціалу країни необхідно, щоб:
- а) ЧНП перевищував НД;
 - б) НД перевищував обсяг споживчих витрат населення та держави;
 - в) чисті інвестиції перевищували величину амортизації;
 - г) ВВП перевищував ЧНП на величину амортизація.
50. Індекс цін може бути використаний для того, щоб:
- а) оцінити відмінності між структурою виробництва у поточному та попередньому році;
 - б) оцінити відмінності у ринковій вартості «споживчого кошика» двох різних часових періодів;
 - в) оцінити різницю в рівнях цін двох різних країн;
 - г) оцінити різницю між рівнем оптових і роздрібних цін.
51. Індекс цін Леспейраса, обчислений для незмінного кошика споживчих товарів і послуг, називають:
- а) індекс Доу-Джонса;
 - б) дефлятор ВВП;
 - в) індекс споживчих цін;
 - г) індекс Фішера.

Завдання 3. Задачі:

1. Економіка країни характеризується наступними даними (млрд. дол.): споживчі витрати домогосподарств – 400 000; чисті інвестиції – 30 000; амортизація – 50 000; державні закупівлі товарів і послуг – 70 000; експорт – 35 000; імпорт – 25 000; непрямі податки на бізнес – 9 000. Визначте ВВП, ЧВП та НД.

2. Економіка країни характеризується наступними даними (млрд. дол.): ВВП – 60; споживчі витрати – 20; державні витрати – 2; чистий експорт – 1. Який обсяг інвестицій, якщо амортизаційні відрахування дорівнюють 1,9 млрд. дол.? Чому дорівнює

ЧВП, якщо непрямі податки складають 1,2 млрд. дол.? Чому дорівнює НД?

3. Ткач купив вовну за 600 грош. од.; виготовив з неї тканину і продав її швець за 800 грош. од. Швець з цієї тканини пошив костюми і продав їх споживачам за 1300 грош. од. Знайдіть додану вартість та зміни ВВП.

4. Розрахуйте темпи приросту ВВП, якщо він складає 244 млрд. дол. і збільшився з минулого року на 22 млрд. дол.

5. В поточному році домогосподарства витратили на купівлю товарів довгострокового користування 155 млрд. дол., в тому числі на купівлю нерухомості і будівництво 45 млрд. дол., на товари короткострокового користування 350 млрд. дол., на послуги 200 млрд. дол., на цінні папери 88 млрд. дол. Визначте споживчі витрати домогосподарств.

6. Використовуючи дані наведеної таблиці, визначте двома методами ВВП і НД (валовий внутрішній продукт і національний доход).

1. Експорт	2200	9. Трансфертні платежі	2300
2. Дивіденди	300	10. Відсотки на капітал	900
3. Амортизація	1000	11. Доход від приватної власності	200
4. Заробітна плата	4500	12. Витрати споживачів	6500
5. Державні витрати	2800	13. Імпорт	3300
6. Рента	500	14. Податок на прибуток корпорації	400
7. Непрямі податки	1600	15. Нерозподілений прибуток	
8. Чисті інвестиції	800	Корпорацій	600

7. Розрахуйте ВВП і ЧВП за таких умов (млрд. грн.): споживчі витрати дорівнюють 160, валові інвестиції – 40, державні видатки – 60, трансфертна – 20, експорт – 14, імпорт – 12, амортизація – 38.

8. За даними таблиці розрахувати обсяг ВВП:

Рахунок	Млрд. грн
Валові інвестиції	23
Чисті непрямі податки на бізнес	12
Рента	2
Дохід від власності	3
Дивіденди акціонерам	7
Чисті інвестиції	5
Заробітна плата	46
Чисті відсотки	7
Податок на прибуток корпорації	8
Нерозподілений прибуток корпорації	5

9. Економіка країни характеризується наступними показниками:

Показники	Млрд. грн
Витрати працюючим (переважно заробітна плата та оклади, включаючи податки на соціальне страхування)	891
Дохід у розпорядження (скорегований)	115
Дохід від ренти (скорегований)	16
Чистий відсоток (не містить оплати відсотку уряду, які вважаються трансферними платежами, або відсоток, сплачений особами)	72
Сукупні прибутки корпорації (до оподаткування, скорегований)	105
Податки на дохід корпорації	52
Дивіденди	30
Податки на соціальне страхування	111
Урядові та приватні трансфертні платежі	168
Відсоток, сплачений особами	25
Податок на особисті доходи	159

Визначити за даними таблиці:

1. Національний дохід.
2. Особистий дохід.
3. Особистий дохід у розпорядженні.
4. Особисті заощадження.

Контрольні запитання та завдання.

1. Назвіть недоліки балансу народного господарства, що розраховувався, коли Україна була в складі СРСР.
2. Яка діяльність включається у сферу виробництва при використанні системи національних рахунків?
3. У чому полягає різниця між валовим внутрішнім продуктом і валовим національним доходом?
4. Що необхідно зробити для виключення багатократного повторного рахунку ВВП?
5. Охарактеризуйте основні види чисто фінансових угод.
6. Назвіть два основні підходи до виміру ВВП, які статті вони включають?
7. Перерахуйте показники національних рахунків і поясніть їх.
8. Порівняйте номінальний і реальний ВВП.
9. Як визначається чистий економічний добробут суспільства?
10. Дайте характеристику основним макропоказникам в Україні в динаміці за останні чотири роки.

ТЕМА 3.

МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА. СУКУПНИЙ ПОПИТ І СУКУПНА ПРОПОЗИЦІЯ

План

1. Сукупний попит і фактори, що його визначають.
2. Сукупна пропозиція і фактори, що її визначають.
3. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Ефект храповика.

3.1. Сукупний попит і фактори, що його визначають

Моделі попиту і пропозиції для одного товару, особливо корисні для розуміння відмінностей і обсягів виробництва окремих товарів і послуг. Вони показують, чому ціна рівноваги, наприклад хліба, значно менша, ніж ціна рівноваги діаманта, або чому ціна бареля нафти вища, ніж ціна бареля води.

Аналіз питання попиту і пропозиції на макrorівні вимагає об'єднання (агрегування) великої кількості окремих товарних ринків в «складовий» ринок, на якому основними змінними є рівень цін і реальний обсяг національного виробництва.

Сукупний попит показує різні обсяги товарів і послуг національного виробництва, який споживачі (підприємства, держава, окремі люди) готові купити при будь-якому можливому рівні цін. Сукупний попит можна зобразити графічно (рис.1).

Крива сукупного попиту AD вказує на те, що чим нижчий рівень цін, тим більший реальний обсяг національного виробництва буде куплений, і навпаки.

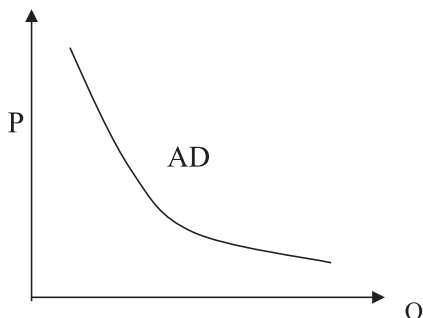

Рис. 1. Крива сукупного попиту

P – рівень цін; O – реальний обсяг виробництва.

Крива сукупного попиту по формі така ж, як і на окремий товар. Чому? Причини тут різні. Траєкторія руху кривої індивідуального попиту визначається ефектами доходу і заміщення. Але це пояснення не є правомірним, коли ми маємо справу з сукупностями. Логічне обґрунтування ефекту заміщення (один товар стає дешевшим у порівнянні з усіма товарами) у даному випадку неможливе, тому що ціни у цілому або падають або зростають.

Рух кривої сукупного попиту визначається перш за все **трьома ціновими факторами:**

- 1) ефектом відсоткової ставки;
- 2) ефектом багатства;
- 3) ефектом імпортних закупок.

1. Відсоткова ставка – це ціна за користування позиченими грошима. Більш високий рівень цін, збільшуючи попит на гроші і підвищуючи відсоткову ставку, викликає скорочення попиту на реальний обсяг виробленого національного продукту, і навпаки (гіпотетично припускається, що обсяг грошової маси в економіці залишається постійним). Коли рівень цін підвищується, підвищуються і відсоткові ставки, а підвищені відсоткові ставки, у свою чергу, приводять до скорочення інвестиційних і споживчих витрат, і навпаки. Наприклад, для фірми, яка купує інвестиційні товари, має велике значення ставка

відсотка, за якою можна взяти гроші в кредит у комерційного банку. Чим вища відсоткова ставка, тим нижчий інвестиційний попит. Разом з тим і споживчий попит реагує на підвищення відсоткової ставки – адже багато товарів довгострокового користування купуються на основі споживчого кредиту. Подорожчання кредиту включає зменшення споживчих витрат.

2. **Ефект багатства.** У найбільш загальному вигляді багатством називається наявний грошовий запас. При більш високому рівні цін цей грошовий запас (фінансові активи підприємств, населення) зменшується і відповідно зменшується купівельна спроможність (попит) населення, і навпаки. Наприклад, в Україні з 1 січня 1992 року були “відпущені” ціни, тобто ціни формувались не державою, а ринком. Стрибок цін був надзвичайно високим, що призвело до знецінення грошових заощаджень фізичних і юридичних осіб. Реальна купівельна спроможність цих запасів (заощаджень) знижувалась пропорційно зростанню рівня цін, а зменшення реальних грошових запасів, у свою чергу, привело до зменшення сукупного попиту.
3. **Ефект імпорتنих закупок.** При підвищенні цін у країні ефект імпорتنих закупок приводить до зменшення сукупного попиту на вітчизняні товари і послуги, і навпаки. Обсяги імпорту і експорту залежать, крім іншого, від співвідношення цін у даній країні й за кордоном. Наприклад, при підвищенні рівня цін в Україні, товари і послуги іноземного виробництва стають відносно дешевшими (при інших рівних умовах). Населення буде купувати менше вітчизняних товарів і більше імпортних. Отже, зменшиться загальний обсяг сукупного попиту.

Три фактори, які ми розглянули, є ціновими. Вплив цих факторів на сукупний попит представлено на графіку як рух від однієї точки до другої по стабільній кривій сукупного попиту (зміна величини попиту).

Існують і нецінові фактори сукупного попиту. Причому вплив цих факторів приводить до зміщення всієї кривої сукупного попиту.

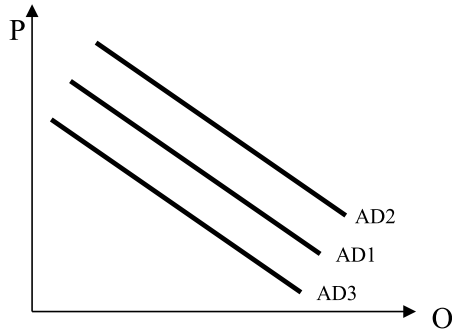

Рис.2. Вплив нецінових факторів на сукупний попит

Збільшення сукупного попиту показано як зміщення кривої АД вправо, від АД1 до АД2, а зменшення сукупного попиту - як зміщення від АД1 до АД3.

До нецінових факторів попиту відносяться:

1. Зміни в споживчих витратах:

- а) добробут споживача – може змінюватись незалежно від змін у цінах, наприклад, різке підвищення курсу акцій або реальне зменшення вартості нерухомості, землі тощо;
- б) очікування споживача, наприклад, масове очікування нової хвилі інфляції збільшить сукупний попит, і навпаки;
- в) заборгованість споживача – при високій заборгованості споживчі витрати скорочуються, і навпаки;
- г) податки – зниження податків приводить до зміщення кривої сукупного попиту вправо, і навпаки.

2. Зміни в інвестиційних витратах, тобто закупки засобів виробництва:

- а) відсоткові ставки – зміни можуть викликатись не тільки зміною цін, а й іншими факторами, наприклад, зміною обсягу грошової маси у країні.

Збільшення грошової маси сприяє зменшенню відсоткової ставки і тим самим стимулює збільшення капітальних вкладень;

- б) очікувані прибутки від інвестицій – якщо прогнози оптимістичні, то крива сукупного попиту відхиляється вправо, і навпаки;

- в) податки з підприємств – скорочення податків підштовхує криву сукупного попиту вправо, і навпаки;
- г) технології. Нові й удосконалені технології мають тенденцію до стимулювання інвестиційних витрат і тим самим до збільшення сукупного попиту;
- д) надлишкові потужності. Збільшення надлишкових потужностей, тобто наявного невикористованого капіталу, стримує попит на нові інвестиційні товари і тому зменшує сукупний попит.

3. Зміни в державних витратах. Збільшення державних витрат приводить до збільшення сукупного попиту, і навпаки. Найбільшу увагу цьому фактору зростання сукупного попиту приділяла школа кейнсіанства. На думку Дж.Кейнса, одним із важливих методів активізації стимулювання сукупного попиту в економіці є підвищення державних витрат і капіталовкладень, розширення державних закупок і послуг.

4. Витрати на чистий експорт. Збільшення чистого експорту (експорт мінус імпорт), до якого привели “інші” нецінові фактори, зміщує криву сукупного попиту вправо. Логіка цього твердження така. По-перше, більш високий рівень експорту буде створювати більш високий попит на товари даної країни за кордоном. По-друге, скорочення імпорту передбачає збільшення внутрішнього попиту на товари вітчизняного виробництва.

Існують два нецінових фактори, які змінюють обсяг чистого експорту: **1) національний дохід країн-імпортерів; 2) валютні курси.** Збільшення національного доходу країн-імпортерів потенційно збільшує чистий експорт країн експортерів, і навпаки. Наприклад, у 1998 році Росія оголосила дефолт (неплатоспроможність) на три місяці. Це надзвичайно негативно вплинуло на російську економіку і, особливо, на банківську сферу. Такі дії російського уряду якимось чином вплинули на українську економіку? Вплинули негативно. Експортні контракти українських підприємств були порушені, так як збанкрутілі російські підприємства не могли імпортувати і оплатити продукцію з України.

Зміна валютних курсів впливає на чистий експорт, а отже, і на сукупний попит. Наприклад, ціна євро у доларах зростає. Це значить, що долар знецінюється по відношенню до євро. Тобто,

якщо ціна долара в євро падає, це значить, що курс євро підвищується. У результаті нового співвідношення європейські споживачі зможуть більше отримати доларів за певну суму євро. А споживачі США отримають менше євро за кожен долар. Таким чином, для європейських споживачів американські товари стануть дешевшими, ніж європейські. А між тим споживачі у США зможуть купити менше європейських товарів за певну суму доларів. При таких обставинах можна чекати, що американський експорт зросте, а імпорт – зменшиться. Для європейських країн ситуація буде протилежною – імпорт зросте, а експорт зменшиться.

В 1996 році курс долара по відношенню до гривні становив 1:2, а у 1998 році гривня була девальвована по відношенню до долара 1:5. Досить велика девальвація нашої грошової одиниці в основному позитивно вплинула на українську економіку, особливо на її експортні галузі (металургія, хімічна промисловість, сільське господарство). Наприклад, український металургійний комбінат експортував продукції на 1 млн. доларів. У 1996 році ця сума могла бути обміняна на 2 млн. грн., а у 1998 році вже на 5 млн. гривень. З іншого боку, вплив девальвації на бізнесову діяльність пов'язану з імпортом продукції іншої. Для придбання 1 млн. доларів до 1998 року необхідно було акумулювати 2 млн. грн., після девальвації – 5 млн. грн. Отже, значна девальвація гривні призвела до збільшення експорту української продукції, зменшення її імпорту, що покращило торговий і платіжний баланс України. Девальвація гривні 2009 року (1 дол = 8 грн) і 2017 року (1 дол. = 28 грн) мала такі ж наслідки. Зрозуміло, девальвація національної грошової одиниці призводить і до негативних впливів на економіку. Але про це йтиме мова в одній з наступних тем.

3.2. Сукупна пропозиція і фактори, що її визначають

Сукупна пропозиція показує реальний обсяг національного виробництва, який може бути вироблений при різних рівнях цін. Залежність між рівнем цін і обсягом національного продукту, який підприємства поставляють на ринок, є прямою або

позитивною У економічній теорії існують великі розбіжності з приводу природи і форми кривої сукупної пропозиції. Три сегменти (відрізки) кривої сукупної пропозиції визначаються як: 1) кейнсіанський (горизонтальний); 2) проміжковий (висхідний); 3) класичний (вертикальний)

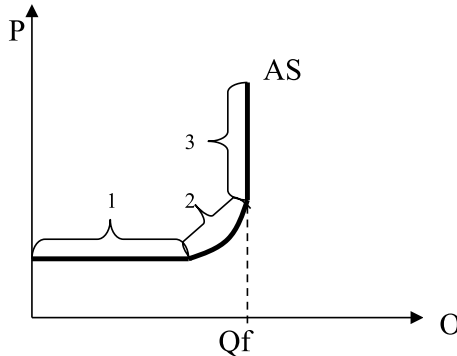

Рис.3. Складові кривої сукупної пропозиції

- 1-горизонтальний, або кейнсіанський відрізок;
 - 2-висхідний, або проміжковий відрізок;
 - 3-вертикальний, або класичний відрізок.
- Qf- потенційний обсяг виробництва за повної зайнятості.

Горизонтальний відрізок свідчить про те, що економіка знаходиться в стані глибокого спаду або депресії, при цьому не використовується велика кількість машин, обладнання і робочої сили. Ці невикористані ресурси, як трудові, так і матеріальні, які можна привести в дію і водночас не впливати або майже не впливати на рівень цін. Коли на цьому відрізку обсяг національного продукту починає збільшуватись, то ні дефіцит, ні вузькі місця у виробництві, які могли б сприяти підвищенню цін, не виникають. Так як виробники можуть придбати трудові й інші ресурси за установленими цінами, виробничі витрати при розширенні виробництва не зростуть, а отже не буде економічних причин для підвищення цін на товари. Дж.Кейнс підкреслював, що робітник, який тривалий час був без роботи, навряд чи буде

розраховувати на підвищення заробітної плати, коли повернеться на роботу.

Класичний (вертикальний) відрізок свідчить про те, що економіка знаходиться в такій точці кривої своїх виробничих можливостей (КВМ), коли за короткий термін неможливо досягнути подальшого збільшення обсягу виробництва. Це означає, що будь-яке подальше підвищення цін не приведе до збільшення його реального обсягу, оскільки економіка уже працює на повну потужність при повній зайнятості (кількість працівників, які шукають роботу дорівнює числу вільних робочих місць). Якщо окремі фірми зроблять спробу розширити виробництво, запропонувавши більш високу ціну на ресурси, ніж інші фірми, то ресурси і додатковий обсяг продукту, який отримає одна фірма, інша – втратить. У результаті цього ціни (витрати) на ресурси і відповідно ціни на товари збільшаться, але реальний обсяг виробництва залишиться незмінним. Цей відрізок розглядався класичною економічною наукою. Економісти класичної школи (А.Сміт, Д. Рікардо) вважали, що внаслідок діючих ринкових сил, повна зайнятість може стати нормою для економіки. Однак, в реальній дійсності класичний відрізок можна розглядати швидше в плані теорії, а не практики. Повна зайнятість і реальний обсяг національного виробництва при повній зайнятості Q_f – це нечіткі поняття. Наприклад, робочий день і розміри робочої сили іноді можна збільшувати понад нормові межі (понаднормові роботи, робота у 2-3 місцях, праця людей у воєнний час тощо).

Проміжковий (висхідний) відрізок. Повна зайнятість виникає нерівномірно і неодноразово у всіх секторах або галузях економіки. При розширенні виробництва деяким фірмам доводиться використовувати більш старе і менш ефективне обладнання, на роботу можуть приймати менш кваліфікованих працівників. Через зазначені причини витрати на одиницю продукції збільшуються, і фірми повинні призначати більш високі ціни на товари, щоб виробництво було рентабельним. Тому на проміжковому відрізку збільшення реального обсягу національного продукту супроводжується зростанням цін.

Існуюча крива сукупної пропозиції встановлює залежність між рівнем цін і реальним обсягом національного виробництва при ін-

ших рівних умовах. Але коли одна або декілька із цих “інших умов” змінюються, зміщується сама крива сукупної пропозиції.

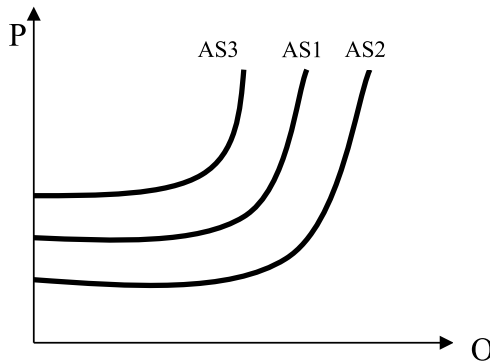

Рис. 4. Вплив на сукупну пропозицію (AS) нецінових факторів

Зміщення кривої від AS1 до AS2 вказує на збільшення сукупної пропозиції, від AS1 до AS3 зменшення сукупної пропозиції.

Нецінові фактори мають одну загальну рису, коли вони змінюються, то змінюються і витрати на одиницю продукції. Це означає, що зменшення витрат на одиницю продукції, при даному рівні цін, зміщує криву сукупної пропозиції вправо. І навпаки, збільшення витрат на одиницю продукції зміщує криву сукупної пропозиції вліво.

Нецінові фактори сукупної пропозиції:

I. Зміна цін на ресурси. При інших рівних умовах підвищення цін на ресурси приводить до збільшення витрат на одиницю продукції і тим самим до скорочення сукупної пропозиції. Зниження цін на ресурси приводить до протилежного результату.

1. Наявність внутрішніх ресурсів. Збільшення пропозиції внутрішніх ресурсів знижує ціни на них, і в результаті зменшуються витрати на одиницю продукції. До внутрішніх ресурсів належить:

- а) земля.** Земельні ресурси можуть збільшуватись, наприклад, завдяки відкриттям корисних копалин, зрошенню і осушенню земель, які дозволяють перетворити те, що

раніше було “нересурсом”, у цінні фактори виробництва. Наприклад, в Україні здійснюється інтенсивний пошук нафти і природного газу на шельфі Чорного і Азовського морів. Якщо пошуки корисних копалин будуть успішними, то це може змінити ціни і витрати на одиницю продукції і відповідно вплинути на сукупну пропозицію в українській економіці. Однак можлива і зворотня тенденція, коли, наприклад, втрачається верхній шар ґрунту із-за інтенсивного землекористування.

- б) трудові ресурси.** У високорозвинутих країнах біля 70% витрат підприємств йде на заробітну плату робітників і службовців. Збільшення пропозиції трудових ресурсів приводить до зменшення ціни на робочу силу, і навпаки. Якщо гіпотетично припустити, що українські трудові мігранти масово повернуться на Батьківщину, то це може суттєво вплинути на зміну динаміки заробітної плати в Україні, яка сьогодні є позитивною;
- в) капітал.** При покращенні якості капіталу витрати виробництва зменшуються, а сукупна пропозиція збільшиться, і навпаки. В Україні досить інтенсивно здійснюється якісне переоснащення інвестиційних ресурсів у багатьох галузях економіки. У кінцевому рахунку це призводить до зміщення кривої сукупної пропозиції вправо;
- г) підприємницькі здібності.** Кількість підприємливих людей в економіці з часом змінюється, і тому крива сукупної пропозиції теж змінюється. З поглибленням економічних ринкових реформ в Україні, рівень підприємницьких здібностей українських бізнесменів буде зростати.

2. ціни на імпортні ресурси. Зниження цін на імпортні ресурси збільшує сукупну пропозицію, і навпаки. Як відомо, Україна імпортує значну кількість нафти і природного газу. Зростання світових цін на енергоносії негативно впливає на українську економіку і сприяє зміщенню кривої сукупної пропозиції вліво.

3. Панування на ринку – це можливість встановлювати ціни вищі за ті, які були б при наявності конкуренції. Наприклад, значна ринкова монополія міжнародного картеля ОПЕК робить вплив на світові ціни на нафту у бік їх зростання.

II. Зміни в продуктивності. Продуктивність (виробництва) – це відношення реального обсягу національного виробництва до кількості використаних ресурсів.

$$\text{Продуктивність} = \frac{\text{Реальний обсяг виробництва}}{\text{Витрати}}$$

Збільшення продуктивності означає, що при даному обсязі ресурсів або витрат можна отримати більший реальний обсяг національного виробництва.

III. Зміни правових норм.

1. Податки і субсидії. Збільшення податків із підприємств може збільшити витрати на одиницю продукції і скоротити сукупну пропозицію.

2. Державне регулювання. Зазначений фактор може збільшувати і зменшувати витрати виробництва на одиницю продукції. Все залежить від ефективності державної макроекономічної політики. Про це буде йти мова у наступних темах.

3.3. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Ефект храповика

У курсі політичної економії ми вивчали, що пересікання кривих попиту і пропозиції визначають ціну рівноваги і вироблений обсяг даного продукту. Пересікання кривих сукупного попиту і сукупної пропозиції визначає зрівноважений рівень цін і зрівноважений реальний обсяг національного виробництва. Коли реальні обсяги вироблених і куплених продуктів будуть рівні, в економіці настає рівновага.

Зрівноважений рівень цін і зрівноважений реальний обсяг національного виробництва на проміжковому відрізку відображено на графіку (рис.5).

Рівновага на проміжковому відрізку кривої сукупної пропозиції показує, що зміна рівня цін виключає перевиробництво або недовиробництво товарів. Ринковий механізм зрівноважує сукупний попит і сукупну пропозицію. Якщо рівень цін із яких-небудь причин перевищує зрівноважений, то в економіці утво-

рюється надлишок товарної продукції. Конкуренція між виробниками підштовхує їх знижувати ціни до зрівноваженого рівня, так як продаж продукції за нижчими цінами це краще, ніж взагалі не реалізувати продукцію. При рівні цін нижче зрівноважених утворюється нестача продукції. Конкуренція між споживачами підштовхує ціни до рівня зрівноважених, де немає ні нестачі, ні надлишку продукції.

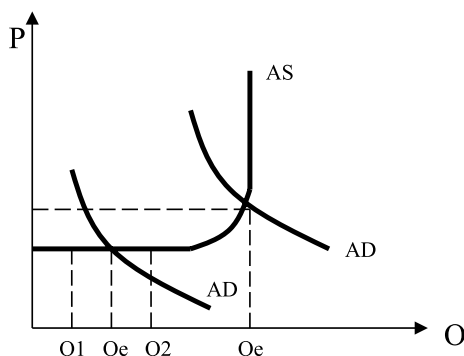

Рис.5. Рівновага на проміжковому відрізку кривої сукупної пропозиції

На рис. 5 криві сукупного попиту і сукупної пропозиції пересікаються на кейнсіанському відрізку. Рівень цін тут не відіграє ніякої ролі в утворенні зрівноваженого реального обсягу національного виробництва. Якщо вироблено національного продукту O_2 , то його неможливо продати. Сукупного попиту не вистачає, щоб скупити на ринку увесь національний продукт. Підприємці вимушені були б скорочувати виробництво до зрівноваженого рівня O_e . У точці O_1 – навпаки, ми маємо справу з нестачею продукції. Її подолання може бути здійснене тільки шляхом нарощування виробництва продукції до зрівноваженого рівня.

У реальному житті сукупний попит і сукупна пропозиція постійно змінюються, а це впливає на макроекономічну рівновагу суспільного виробництва. Наслідки збільшення сукупного попиту залежать від того, на якому відрізку кривої сукупної пропозиції воно відбувається (рис.6).

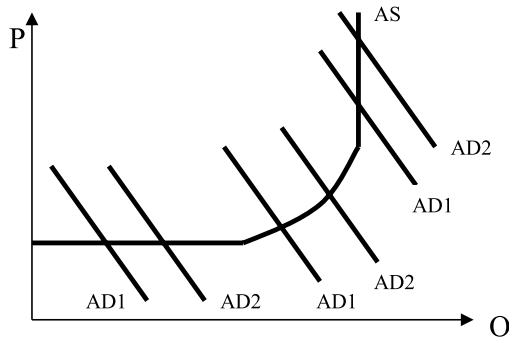

Рис. 6. Зміни попиту при незмінній сукупній пропозиції.

Аналіз рис.6 вказує на те, що збільшення сукупного попиту на кейнсіанському (горизонтальному) відрізку приводить до збільшення реального обсягу національного виробництва, але не зачіпає рівня цін. На класичному (вертикальному) відрізку збільшення сукупного попиту приводить до підвищення рівня цін, а реальний обсяг національного виробництва не може вийти за межі свого рівня “при повній зайнятості”. Збільшення сукупного попиту на проміжковому відрізку приводить до збільшення як реального обсягу національного виробництва, так і рівня цін.

А якщо сукупний попит зменшиться? Наша модель вказує на те, що на кейнсіанському відрізку реальний обсяг національного виробництва зменшиться, а рівень цін залишиться незмінним. На класичному відрізку ціни зменшаться, а реальний обсяг національного виробництва залишиться на рівні повної зайнятості. На проміжковому відрізку модель передбачає, що і реальний обсяг національного виробництва, і рівень цін зменшаться.

При зменшенні сукупного попиту складність полягає у тому, що ціни як на товари, так і на ресурси стають «нерішучими», або негнучкими, і не проявляють тенденції до зниження. Деякі економісти вбачають у такій тенденції **ефект храповика** (храповик – це механізм, який дозволяє крутити колесо вперед, але не назад).

Чому ціни не мають тенденції до пониження (відхиляються дуже повільно, або взагалі не відхиляються)? Важко відповісти на це питання. Більшість економістів пояснюють це так:

1. Заробітна плата, яка, як правило складає до 75% і більше загальних витрат фірми, не має тенденції до пониження, принаймі протягом якогось періоду. Нееластичність заробітної плати пов'язана з діяльністю профспілок і з тим, що підприємці не завжди прагнуть до зниження заробітної плати працівників (враховуються фактори погіршення морального стану працівника, віддача від його навчання тощо).
2. Багато промислових фірм володіють достатньою монопольною владою, щоб протистояти зниженню цін у період зниження сукупного попиту. Як відомо, безпосередньою метою виробництва в ринковій економіці є отримання прибутку. Зниження цін є не вигідне підприємцям, так як на обсяг прибутку впливає рівень цін, причому функціональна залежність тут прямо пропорційна. Тому в якості альтернативи підприємці вибирають більше скорочення виробництва і зайнятості.

Наша елементарна модель сукупного попиту і сукупної пропозиції корисна для більш детального і всестороннього аналізу макроекономічних проблем. Про це йдеться у наступних темах.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 3

План семінарського заняття.

1. Сукупний попит і фактори, що його визначають. Крива AS.
2. Сукупна пропозиція і фактори, що її визначають. Крива AD.
3. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Ефект храповика.

Теми рефератів

1. Сукупний попит та його складові.
2. Сукупна пропозиція та чинники, що впливають на неї.
3. Рівновага на товарному ринку.
4. Вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на товарний ринок.
5. Взаємозв'язок олігополії та товарного ринку.
6. Особливості функціонування товарного ринку в Україні.

Основні терміни та поняття

Сукупний попит, крива сукупного попиту, зміна обсягу сукупного попиту, рівень цін, ефект багатства, ефект відсоткової ставки, ефект чистого експорту, сукупна пропозиція, сукупна пропозиція у довгостроковому періоді, сукупна пропозиція у короткостроковому періоді, зміна обсягу сукупної пропозиції, кейнсіанський відрізок кривої AS, проміжний відрізок короткострокової кривої AS, вертикальний відрізок кривої AS, цінові та нецінові чинники сукупної пропозиції, природний рівень виробництва, «перегріта економіка», модель AD - AS, «кейнсіанський хрест», збурення сукупного попиту, збурення сукупної пропозиції, товарні запаси, стимулююча політика, стабілізація, ефект храповика.

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Сукупний попит показує загальний обсяг товарів і послуг, який бажають придбати покупці за даного рівня цін.
Так Ні
2. Крива сукупного попиту має негативний нахил.
Так Ні
3. До сукупного попиту не включають витрати на амортизацію та чистий експорт.
Так Ні
4. Сукупний попит є сумою внутрішнього і зовнішнього попиту на вітчизняні товари та послуги.
Так Ні
5. Крива сукупного попиту має додатній нахил.
Так Ні
6. Ефект Пігу полягає у тому, що зі зниженням цін споживачі відчувають себе багатшими, що відповідно стимулює їх збільшувати видатки.
Так Ні
7. На ефекті відсоткової ставки наголосив М. Фрідман.
Так Ні
8. Криві сукупного попиту і сукупної пропозиції переміщуються під впливом нецінових чинників.
Так Ні
9. Високий рівень споживчої заборгованості стимулює ріст споживчих видатків і сукупного споживання.
Так Ні
10. Скорочення надлишкових виробничих потужностей уповільнює ріст попиту на капітал і, таким чином, знижує сукупний попит.
Так Ні
11. Збільшення споживчих витрат переміщує криву сукупного попиту вправо вгору.
Так Ні
12. Очікування інфляції завжди зрушує криву сукупного попиту вправо.
Так Ні
13. Для того, щоб зменшити рівень безробіття, держава часто намагається збільшити сукупний попит.

	Так	Ні
14.	Не звертаючи увагу на сучасну економічну ситуацію, зростання сукупного попиту завжди породжуватиме нові робочі місця.	
	Так	Ні
15.	Сукупна пропозиція виражає загальну кількість товарів та послуг, яку пропонують виробники за даного рівня цін.	
	Так	Ні
16.	Монополізація ринку факторів виробництва може вплинути на витрати виробництва та на динаміку сукупної пропозиції.	
	Так	Ні
17.	Крива довгострокової пропозиції має додатній нахил.	
	Так	Ні
18.	Крива довгострокової сукупної пропозиції показує обсяг виробництва, який називають природним рівнем виробництва.	
	Так	Ні
19.	Проміжний відрізок кривої AS характеризується тим, що збільшення обсягу національного виробництва супроводжується зростанням цін.	
	Так	Ні
20.	Кейнсіанський відрізок кривої сукупної пропозиції показує обсяг національного виробництва, який називають природним рівнем виробництва.	
	Так	Ні
21.	Відповідно до класичної концепції, крива сукупної пропозиції за різних умов не може зрушитися ні вліво, ні вправо, вона представлена вертикальною лінією.	
	Так	Ні
22.	Змінні, які зі збільшенням обсягу національного виробництва сприяють або протидіють зростанню витрат на одиницю продукції та підвищенню цін, називають ціновими чинниками сукупної пропозиції.	
	Так	Ні
23.	До інституційних чинників сукупної пропозиції відносять запровадження мита, структурні та природні умови.	
	Так	Ні

24. Удосконалення технологи виробництва зрушить криву сукупної пропозиції вліво.
Так Ні
25. Підвищення податкових ставок збільшить сукупну пропозицію у короткостроковому періоді.
Так Ні
26. Збільшення обсягу капіталу, яким володіє національна економіка, розширює обсяг національного продукту, а отже й сукупної пропозиції у довгостроковому періоді.
Так Ні
27. Ріст сукупної пропозиції збільшує рівноважний рівень виробництва.
Так Ні
28. Збурення пропозиції - це екзогенні події, що спричиняють раптові зміни у витратах виробництва.
Так Ні
29. Макрорівновага виникає за умови, коли сукупні видатки дорівнюють сукупним доходам.
Так Ні
30. Згідно кейнсіанського підходу макрорівновага може досягатися далеко ліворуч від природного обсягу виробництва і значна частка робочої сили буде вимушено бездіяльною.
Так Ні
31. Згідно класичного підходу макроекономічна політика, спрямована на зміну сукупного попиту впливає на рівень безробіття та обсяг національного виробництва.
Так Ні
32. Підвищення сукупного попиту на класичному відрізку сукупної пропозиції зумовить підвищення рівня цін в економіці.
Так Ні
33. Підвищення ефективності національної економіки означає, що крива довгострокової сукупної пропозиції переміщується вліво.
Так Ні
34. На горизонтальному відрізку кривої сукупної пропозиції зрушення кривої сукупного попиту вправо не впливає на динаміку реального ВВП.
Так Ні

35. На вертикальному відрізку кривої сукупної пропозиції зрушення кривої сукупного попиту вліво впливає на рівень цін.
Так Ні
36. Зрушення кривої попиту вправо завжди призводить до інфляції.
Так Ні
37. Підвищення внутрішнього рівня цін (щодо світового) приводить до росту експорту й до зниження імпорту товарів і послуг.
Так Ні
38. Усі чинники, які змінюють природний рівень виробництва, переміщуватимуть криву довгострокової сукупної пропозиції вліво або вправо.
Так Ні
39. Ефект храповика зумовлений негнучкістю цін на товари та ресурси.
Так Ні
40. Економіку, що вийшла за природний рівень виробництва, називають «перегрітою».
Так Ні
41. Стагфляція характеризується одночасним зростанням рівня цін в економіці та рівня безробіття.
Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь.

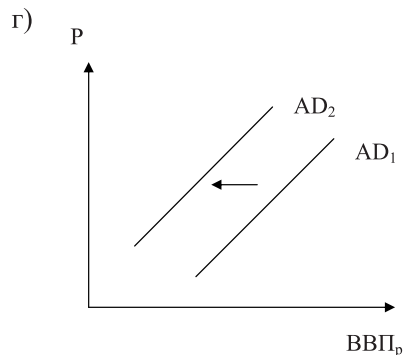
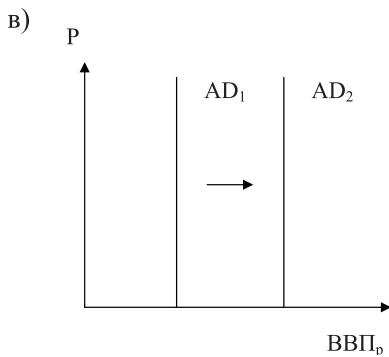
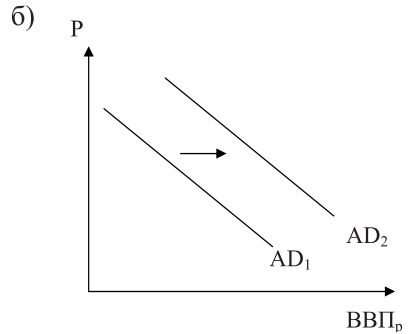
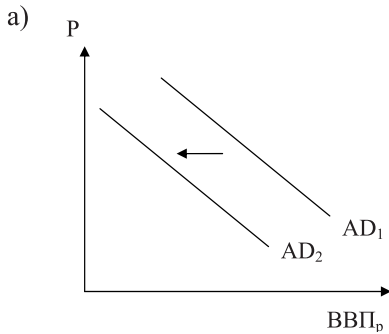
1. На відміну від класичних економістів, Дж. М. Кейнс стверджував, що:
- а) принцип невтручання призведе до макрорівноваги;
 - б) економіці приватного підприємництва властива нестабільність;
 - в) ціна і заробітна плата є гнучкими;
 - г) ринок здатний по своїй природі до самоврегулювання.
2. Домашні господарства і підприємства взаємодіють між собою за допомогою ринків:
- а) ресурсів і фінансового;
 - б) товарного і грошового;
 - в) ресурсів і товарного;
 - г) праці і товарного.

3. У процесі економічного кругообігу підприємства виконують таку функцію:
- а) сплачують податки;
 - б) постачають ресурси;
 - в) купують ресурси;
 - г) правильні відповіді (а) і (в).
4. У процесі економічного кругообігу домогосподарства виконують таку функцію:
- а) отримують податки;
 - б) постачають ресурси;
 - в) купують ресурси;
 - г) виробляють товари та послуги.
5. За кейнсіанською теорією рівень випуску продукції і рівень зайнятості визначаються:
- а) рівнем сукупного попиту;
 - б) пропозицією, яка визначає власний попит;
 - в) економічною стабільністю, що підтримує повну зайнятість;
 - г) гнучкістю співвідношення «ціна - заробітна плата».
6. Сукупний попит – це:
- а) обсяг номінального ВВП, який макроекономічні суб'єкти мають бажання купити з метою задоволення своїх платоспроможних потреб;
 - б) обсяг потенційного ВВП, який макроекономічні суб'єкти мають бажання купити з метою задоволення своїх платоспроможних потреб;
 - в) обсяг номінального ЧНП, який економіка країни має бажання купити з метою експорту;
 - г) обсяг реального ВВП, який макроекономічні суб'єкти мають бажання купити з метою задоволення своїх платоспроможних потреб.
7. Різниця між поняттями ринкового попиту та сукупного попиту полягає у тому, що:
- а) ринковий попит стосується усіх індивідів, а сукупний попит – ні;
 - б) сукупний попит стосується окремого виду товару, а ринковий попит – ні;

- в) важелі впливу працюють через ринковий попит, а не через сукупний попит;
 - г) сукупний попит стосується усіх товарів народного господарства, а ринковий попит - окремого виду товару.
8. *Крива сукупного попиту відображає залежність між:*
- а) рівнем цін і виробленим фактичним ВВП;
 - б) рівнем цін та сукупними видатками на купівлю товарів та послуг;
 - в) рівнем цін, який визначають покупці, і рівнем цін, що задовольняє продавців;
 - г) обсягами виробленого і спожитого ВВП.
9. *Спадний нахил кривої сукупного попиту не зумовлений:*
- а) ефектом багатства;
 - б) ефектом Кейнса;
 - в) ефектом доходу;
 - г) ефектом обмінного курсу.
10. *Складовими сукупного попиту є:*
- а) споживчі, інвестиційні, державні видатки та чистий експорт;
 - б) споживчі та державні видатки;
 - в) заробітна плата, амортизація, змішаний дохід;
 - г) матеріальні витрати підприємств.
11. *Ціни впливають на сукупний попит:*
- а) прямо;
 - б) обернено;
 - в) ціни не впливають на сукупний попит;
 - г) сукупний попит визначає ціну.
12. *До цінових чинників сукупного попиту належать:*
- а) ефект багатства, ефект Пігу, ефект відсоткової ставки;
 - б) зміна цін на ресурси;
 - в) доходи споживачів;
 - г) інфляційні очікування.
13. *Ефект Пігу полягає у тому, що:*
- а) нижчий рівень цін знижує відсоткові ставки, стимулює збільшення видатків на інвестиційні блага і розширює сукупний попит;
 - б) зі зниженням рівня цін споживачі відчують себе багат-

- шими, що відповідно стимулює їх збільшувати видатки;
- в) знецінення національної грошової одиниці стимулює експорт і стримує імпорт, що розширює чистий експорт, а отже і сукупний попит;
 - г) «дорогі гроші» ведуть до зменшення обсягів інвестицій, чистого експорту і споживання, а отже і сукупного попиту.
14. *Ефект Кейнса полягає у тому, що:*
- а) нижчий рівень цін знижує відсоткові ставки, стимулює збільшення видатків на інвестиційні блага і розширює сукупний попит;
 - б) зі зниженням рівня цін споживачі відчувають себе багатшими, що відповідно стимулює їх збільшувати видатки;
 - в) знецінення національної грошової одиниці стимулює експорт і стримує імпорт, що розширює чистий експорт, а отже й сукупний попит;
 - г) «дорогі гроші» ведуть до зменшення обсягів інвестицій, чистого експорту і споживання, а отже і сукупного попиту.
15. *До нецінових чинників сукупного попиту належать:*
- а) зміни у продуктивності ресурсів;
 - б) ефект багатства;
 - в) зміни в економічній політиці;
 - г) ефект відсоткової ставки.
16. *Різне падіння реальної вартості акцій, незалежно від рівня інших цін, може бути кращим прикладом:*
- а) ефекту імпортних закупівель;
 - б) ефекту реальних касових залишків;
 - в) зміни у добробуті споживачів;
 - г) зміни у споживчій заборгованості.
17. *В економіці у результаті пожвавлення, підприємства додатково наймають 3 млн. осіб. Яким чином це вплине на криву попиту?*
- а) крива попиту зрушиться вправо;
 - б) крива попиту зрушиться вліво;
 - в) крива попиту залишиться незмінною;
 - г) усі відповіді неправильні.

18. З метою вирівняти бюджет уряд зменшує видатки на соціальне забезпечення на 10 %, видатки на освіту – на 20 %. Який з графіків ілюструє дану ситуацію

19. Зростання сукупних витрат у кейнсіанській моделі спричинить до зрушення кривої сукупного попиту:

- а) вправо на величину зростання сукупних витрат, помножену на значення мультиплікатора;
- б) вправо на величину зростання сукупних витрат;
- в) вліво на величину зростання сукупних витрат;
- г) вліво на величину зростання сукупних витрат мінус обсяг трансферів.

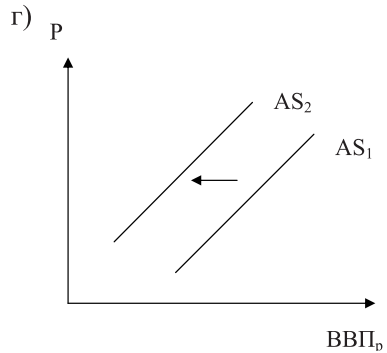
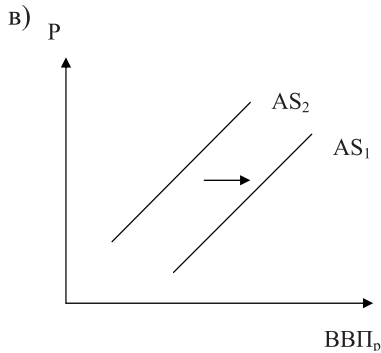
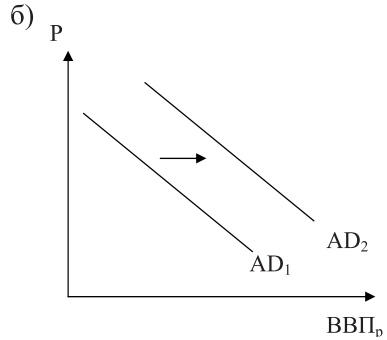
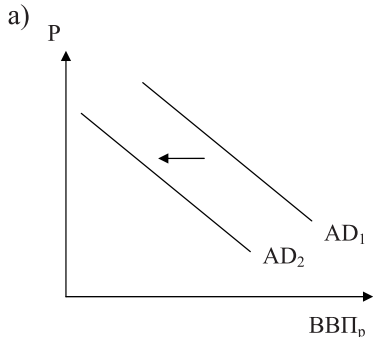
20. Закон Сея стверджує, що:

- а) збільшення цін веде до зростання пропозиції;

- б) зміни попиту або пропозиції можуть призвести до досягнення відповідної точки рівноваги даного ринку;
 - в) пропозиція формує свій власний попит;
 - г) заробітна плата і ціни є негнучкими, що перешкоджає досягненню рівноважного стану ринку.
21. *Сукупна пропозиція – це:*
- а) обсяг потенційного ВВП, який економіка пропонує для експорту з метою отримання доходу;
 - б) обсяг номінального ЧНП, який економіка пропонує для продажу з метою отримання прибутку;
 - в) обсяг прогнозованого ВВП, який економіка планує виробити;
 - г) обсяг реального ВВП, який економіка пропонує для продажу з метою отримання прибутку.
22. *Крива сукупної пропозиції відображає залежність між:*
- а) рівнем цін і реальним ВВП;
 - б) рівнем цін і потенційним ВВП;
 - в) рівнем цін та сукупними витратами на товари та послуги;
 - г) виробленим і спожитим ВВП.
23. *Зростаюча крива сукупної пропозиції відображає наступне:*
- а) зростання витрат на збільшення використання виробничих потужностей;
 - б) збільшення виробництва знижує межі прибутку, що у свою чергу збільшує величину попиту;
 - в) для виробництва кожної додаткової одиниці продукції потрібно менше ресурсів;
 - г) усі відповіді правильні.
24. *До цінових чинників сукупної пропозиції належать:*
- а) ефект відсоткової ставки;
 - б) зміна товарних цін;
 - в) зміна цін на ресурси;
 - г) ефект чистого експорту.
25. *До нецінових чинників сукупної пропозиції належать:*
- а) зміна цін на ресурси;
 - б) зміна у споживчих видатках;
 - в) податкова політика;
 - г) правильні відповіді (а) і (в).

26. Підвищення цін на ресурси зумовить зрушення кривої сукупної пропозиції:
- а) вправо на величину зростання витрат, помножену на значення мультиплікатора;
 - б) вправо на величину зростання сукупних витрат;
 - в) вліво на величину зростання витрат;
 - г) вліво на величину зростання сукупних витрат мінус обсяг трансферів.
27. Посилення вимог держави до збереження навколишнього середовища викликає:
- а) зростання витрат виробництва на одиницю продукції і зрушення кривої сукупної пропозиції вправо;
 - б) зростання витрат виробництва на одиницю продукції і зрушення кривої сукупної пропозиції вліво;
 - в) зниження витрат виробництва на одиницю продукції і зрушення кривої сукупного попиту вліво;
 - г) зниження витрат виробництва на одиницю продукції і зрушення кривої сукупного попиту вправо.
28. Якщо ріст реального обсягу виробництва не супроводжується ростом цін, то:
- а) короткострокова крива AS – горизонтальна лінія;
 - б) короткострокова крива AS – висхідна лінія;
 - в) короткострокова крива AS – вертикальна лінія;
 - г) короткострокова крива AS має негативний нахил.
29. Наступні параметри характеризують поточний стан економіки країни: швидко зростає інфляція (14 % на рік), рівень безробіття залишається стабільним (3,1 %), рівень реального ВВП є високим. Яка частина кривої сукупної пропозиції найбільше відповідає такому стану:
- а) кейнсіанський відрізок;
 - б) середній (проміжний) відрізок;
 - в) горизонтальний відрізок;
 - г) класичний відрізок.
30. Кейнсіанський екстремальний відрізок відображає ситуацію, коли:
- а) економіка перебуває у стані повної зайнятості;
 - б) відбувається розширення виробництва з одночасним зростанням цін;

- в) економіка перебуває у стані спаду і значна частка виробничих потужностей та робочої сили не використовується;
 - г) сукупна пропозиція не змінюється.
31. *Проміжний відрізок характеризується:*
- а) незмінним обсягом виробництва;
 - б) розширення обсягу виробництва за незмінних цін;
 - в) розширенням виробництва з одночасним зростанням цін;
 - г) зростанням обсягу попиту.
32. *Рух економіки вправо уздовж горизонтальної ділянки кривої сукупної пропозиції супроводжується:*
- а) зменшенням зайнятості;
 - б) збільшенням зайнятості;
 - в) зростанням цін;
 - г) зниженням цін.
33. *Введення нових стандартів щодо охорони навколишнього середовища призвели до збільшення вартості автомобілів та вантажівок в середньому на 5 %. Як ця ситуація вплине на криву пропозиції?*
- а) крива пропозиції зрушиться вправо;
 - б) крива пропозиції зрушиться вліво;
 - в) крива пропозиції не змінить свого положення;
 - г) усі відповіді неправильні.
34. *Якщо у національній економіці відбулося несприятливе збурення пропозиції, то:*
- а) рівень цін підвищиться;
 - б) рівень цін знизиться;
 - в) крива сукупної пропозиції переміститься вправо;
 - г) крива сукупної пропозиції переміститься вліво.
35. *В умовах повної зайнятості зростання сукупної пропозиції супроводжується:*
- а) зменшенням безробіття;
 - б) збільшенням реального ВВП;
 - в) збільшенням номінального ВВП;
 - г) зниженням цін.
36. *У результаті сприятливих погодних умов країна отримала найвищий урожай зернових за 10 років. Який з графіків ілюструє дану ситуацію?*

37. Крива довгострокової сукупної пропозиції показує обсяг виробництва, який називають:
- оптимальним рівнем виробництва;
 - природним рівнем виробництва;
 - максимальним рівнем виробництва;
 - виробничою потужністю.
38. Збільшення сукупної пропозиції викличе:
- зниження рівня цін і реального обсягу ВВП;
 - зниження темпу зростання цін і збільшення реального обсягу ВВП;
 - підвищення рівня цін і обсягу ВВП у реальному вираженні;
 - зниження темпу зростання цін і реального обсягу ВВП.
39. Що з нижче наведеного найкраще свідчить про економічний розвиток?

- а) зміщення вправо кривої сукупної пропозиції у довгостроковому періоді;
 - б) зміщення вліво кривої сукупної пропозиції у короткостроковому періоді;
 - в) зміщення вліво кривої виробничих можливостей;
 - г) зміщення вправо кривої сукупного попиту.
40. *В умовах макрорівноваги:*
- а) величина сукупного попиту дорівнює величині сукупної пропозиції;
 - б) рівноважний рівень цін та рівень обсягів виробництва є стабільними;
 - в) прагнення як продавця, так і покупця є задоволеними;
 - г) усі відповіді правильні.
41. *Ефект реальної рівноваги має місце тоді, коли:*
- а) ціни знижуються, вартість готівки у вашому розпорядженні зменшується, тому ви намагаєтеся більше витратити;
 - б) ціни знижуються, вартість готівки у вашому розпорядженні збільшується, тому ви намагаєтеся більше витратити;
 - в) ціни зростають, готівка у вашому розпорядженні коштує менше, тому ви витратите більше;
 - г) ціни зростають, готівка у вашому розпорядженні коштує більше, тому ви будете купувати менше.
42. *Якщо фактичний обсяг ВВП менше рівноважного, то виробники:*
- а) скорочують виробничі запаси й розширюють виробництво товарів та послуг;
 - б) збільшують виробничі запаси й розширюють виробництво;
 - в) скорочують і виробничі запаси, і виробництво;
 - г) збільшують виробничі запаси та скорочують виробництво.
43. *Якщо національна економіка досягла повної зайнятості, а обсяг сукупного попиту зростає, то це означає, що в економіці:*
- а) дефляційний розрив;
 - б) інфляційний розрив;
 - в) розвивається стагфляція;

- г) рівень цін знижується.
44. Якщо обсяг рівноважного ВВП виявляється більше його потенційного рівня, то:
- а) рівень цін підвищиться;
 - б) рівень безробіття зросте;
 - в) з'явиться дефляційний розрив;
 - г) автоматично збільшиться сукупна пропозиція.
45. Ефект храповика базується на положенні, що:
- а) поведінку виробників та споживачів важко передбачити;
 - б) зниження відсоткової ставки зумовлює збільшення обсягу інвестицій;
 - в) багато цін на товари й ресурси є негнучкими;
 - г) усі відповіді правильні.
46. Згідно з класичною моделлю сукупної пропозиції, зменшення сукупного попиту зумовлює:
- а) зниження прибутковості;
 - б) зниження цін;
 - в) підвищення прибутковості;
 - г) зниження цін і зайнятості.
47. Якщо рівень цін зростає, а виробництво зменшується, то це викликано зрушенням:
- а) кривої сукупного попиту вправо;
 - б) кривої сукупного попиту вліво;
 - в) кривої сукупної пропозиції вліво;
 - г) кривої сукупної пропозиції вправо.
48. Економіку, що вийшла за природний рівень виробництва називають:
- а) відкритою;
 - б) ринковою;
 - в) «перегрітою»;
 - г) традиційною.

Завдання 3. Задача:

1. У таблицю включені нецінові чинники, які впливають на динаміку основних компонентів AD:

Чинники	Компоненти AD	Зміна
1. Збільшення населення	споживання	збільшення через зростання чисельності споживачів
2. Скорочення пропозиції грошей		
3. Підвищення індивідуальних податків		
4. Очікувана рецесія в інших країнах		
5. Підвищення цін на житлові будинки		
6. Очікувана рецесія в економіці		

Заповніть таблицю. У другому стовпчику вкажіть відповідний компонент AD, у третій – характеристика його зміни.

2. Визначте реакцію на кожну з описаних нижче подій в сенсі зсуву чи переміщення вздовж кривих сукупного попиту чи сукупної пропозиції, а також вплив події на короткотерміновий рівень цін та короткотерміновий реальний національний обсяг випуску. Зсув кривої позначайте літерою Z, а переміщення вздовж кривої – літерою П, зростання цін або виробництва позначається знаком ↑, зменшення – знаком ↓.

Події	AD	AS	ВВП _p	P	Безробіття
1. Зростання продуктивності праці внаслідок введення технологічних змін					
2. Зростання цін на засоби виробництва					
3. Стрибокподібне збільшення інвестицій, при умові наявності певної кількості незайнятих ресурсів					
4. Значне зменшення витрат на інвестування					

Контрольні запитання та завдання.

1. Що показує сукупний попит?
2. Перерахуйте основні цінові фактори сукупного попиту та поясніть їх.
3. Охарактеризуйте нецінові фактори сукупного попиту.
4. Назвіть три сегменти (відрізки) кривої сукупної пропозиції.
5. Які нецінові фактори сукупної пропозиції вам відомі?
6. Що належить до внутрішніх ресурсів?
7. Як розраховується продуктивність виробництва?
8. У чому полягає суть ефекту храповика?
9. Відобразіть графічно рівновагу сукупного попиту та сукупної пропозиції.
10. Проаналізуйте три варіанти встановлення короткострокової макроекономічної рівноваги.

ТЕМА 4.

МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ: ЕКОНОМІЧНІ ЦИКЛИ І БЕЗРОБІТТЯ

План

1. Цілі й інструменти макроекономіки.
2. Циклічні коливання в економіці: механізм циклу і його фази.
3. Причини безробіття і його економічні наслідки.

4.1. Цілі й інструменти макроекономіки

Макроекономіка формується через економічну політику держави. В арсеналі цієї політики повинні завжди виділятися пріоритетні цілі, а також інструменти для досягнення цих цілей. Суперечки навколо макроекономічних цілей утворюють розділи в платформах політичних партій або їх кандидатів.

Сучасна ринкова економіка включає наступні основні макроекономічні цілі, які дають оцінку економічному розвитку країни:

- 1) обсяг виробництва;
- 2) зайнятість населення;
- 3) стабільність цін;
- 4) міжнародна торгівля.

Кількість пріоритетних економічних цілей у розвитку будь-якої країни можна розширити. Наприклад, американські економісти К.Макконнел і С.Брю в «Економікс» виділяють вісім пріоритетних цілей: економічне зростання, повна зайнятість, економічна ефективність, стабільний рівень цін, економічна свобода, справедливий розподіл доходів, економічна забезпеченість, торговий баланс. Однак, у макроекономічній теорії і практиці найчастіше використовуються чотири основні цілі, виділені нами.

1. Обсяг виробництва. Є багато показників обсягу виробництва. **Основним вважається ВВП.** Для визначення тенденції зростання використовується потенційний обсяг виробництва, за який приймається його можливий максимум. Потенційний обсяг виробництва ще називають обсягом виробництва за повної зайнятості. Різниця між потенційним та фактичним ВВП, називається ВВП – розривом, або ВВП – дефіцитом. Великий ВВП – розрив означає, що економіка перебуває у фазі спаду і змістилася всередину кривої виробничих можливостей (КВМ). Разом з тим потрібно зазначити, що потенційний обсяг виробництва не виражає межі фізичної потужності економіки, а дефіцит ВВП не завжди є результатом неефективної економічної політики. Потенційний обсяг виробництва (повна зайнятість), як ми вже зазначали, – явище не постійне. А дефіцит ВВП можуть провокувати зміни світових цін на ресурси неврожайні роки, стихійні лиха, непередбачувані події, наприклад, Covid-19.

2. Зайнятість і безробіття. Досягнення високої зайнятості являє собою не тільки особливу економічну ціль, а і соціальну. Людина, яка втрачає роботу несе не тільки економічні втрати. У безробітних економічний стрес поєднується з психологічним і моральним. А це провокує погіршення здоров'я, зменшення енергійності, життєвої мотивації людини тощо.

3. Стабільні ціни:

- а) на вільному ринку ціни визначаються попитом й пропозицією максимально можливою мірою, а уряди утримуються від контролю за цінами на окремі товари. Тільки коли фірми вільно встановлюють ціни, ринок скеровує ресурси в русло найкращого їх використання, тобто на ринку відсутні перевиробництво і дефіцит товарів;
- б) уникнення різкого падіння чи зростання загального рівня цін. Швидкі зміни цін ведуть до спаду економічної активності. Адже такі зміни породжують проблеми нерівноваги у сукупному попиті й пропозиції, виникають надлишки і дефіцити товарів. Люди втрачають орієнтири, допускають помилки, їх турбує купівельна спроможність грошей.

4. Міжнародна торгівля – це обмін товарами і послугами між державно-національними господарствами. У довгостро-

ковому періоді держави в цілому намагаються підтримувати рівновагу експорту та імпорту. Різниця між величиною експорту та імпорту країни називається чистим експортом. Коли чистий експорт має додатне значення, то кажуть, що існує активне торговельне сальдо. Дефіцит торговельного балансу виникає, коли вартість імпорту перевищує вартість експорту. Зовнішній дисбаланс – серйозна економічна і політична проблема. Країна, яка має боргові зобов'язання і вчасно не розраховується по них, стає залежною від інших країн. У таких умовах важко проводити національну економічну політику. Вище згадана ситуація є актуальною для багатьох слаборозвинутих країн і країн із перехідною економікою, в тому числі й для України.

Уряди мають, або повинні мати, відповідні інструменти, якими можна впливати на економічну діяльність. Інструменти макроекономічної політики – це економічні змінні, контрольовані урядом, які можуть впливати на одну або декілька макроекономічних цілей. Це означає, що змінюючи економічну політику, уряди можуть скерувати економіку у напрямі кращого узгодження обсягу виробництва, цінової стабільності, зайнятості та зовнішньої торгівлі.

Основні інструменти макроекономічної політики:

- 1) фіскальна політика;
- 2) грошова політика;
- 3) політика регулювання доходів;
- 4) зовнішньоекономічна політика.

Розглянемо їх більш детально:

1. Урядові витрати (видатки) і податки складають елементи фіскальної політики. Одним із основних завдань державної політики є стабілізація економіки. Маніпулюючи державним бюджетом і податками, можна активно впливати на основні макроекономічні показники, зайнятість і інфляцію. Одним із основних положень кейнсіанської економічної теорії є висновок про те, що уряд зобов'язаний чинити саме так. Збільшення державних витрат викликає зростання розмірів зрівноваженого ЧВП, а скорочення цих витрат веде до зниження його величини. Навпаки, збільшення податків викликає зменшення ЧВП, а скорочення податків – збільшення зрівноваженого ЧВП. Відповідно фіскаль-

на політика, орієнтована на боротьбу з безробіттям, передбачає зростання державних витрат і скорочення податків. У свою чергу елементами фіскальної політики, які впливають на інфляцію, стає скорочення державних витрат при зростанні податків. Більш детально про це мова йде у наступних темах.

2. Монетарна (грошова) політика. Наукові основи такої політики розроблені вченими Чикагської школи політекономії (М.Фрідмен). Згідно з поглядами монетаристів, гроші є головною сферою, яка визначає рух і розвиток виробництва. Між динамікою грошової маси і динамікою ВВП існує тісний функціональний зв'язок, а грошові імпульси – найбільш надійний настроювач економіки. Оскільки зміни грошової маси відбиваються на економіці не відразу, а з деяким запізненням (лагом), то це може привести до небажаних результатів. А отже слід відмовитись від короткострокової грошової політики. Її необхідно замінити довгостроковою політикою розрахованою на довгий, постійний вплив на економіку. Зростання грошової маси повинно бути таким, щоб забезпечити стійкість цін. Воно повинно також відповідати темпам зростання ВВП. Практично в сучасних умовах темп зростання грошової маси у західних розвинутих країнах повинен складати 3-4% в рік. Це приблизно відповідає середнім темпам економічного зростання цих країн.

3. Політика контролю заробітної плати та цін називається політикою регулювання доходів. Така політика найчастіше проводиться в умовах високого рівня інфляції, коли «заморожуються» на деякий час і ціни на товари, і зростання заробітної плати. Політика регулювання доходів є найсуперечливішою з усіх інших видів макроекономічної політики. Багато економістів розчаровані в політиці, зарплата – ціна і вважають її просто неефективною і навіть шкідливою, бо втручання у функціонування вільного ринку скоує динаміку відносин цін і нездатне зменшувати інфляцію.

Контроль над цінами перешкоджає їх зміні, що необхідно для ефективного розподілу ресурсів. Наприклад, контроль за квартплатою сприяє створенню стійкого дефіциту житлових площ. В умовах низької квартплати інвестори не схильні будувати нові будинки, а вкладення у ремонтні роботи виявляються неви-

гідними. Річ у тім, що контроль за квартплатаю не дозволяє їй збільшуватись і, таким чином, сигналізувати про прибутковість перерозподілу ресурсів на користь житлового будівництва.

4. Зовнішньоекономічна політика. Найголовніші інструменти цієї політики поділяються на дві групи:

- 1) торговельна політика,** що включає мита, квоти, ліцензії та інші складові, які обмежують або стимулюють імпорто-експорт;
- 2) управління валютним ринком.** Існують плаваючі та фіксовані валютні курси. Плаваючі – встановлення валютного курсу виключно з допомогою попиту і пропозиції валют. Фіксовані – щодо інших валют. Більш детально про інструменти зовнішньоекономічної політики, встановлення валютного курсу, мова йде у наступних темах.

Уряд будь-якої економічно розвинутої країни повинен володіти інструментами макроекономічної політики, чітко уявити її цілі і наслідки. Особливо це стосується країн, у яких здійснюється формування ринкової системи, в тому числі і в Україні. У цих країнах часто можна бачити намагання уряду керувати економічними процесами «ручними» методами. Як правило, таке втручання в економіку приводить до негативних результатів.

У 2016-2019 роках в українській економіці відбувалися позитивні зміни:

- а) у формуванні державних фінансових потоків на користь місцевих бюджетів;
- б) державні витрати почали здійснюватися через систему електронних закупівель Prozorro;
- в) створені антикорупційні органи: НАБУ (національне антикорупційне бюро України), САП (спеціалізована антикорупційна прокуратура); НАЗК (національне агентство запобігання корупції); ДБР (державне бюро розслідувань); ВАКС (вищий антикорупційний суд);
- г) відбулося оздоровлення банківської системи. НБУ вивів із ринку близько 80 неплатоспроможних банків тощо.

Всі ці зміни макроекономічної політики позитивно вплинули на розвиток економіки України.

4.2. Циклічні коливання в економіці: механізм циклу і його фази

Циклічні коливання в економіці були відомі давно, але до початку ХІХ ст. вони мали здебільшого сезонний характер, що було зумовлено переважанням сільського господарства і особливостями сільськогосподарського виробництва. Однак, починаючи з 1825 року (перша економічна криза в Англії) циклічні коливання стали відбуватися постійно, через певний інтервал. Рух виробництва від початку однієї економічної кризи до початку наступної називається циклом. Усім циклам притаманні певні загальні риси, передусім, однакова послідовність у зміні фаз циклів. Як правило, ця послідовність наступна: криза → депресія → поживалення → піднесення (рис.1).

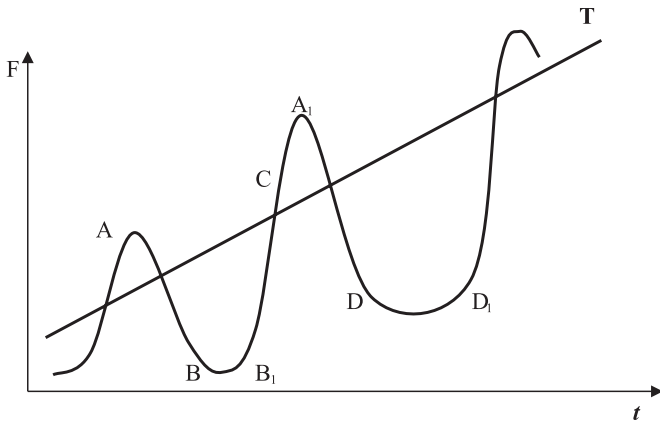

Рис.1. Фази економічного циклу в їхній послідовності та взаємозв'язку

На осі абсцис позначено час (t), на осі ординат – реальний ВВП (F). Лінія T, яку прийнято називати трендом (trend - тенденція) відображає динаміку реального ВВП. Лінія тренда будується таким чином, що згладжуються коливання реального ВВП на довгостроковому відрізку часу. На графіку показані також фактичні коливання реального ВВП у короткостроковому періоді: лінія AB – криза, депресія – відрізки BB₁ і DD₁, поживалення – лі-

нія B_1C , піднесення – CA_1 . Відстані між точками AA_1 і BD показують тривалість циклу.

Така класифікація фаз циклу (рис.1) є традиційною або класичною. Однак, у сучасних західних підручниках, перш за все американських авторів, існує й інший підхід. Вони дають класифікацію фаз циклу, виділяючи тільки понижуючу (рецесія) і підвищуючу (піднесення) фази у рамках одного циклу.

Вихідною фазою циклу є **криза**. Ця фаза характеризується перш за все надвиробництвом товарів, скороченням кредитних ресурсів та підвищенням позичкового відсотка. Це зумовлює зменшення доходів та падіння обсягів виробництва, зростання банківської заборгованості. Внаслідок впливу зазначених чинників зростає безробіття, яке набуває масового характеру. Криза відрізняється від порушення рівноваги між попитом і пропозицією на окремих товар, або в окремих галузі, тим, що вона виникає як загальне надвиробництво, що охоплює усю господарську систему країни. Скорочення виробництва у період кризи триває доти, доки не буде встановлена ринкова рівновага, тобто відповідність попиту та пропозиції. Після цього кризове падіння припиняється і економічна система входить у фазу депресії.

Після першої економічної кризи в Англії (1925 р.), циклічний характер розвитку капіталістичної економіки супроводжується постійними спадами. Криза 1857 р. була першою світовою циклічною кризою. Потім сталися кризи 1873, 1882, 1890 рр. Найбільш нищівною була криза 1900-1901 рр., яка розпочалася майже одночасно в Росії і США, найбільш негативно вплинула на металургійну промисловість. Грандіозною була світова економічна криза 1929-1933 рр., яка привела до різкого падіння цін, скорочення прибутків, знецінення валют, безробіття, яких ще не знала економіка найбільш розвинутих капіталістичних країн. У другій половині ХХ ст. економічних криз рівня 1929-1933 рр. у капіталістичному світі не було.

Фаза депресії настає після кризи. Її характерними особливостями є те, що припиняється падіння виробництва, але і відсутнє його зростання. Поступово реалізуються товарні запаси, які виникли під час кризи через різке зменшення купівельної спроможності населення. Рух капіталу дещо активізується.

Цьому сприяють поступове відновлення перерваних кризою зв'язків, переливання капіталу у більш перспективні сфери застосування. Зберігається високий рівень безробіття, але падіння цін припиняється. Депресія характеризується застійним станом економіки, значним недовикористанням виробничих потужностей. Однак, поступово в економіці з'являються «точки зростання» і відбувається перехід до наступної фази – поживлення.

Поживлення як фаза циклу характеризується тим, що тут вперше після початку кризового падіння відбувається розширення попиту на засоби виробництва, на робочу силу, відновлюється економічне зростання, зростають прибуток і заробітна плата. У суспільній свідомості посилюються позитивні сподівання. У фазі поживлення відновлюється докризовий рівень економічного розвитку і готується майбутнє піднесення.

Піднесення характеризується тим, що економіка виходить на рівень, який перевищує всі попередні рубежі. Економічне зростання прискорюється, поліпшуються всі показники ринкової кон'юнктури, передусім збільшується платоспроможний попит. Це сприяє зростанню товарних цін, збільшує прибутки і стимулює пропозицію. Особливо великих розмірів досягають кредитно-фінансові операції, а також спекулятивні операції на біржах. Але саме в цей найбільш сприятливий для економіки час, в її надрах зріють передумови майбутнього падіння, тобто переходу економіки до чергового циклу.

Із часу першої кризи в економічній теорії виникло близько **200 концепцій причин її появи та суті**, але ця проблема залишається нерозв'язаною і сьогодні. Автори відомого підручника «Макроекономіка. Глобальний підхід» американські економісти Дж.Сакс і Ф.Ларрен підкреслюють, що сьогодні нема ні одного теоретичного чи емпіричного дослідження, де авторам вдалося би прийти до однозначних висновків із найважливіших проблем теорії економічного циклу.

Абстрактна можливість криз у ринковій економіці закладена вже в простому товарному обігу і пов'язана з функцією грошей як засобу обігу. Неспівпадіння купівлі і продажу за місцем і часом може створити передумови для розриву багатьох ланок у ланцюгу продаж і покупок. Інша можливість криз пов'язана з функці-

єю грошей як засобу платежу. Будь-який виробник не може бути впевненим у тому, що до моменту платежу покупець його продукції виявиться платоспроможним. Неплатіж за зобов'язаннями може викликати ланцюгову реакцію, яка приведе до розладу системи обігу і, в кінцевому рахунку, процесу виробництва.

Наукові дослідження проблеми циклічного розвитку економіки здійснювали багато видатних економістів – С. де Сісмонді, К.Маркс, К.Жугляр, Й.Шумпетер, Дж.Хікс, П.Самуельсон, Ф.Хайек, Е.Хансен і багато інших. Можна виділити найбільш значимі економічні теорії.

1. Теорія К.Маркса. На думку К.Маркса, основна причина циклічного розвитку економіки криється у суперечності між постійним розширенням виробництва та недостатньою платоспроможністю населення, більшість якого становлять наймані працівники – пролетарі. Як результат, відбувається процес затоварення, падіння цін, ріст безробіття та зменшення прибутків. У цих умовах виникає об'єктивна необхідність заміни старого обладнання на нове, більш продуктивне. Оновлення капіталу та ріст інвестицій є матеріальною основою періодичності криз і тривалості циклу.

2. Грошові теорії (М.Фрідмен, Г.Хаберлер), пояснюють цикли періодичним збільшенням або зменшенням грошової маси в обігу. Зміна грошових потоків є достатньою причиною, що здатна вплинути на зміну економічної активності, пожвавлення торгівлі, процвітання і депресію. Якщо купівельна спроможність населення висока, пожвавлюється торгівля, виробництво розширюється, ціни зростають. І навпаки, якщо попит на товари, виражений в грошах, падає, то це веде до згортання торгівлі, обсяги виробництва скорочуються, ціни знижуються. Збільшення грошової маси позитивно впливає на динаміку економічного розвитку. Однак така політика спричинює і негативні тенденції, пов'язані зі зростанням інфляції.

3. Теорія нововведень (Й.Шумпетер, Е.Хансен) пояснює виникнення циклів науковими відкриттями і використанням важливих технічних нововведень. Наприклад, у другій половині XIX ст. на економічний розвиток багатьох країн суттєво вплинули такі нововведення як двигун внутрішнього згорання,

радіо, два способи виплавки сталі (томасовський і бесемеровський), використання залізничних доріг тощо. Ці нововведення дають поштовх економічному розвитку, яке з часом згасає, поки не з'явиться чергова інновація.

4. Теорія політичного ділового циклу (В.Нордхаус) пояснює причини макроекономічних коливань діями уряду в галузі кредитно-грошової і податково-бюджетної політики. На думку прихильників цієї теорії, періодичність циклів співпадає з періодичністю виборів (біля п'яти років).

Річ у тім, що перед виборами дії політиків направлені на завоювання симпатій електорату. Це виражається у проведенні популістської економічної політики (збільшення державних витрат на соціальні цілі, зниження деяких податків із фізичних осіб), що у кінцевому рахунку може привести до спаду економічної активності. У період після виборів уряд намагається проводити більш прагматичну, раціональну політику, яка направлена на зростання рівня виробництва. Парламентські і місцеві вибори, які проводяться в останні роки в Україні, свідчать, що теорія політичного ділового циклу знаходить практичне підтвердження в нашій країні.

Причинами циклічності в названих теоріях можуть бути як зовнішні **(екзогенні фактори)**, так і **внутрішні (ендогенні)**.

До найбільш важливих екзогенних факторів відносяться:

- а) відкриття й інновації, наприклад, суттєві зміни в технології виробництва (конвейер, мобільний телефон зв'язку й інше);
- б) зміни в чисельності населення і його міграція;
- в) відкриття нових земель і природних ресурсів;
- г) війни, революції, політичні події;
- д) сонячна активність, що впливає на урожайність сільськогосподарської продукції. Англійський економіст У.С.Джевонс зв'язав економічний цикл з 11-річним циклом сонячної активності. Він опублікував ряд праць, у яких досліджувався вплив сонячних плям на урожайність, на ціни на зерно і на торговий цикл.

Ендогенні фактори знаходяться всередині економічної системи, і на думку прихильників цієї точки зору, внутрішньо влас-

тиві ринковому господарству. Економічна система влаштована так, що слідом за піднесенням обов'язково наступить спад. П.Самуельсон відмічав, що в кожному піднесенні є «зерна» спаду.

На циклічний характер розвитку економіки впливає **принцип акселерації**. Цей принцип пояснює той факт, що певна зміна попиту у будь-який бік спричиняє значно більшу зміну у обсязі капіталовкладення, тобто інвестиції реагують на зміну попиту прискореною зміною, а це слід розглядати як фактор нестабільності економіки та каталізатор її кризових коливань.

Вперше на явище акселератора звернув увагу французький економіст Альбер Афталійон. Він використав порівняння економіки з домашньою грубою. Спочатку грубу завантажують вугіллям. Оскільки згорання вугілля відбувається поступово, приміщення певний час не нагрівається, а груба все більше завантажується. Через деякий період часу у приміщенні встановлюється нормальна температура, але груба продовжує віддавати тепло і може трапитися так, що через певний час жара стане нестерпною.

Афталійон використав порівняння економіки з грубою, щоб підкреслити, що всяке зростання попиту на предмети споживання здатне викликати більш значне розширення виробництва засобів виробництва, у результаті чого частина вироблених предметів споживання виявиться на ринку надлишковою.

За тривалістю економічні цикли поділяються на короткі, середні й довгі. Цикли, пов'язані з відновленням економічної рівноваги на споживчому ринку, називаються короткими. У цей період здійснюється перепрофілювання виробництва, створюється нова структура народного господарства, відбуваються внутрішньо – і міжгалузеві зміни. Такі цикли охоплюють від 2 до 4 років.

Середньострокові економічні цикли отримали назву циклів Жугляра, на ім'я французького економіста, який досліджував економічні коливання у другій половині XIX ст. Клемент Жугляр розглядав економічний цикл як закономірне явище, причини якого знаходяться у сфері грошового обігу, і перш за все, кредитних відносин. Кризу, як основну фазу циклу, Жугляр оцінював як оздоровлюючий фактор, який веде до зниження цін і ліквідації

підприємств, створених для задоволення штучно створеного попиту. Неплатоспроможними виявляються перш за все підприємства, які не можуть розрахуватися з кредиторами. Жугляр вважав, що повторення всіх економічних процесів, викликаних банківською діяльністю, відбувається кожні 10 років.

На початку ХХ ст. у працях багатьох економістів була висловлена думка про існування **великих циклів кон'юнктури**. Найбільший вклад у розвиток даної теорії вніс російський науковець Кондратьєв. Його теорія викладена ним у 1926 р. у спеціальній доповіді «Великі цикли кон'юнктури». Кондратьєв визначив, що період великого циклу триває від 48 до 55 років, а звичайного – від 7 до 11 років. Головною причиною довгохвилових коливань Кондратьєв вважав наявність у складі сукупного капіталу особливих інерційних частин, що мають тривалий термін дії, великих засобів виробництва, транспортних засобів, кадрів кваліфікованої робочої сили. Кондратьєв визначив характерні риси великих циклів: їм властивий міжнародний характер, причому щодо європейських країн періоди циклів збігаються дуже близько; великі цикли не всезагальні, тобто вони не виявляються у динаміці всіх без винятку показників ринкової кон'юнктури. У цілому концепція російського науковця визнана як теорія, що містить комплексний опис феномена довготривалих коливань.

Циклічний характер розвитку економіки негативно впливає на процеси суспільного відтворення. Тому держава вимушена проводити **антициклічне регулювання**, тобто комплекс заходів макроекономічної політики, направлених на стабілізацію економіки. Найбільша присутність держави в економіці спостерігається у фазі спаду (криза, депресія). У цій фазі циклу всі заходи держави повинні бути спрямовані на стимулювання ділової активності (зниження ставок податків, надання пільг на нові інвестиції, проведення політики прискореної амортизації тощо). І навпаки, у період піднесення економічної кон'юнктури, держава з метою недопущення «перегріву» економіки і, пов'язаних із цим, негативних явищ господарського життя, проводить політику стримування, яка включає протилежні заходи в галузі податково-бюджетної і кредитно-грошової політики.

Більшість вітчизняних економістів погоджується з тим, що економічна криза 90-х років XX століття в Україні не вписується в традиційні теорії циклу. І пов'язане це, в основному з тим, що українська економіка у ці роки була далеко не ринковою. По суті у цей період часу тільки розпочався процес формування ринкової системи. А циклічний характер розвитку економіки, у його класичному варіанті, передбачає номіналістичну (ринкову) економіку.

Перехідний період 90-х років в Україні характеризувався катастрофічним спадом виробництва. Так, наприклад, ВВП за період із 1993 по 1999 роки скоротився на 60%. Скорочення обсягів виробництва супроводжувалося високим рівнем інфляції. Повністю розбалансованою виявилася грошова та фінансова системи. Дефіцит державного бюджету покривався прямою грошовою емісією Національного банку України. Відбулося катастрофічне падіння добробуту людей. І лише з 2000 року в Україні спостерігається позитивна економічна динаміка, тобто зростають ВВП, національний дохід, доходи населення. З якою фазою циклу можна пов'язати зростаючу економіку України? Це пожвавлення, чи піднесення? Відповідь – пожвавлення. Коли економіка України за основними макроекономічними показниками перевершить 1990 рік (найвищий рівень виробництва), то це і буде піднесення. Криза 90-х років XX ст. нанесла великої шкоди економіці України та мільйонам людей. Її домінантною ознакою є тривалий і затяжний характер, що вимагає величезних зусиль щодо стабілізації, а відтак і досягнення економічного піднесення. Ця проблема в останні роки обтяжена агресією Росії проти територіальної цілісності України, що спричинило виникнення багатьох нових економічних і соціальних проблем нашої країни.

4.3. Причини безробіття і його економічні наслідки

Історично першою школою, що зробила спробу пояснити виникнення безробіття була **класична політекономія (А.Сміт, Д.Рікардо)**. Представники цієї школи причину безробіття вбачали у надмірно високій зарплаті. Через постійне зростання

зарплати підприємці не можуть забезпечити всіх бажаних роботою внаслідок того, що зростають їх витрати. Отже, виникає надлишок працездатних або безробіття.

Погляди представників класичної школи поділяють економісти **неокласичної теорії, та економіки пропозиції (Д.Гільдер, А.Лаффер)**. На їх думку, саме з допомогою зарплати встановлюється рівновага між пропозицією і попитом на робочу силу, а безробіття – неможливе, якщо на ринку праці існує рівновага.

Кейнсіанська школа розглядає ринок праці як явище постійної нерівноваги. Заробітна плата, на їх думку, не є інструментом регулювання ринку праці. Цю роль все більше повинна виконувати держава. Активно впливаючи на сукупний попит у бік його зниження або збільшення залежно від економічної кон'юнктури, вона може досягати рівноваги між пропозицією праці й попитом на неї. Отже, згідно з кейнсіанським вченням попит на робочу силу регулюється не коливанням цін на працю, а сукупним попитом.

У поясненні причин безробіття вагоме місце в економічній теорії посідає **вчення монетаристів**. Прихильники цієї школи виходять з того, що існує жорстка структура цін на робочу силу. Головними дестабілізуючими факторами, що зумовлюють постійну нерівновагу є встановлення мінімального рівня оплати праці, а також постійні вимоги профспілок щодо підвищення заробітної плати. Інструментом, що здатний забезпечити рівновагу на ринку, є грошово-кредитна політика. Мова йде про облікові ставки центрального банку, розміри обов'язкових резервів комерційних банків. Маніпулюючи цими інструментами, можна впливати на економічну активність бізнесу, інвестиції, обсяги виробництва, а отже, і на рівень безробіття.

Розрізняють три види безробіття:

1. Фрикційне. Породжується постійним рухом населення з одного регіону в інший, від професії до професії, а також зміною етапів життя (навчання, тимчасова робота, догляд за дитиною й інше). Фрикційне безробіття вважається неминучим і певною мірою бажаним. Його ще визначають як добровільне безробіття.

2. Структурне. Має місце у випадку, коли попит і пропозиція на робочу силу не співпадають для різних видів праці й у

різних регіонах. Причинами такого неспівпадання можуть бути зрушення в професійній структурі робочої сили і диспропорції між попитом на працівників певних професій і їх пропозицією. Так, закриття вугільних шахт в Україні привело до збільшення безробіття, оскільки далеко не всі із звільнених шахтарів можуть за недовгий час перекваліфікуватися і знайти нові місця роботи.

Різниця між фрикційним і структурним безробіттям полягає у тому, що у фрикційних безробітних є професійні навички, які вони можуть продати, а структурні безробітні не можуть відразу отримати роботу без перепідготовки, додаткового навчання, а то і переміни місця проживання. Фрикційне безробіття має більш короткостроковий характер, а структурне більш довготривале і тому вважається більш серйозним.

Питання про те, чи є безробіття в ринковій економіці добровільним або вимушеним – дискусійне. Точка зору представників неокласичної школи полягає у тому, що будь-яке безробіття є добровільним. Аргументується це тим, що навіть в умовах глибокої кризи завжди можна знайти роботу, можливо, з дуже низькою зарплатою і малопривабливу. І якщо висококваліфікований працівник не бажає виконувати малопривабливу роботу – то це його добровільне рішення. Інша точка зору полягає в тому, що якби безробіття в цілому було добровільним, то це не викликало б побоювань профспілок або держави відносно соціальної стабільності й стійкості економічної системи.

3. Циклічне безробіття породжене загальним низьким попитом на робочу силу у всіх галузях, сферах, регіонах. Таке безробіття викликане загальним спадом, тобто фазою економічного циклу. Наприклад, найбільший спад в економіці США, за останні десятиріччя, припадає на 1983 рік. Рівень безробіття у цьому році зріс у 48 з 50 штатів.

Основний контингент безробітних у високорозвинутих країнах становлять звільнені працівники внаслідок структурних диспропорцій між попитом на робочу силу та її пропозицією за кваліфікацією, професіями, розміщенням та інше. У цей контингент не зараховують працездатних громадян, які насправді ніколи роботу не шукають і задовільняються виплачуваною їм

допомогою (так званий “неминучий осадок”). Таких у загальній чисельності безробітних на Заході досить багато.

В економічній теорії існує поняття **повної зайнятості**. Повна зайнятість не означає абсолютної відсутності безробіття. Економісти вважають фрикційне і структурне безробіття цілком неминучим. Тому рівень безробіття при повній зайнятості дорівнює сумі рівнів фрикційного і структурного безробіття, а циклічне безробіття дорівнює нулю. Рівень безробіття при повній зайнятості називається **природним рівнем безробіття**. Вперше цей термін уведений в економічну літературу монетаристами.

Природний рівень безробіття – це такий рівень, при якому фактори, що підвищують і понижують інфляцію і безробіття знаходяться у рівновазі. Річ у тім, що безробіття й інфляція функціонально пов'язані між собою оберненою залежністю. Якщо зростає рівень безробіття, то зменшується інфляція, і навпаки. Реальний обсяг національного продукту, який пов'язаний із природним рівнем безробіття, називається **виробничим потенціалом країни**. Повний або природний рівень безробіття виникає при незбалансованості ринків робочої сили, тобто, коли кількість шукаючих роботу дорівнює числу вільних робочих місць. Природний рівень безробіття являє собою певною мірою позитивне явище (він стримує інфляцію). Якщо число шукаючих роботу, перевищує вакансії, які є у наявності, значить ринки робочої сили незбалансовані й має місце циклічне безробіття.

Поняття природний рівень безробіття вимагає уточнення у двох аспектах:

- 1) цей термін не означає, що економіка завжди функціонує при природному рівні безробіття і тим самим реалізує свій виробничий потенціал. Рівень безробіття часто перевищує природний. Але може бути і навпаки. Наприклад, у США у 1943–1945 рр. рівень безробіття становив два відсотки. Цей рівень був значно меншим, ніж природний, що викликало інфляційні процеси в американській економіці;
- 2) природний рівень безробіття не обов'язково є постійним. Він підлягає перегляду внаслідок інституційних

змін (змін у законах і звичках суспільства). Наприклад, офіційна оцінка природного рівня безробіття в США в 1960-х рр. становила 4 відсотки. Надалі цей показник почав зростати. Чому?

По-перше, змінився демографічний склад робочої сили (зросла частка жінок і молоді).

По-друге, зріс соціальний захист населення (розмір допомоги, компенсацій з безробіття).

На думку більшості американських економістів, нині природний рівень безробіття знаходиться в інтервалі від 4 до 6 відсотків. У Західній Європі природний рівень безробіття суттєво вищий і в середині 1990-х рр. за різними даними коливався в межах від 7 відсотків (Німеччина) до 20 відсотків (Іспанія).

В Україні підрахунки природного рівня безробіття пов'язані зі значними труднощами. Перш за все відсутні достатньо чіткі критерії структурного і фрикційного безробіття, які дозволили б державним статистичним службам вести відповідні розрахунки. Облік безробітних взагалі, а в Україні зокрема, досить складна проблема, оскільки офіційно зареєстровані безробітні відображають далеко не повну картину безробіття. У зв'язку з цим такий показник, як природний рівень безробіття, сьогодні українськими офіційними статистичними службами не публікується.

Визначення рівня безробіття здійснюється наступним чином. Все населення країни зменшується на ту кількість осіб, які не досягли 16 років і осіб, що знаходяться у спеціалізованих закладах (психіатричних лікарнях, в'язницях), а також осіб, які вибули зі складу робочої сили (пенсіонери, студенти, надомники). Частина населення, яка залишилась, формує категорію робочої сили. Причому в склад робочої сили входять і працюючі, і безробітні.

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{Безробітні}}{\text{Робоча сила}} \times 100\%$$

На практиці важко встановити фактичний рівень безробіття. Розрізняють:

- 1) частково зайнятих** – в офіційній статистиці всі зайняті неповний робочий день входять в категорію повністю за-

йнятих. Вважаючи їх повністю зайнятими, офіційна статистика занижує рівень безробіття;

- 2) **працівники, які втратили надію на отримання роботи.** Безробітний, який активно не шукає роботу, вважається таким, що вибув зі складу робочої сили (по суті також занижується рівень безробіття);
- 3) **неправдива інформація.** Рівень безробіття може бути завищений у тому випадку, коли деякі непрацюючі стверджують, що вони шукають роботу, хоч це і не відповідає дійсності. Ці люди заносяться у групу «безробітних», а не вибулих зі складу робочої сили. Людина, яка працює у тіньовому секторі економіки може мати юридичне прикриття у формі «безробітного».

Головна «ціна» безробіття – невипущена продукція. Відомий вчений у галузі макроекономіки Артур Оукен (1928-1980) у своїх працях 1960 рр. математично виразив відношення між рівнем безробіття і відставанням обсягу ВВП. Це відношення, відоме як **закон Оукена**, показує, що якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний на один відсоток, то відставання обсягу ВВП складає 2,5 %. Слово «закон» відносно наведеної формули не слід сприймати як щось назавжди встановлене і непорушене. Ця залежність у довгостроковому періоді може змінюватись. Пояснимо закон Оукена на цифровому прикладі. У 1983 році рівень безробіття у США досяг 9,5 % (найвищий за останні десятиріччя), або на 3,5 % більше природного рівня (6%). Помноживши 3,5 % на коефіцієнт Оукена (2,5%), отримаємо відставання ВВП 1983 року у 8,75%. Іншими словами, якщо б у 1983 році був запезпечений рівень безробіття при повній зайнятості, ВВП був би на 8,75% більший, ніж фактичний. У зв'язку з світовою економічною кризою 2019-2020 рр. та пандемією Covid-19, у США рівень безробіття становив у ці роки, в середньому 9,5 %. Виходячи з того, що ВВП країни в цей період становив понад 21 трлн. дол., а природній рівень безробіття – 6%, то неважко підрахувати, що втрати США, згідно закону А. Оукена становили 1 трлн. 737 млрд. дол.

Україна належить до країн із високим рівнем безробіття. Згідно з Законом України «Про зайнятість населення» безробіт-

ними вважаються, працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку (або інших, передбачених чинним законодавством доходів) через відсутність відповідної роботи, зареєстровані у Державній службі зайнятості, дійсно шукають роботу та здатні приступити до праці. У другій половині 2000-х років чисельність безробітних в Україні становила більше 7 % економічно активного населення країни. Специфічним проявом безробіття в Україні є висока частка людей, які працюють у режимі неповної зайнятості, тривалий час перебувають у неоплачуваних відпустках, або не отримують заробітної плати протягом тривалого часу.

Згідно з українським законодавством, статус безробітного з визначенням права на допомогу з безробіття надається на восьмий день після реєстрації громадянина у центрі зайнятості як такого, що дійсно шукає роботу і готовий приступити до її виконання. Громадяни, які були звільнені за ініціативою адміністрації у зв'язку з реорганізацією, ліквідацією підприємства або скороченням штату, щоб не втратити гарантії щодо соціального захисту, повинні зареєструватись у службі зайнятості протягом 7 днів із моменту звільнення.

Досвід економічно розвинутих країн показує, що з розвитком ринкових відносин та формуванням ринку праці важливою проблемою стає необхідність державного регулювання зайнятості населення, прийняття дієвих заходів недопущення зростання безробіття, здійснення кроків у напрямку формування ефективних механізмів соціального захисту незайнятого населення. Усунення диспропорцій, що часто виникають на ринку праці, стає можливим у разі задіяння цілого комплексу регулятивних інструментів – стимулювання економічного зростання, скорочення тривалості робочого часу, створення ефективної та гнучкої системи підготовки та перепідготовки кадрів, сприяння становленню малого бізнесу, різних форм самостійної зайнятості. Деякі з цих важливих економічних проблем будуть розглянуті у наступних темах.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 4

План семінарського заняття

1. Цілі та інструменти макроекономіки.
2. Циклічні коливання в економіці: механізм циклу і його фази.
3. Причини безробіття і його економічні наслідки.

Теми рефератів

1. Циклічні коливання та їх різновиди.
2. Теорії циклічного розвитку та їх класифікація.
3. Нециклічні коливання економіки. Системні кризи.
4. Безробіття як вияв макроекономічної нестабільності. Закон А. Оукена.
5. Зайнятість і формування ринку праці в Україні.

Основні терміни і поняття

Економічні коливання; криза (спад, рецесія); депресія (стагнація); поживлення (експансія); підйом (пік); короткі цикли Дж. Кітчина, середні цикли К. Жугляра, будівельні цикли С. Кузнеца, цикли К. Маркса; цикл М. Д. Кондратьєва; зовнішні чинники економічних циклів; внутрішні чинники економічних циклів; шоки пропозиції; шоки в попиті приватного сектора; шоки політичні; теорія недосконалої інформації; теорія реального бізнес-циклу; економічний ріст; чинники економічного зростання; економічний розвиток; темпи економічного росту; екстенсивне зростання; інтенсивне зростання; рівноважний економічний ріст і його стійкість; Ринок праці; суб'єкти ринку праці; об'єкт ринку праці; функції ринку праці; чинники попиту на працю; чинники пропозиції праці; економічно активне населення; економічно неактивне населення; робоча сила; зайняте населення; безробітне населення; повна зайнятість; безробіття; фрикційне безробіття; структурне безробіття; циклічне (кон'юнктурне) безробіття; природний рівень безробіття; закон Оукена; неокласична кон-

цепція ринку праці; кейнсіанська концепція ринку праці; заробітна плата; номінальна заробітна плата; реальна заробітна плата.

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Збурення в сукупній пропозиції можуть зумовити економічні коливання.
Так Ні
2. Причиною зміни обсягу національного виробництва не обов'язково є циклічні коливання.
Так Ні
3. Макроекономічні моделі не можуть бути використані для економічних прогнозів.
Так Ні
4. Економічні коливання – це втрати, пов'язані зі зміною безробіття.
Так Ні
5. Інвестиції – найбільш нестабільний компонент сукупних витрат у рамках економічного циклу.
Так Ні
6. Спад – це така фаза циклу, в якій економіка наближається до найнижчого рівня у порівнянні з рівнем ВВП повної зайнятості.
Так Ні
7. У фазі спаду виробництво національного продукту зменшується, а безробіття зростає.
Так Ні
8. Обсяг інвестицій у машини та устаткування звичайно не збільшується перед наступаючим спадом і після його завершення.
Так Ні
9. Циклічне коливання означає впорядковане в часі підвищення або зниження у межах календарного року ділової активності.
Так Ні
10. Економічні коливання не є регулярними і їх практично не можна передбачити з високим ступенем точності.
Так Ні

11. Сезонні коливання охоплюють лише окремі групи галузей або окремі галузі національної економіки.
Так Ні
12. Теорія реального ділового циклу виходить із негнучкості цін і заробітної плати.
Так Ні
13. Прихильники монетарної теорії ділового циклу пояснюють економічні коливання зміною обсягів інвестиційних видатків.
Так Ні
14. Короткі цикли пов'язані з відновленням рівноваги на споживчому ринку.
Так Ні
15. Для виходу з кризи держава скорочує державні видатки та знижує податкові ставки.
Так Ні
16. Матеріальною основою великих хвиль є зміна базових технологій і поколінь машин.
Так Ні
17. Економічний цикл, що викликаний політичними чинниками, пов'язаний з виборами вищих органів влади.
Так Ні
18. Змінна, що змінюється у напрямі, який не збігається з ходом ділового циклу, називається ациклічна.
Так Ні
19. Економічне зростання – це збільшення номінального обсягу ВВП за певний проміжок часу.
Так Ні
20. Економічне зростання можна графічно зобразити переміщенням кривої виробничих можливостей вліво.
Так Ні
21. Економічний потенціал країни збільшується, тоді коли крива виробничих можливостей зрушується вліво.
Так Ні
22. Економічне зростання - це збільшення номінального обсягу ВВП за певний період часу.
Так Ні

34. Економічно активне населення складається із зайнятих та безробітних.
 Так Ні
35. До безробітних не відносять працездатних осіб, які припинили пошук роботи.
 Так Ні
36. Кожну дорослу людину, яка не має роботи, вважають безробітною.
 Так Ні
37. Повна зайнятість – це рівень зайнятості, за якого немає циклічного безробіття.
 Так Ні
38. Рівень безробіття визначається шляхом зіставлення загальної кількості зайнятих і безробітних.
 Так Ні
39. Держава вимушена боротися з безробіттям, так як воно знижує обсяг виробленого ВВП.
 Так Ні
40. Фрикційне безробіття пов'язане з добровільною зміною працівниками місця роботи і тимчасовими звільненнями.
 Так Ні
41. Фрикційна форма безробіття не тільки обов'язкова, але й бажана для суспільства.
 Так Ні
42. Фрикційне безробіття є тривалим, а структурне короткостроковим.
 Так Ні
43. Природний рівень безробіття характерний для ринкової економіки.
 Так Ні
44. Природна норма безробіття є сталою.
 Так Ні
45. Фактичний рівень безробіття не може перевищувати природний рівень.
 Так Ні
46. Якщо реальний ВВП дорівнює потенційному, то в економіці немає безробіття.
 Так Ні

47. Якщо рівень безробіття дорівнює природному, то обсяги потенційного та фактичного виробництва рівні між собою.
Так Ні
48. Закон Оукена показує кількісну залежність між зміною обсягу національного виробництва і зміною рівня безробіття.
Так Ні
49. Є дві основні причини негнучкості зарплати: дія закону Оукена і недостатній сукупний попит.
Так Ні
50. Часткова зайнятість – це форма безробіття, за якої працівники вимушено працюють неповний робочий день.
Так Ні
51. Підвищення рівня виплат по безробіттю сприяє росту його рівня.
Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь.

1. Економічний цикл – це:
- а) періодичний підйом реального ВВП;
 - б) періодичний спад реального ВВП;
 - в) зростання реального ВВП вищими темпами порівняно з чисельністю населення;
 - г) періодичний підйом або спад реального ВВП на фоні загальної тенденції до зростання.
2. Який із запропонованих способів використовується для прогностичних оцінок економічної кон'юнктури?
- а) економетричні моделі;
 - б) основні індикатори;
 - в) макроекономічні моделі та огляди кон'юнктури;
 - г) усі відповіді правильні.
4. Який цикл називають «циклом запасу»?
- а) Д. Кітчина;
 - б) С. Сісмонді - К. Жугляра - К. Маркса;
 - в) І. Фішера;
 - г) М. Кондратьєва.
5. Який цикл називають «промисловим»?
- а) Д. Кітчина;

- б) С. Сісмонді - К. Жугляра - К. Маркса;
 - в) І. Фішера;
 - г) М. Кондратьєва.
6. Який цикл називають «великими циклами довгими хвилями»?
- а) Д. Кітчина;
 - б) С. Сісмонді - К. Жугляра - К. Маркса;
 - в) І. Фішера;
 - г) М. Кондратьєва.
7. Яким циклом у макроекономіці приділяють найбільшу увагу?
- а) циклом запасу;
 - б) циклом будівництва;
 - в) економічним циклом і довгим хвилям Кондратьєва;
 - г) циклом Форрестера.
8. Згідно з кейнсіанською теорією економічний цикл пов'язаний з дією:
- а) тільки внутрішніх чинників;
 - б) чинників, що переважно впливають на динаміку сукупного попиту;
 - в) тільки зовнішніх чинників;
 - г) чинників, які переважно впливають на динаміку пропозиції.
9. За кейнсіанською теорією, найбільш значний вплив на хід економічних циклів справляє динаміка:
- а) споживчих витрат;
 - б) чистих інвестицій;
 - в) державних витрат;
 - г) експорту.
10. Екстернальні теорії шукають основні причини економічних коливань у:
- а) кількості грошей в обігу;
 - б) важливих технічних нововведеннях;
 - в) обсягах сукупних видатків;
 - г) очікуваннях економічних суб'єктів.
11. Що є постулатом теорії реального ділового циклу?
- а) сукупний попит впливає на обсяг національного виробництва лише у короткостроковому періоді;

- б) виробнича функція національної економіки у коротко-строковому періоді може змінюватися під впливом екзо-генних подій;
 - в) ціни повністю гнучкі як у довгостроковому, так і у корот-костроковому періодах;
 - г) номінальні змінні не впливають на реальні не лише у довгостроковому періоді, а й у короткостроковому.
12. Основними джерелами коливань у моделі реального бізнес-ци-клу є:
- а) технологічний прогрес;
 - б) ріст державних закупівель товарів і послуг;
 - в) зміна відсоткової ставки;
 - г) усі відповіді правильні.
13. Короткі цикли пов'язані з:
- а) зміною попиту на засоби виробництва;
 - б) зміною базових технологій;
 - в) відновленням рівноваги на споживчому ринку;
 - г) стабілізацією рівня інфляції.
14. Матеріальною основою коротких циклів є:
- а) процеси, що відбуваються у сфері грошових відносин;
 - б) необхідність оновлення основного капіталу;
 - в) необхідність зниження рівня інфляції;
 - г) необхідність зміни базових технологій.
15. Матеріальною основою періодичності середніх циклів є:
- а) процеси, що відбуваються у сфері грошових відносин;
 - б) необхідність оновлення основного капіталу;
 - в) необхідність зниження рівня інфляції;
 - г) необхідність зміни базових технологій.
16. Матеріальною основою великого циклу є:
- а) процеси, що відбуваються у сфері грошових відносин;
 - б) необхідність оновлення основного капіталу;
 - в) необхідність зниження рівня інфляції;
 - г) необхідність зміни базових технологій і поколінь машин.
17. Теорія, відповідно до якої розвиток економічного циклу викли-кано дією політичних чинників, виходить із того, що:
- а) антиінфляційні заходи приймаються на урядовому рівні;
 - б) рік, що йде за виборами вищих органів державної влади,

- часто пов'язаний із проведенням твердих економічних заходів;
- в) періодичність виборів може впливати на періодичність економічних циклів;
 - г) усі відповіді правильні.
18. *Найбільший вплив на хід економічного циклу здійснює динаміка:*
- а) чистих інвестицій, що направлені на приріст товарно-матеріальних запасів;
 - б) чистих інвестицій, що направляють у виробництво товарів тривалого користування;
 - в) споживчих витрат;
 - г) державних витрат.
19. *Виробництво яких благ найменш підвладне циклічним коливанням:*
- а) товарів щоденного використання;
 - б) товарів довгострокового використання;
 - в) інвестиційних товарів;
 - г) усі відповіді неправильні.
20. *Спад – це:*
- а) фаза ділового циклу, у якій обсяг національного виробництва і зайнятість зростають;
 - б) фаза ділового циклу, у якій обсяг виробництва і зайнятість досягають максимуму;
 - в) фаза ділового циклу, у якій обсяг національного виробництва зменшується, а зайнятість зростає;
 - г) фаза виробничого циклу, у якій обсяг національного виробництва і зайнятість скорочуються.
21. *Що не простежується у фазі спаду?*
- а) домогосподарства купують менше споживчих товарів;
 - б) скорочуються інвестиційні витрати підприємств;
 - в) зменшуються запаси товарів на складах;
 - г) спадає попит на робочу силу.
22. *Депресія характеризує:*
- а) початок піднесення;
 - б) найвищу точку піднесення;
 - в) глибокий і тривалий спад;
 - г) найнижчу точку спаду.

23. *Тенденція до падіння обсягу валових інвестицій з'являється у період, коли:*
- а) підвищуються темпи росту обсягів продажу;
 - б) рівень росту обсягів продажу залишається незмінним;
 - в) темпи росту обсягів продажу знижуються;
 - г) усі відповіді правильні.
24. *Значення якого з наведених показників знижується після настання фази підйому і зростає після настання фази спаду:*
- а) курси цінних паперів;
 - б) обсяг товарних запасів;
 - в) обсяг ВВП;
 - г) середня тривалість робочого тижня.
25. *На якій фазі економічного циклу починається масова заміна основного капіталу?*
- а) піку;
 - б) спаду;
 - в) депресії;
 - г) поживавлення.
26. *До яких показників належить динаміка сукупного попиту?*
- а) проциклічних;
 - б) контрциклічних;
 - в) ациклічних;
 - г) усі відповіді неправильні.
27. *До яких показників належить динаміка безробіття?*
- а) проциклічних;
 - б) контрциклічних;
 - в) ациклічних;
 - г) усі відповіді неправильні.
28. *До яких показників належить динаміка експорту?*
- а) проциклічних;
 - б) контрциклічних;
 - в) ациклічних;
 - г) усі відповіді неправильні.
29. *Який чинник економічних коливань не належить до зовнішніх?*
- а) технологічні інновації;
 - б) сподівання економічних суб'єктів;

- в) політичний процес;
 - г) погіршення торгівельних відносин з іншими країнами.
30. *Економічне зростання вимірюється:*
- а) приростом реального ВВП;
 - б) приростом грошової маси;
 - в) зниженням загального рівня цін;
 - г) зниженням безробіття.
31. *Що впливає на ринок праці?*
- а) чинники попиту на робочу силу;
 - б) чинники пропозиції робочої сили;
 - в) профспілки;
 - г) усі відповіді правильні.
32. *Елементами ринку праці є:*
- а) робітники та роботодавці, правові акти, кон'юнктура ринку;
 - б) служба зайнятості, інфраструктура ринку праці;
 - в) система соціальних гарантій;
 - г) усі відповіді правильні.
33. *Обсяг ринку праці переважно визначається:*
- а) заробітною платою;
 - б) пропозицією робочої сили;
 - в) попитом на робочу силу;
 - г) впровадження нових технологій у виробництво.
34. *Попит на працю:*
- а) визначається попитом на продукт, який виробляється цією працею;
 - б) безпосередньо пов'язаний з рівнем заробітної плати;
 - в) безпосередньо пов'язаний з пропозицією продукту, виробленого цією працею;
 - г) визначається попитом на засоби виробництва.
35. *До економічно активного населення включають:*
- а) зайнятих;
 - б) зайнятих і безробітних;
 - в) працездатних, безробітних, осіб до 16 років;
 - г) працездатних пенсіонерів, студентів, домогосподарок.
36. *До економічно неактивного населення включають:*
- а) безробітних;

- б) пенсіонерів;
 - в) осіб у виправних закладах;
 - г) правильні відповіді (б) і (в).
37. *Людина, що сподівається незабаром знову одержати роботу:*
- а) відноситься до розряду зайнятих;
 - б) відноситься до безробітних;
 - в) не враховується у складі робочої сили;
 - г) розглядається як неповністю зайнятий.
38. *Якщо людина хвора і не може працювати, то вона:*
- а) належить до незайнятих у виробництві;
 - б) належить до безробітних;
 - в) не враховується у складі робочої сили;
 - г) розглядається як неповністю зайнята.
39. *Повна зайнятість забезпечується в умовах:*
- а) раціонального розподілу робочої сили;
 - б) використання робочої сили за її професією;
 - в) відсутності безробіття;
 - г) відсутності циклічного безробіття.
40. *Ефективна зайнятість – це:*
- а) зайнятість, що здійснюється відповідно до вимог інтенсивного типу відтворення та критеріїв економічної доцільності й соціальної результативності, орієнтована на скорочення ручної, неprestижно, важкої праці;
 - б) надання суспільством усьому працездатному та непрацездатному населенню можливості займатися суспільнокорисною працею;
 - в) надання суспільством усьому працездатному населенню можливості займатися суспільно корисною працею;
 - г) зайнятість, яка має місце в суспільстві з урахуванням доцільності перерозподілу та використання трудових ресурсів.
41. *За яких умов виникає безробіття:*
- а) на ринку праці попит на робочу силу перевищує пропозицію;
 - б) на ринку праці попит на робочу силу менший за пропозицію;
 - в) попит на робочу силу дорівнює пропозиції;
 - г) в країні спостерігається криза на грошовому ринку.

42. З погляду класичної теорії причиною безробіття є:
- а) низька заробітна плата;
 - б) висока заробітна плата;
 - в) надмірна пропозиція робочої сили;
 - г) недостатній попит на робочу силу.
43. Згідно з кейнсіанською теорією причиною безробіття є:
- а) негнучкість заробітної плати;
 - б) низька заробітна плата;
 - в) недостатність сукупного попиту;
 - г) надмірна пропозиція робочої сили.
44. Яка концепція причин безробіття базується на твердженні про зростання населення у геометричній прогресії на фоні збільшення виробництва в арифметичній прогресії?
- а) класична;
 - б) марксистська;
 - в) мальтузіанська;
 - г) кейнсіанська.
45. Яка концепція причин безробіття базується на твердженні про зменшення попиту на робочу силу з боку кожної одиниці капіталу внаслідок зростання його органічної будови?
- а) класична;
 - б) марксистська;
 - в) мальтузіанська;
 - г) кейнсіанська.
46. У чому полягає сутність теорії раціональних очікувань?
- а) спроби зменшити безробіття шляхом проведення певної державної політики будуть зруйновані реакцією населення;
 - б) безробіття і коефіцієнт інфляції пов'язані між собою прямо пропорційно;
 - в) спроби зменшити безробіття нижче природного рівня ведуть до депресії;
 - г) державна економічна політика працює лише тоді, коли пропозиція грошей зростає в середньому на 10 %.
47. Існування вимушеного безробіття:
- а) пояснюється припущенням Дж. М. Кейнса, що заробітна плата не зростає в умовах надлишкового попиту на ринку праці;

- б) пояснюється припущенням Дж. М. Кейнса, що заробітна плата не знижується в умовах надлишкового попиту на ринку праці;
- в) відіграє незначну роль у загальному рівні безробіття;
- г) усі відповіді неправильні.
48. Більшість економістів вважають, що у короткостроковому періоді рівень зайнятості і обсяг національного виробництва визначаються:
- а) рівнем цін;
- б) чисельністю наявної робочої сили;
- в) національними запасами капіталу;
- г) рівнем сукупних видатків.
49. Основними причинами негнучкості заробітної плати у розвинутій ринковій економіці є:
- а) закон про мінімальну заробітну плату;
- б) недостатній сукупний попит;
- в) діяльність профспілок;
- г) правильні відповіді (а) і (в).
50. Рівень безробіття визначається як:
- а) відношення безробітних до працездатного населення;
- б) відношення безробітних до сукупної робочої сили;
- в) різниця між працездатним населенням та кількістю безробітних;
- г) різниця між сукупною робочою силою та працездатним населенням.
51. У таблиці наведені дані, що характеризують трудові ресурси:

Показники	2014 р.	2015 р.
Робоча сила, млн. осіб	47,3	47,0
Зайняті, млн. осіб	38,5	34,3
Безробітні, млн. осіб		
Рівень безробіття, %		

На скільки змінився рівень безробіття у 2015 р. порівняно з 2014 р.?

- а) зменшився на 4,2 млн. осіб;
- б) збільшився на 3,9 млн. осіб;

- в) зменшився на 8,4 %;
 - г) збільшився на 8,4 %.
52. Структурне безробіття – це:
- а) безробіття, викликане невідповідністю професійної підготовки робочої сили структурі виробництва;
 - б) безробіття, пов'язане з добровільною зміною найманими робітниками місця роботи або з періодами їх тимчасового звільнення;
 - в) частка робочої сили, яка незайнята кожний певний момент;
 - г) безробіття, яке викликане циклічним скороченням виробництва.
53. Що з наведеного є прикладом структурного безробіття?
- а) будівельник, який втрачає роботу на зимовий період;
 - б) працівник автомобільної промисловості, що втрачає роботу під час економічного спаду;
 - в) сталевар, якого замінює робот;
 - г) програміст, який залишає свою роботу, щоб знайти іншу в більш теплому кліматі.
54. Фрикційне безробіття – це:
- а) безробіття, викликане невідповідністю професійної підготовки робочої сили структурі виробництва;
 - б) безробіття, пов'язане з добровільною зміною найманими робітниками місця роботи або з періодами їх тимчасового звільнення;
 - в) частка робочої сили, яка незайнята кожний певний момент;
 - г) безробіття, яке викликане циклічним скороченням виробництва.
55. Приховане безробіття зумовлене:
- а) неоднаковими обсягами виробництва, виконуваними деякими галузями в різні пори року, тобто в одні місяці попит на робочу силу в цих галузях зростає, в інші – зменшується;
 - б) змінами в структурі споживчого попиту та технології;
 - в) неповним використанням ресурсів підприємства, підприємства не звільняють працівників, а переводять їх

- або на скорочений режим робочого часу, або відправляють у вимушені неоплачувані відпустки;
- г) спадом в економіці.
56. Людина, що втратила роботу через спад в економіці потрапляє в категорію безробітних, охоплених:
- а) фрикційною формою безробіття;
 - б) структурною формою безробіття;
 - в) циклічною формою безробіття;
 - г) перманентним безробіттям.
57. Недостатній сукупний попит призводить до збільшення:
- а) фрикційного безробіття;
 - б) структурного безробіття;
 - в) циклічного безробіття;
 - г) прихованого безробіття.
58. Фактичний ВВП дорівнює потенційному ВВП за наявності лише:
- а) фрикційного й циклічного безробіття;
 - б) структурного безробіття;
 - в) структурного і фрикційного безробіття;
 - г) природного безробіття.
59. До негативних наслідків безробіття можна віднести:
- а) зниження рівня життя;
 - б) порушення рівноваги на ринку праці;
 - в) зниження кваліфікації працівників;
 - г) правильні відповіді (а) і (в).
60. Згідно з законом Оукена, при фактичному перевищенні природного рівня безробіття на 1 % відставання ВВП складає:
- а) 1 %;
 - б) 2 %;
 - в) 2,5 %;
 - г) рівень безробіття не впливає на обсяг ВВП.
61. Якщо людина звільнилася з роботи за власним бажанням, то виникає безробіття:
- а) структурне;
 - б) фрикційне;
 - в) циклічне;
 - г) природне.

62. Якщо виникає загальне падіння попиту в економіці, то:
- а) фактичне безробіття більше за природне;
 - б) циклічне безробіття більше фактичного;
 - в) фактичне безробіття менше від природного;
 - г) фактичне безробіття дорівнює природному.
63. Показник рівня економічної активності населення засвідчує:
- а) відношення чисельності економічно активного населення до загальної чисельності працездатного населення;
 - б) кількість працездатного населення які пропонують робочу силу;
 - в) різниця між кількістю людей працездатного віку і економічно активним населенням.
64. Повна зайнятість забезпечується в умовах:
- а) раціонального розподілу робочої сили;
 - б) використання робочої сили відповідно до професійної підготовки;
 - в) відсутності безробіття;
 - г) відсутності циклічного безробіття.
65. Яке безробіття виникає, якщо людина втратила роботу внаслідок зменшення попиту на професію?
- а) циклічне;
 - б) природне;
 - в) фрикційне;
 - г) структурне.
66. Відставання фактичного ВВП від потенційного спричиняється безробіттям:
- а) циклічним;
 - б) природним;
 - в) структурним;
 - г) фрикційним.
67. «Зневірені» працівники, що хотіли б працювати, але припинили пошук робочого місця:
- а) враховуються в розмірі фрикційного безробіття;
 - б) враховуються в розмірі безробіття чекання;
 - в) більш не враховуються в складі робочої сили;
 - г) одержують допомогу відповідно до законодавства про мінімальну заробітну плату.

68. Що з нижче перерахованого не вірно:

- а) природний рівень безробіття відносно стабільний у короткостроковому періоді і змінюється в довгостроковій перспективі;
- б) природний рівень безробіття містить у собі фрикційне, структурне і циклічне безробіття;
- в) реальний ВВП дорівнює потенційному, якщо рівень безробіття дорівнює природному рівню;
- г) підвищення мінімуму заробітної плати є чинником збільшення природного рівня безробіття в довгостроковому періоді.

Завдання 3. Задачі:

1. Реальний ВВП 2014 року склав 2300 млрд. дол. Національний ВВП 2015 року – 2200 млрд. дол., а дефлятор ВВП – 0,9.

Визначте темп приросту ВВП і фазу циклу.

2. Природний рівень безробіття у поточному році складає 6 %, а фактичний – 10%. Коефіцієнт Оукена = 2,5.

Які витрати ВВП, викликані циклічним безробіттям, якщо потенційний обсяг виробництва склав 600 млрд. дол.?

3. В деякій країні циклічне безробіття складає 4 %. Рівень ВВП в умовах повної зайнятості дорівнює 1 трлн дол. Коефіцієнт Оукена = 2,5.

Який фактичний рівень ВВП?

4. В економіці країни зайнято 25 млн. осіб. Кількість безробітних становить 6 млн. осіб. Через деякий час із загальної чисельності зайнятих 600 тис. осіб втратили роботу, а 1,5 млн. осіб припинили пошук роботи.

Визначте за цих умов чисельність зайнятих (працюючих), кількість безробітних та рівень безробіття.

5. Чисельність населення країни становить 50 млн. осіб. Частка робочої сили у населенні дорівнює 60 %. Один зайнятий створює за рік продукції на 20 тис. грн. Фактичний ВВП країни

становить 564 млрд. грн. Природна норма безробіття – 5 %. Визначте рівень безробіття і ВВП-розрив.

6. Визначте рівень безробіття у національній економіці за таких умов: чисельність населення країни становить 50 млн. осіб; населення у віці до 16 років, а також особи, що перебувають у тривалій ізоляції – 12 млн. осіб; особи, що вибули зі складу робочої сили – 13 млн. осіб; природний ВВП дорівнює 470 млрд. грн., природна норма безробіття складає 6 %; фактичний ВВП становить 90 % природного ВВП.

7. Чисельність населення країни дорівнює 50 млн. осіб; 12 млн. осіб – діти до 16 років, а також люди, які перебувають у тривалій ізоляції; 15 млн. осіб – вибули зі складу робочої сили (пенсіонери, студенти, домогосподарки); 3 млн. осіб – безробітні; 1 млн. осіб – працівники з неповним робочим днем, які шукають кращу роботу. Розрахуйте чисельність робочої сили та рівень безробіття.

8. Визначте статус осіб, перерахованих нижче, з погляду їхньої належності до зайнятих і до робочої сили, якщо вони класифікуються в такий спосіб: зайняті (З); безробітні (Б); ті, які не входять до складу робочої сили (Н).

1. Працівник, звільнений за власним бажанням.
2. Працівник, переведений на режим роботи неповного робочого дня.
3. Учитель, що за станом здоров'я більше не може працювати.
4. Звільнений робітник, що протягом тривалого часу не міг знайти роботу і тому припинив її пошуки.
5. Студент, що вчиться на денному відділенні вищого навчального закладу.
6. Автомеханік, що вчиться на вечірньому відділенні навчального закладу.
7. Домогосподарка, що займається тільки своїм будинком і родиною.
8. Домогосподарка, що частину часу працює як бібліотекар.

9. Рівень фактичного безробіття становить 12 %, а природного – 6 %. Фактичний ВВП дорівнює 190 млрд. дол. Визначте за цих умов втрати ВВП від циклічного безробіття.

Контрольні запитання та завдання

1. Дайте характеристику основним макроекономічним цілям.
2. Назвіть основні інструменти макроекономічної політики.
3. Дайте визначення поняття «цикл».
4. Охарактеризуйте фази економічного циклу в їхній послідовності та взаємозв'язку.
5. Які найбільш значимі економічні теорії дослідження проблеми циклічного розвитку економіки ви знаєте?
6. Що пояснює принцип акселерації?
7. Як поділяються економічні цикли за тривалістю, поясніть кожен з них?
8. Навіть школи, які робили спроби пояснити виникнення безробіття.
9. Які види безробіття вам відомі?
10. Яким чином здійснюється визначення рівня безробіття?

ТЕМА 5.

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ІНФЛЯЦІЇ

План

1. Суть і механізми інфляції.
2. Причини і наслідки інфляції.
3. Основні напрямки боротьби з інфляцією.

5.1. Суть і механізми інфляції

За походженням інфляція – явище, пов'язане з рухом грошей. **Термін інфляція** (від лат. Inflatio - роздування) вперше став уживатись у Північній Америці в період громадянської війни 1861-1865 рр. і означав процес розбухання паперово-грошового обігу. Широке поширення в економічній літературі поняття інфляція отримало у ХХ ст. після першої світової війни.

Найбільш загальне, традиційне визначення інфляції – переповнення каналів обігу грошовою масою зверх потреб товарообігу, що викликає знецінення грошової одиниці й відповідно зростання товарних цін. **Інфляція призводить до підвищення загального рівня цін.** Але це не означає, що підвищуються обов'язково всі ціни. Деякі ціни можуть залишатись відносно стабільними, а інші – зменшуватись. Не всяке підвищення цін є показником інфляції. Ціни можуть підвищуватись внаслідок покращення якості продукції, погіршення умов добування паливно-сировинних ресурсів, змін суспільних потреб. Але це, як правило, явище не інфляційне, а певною мірою логічне, виправ-

дане зростанням цін на окремі товари. З іншого боку, якщо здійснюється систематичне зростання цін на серійну продукцію, без покращення її якості, то тут має місце чітко виражена інфляція.

Інфляція являє собою надзвичайно складний, суперечливий, недостатньо вивчений процес. Більшість економістів під інфляцією розуміють загальне підвищення рівня цін в економіці. Американський економіст П.Хейне, полемізуючи з цією точкою зору, зазначав, що не слід забувати, що змінюються ціни не тільки товарів, але і вимірників їх цінності, тобто грошей. Інфляція – це не збільшення розмірів предмета, а зменшення довжини лінійки, якою ми користуємося. Беззаперечним є одне: падіння купівельної спроможності грошей і підвищення цін – тісно взаємопов'язані.

Інфляція вимірюється за допомогою індексу цін:

$$\text{Ін. даного року} = \frac{\text{Ціна ринкової корзини даного року}}{\text{Ціна аналогічної ринкової корзини базового року}} \times 100$$

Наприклад, 2015 р. беремо за базовий період і для нього встановлюємо рівень цін, рівний 100. У 2019 році індекс цін був рівний 154. Це означає, що у 2019 році ціни були на 54% вищі, ніж у 2015 році, а інакше кажучи, даний набір товарів, який у 2015 році коштував 100 грн., у 2019 р. уже коштував 154 грн. В Україні інфляція найвищою була у 1993 р. і становила 10 600%. Це означає, що ціна ринкової корзини 1993 року у порівнянні з аналогічною корзиною 1992 року зросла у 100 разів.

Механізми інфляції пов'язані перш за все з сукупним попитом і сукупною пропозицією. Проникаючи в економіку, інфляційна грошова маса осідає на боці попиту. Якщо це відбувається регулярно, виникає стійкий розрив між сукупним попитом і сукупною пропозицією, інфляційна нерівновага ринків.

Економісти розрізняють два типи інфляції:

1. Інфляція попиту. Надлишковий попит приводить до підвищення цін при постійному реальному обсязі продукції. Суть інфляції попиту іноді пояснюють однією фразою: «Надто багато грошей полює за надто малою кількістю товарів». Основними причинами тут можуть бути розширення державних замовлень

(воєнних і соціальних), збільшення попиту на засоби виробництва в умовах високого завантаження виробничих потужностей, зростання реальної заробітної плати. Внаслідок цього в обігу виникає надлишок грошей по відношенню до кількості товарів. Це і призводить до підвищення цін. Інфляцію попиту можна проілюструвати графічно (рис. 1)

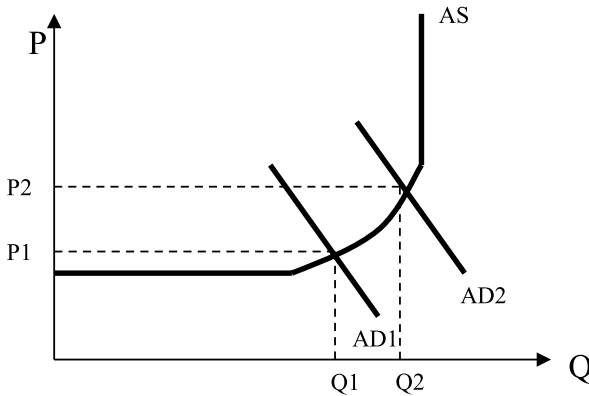

Рис.1. Інфляція попиту

Збільшення грошової маси зрушує криву сукупного попиту вправо від AD1 до AD2 і, якщо економіка знаходиться на проміжковому або класичному відрізках кривої сукупної пропозиції, це веде до зростання цін, що представляє інфляцію попиту.

2. Інфляція витрат. Цей тип інфляції обумовлений зростанням витрат на одиницю продукції. У результаті зменшується пропозиція товарів і послуг у масштабі всієї економіки. Це зменшення пропозиції, у свою чергу, підвищує рівень цін. Витрати на одиницю продукції можуть спричиняти зростання номінальної заробітної плати, цін на сировину і енергію, неефективна фінансова політика держави тощо. Інфляція витрат може бути зображена графічно (рис.2).

Зміщення кривої пропозиції вліво (AS1 до AS2) відображає збільшення витрат на одиницю продукції, зростають ціни (з P1 до P2), скорочується реальний обсяг виробництва (з Q1 до Q2).

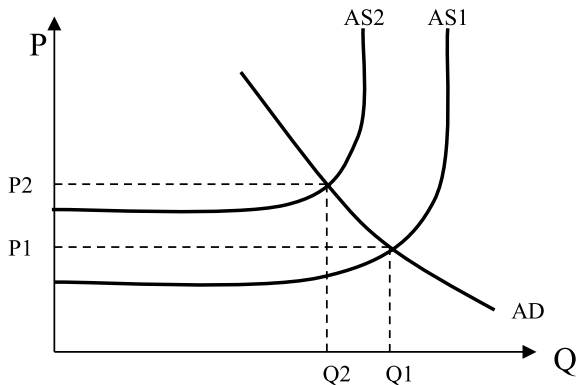

Рис.2. Інфляція витрат

На практиці нелегко відрізнити один тип інфляції від іншого, вони тісно взаємодіють, тому зростання заробітної плати, наприклад, може виглядати і як інфляція попиту, і як інфляція витрат.

Постійне зростання цін – не єдина ознака інфляції. Інфляційний розрив між попитом і пропозицією цілком може поєднуватись із стабільними, і навіть із понижувальними цінами (приклад командної економіки про це свідчить). Інфляційний процес може розвиватись у двох основних напрямках:

1. Якщо макроекономічна нерівновага у бік попиту виражається у постійному підвищенні цін, інфляцію вважають **відкритою**. Така інфляція проявляється у відкритому, явному зростанні цін. Вона типова для країн із ринковою економікою, де державне регулювання цін зведено до мінімуму.
2. Якщо макроекономічна нерівновага супроводжується всезагальним державним контролем над цінами, інфляція стає **придушеною**. Така інфляція характерна для планової, або командної, системи господарства. Придушена інфляція може супроводжуватись стабільним рівнем цін, але форми її прояву інші:
 - а) дефіцит товарів і послуг;
 - б) черги;
 - в) погіршення якості товарів.

Придушена інфляція супроводжується картковим розподілом і формуванням чорного ринку, на якому відкрито зростають ціни. Механізм придушеної інфляції пов'язаний із неминучим виникнення розриву між адміністративно встановленими цінами й вільними, які вирівнюють пропозицію з інфляційним попитом. З'являється могутній економічний стимул, який викликає переміщення товарних мас із офіційної економіки в тіньову, в яку провалюється багато чого із створеного працею всього народу.

Розрізняють три види відкритої інфляції:

1. **Помірна інфляція** – ціни зростають поступово (менше 10% в рік). Вартість грошей зберігається. Відсутній ризик підписання контрактів у номінальних цінах. У 2000-х роках для країн ЄС і США був характерним невисокий темп інфляції, а Японія зіткнулася з дефляцією, тобто зниженням загального рівня цін. Встановлений Європейським центральним банком допустимий рівень інфляції складає 2,75 % в рік. В Україні у 2019 році інфляція сповільнилася до 4,1% (з 9,8% у 2018 році). Це найнижчий показник за останні роки.
2. **Галопуюча інфляція** – ціни зростають до 200% в рік. Більшість контрактів «прив'язуються» до зростання цін, тобто індексуються, або до іноземної валюти. Гроші прискорено матеріалізуються в товари. Іноді зустрічається і термін «висока інфляція», під яким потрібно розуміти річні темпи інфляції не менше 100% в рік.
3. **Гіперінфляція** – темп зростання цін перевищує 200% в рік. Найбільш відоме визначення гіперінфляції Ф.Кейгена. Американський економіст Ф.Кейген у 1956 р. визначив гіперінфляцію як інфляцію, яка розпочинається у тому місяці, коли зростання перевищує 50%. Якщо щомісячний темп інфляції складає 50%, то, використовуючи складні відсотки, можна визначити, що за рік ціни зростуть більш, ніж на 13 000%.

У інфляції є дуже неприємний механізм **інфляційного очікування**. Виробники і торговці, розраховуючи на підвищення цін, починають зменшувати реалізацію товарів і послуг (на державних підприємствах приховувати товари), сподіваючись зго-

дом збути їх дорожче. Споживачі навпаки нарощують поточний попит і зменшують заощадження, а це призводить до чергового підвищення цін. Наприклад, механізм інфляційного очікування призвів до того, що в торгівлі України на 1 грудня 1992 року у порівнянні з попереднім роком залишки м'яса, птиці, олії збільшились в 1,5 раза, ковбасних виробів – у 4,1, маргаринової продукції – в 2,1, цукру – в 2,1 раза. А це був час, коли економіка знаходилася у стані гіперінфляції й попит на товари і послуги був надзвичайно високий.

Існує і механізм дефляційного очікування. Коли є тенденція до здешевлення продукту, споживачі зменшують поточний попит, сподіваючись купити товар дешевше у майбутньому. Виробники, щоб не зменшились доходи, навпаки, нарощують реалізацію товарів і послуг, що у цілому, призводить до чергового зниження цін. При цьому падає обсяг ВВП, знижується ділова активність і надходження в бюджет, зменшуються розміри факторних доходів тощо. Проблема дефляції найбільше проявилася в економіці Японії, а пізніше, у деяких європейських країнах. Існує цілий напрямок економічних досліджень «абеноміка» (Abenomics), який аналізує причини, наслідки і шляхи подолання «дефляційної пастки».

В основі іншого механізму відкритої інфляції лежить взаємозв'язок витрат і цін. Підвищення цін вимагає підвищення заробітної плати, щоб не зменшились реальні доходи людей. А підвищення заробітної плати призводить до зростання витрат виробництва, що, в свою чергу, вимагає чергового підвищення цін. Таку ситуацію називають **інфляційною спіраллю «зарплата – ціна»**. Якщо вона розкручується, то зупинити з кожним новим обортом її все важче.

Люди прагнуть передбачити можливі зміни загального рівня цін. Тому прийнятно розрізнати і такі види інфляції, як **прогнозована і непрогнозована**. Прогнозована інфляція – темп інфляції, який очікується через певний період часу. Непрогнозована (неочікувана) інфляція – перевищення фактичного темпу інфляції над очікуваним. Якщо очікуваний темп інфляції 5% в рік, а фактичний виявився рівним 10% за цей же рік, то непередбачений темп інфляції становить 5%. Виробники продукції

зкладають очікуваний темп інфляції в ціни на свою продукцію. Робітники через профспілки враховують її в колективних договорах. Кредитори враховують інфляцію при визначенні номінальної ставки відсотка, надаючи позики.

Інфляція чинить серйозний вплив на зайнятість. У 1958 р. професор Лондонської школи економіки О.Філіпс (1914-1975), використовуючи дані статистики Великобританії за 1861-1956 рр. побудував криву, яка відображає залежність між зміною ставок заробітної плати і рівнем безробіття. При цьому було встановлено, що збільшення безробіття в Англії зверх 2,5 – 3% призводило до різкого сповільнення зростання цін і заробітної плати. Звідси випливав висновок, що зменшення безробіття супроводжується підвищенням цін і заробітної плати. Інакше кажучи, нація може знизити рівень безробіття за рахунок прискорення темпів інфляції.

У подальшому американські економісти П.Самуельсон і Р.Солоу модифікували криву Філіпса, замінивши ставки заробітної плати на темпи зростання товарних цін. Крива Філіпса має такий вигляд (рис.3).

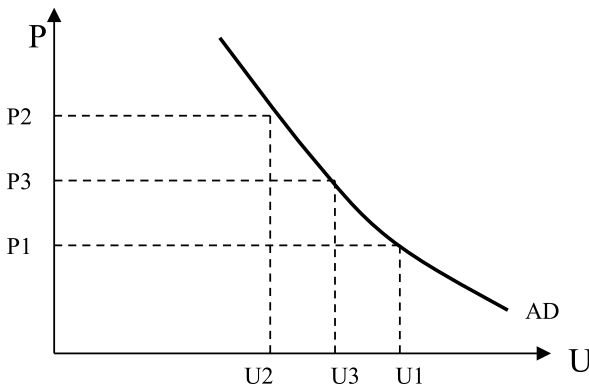

Рис.3. Крива Філіпса

На осі абсцис показаний рівень безробіття, на осі ординат – темпи зростання товарних цін. Крива відображає сполучення цих параметрів. Якщо уряд країни розглядає рівень безробіття U1 (йому відповідає темп зростання цін P1) як надзвичайно ви-

сокий, то для його пониження проводяться бюджетні й грошово-кредитні заходи, які стимулюють попит. Це веде до розширення виробництва, створення нових робочих місць. Норма безробіття понижується до величини U_2 , але однозначно зростають темпи інфляції до P_2 . Нові умови можуть викликати «перегрів» економіки, серйозні кризові явища, що змусить уряд ввести кредитні обмеження, скоротити витрати з державного бюджету тощо. У результаті темпи зростання цін знизяться до рівня P_3 , а безробіття зросте, його норма складе U_3 .

Практика економічного регулювання показала, що крива Філіпса може бути застосована для економічної ситуації в короткострокові періоди, оскільки в довгостроковому плані (5-10 років), незважаючи на високий рівень безробіття, інфляція продовжує зростати. Вважається також, що крива Філіпса може бути використана для економічного аналізу альтернативи інфляції і безробіття лише в умовах помірної інфляції з постійним темпом.

Із кінця 60-х років ХХ ст. в економічно розвинутих країнах ціни зростали постійно, навіть у періоди економічних спадів. Таке явище отримало назву **стагфляції**, що означає інфляційне зростання цін в умовах стагнації, економічної кризи.

Історія утримує немало прикладів, які здавалось свідчать про те, що інфляція має не тільки мінуси, але й плюси. Дійсно, нерідко буває, що відкрита інфляція викликає сліпу реакцію ринкових механізмів, стимулює пожвавлення на товарних ринках, веде до підвищення ділової активності, розширення виробництва і зайнятості. В 60-ті і на початку 70-х років ХХ ст. уряди багатьох розвинених держав навмисне провокували інфляційні механізми, використовуючи їх в якості засобу короткострокового регулювання економіки.

Більшість економістів вважають, що інфляція – феномен негативний. Винуватцем інфляції є держава, жертвою – населення, причому, жертвою беззахисною, яка не може самостійно вирішувати цю проблему. Однак, сьогодні все більш поширеною є і точка зору, що невисока інфляція у 2-3%, може бути корисною для динамічного розвитку економіки («ефект мастила»). Для країн слабозрозумітих (наприклад, України) щорічна інфляція може складати 6-7%.

5.2. Причини і наслідки інфляції

Зростання цін зумовлено різними причинами. Зазначимо найважливіші з них, пам'ятаючи, що інфляція пов'язана з цілим спектром диспропорцій.

1. Інфляція зароджується на грошовому ринку, і саме у **деформаціях** грошового ринку слід перш за все шукати її корені. Зокрема, вона відбувається тоді, коли центральний банк проводить неправильну грошову політику, нагнітаючи у обіг надлишкову, тобто не забезпечену товарами масу грошей. Центральний банк нарощує обсяги грошової маси для пом'якшення економічного спаду, або для зупинки прогресуючого пониження курсу акцій на фондовій біржі, або коли надає позики уряду, якими покривається дефіцит державного бюджету. Центральний банк збільшує пропозицію грошей, а значить понижується їх «ціна» – ставка банківського відсотка, дешевшим стає кредит, що у кінцевому рахунку стимулює збільшення грошової маси в країні й генерує інфляційні тенденції.
2. Інфляційні процеси неминучі у тому випадку, коли витрати держави перевищують її доходи. Це виражається в **дефіциті держбюджету**. Якщо цей дефіцит фінансується за рахунок позик у центральному емісійному банку, іншими словами, за рахунок активного використання «друкованого верстату», це призводить до зростання маси грошей в обігу (згадайте кількісне рівняння обміну $G \cdot O = T \cdot C$). Сама схема запозичення виглядає наступним чином. Уряд випускає цінні папери (облігації) і реалізує їх на фондовому ринку. Одним із активних покупців державних позик виступає центральний банк країни. Відбувається обмін грошей на незабезпечені, по суті, товарами цінні папери, що генерує інфляційні тенденції.
3. Інфляційне зростання цін може відбуватись, якщо фінансування інвестицій не призводить до нарощування сукупної пропозиції в країні. Особливо інфляційно небезпечними є інвестиції, пов'язані з **мілітаризацією економіки**: а) воєнний сектор створює постійну напру-

гу у витратній частині державного бюджету; б) воєнна економіка поглинає матеріальні, інтелектуальні ресурси, які можна використати для виробництва товарів загального призначення; в) зайняті у воєнному виробництві збільшують сукупний попит, не сприяючи нарощуванню пропозиції. Річ у тім, що воєнну продукцію не купують громадяни, а на її виробництво і на утримання армії фінансуються значні кошти. Зростання воєнних витрат є однією з головних причин хронічних дефіцитів державного бюджету і збільшення державного боргу у багатьох країнах, для покриття якого держава збільшує грошову масу. Нині в Україні, в умовах російської агресії, здійснюється реформування армії. У 2019 році частка воєнних витрат у бюджеті нашої країни становила біля 5% ВВП, що у кінцевому рахунку посилює інфляційні тенденції в економіці.

4. Багато шкіл сучасної економічної теорії інфляційні тенденції пов'язують **зі зміною структури попиту**. Ця структура все менше нагадує умови досконалої конкуренції, коли на ринку діяла велика кількість виробників, продукція характеризувалася однорідністю, перелив капіталу не був утруднений. Сучасний ринок – це значною мірою олігополістичний ринок, а олігополіст (недосконалий конкурент) володіє певною ступінню влади над ціною. І якщо навіть олігополії (монополії) не починають інфляції, але вони її активно продовжують і посилюють. Щоб зберегти домінуюче положення на ринку, вони намагаються не тільки встановити і підтримати високі ціни, але і скоротити розміри виробництва і пропозиції. Недосконалий конкурент прагне обмежити приплив нових виробників у галузь олігополістів, підтримуючи тривалу невідповідність сукупного попиту і сукупної пропозиції.
5. Основні причини інфляції концентруються всередині національної економіки, але є і такі, що знаходяться за її межами. Мова йде про **перенесення інфляції каналами світової торгівлі**. Зі зростанням «відкритості» економі-

ки тієї чи іншої країни, більшою участю країни у світогосподарських зв'язках, збільшується небезпека «імпортованої» інфляції. Наприклад, у середині 60-х років ХХ ст. світові ціни на нафту становили 2,5 – 3 дол. США за барель. На кінець 2020 року ціни коливаються на позначці 42-45 доларів. Така суттєва зміна цін на енергоносії викликала зростання цін на імпортовану нафту і – по технологічному ланцюгу – на інші товари. У 1993 році рівень гіперінфляції в Україні становив 10 600%. На це суттєво вплинула і зміна цін на імпортовані енергоносії. Якщо на початку 1993 р. ціни на імпортовану з Росії нафту склали 27%, а на газ – 7%, то вже на кінець року – до 100% світового виміру. Рекордна інфляція 1993 року, що завдала нашій економіці чи не найвідчутнішого удару, пов'язана перш за все з цим фактором. Можливості боротьби з «імпортованою» інфляцією достатньо обмежені. Можна, наприклад, ревальвувати власну валюту і зробити імпорт нафти і газу більш дешевим. Але ревальвація спричинить одночасно подорожчання експорту вітчизняних товарів, а це означає зниження конкурентноздатності на світовому ринку.

Багато причин інфляції відмічається практично у всіх країнах світу. Однак комбінація різних факторів цього процесу залежить від конкретних економічних умов. Наприклад, після Другої світової війни в Західній Європі інфляція була пов'язана з гострим дефіцитом багатьох товарів. У наступні роки головну роль у розкручуванні інфляційних процесів стали відігравати державні витрати, співвідношення «ціни – заробітної плати», перенесення інфляції з інших країн й інші фактори. Що стосується України, то поряд із загальними закономірностями, інфляцію генерують і специфічні чинники: диспропорційність в економіці як наслідок тривалого перебування суспільства в умовах командно-адміністративної системи, висока ступінь монополізації виробництва, значна частка воєнних витрат у ВВП, низька питома вага заробітної плати у національному доході й інші особливості.

Наслідки інфляції

Соціально-економічних наслідків інфляції є багато, і вони зачіпають широкий спектр економічних, соціальних і політичних відносин. Найважливіші з них наступні:

1. В умовах інфляції скорочуються реальні цінності особистих заощаджень. Якщо інфляція має відкритий характер, у гіршому становищі опиняється населення, яке зберігає гроші на банківських рахунках або вкладає у облигації. Ця категорія населення отримує фіксовані доходи. У трохи кращому положенні знаходяться володарі акцій – вони мають надію хоч і не інфляційне, але все-таки підвищення доходу (зростання дивідендів, виплачених за акції). Втрати власників грошових засобів (готівкових грошей і депозитів) у результаті інфляції називаються інфляційним податком. Наприклад, якщо річний темп інфляції складає 12%, а за депозит ви отримуєте 10% річних, то реальна відсоткова ставка буде складати $10\% - 12\% = -2\%$. Інакше кажучи, якщо ваш депозит складає 1000 грн., то ви «заплатили» інфляційний податок у розмірі 20 грн. Але якщо б ви не розмістили гроші в банку, то ваші заощадження обезцінилися би на всю величину інфляційного податку – 12%, або 120 грн. Найменші збитки несуть ті, хто встиг помістити заощадження у так звані антиінфляційні товари. У всьому світі до них відносяться нерухомість, антикваріат, дорогоцінні метали і вироби з них. Ціни на антиінфляційні товари зростають швидше, ніж знецінюються товари.

2. Відбувається соціальне розшарування населення, поглиблення майнової нерівності. Люди, які живуть на нефіксовані доходи, можуть виграти від інфляції. Номінальні доходи таких сімей можуть випереджати рівень цін, або вартість життя. У результаті чого їх реальні доходи збільшаться. Сюди можна віднести високорентабельні галузі народного господарства, де існує високий попит на продукцію і де доходи не фіксовані. В той же час певні категорії найманих працівників можуть опинитись у ситуації, коли зростання рівня цін буде випереджувати зростання їх грошових доходів. Правда, може існувати протиінфляційна компенсація доходів, але вона ніколи не буває стовідсотковою.

Більше того, із-за ідентифікації доходів (зарплат, пенсій, стипендій) інфляція все більше стає інерційним процесом. Звичайно, будь-яка людина має задоволення, коли їй підвищили номінальну зарплату або пенсію у зв'язку з інфляційними процесами. Але люди дуже швидко переконуються у тому, що за більш великі суми грошей можна купити все меншу кількість товарів.

В Україні сьогодні відбувається швидке поглиблення майнової нерівності. Це відбувається тому, що немало благ відноситься до розряду товарів нееластичного попиту. Хліб, сірники, молоко, комунальні послуги потрібні і бідним і багатим. Але якщо для бідних постійне подорожчання таких товарів обертається прямим зниженням життєвого рівня, то для багатих воно веде лише до скорочення заощаджень.

3. Інфляція також перерозподіляє доходи між дебіторами і кредиторами. Зокрема, непередбачувана інфляція приносить вигоду дебіторам (отримувачам позики) за рахунок кредиторів (позикодавців). Із-за інфляції отримувачу позики дають «дорогі гроші», а розраховується він «дешевими грошима». В Україні, наприклад, дуже виграли люди, які напередодні зростання цін 1992-1993 рр. отримали державні позики під забудову. Деякі країни (наприклад, Бразилія) широко використовували інфляцію, щоб зменшити реальну вартість своїх боргів. Будь-яка інфляція всередині країни приводить до зменшення реальної вартості її валюти, але не вартості боргу, який необхідно виплатити. Проблема виплати боргів населенню є надзвичайно актуальною і в Україні. Річ у тім, що на рахунках ощадбанку СРСР населення України мало заощадження, які перевищували 130 млрд. рублів. Ці гроші в умовах гіперінфляції 1992-1993 рр. українці по суті втратили. І сьогодні держава шукає механізми якщо не повного, то хоча б часткового повернення втрачених заощаджень.

4. При інфляції страждає система оподаткування. Жодній країні світу не вдалося повністю коректувати доходи у міру наростання інфляції. Високі темпи зростання загального рівня цін негативним чином впливають на фіскальну систему із-за так званого ефекту Танзі-Олівера (латиноамериканські економісти, які звернули увагу на цей ефект в 70-х рр. ХХ ст.). Річ у

тім, що інфляція знецінює надходження від оподаткування. Так, якщо податки нараховуються, наприклад, в III кварталі, а виплачуються в IV кварталі року, то при високому рівні інфляції падає реальне значення податкових надходжень у бюджет.

5. У періоди активної інфляції спостерігається сповільнення економічного розвитку: оскільки передбачити рух цін і витрат практично неможливо, ціни перестають давати правильні сигнали для капітальних вкладень, дезорієнтують їх, і тому підприємці утримуються від великих капітальних витрат із тривалими строками окупності. Підприємцю важко передбачити темпи зростання номінальної ставки відсотка, заробітної плати, цін на сировину. Інвестувати гроші в реальний сектор економіки стає нераціонально. Вигідніше займатися спекуляцією – перепродажем товарів, грою на фондовому ринку тощо. Таким чином, інфляція веде до скорочення реального ВВП, а в більш довгостроковому періоді і до руйнування національного багатства країни.

6. Інфляція призводить до неминучих галузевих і регіональних диспропорцій, знецінює не тільки гроші, але й всю систему регулювання ринкового господарства. В умовах інфляції ціни на товари, відсоткові ставки, номінальна заробітна плата не надають об'єктивних цінових сигналів, а перетворюються на такий собі «інформаційний шум». Господарство стає все менш керованим і все більш актуальними стають гасла «замороження цін», «заборона спекуляції» і т.п. Зростає загроза переходу до авторитарного або тоталітарного режиму, особливо в умовах гіперінфляції. Достатньо згадати Німеччину 1933 р., коли до влади прийшли фашисти, нескінченні воєнні перевороти в латиноамериканських країнах в 1960-х рр. Серед економістів популярним є вираз «інфляція – економічна мати фашизму».

5.3. Основні напрямки боротьби з інфляцією

В економічній теорії є досить аргументована думка про те, що інфляційна хвороба в принципі невиліковна. Причина у тому, що сучасна **ринкова економіка інфляційна самою своєю**

«конструкцією». Для того, щоб економіка мала неінфляційний характер потрібне дотримання ряду умов:

1. Постійна рівновага державного бюджету.
2. Центральний банк повинен відмовитись від проведення короткострокового макроекономічного регулювання, яке стимулює інфляцію (наприклад, обслуговування державного боргу).
3. Існує державна монополія (центральный емісійний банк) на випуск грошей. А там де існує монополія можливі помилки суб'єктивного характеру (раптовий випуск грошової маси). Зробити грошовий ринок конкурентним неможливо.
4. Для того, щоб зберегти економіку від інфляції, держава повинна утримуватись від активного втручання у розподіл доходів. Такий розподіл у кінцевому рахунку негативно впливає на ефективність суспільного виробництва.
5. Психологія населення повинна бути позбавлена всіх ознак інфляційних очікувань.

Практично дотримання цих умов у будь-якій країні світу неможливе. Тому потрібно відмовитись від ілюзій про те, що існують чудодійні ліки, які вилікують від інфляції. Їх просто нема. Мова може йти лише про встановлення надійного контролю над інфляцією, утримання помірному темпу зростання цін.

Оцінюючи характер сучасної антиінфляційної політики, можна виділити в ній два підходи. У рамках першого підходу (його розробляють представники сучасного кейнсіанства) передбачається **активна бюджетна політика** – маневрування державними витратами і податками з метою впливу на платоспроможний попит. При інфляційному, надлишковому попиті держава обмежує свої витрати і підвищує податки. У результаті скорочується попит, знижуються темпи інфляції. Однак одночасно обмежується і зростання виробництва, що може призвести до застою і навіть кризових явищ в економіці, до розширення безробіття. Такою є для суспільства ціна стримування інфляції.

Другий підхід рекомендується економістами неоліберального напрямку (монетаризм, концепція економіки пропозиції й інші), які висувають на перший **план грошово-кредитне ре-**

гулювання за допомогою якого можна непрямо і гнучко впливати на економічну ситуацію. Цей вид регулювання проводиться формально невідконтрольним урядом центральним банком, який змінює кількість грошей в обігу і ставку позичкового відсотка, впливаючи таким чином на економіку.

Великий досвід проведення антиінфляційних заходів у західних країнах показує доцільність поєднання довготривалої і короткострокової політики. Схематично комплекс заходів антиінфляційної політики може бути представлений наступним чином.

Довготривала політика (антиінфляційна стратегія) включає такі основні компоненти:

1. Гасіння інфляційних очікувань, перш за все цінових. Інфляційні очікування переборюються там, де використовуються щонайменше дві умови: а) всебічне зміцнення механізмів ринкової системи; б) існування уряду, який непохитно притримується курсу на поступове викорінення некерованої інфляції і користується довір'ям більшості населення. У інфляційній обстановці, тим більше в умовах гіперінфляції, країна не може дозволити собі утримувати уряд, до якого немає довіри. Довіряють не «доброму», а сильному уряду, який доказав свою рішучість і здатність протистояти інфляції. Для ліквідації спіралі «заробітна плата – ціна» необхідно впливати на очікування економічних суб'єктів таким чином, щоб рівень інфляції у майбутньому в їх уяві від періоду до періоду знижувався. При проведенні жорсткої політики «дорогих» грошей і стримуванні сукупного попиту відбувається спад виробництва і, відповідно, збільшується безробіття. У соціальному плані така політика досить непопулярна: переломити інфляційні очікування можливо при високому рівні безробіття. Багато вчених вважають такі кроки соціально небезпечними, але економічно виправданими.

2. Невід'ємним компонентом антиінфляційної стратегії є довгострокова грошова політика. Її відмінна особливість – введення жорстких лімітів на щорічні прирости грошової маси. В інфляційній обстановці нема і не може бути причин, які змушують перевищити грошовий ліміт.

Здійснення антиінфляційної грошової політики по силам лише сучасній банківській системі, очолюваній незалежним від

виконавчої влади центральним банком. Інструменти організації режиму грошових обмежень, які є у розпорядженні центрального банку:

а) ставка міжбанківського кредиту (облікова ставка).

Під нею потрібно розуміти відсоток за кредит, який центральний банк надає всім іншим банкам. Якщо, наприклад, спостерігається прискорення інфляції, центральний банк, як правило, починає підіймати ставку, а це призводить до зменшення грошової маси в обігу і рівня інфляції в економіці. У 2020 році НБУ встановив облікову вставку на рівні 6%.

б) норма обов'язкових резервів. У відповідності з нею розраховується грошова сума, яку комерційний банк не має права давати у позику і зобов'язаний тимчасово тримати на своєму рахунку у центральному банку. У інфляційній ситуації, коли потрібно зменшити зростання грошової маси, центральний банк підвищує норму обов'язкових резервів.

в) операції з державними борговими зобов'язаннями на ринку цінних паперів. Якщо центральному банку необхідно збільшити кількість грошей у обігу, тоді він, з'являючись на ринку цінних паперів, починає скуповувати державні боргові зобов'язання. Протидіючи інфляції центральний банк навпаки починає продавати державні зобов'язання. Продаючи державні цінні папери (облігації), банк вилучає з обігу гроші, які в результаті такої операції осідають у резервах центрального банку.

Центральний банк у регулюванні інфляції може багато, але аж ніяк не все. Ринкове господарство побудоване так, що центральний банк не здійснює повний контроль над рухом грошової маси. У обігу постійно знаходяться гроші, не тільки випущені центральним банком, але й інші, вироблені комерційними банками. Мова йде перш за все про банківські чеки, кредитні картки, векселі, сертифікати тощо. У ринковій економіці також має місце процес мультиплікаційного розширення банківських депозитів, який призводить до збільшення кількості грошей в обігу (про це йдеться в одній із наступних тем). Центральному банку цей процес важко регулювати.

3. Стратегічним завданням антиінфляційного регулювання є **скорочення бюджетного дефіциту** з перспективою його повної ліквідації. Вирішення цього завдання досягається двома шляхами – збільшенням доходів і зменшенням витрат держави. Перевага надається другому варіанту. Сучасна податкова система еволюціонує у бік лібералізації, зниження ставок податку. Уряд повинен у економіки менше брати, і менше їй давати з державної скарбниці. Найбільш суттєві рекомендації в галузі сучасної податкової політики здійснені вченими школи економіки пропозиції (А.Лаффер).

4. Ефективна антиінфляційна стратегія повинна бути побудована так, щоб звести до мінімуму вплив на національну економіку **зовнішніх інфляційних імпульсів**. Зокрема, завдання полягає в зменшенні інфляційного впливу на економіку переливів іноземного капіталу у вигляді короткострокових кредитів і позик уряду за кордоном для фінансування бюджетного дефіциту. Іноземні кредити і позики збільшують грошову масу в країні, що генерує інфляційні тенденції.

Для України надзвичайно важливим є завдання переведення зовнішньоекономічних зв'язків на ринкові засади. Наприклад, поставки газу з Росії й Туркменістану протягом багатьох років оберталися багатомільярдними сумами боргу. В той же час, проблеми розрахунків за поставлену в Україну нафту і нафтопродукти, вирішені ще у 1994 році. І це пояснюється тим, що у цих поставках поряд із державними організаціями активну участь беруть комерційні структури.

Короткострокова політика (антиінфляційна тактика) направлена на тимчасове зниження темпів інфляції. Тут успішний результат можливий у випадку **розширення сукупної пропозиції без збільшення сукупного попиту**. З цією метою держава надає позики тільки підприємствам, які випускають додатково до основного виробництва побічні товари і послуги. Вона може приватизувати частину своєї власності й таким чином збільшити надходження в державний бюджет і полегшити вирішення проблеми його дефіциту, а також знизити інфляційний попит за рахунок продажу більшої кількості акцій нових приватизованих підприємств. Сприяє зростанню пропозиції масовий імпорт споживчих товарів.

Певний вплив на темпи інфляції справляє **зменшення поточного попиту при незмінній пропозиції**. Це може бути досягнуто за рахунок підвищення відсоткових ставок за вкладками, які стимулюють більш високу норму заощадження. Згадайте, попит на гроші з боку активів змінюється обернено пропорційно ставці відсотка.

У зв'язку з антиінфляційною політикою гостро стоїть питання про **витрати боротьби з інфляцією**. Для України це питання є надзвичайно актуальним. Чи були антиінфляційні заходи 1990 рр. найбільш ефективними в нашій країні? Чи є вони ефективними сьогодні? І якою ціною досягається інфляційна стабілізація? З точки зору інтересів суспільства, боротьба з інфляцією може призвести до значних втрат у народному господарстві, тобто до зростання безробіття і спаду виробництва. За деякими підрахунками, для зниження інфляції на 1% безробіття повинно бути протягом року на 2% вищим свого природного рівня, при цьому реальний ВВП зменшується на 5% у порівнянні з потенційним. Для України проблеми інфляції не можуть вирішуватись тільки засобами монетарної стабілізації. Якщо не будуть досягнуті високі темпи розвитку економіки, то за стримування зростання загального рівня цін, необхідно буде платити «дорогою ціною». При скороченні виробництва падає його ефективність, а це, безперечно, веде до зростання собівартості й відповідно – росту цін.

Уряди багатьох країн, починаючи з 60-х років ХХ ст., проводили так звану політику цін і доходів, головне завдання якої, по суті, зводилось до обмеження зростання заробітної плати. Оскільки ця політика означає адміністративну, а не ринкову стратегію боротьби з інфляцією, то вона не завжди досягає оголошеної мети. На протязі 1990-х років таку стратегію проводив уряд України. Причому не тільки обмежувалось зростання заробітної плати, а й мали місце постійні затримки з її виплатою. І це робилось всупереч тому, що за чинними у суспільстві законами зароблена заробітна плата повинна бути виплачена вчасно. В цілому такі методи регулювання інфляції малоефективні.

Необхідно зазначити, що в перші роки ринкових перетворень в українського населення сформувались стійкі інфляційні

очікування. Ситуація була дещо змінена високим рівнем безробіття і великою трудовою еміграцією українців за кордон. Сьогодні потрібно здійснити значні зусилля для нарощування сукупної пропозиції через боротьбу з монополізмом і посиленням рівня конкурентоспроможності економіки. Це зробити складно в країні, де громадяни не звикли до жорсткої конкуренції, до мобільності у зміні професії, місця проживання. Тому для боротьби з інфляцією в Україні необхідно здійснити не тільки економічні, але й інституціональні й політичні реформи.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 5

План семінарського заняття

1. Суть і механізми інфляції.
2. Причини і наслідки інфляції. Антиінфляційна політика.
3. Інфляція і безробіття. Крива Філіпса.

Теми рефератів

1. Особливості інфляції в Україні.
2. Причини розвитку гіперінфляції в Україні та її подолання.
3. Соціально-економічні наслідки інфляції.
4. Сучасне тлумачення взаємозв'язку інфляції та безробіття.
5. Антиінфляційна політика держави та політика зайнятості.

Основні терміни і поняття

Інфляція; помірна інфляція; галопуюча інфляція; гіперінфляція; прихована інфляція; відкрита інфляція; інфляційний шок; інфляція пропозиції; інфляція попиту; інфляційна спіраль; імпортована інфляція; інфляційний податок; прогнозована інфляція; непередбачена інфляція; передбачена інфляція; дефляція; витрати на «стоптані черевики»; «витрати меню»; стагфляція; інфляційна інерція; шокова терапія; індексація; нуліфікація; політика регулювання цін і доходів; крива Філіпса; ефект Фішера; ефект Танзі-Олівера.

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Умовою виникнення інфляції є переважна динаміка номінальної грошової маси у порівнянні зі збільшенням національного доходу.

Так

Ні

2. Під час інфляції загальний рівень цін в економіці зменшується.

Так	Ні
-----	----
3. Інфляція сприяє перерозподілу національного доходу в масштабах суспільства на користь основної частини населення.

Так	Ні
-----	----
4. Під час інфляції знижуються реальні доходи населення.

Так	Ні
-----	----
5. Якщо переважають грошові чинники, то має місце інфляція попиту, під впливом негрошових чинників формується інфляція пропозиції.

Так	Ні
-----	----
6. Інфляція пропозиції індукує зниження витрат виробництва.

Так	Ні
-----	----
7. Уряд, який нагромадив значний борг, виграє від інфляції.

Так	Ні
-----	----
8. Держава змушена боротися з будь-яким проявом збільшення цін, так як це може викликати кризу грошово-фінансової системи.

Так	Ні
-----	----
9. Якщо рівень безробіття перевищує природний, то темп інфляції знижуватиметься.

Так	Ні
-----	----
10. Згідно з теорією раціональних очікувань, вибір між безробіттям та інфляцією існує лише у короткостроковому періоді.

Так	Ні
-----	----
11. Фінансування дефіциту бюджету через додаткову емісію розкручує інфляцію.

Так	Ні
-----	----
12. Інфляція, рівень якої вимірюють однозначними числами називають помірною.

Так	Ні
-----	----
13. Рівень інфляції, що відповідає прогнозованому для цього періоду, називають галопуючим.

Так	Ні
-----	----

14. Товарний дефіцит говорить про наявність прихованої інфляції.
 Так Ні
15. Інфляція попиту означає наявність надлишкової грошової маси у населення.
 Так Ні
16. Інфляцію, яка супроводжується зміною відносних цін на товари та ресурси, називають збалансованою.
 Так Ні
17. Інфляція пропозиції вказує на високу купівельну спроможність населення.
 Так Ні
18. Взаємодія інфляції попиту та інфляції пропозиції утворює інфляційну спіраль.
 Так Ні
19. Непередбачена інфляція приносить вигоду кредиторам.
 Так Ні
20. Ринкові механізми саморегуляції здатні впоратися з будь-яким рівнем інфляції.
 Так Ні
21. Інфляція впливає на реальну величину податкового тягаря через наявність часових лагів у стягуванні податків.
 Так Ні
22. Національну економіку можна повністю захистити від інфляції, індексувавши усі номінальні змінні.
 Так Ні
23. Дезінфляція полягає у зниженні темпів інфляції шляхом відповідної макроекономічної політики.
 Так Ні
24. Одним із шляхів боротьби з інфляцією є нуліфікація.
 Так Ні
25. Нуліфікація передбачає вилучення старих грошових знаків з обігу і заміну їх новими.
 Так Ні
26. Державне регулювання цін є непрямим засобом антиінфляційної політики.
 Так Ні

27. Інерційна інфляція передбачає зростання загального рівня цін із року в рік приблизно однаковим темпом.
Так Ні
28. Під індексацією розуміють підвищення реальної зарплати до рівня номінальної.
Так Ні
29. Інфляція є своєрідним неявним податком, полегшує урядові тягар державного боргу.
Так Ні
30. Номінальна відсоткова ставка включає реальну відсоткову ставку та рівень інфляції.
Так Ні
31. Інфляція починає розвиватися лише на класичному відрізку кривої сукупної пропозиції.
Так Ні
32. Сучасна інтерпретація кривої Філіпса виходить з того, що рівень інфляції обумовлений трьома чинниками: очікуваною інфляцією; відхиленням безробіття від свого природного рівня; шоками пропозиції, викликаними підвищенням цін на сировину.
Так Ні
33. Згідно теорії інфляційного розриву Дж. М. Кейнса інфляція виникає тоді, коли сукупні витрати перевищують обсяг національного продукту.
Так Ні
34. Прихильники теорії раціональних очікувань заперечують можливість вибору між інфляцією та безробіттям.
Так Ні
35. Політика доходів передбачає, що учасники ринкового процесу підвищуватимуть ціни на товари та послуги, а також фактори виробництва з метою отримання економічних вигод.
Так Ні
36. Ви виграєте від інфляції, якщо ваші заощадження, після роботи влітку, знаходяться на терміновому рахунку в банку з фіксованою ставкою відсотка.
Так Ні

37. Фермер, що придбав техніку на позику з твердим відсотком, яку необхідно повернути через 10 років, виграє від інфляції.
Так Ні
38. Метод «шокової терапії» дозволяє різко скоротити темпи росту грошової маси і збити інфляцію. Однак цей метод супроводжується значним спадом виробництва і скороченням зайнятості.
Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь.

1. *Інфляція – це:*
- а) зростання цін на окремі товари;
 - б) зниження цін на окремі товари, що супроводжується знеціненням національної грошової одиниці;
 - в) зростання загального рівня цін упродовж певного періоду, що супроводжується знеціненням національної грошової одиниці;
 - г) девальвація національної грошової одиниці.
2. *Що із переліченого відноситься до інфляції?*
- а) зростання цін;
 - б) падіння курсу національної валюти;
 - в) падіння купівельної спроможності грошової одиниці;
 - г) усі відповіді правильні.
3. *Прогнозована інфляція:*
- а) дозволяє скорегувати номінальні доходи населення;
 - б) виявляється у суспільних витратах;
 - в) перерозподіляє багатство від кредиторів до позичальників;
 - г) приводить до збільшення трансфертних виплат.
4. *Темп приросту інфляції визначається таким чином:*
- а) $(P_0 - P_1) \cdot 100$;
 - б) $(P_1 - P_0) \cdot 100$;
 - в) $(P_0 - P_1) \cdot 100 / P_1$;
 - г) $(P_1 - P_0) \cdot 100 / P_0$.
5. *Помірна інфляція спостерігається тоді, коли ціни зростають:*
- а) до 5 % на рік;
 - б) до 10 % на рік;
 - в) на 12 % на рік;

- г) 5 % на місяць.
- 6. *Галопуючою є інфляція, коли ціни зростають:*
 - а) до 5 % на рік;
 - б) до 10 % на рік;
 - в) до 20 % на рік;
 - г) на 20, 50, 100 або й більше відсотків.
- 7. *Гіперінфляція починається тоді, коли:*
 - а) населення і підприємства витрачають надто багато грошей;
 - б) підприємства призначають високі ціни на свої товари та послуги;
 - в) уряд змушений друкувати гроші для фінансування своїх видатків;
 - г) дефіцит державного бюджету зменшується.
- 8. *Переростання поточної інфляції у гіперінфляцію пов'язано з тим, що:*
 - а) знижується обсяг виробництва;
 - б) зростає обсяг виробництва;
 - в) відбувається фізичний знос паперових грошей і Національний банк змушений збільшувати обсяг грошової маси;
 - г) держава своєчасно не приймає заходів зі сторони грошово-кредитної системи.
- 9. *Передбачена – це інфляція:*
 - а) яку учасники ринкового процесу очікували і захистилися від її згубних впливів;
 - б) яка є несподіваною для економічних суб'єктів;
 - в) у процесі якої відносні ціни не змінюються;
 - г) супроводжується зміною відносних цін на товари, послуги та ресурси.
- 10. *Стагфляція характеризується:*
 - а) зростанням ціни споживчого кошика;
 - б) зростанням цін, скороченням виробництва і високим рівнем безробіття;
 - в) дефіцитом товарів та послуг;
 - г) збільшенням грошової маси.
- 11. *До причин інфляції відносять:*
 - а) надмірне зростання грошової маси;

- б) монополізм окремих галузей;
 - в) надмірні державні видатки;
 - г) усі відповіді правильні.
12. *Згідно з монетариським поглядом, єдиною причиною інфляції є:*
- а) структурні зрушення в економіці;
 - б) спіраль «ціни – зарплата», яка виникає при значному зростанні номінальної зарплати;
 - в) надмірний темп приросту грошової маси порівняно з темпами зростання ВВП;
 - г) інфляційні очікування виробників.
13. *Яке твердження не узгоджується з кількісною теорією грошей?*
- а) за сталої швидкості обігу грошей їхня кількість у національній економіці визначає рівень цін;
 - б) добуток кількості грошей у національній економіці та швидкості обігу дорівнює реальному ВВП;
 - в) рівень інфляції залежить від кількості грошей, яка перебуває в обігу;
 - г) правильні відповіді (а) і (в).
14. *Відкрита інфляція проявляється у:*
- а) появи та поглибленні товарного дефіциту;
 - б) зростанні безробіття;
 - в) зростанні цін;
 - г) усі відповіді правильні.
15. *Інфляція попиту виникає в умовах:*
- а) неповної зайнятості;
 - б) які наближаються до повної зайнятості;
 - в) повної зайнятості;
 - г) зростання граничної схильності до споживання.
16. *Інфляція попиту може виникнути в результаті:*
- а) росту цін на сировину;
 - б) росту цін на товари та послуги;
 - в) структурних зрушень у сукупному попиті;
 - г) покриття дефіциту державного бюджету за допомогою позики у Національному банку.
17. *Як прискорення обігу грошей впливає на інфляцію попиту?*
- а) послаблює її;
 - б) посилює її;

- в) не впливає на неї;
 - г) сприяє тільки розвитку інфляції витрат.
18. У випадку, коли розвивається інфляція попиту, держава змушена:
- а) зменшити обсяг грошових засобів на руках у населення;
 - б) боротися з монополізацією, стимулювати розвиток конкуренції;
 - в) покривати нестачу грошової маси додатковою емісією;
 - г) перейти до жорсткого контролю за рівнем цін.
19. Як кредитна експансія впливає на інфляцію попиту?
- а) послаблює її;
 - б) посилює її;
 - в) не впливає на неї;
 - г) сприяє тільки розвитку інфляції витрат.
20. Інфляція пропозиції виникає в умовах, коли:
- а) збільшуються сукупні видатки в економіці;
 - б) зростають ціни на енергоресурси;
 - в) збільшуються середні витрати на виробництво продукції;
 - г) усі відповіді правильні.
21. Інфляція пропозиції обумовлена:
- а) зростанням споживчих витрат;
 - б) зростанням інвестиційних витрат;
 - в) зростанням собівартості продукції;
 - г) зростанням сукупних витрат.
22. Що не спричиняє інфляцію пропозиції?
- а) зростання цін на матеріальні ресурси;
 - б) надмірне зростання грошової маси;
 - в) зростання номінальної заробітної плати;
 - г) мілітаризація економіки.
23. Яким чином ціновий диктат впливає на інфляцію витрат?
- а) посилює її;
 - б) послаблює її;
 - в) не впливає на неї;
 - г) сприяє тільки розвитку інфляції попиту.
24. Чому надмірну емісію грошей називають прихованим оподаткуванням?
- а) вона знижує купівельну спроможність номінальних доходів;

- б) вона дає змогу покривати частину державних витрат;
 - в) вона знижує величину державної заборгованості.
 - г) усі відповіді правильні.
25. *Інфляційний розрив обумовлюється:*
- а) зростанням сукупного попиту в умовах неповної зайнятості;
 - б) зростанням сукупного попиту в умовах, які наближаються до повної зайнятості;
 - в) зростанням сукупного попиту в умовах повної зайнятості;
 - г) усі відповіді правильні.
26. *Реальна відсоткова ставка визначається як:*
- а) сума номінальної відсоткової ставки та рівня інфляції;
 - б) різниця номінальної відсоткової ставки та рівня інфляції;
 - в) добуток номінальної відсоткової ставки та рівня інфляції;
 - г) сума загального рівня цін та рівня інфляції.
27. *Інфляційний податок – це:*
- а) доход, що отримує держава у результаті випуску в обіг додаткової кількості грошей;
 - б) втрати власників грошей;
 - в) регресивний податок для населення, не встановлений у законодавчому порядку;
 - г) усі відповіді правильні.
28. *Сплата інфляційного податку пов'язана з розподілом доходів між:*
- а) приватним сектором і державою;
 - б) підприємствами;
 - в) працівниками і власниками засобів виробництва;
 - г) усі відповіді правильні.
29. *Більш похила крива Філіпса у довгостроковому періоді порівняно з короткостроковим свідчить про те, що:*
- а) у короткостроковому періоді спостерігається більш тісний зв'язок інфляції та безробіття;
 - б) у короткостроковому періоді відсутній зв'язок інфляції та безробіття;
 - в) зв'язок між інфляцією та безробіттям існує лише у довгостроковому періоді;
 - г) у довгостроковому періоді відсутній зв'язок рівня ставки відсотка і безробіття.

30. Рівень інфляції в сучасній короткостроковій кривій Філіпса залежить від:
- а) очікуваної інфляції;
 - б) відхилення фактичного безробіття від природного рівня;
 - в) шоків пропозиції;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
31. При збільшенні державних витрат (фіскальний імпульс), економіка у довгостроковому періоді:
- а) повертається до потенційного випуску і вихідного рівня інфляції;
 - б) виникає «ефект витиснення» приватних інвестицій;
 - в) реальний випуск перевищує потенційний, а рівень інфляції вище вихідного;
 - г) характеризується ростом ВВП, зниженням ставки відсотка і збільшенням обсягу інвестицій в економіку.
32. Інфляція викликає в економіці такі наслідки:
- а) підвищення інвестиційної активності;
 - б) збільшення попиту на матеріальні активи;
 - в) зниження рівня життя населення;
 - г) підвищує рівень життя населення.
33. До позитивних наслідків помірної інфляції можна віднести:
- а) перерозподіл доходів між дебіторами та кредиторами;
 - б) зростання реальної вартості заощаджень;
 - в) підвищення стимулів до праці;
 - г) можливість збільшувати обсяг національного виробництва у фазі піднесення.
34. До основних напрямів антиінфляційної політики відносять:
- а) дефляційна політика (регулювання попиту);
 - б) політика доходів (регулювання витрат);
 - в) адаптаційна політика;
 - г) усі відповіді правильні.
35. Антиінфляційна фіскальна політика передбачає:
- а) зростання податків і більш високий рівень державних витрат;
 - б) підвищення рівня оподаткування та скорочення державних витрат;

- в) скорочення як державних витрат, так і податкових надходжень;
 - г) зниження податків і збільшення видатків.
36. *Що не передбачає антиінфляційна стратегія?*
- а) ефективну монетарну політику;
 - б) розробку збалансованого бюджету;
 - в) раціоналізацію зовнішньоекономічної діяльності;
 - г) раціоналізацію структури національної економіки.
37. *Спосіб стабілізації грошового обігу, який зводиться до вилучення з нього надлишкової паперової маси, називається:*
- а) дефляцією;
 - б) нуліфікацією;
 - в) деномінацією;
 - г) девальвацією.
38. *Спосіб стабілізації грошового обігу, що зводиться до зміни номіналу грошових знаків і до випуску паперових грошей у меншій кількості, називається:*
- а) дефляцією;
 - б) нуліфікацією;
 - в) деномінацією;
 - г) девальвацією.
39. *Який спосіб стабілізації грошового обігу зводиться до обміну старих грошових знаків на нові (за певним співвідношенням) з адекватним перерахунком цін і доходів:*
- а) дефляція;
 - б) нуліфікація;
 - в) деномінація;
 - г) девальвація.
40. *Під індексацією розуміють:*
- а) своєрідний неявний податок;
 - б) підвищення відносного рівня цін на товари та послуги;
 - в) підвищення рівня номінальної зарплати та інших виплат населенню відповідно до рівня інфляції;
 - г) підвищення рівня податків з метою покриття бюджетного дефіциту.

Завдання 3. Задачі:

1. В економіці виробляється і споживається тільки чотири види благ: одяг, їжа, житло, розваги.

Товарні позиції	2015 р.		2016 р.	
	Q, од.	P, грн	Q, од.	P, грн
Одяг	10	20	12	21
Їжа	30	8	35	10
Житло	9	12	11	14
Розваги	8	7	15	11

Розрахуйте індекс споживчих цін і дефлятор для 2016 року, використовуючи дані 2015 р. як базові.

2. У 2016 р. ВВП у цінах 2014 р. склав 200 млрд. дол., а в 2014 р. у цінах цього ж року - 250 млрд. дол. У 2015 р. темп зростання ВВП у поточних цінах по відношенню до попереднього року дорівнював 1,05, а в 2000 р. - 1,2. Річний рівень інфляції в 2014 р. склав 110 %.
Визначити рівень інфляції у 2015 р.

3. Інфляція становить 5 % на місяць. Розрахуйте, яку частину зарплати в середньому «з'їдає» інфляція за умов затримки зарплати на 10 днів.

4. Індекс цін у першому році становив 125 %, у другому – 145 %.
Визначте рівень (темп) інфляції.

5. Рівень цін у поточному році дорівнює 3,6. Рівень цін попереднього року склав 1,2. Чому дорівнює темп інфляції?

6. Якщо номінальна процентна ставка дорівнює 15 %, а реальна – 5 %, то який рівень інфляції?

7. Якщо номінальна пропозиція грошей збільшується на 6 % за рік, обсяг виробництва – на 2 % за рік, то чому дорівнює при інших рівних умовах темп інфляції?

Контрольні запитання та завдання

1. Дайте визначення поняття «інфляція».
2. Як вимірюється інфляція, як розраховується індекс цін?
3. Дайте детальну характеристику типів інфляції: інфляції попиту та інфляції витрат.
4. Що означає механізм інфляційного очікування?
5. Яким є вплив інфляції на зайнятість?
6. Назвіть основні причини і наслідки інфляції.
7. Яких умов повинна дотримуватися економіка для того, щоб економіка мала не інфляційний характер?
8. Що являє собою довготривала політика (антиінфляційна стратегія)?
9. Охарактеризуйте питання про витрати боротьби з інфляцією для України.
10. У чому полягають адаптивні та активні засоби антиінфляційної політики держави?

ТЕМА 6. ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

План

1. Необхідність державного втручання в економіку.
2. Цілі і форми державного регулювання економіки.
3. Податкова політика держави.

6.1. Необхідність державного втручання в економіку

У класичній теорії А.Сміта державі належала роль «нічного вартового» в економічній системі, яка за своєю природою здатна до самоорганізації, саморозвитку та саморегулювання. Гнучкими економічними регуляторами виступають ціни, відсоток та заробітна плата. Названі змінні величини урівноважують економічну систему, забезпечуючи властивий їй природний порядок. Однак в 20-30 рр. ХХ ст. ринок не зміг довести свою повну ефективність у розподілі ресурсів. Проблеми, які виникли у період Великої депресії, показали, що ринок не може вирішити багатьох питань суспільного відтворення.

Відомий американський учений у галузі економіки державного сектору Дж.Е.Стігліц називає **шість обставин**, пов'язаних із відмовами ринку, **які обґрунтовують діяльність уряду**:

1. Неефективність конкуренції.
2. Необхідність виробляти товари суспільного споживання.
3. Екстерналії.
4. Неповні ринки.

5. Недостовірність інформації.
6. Безробіття, інфляція і дисбаланс.

Пояснимо коротко кожна з названих причин.

1. Для того, щоб ринок виконував «невидимою рукою» ефективний розподіл ресурсів, необхідно існування конкуренції. Монополія, яка утворюється самим процесом конкурентної боротьби, може отримувати максимально високий прибуток завдяки обмеженню обсягів виробництва. Якби монополіст не обмежував виробництво і збут, то він вимушений би був знизити ціну. Обмежуючи обсяг виробництва і продажу та піднімаючи ціни, монополіст реалізує свій економічний інтерес. Разом із тим він не додає необхідних товарів суспільству, порушуючи **парето-ефективність ринку**. Розподіл, ефективний по Парето, означає, що не можна покращити добробут одного члена суспільства, не погіршивши при цьому добробут іншого члена суспільства.

2. Тепер розглянемо другий випадок порушення функціонування ринку, який пов'язаний з існуванням суспільних благ і послуг. Всі блага, які ми споживаємо, умовно можна поділити на приватні та суспільні. Приватні блага – це блага індивідуального споживання. Прикладом приватних благ можуть слугувати предмети особистої гігієни, взуття, одяг й інші. На товари індивідуального споживання поширюється **принцип вилучення**, який вказує, що ті, хто бажає і в змозі платити зрівноважену ціну, отримують продукт, інші усуваються від можливості його споживання.

Але існують суспільні блага і послуги, на які не розповсюджується принцип вилучення. Ці блага неподільні, вони складаються з великих одиниць, які не можуть бути продані індивідуальним покупцям і тому ринкова система їх не виробляє і не бажає виробляти. Класичний приклад маяк. Будівництво маяка буде економічно обґрунтованим, якщо вимоги (менше корабельних аварій) перевищать виробничі витрати. Але практично не має способу вилучення для деяких кораблів можливості користування вигодами від маяка. Сигнальне світло маяка служить орієнтиром для всіх човнів.

В економічній теорії існує проблема **«фрірайдера»**: люди можуть користуватись вигодами деякого продукту і при цьо-

му не несуть ніяких витрат на його виробництво. Тут ми маємо справу з послугою, яка приносить суттєву вигоду, але на виробництво якої ринок не стане виділяти ресурси. Такими видами суспільних благ є національна оборона, регулювання повені, боротьба з комахами й інше. Таким чином, щоб суспільство могло користуватись такими благами і послугами, забезпечити їх повинен державний сектор, а фінансувати їх виробництво слід за допомогою системи примусових стягнень у формі податків.

Держава забезпечує суспільство багатьма товарами і послугами, до яких принцип виключення може бути застосований (автомагістралі, поліцейська і пожежна охорона, бібліотеки і музеї, профілактичне медичне обслуговування). Такі товари і послуги іноді називають **квзисуспільними**. Однак, як уже зазначалось, ринкова система не буде виробляти їх у достатній кількості. Проводяться дискусії у багатьох країнах, наприклад, про статус державної системи охорони здоров'я і житлового будівництва. Чи повинні ці блага індивідуального користування забезпечуватись через ринкову систему, чи це квзисуспільні блага, які держава повинна надавати людям?

В умовах, коли ринкова система не виділяє ресурси на суспільні блага, а на квзисуспільні виділяє їх недостатньо, яким же повинен бути механізм, який забезпечує їх виробництво? У демократичних державах види і обсяги виробництва різних суспільних благ визначаються політичними методами, тобто шляхом голосування за певну політико-економічну програму. І тут існують різні підходи у різних країнах.

3. Екстерналії виникають тоді, коли деякі вигоди або витрати, пов'язані з виробництвом або споживанням товару (послуги), «переміщуються» до третіх осіб, тобто осіб, які не є безпосередніми покупцями або продавцями. Екстерналії називаються також побічними ефектами, оскільки вони являють собою вигоди і витрати, які випадають на долю індивіда чи групи, що не є учасниками ринкової угоди.

Найбільш очевидні **негативні екстерналії** пов'язані з забрудненням навколишнього середовища. Хімічні підприємства, м'ясокомбінати, цементні заводи і т.ін. забруднюють повітря, воду і від цього страждає усе населення. Заощаджуючи на очис-

них спорудах, безвідходних технологіях, фільтрах виробник зменшує свої витрати, роблячи свої товари дешевими і конкурентоспроможними. Водночас виробник перекладає заощаджені ним витрати на інших суб'єктів, які дихають забрудненим повітрям, п'ють воду, яка завдає шкоди їхньому здоров'ю, і змушують витрачати кошти на встановлення домашніх фільтрів для очищення води, купувати ліки для пом'якшення наслідків проживання в умовах нездорового довкілля, споживання екологічно забруднених продуктів і т.ін.

Держава може впливати на негативні екстерналії декількома методами.

По-перше, прийняттям законів, які забороняють забруднення навколишнього середовища, можна зобов'язати підприємства придбати додаткове обладнання, яке запобігає шкідливим викидам. Це збільшує витрати виробництва і веде до зменшення пропозиції, а в деяких випадках і до закриття підприємств – забруднювачів навколишнього середовища.

По-друге, держава може ввести податки на шкідливі викиди (з розрахунку на одиницю готової продукції). Цей захід зменшує обсяг пропозиції продукції, яка забруднює навколишнє середовище.

По-третє, держава може організувати функціонування **ринку прав на забруднення навколишнього середовища**. Державні ліцензії на скидання відходів виступають об'єктом купівлі–продажу на ринку на основі попиту і пропозиції на них. Забруднювачі, які купили такі ліцензії, але скоротили на період їх дії шкідливі викиди, можуть залишок з ліцензії продати на ринку, а якщо вони повністю звільняться від викидів відходів, то можуть продати ліцензію тим, хто не вкладається у дозволені норми забруднення.

Крім негативних екстерналій існують і **позитивні екстерналії**, коли вигоду отримує не тільки безпосередній споживач даного блага, але й «треті особи». Під «третіми особами» тут, як правило, розуміють суспільство в цілому. Наприклад, освіта, запобігання інфекційними хворобами приносять всеохоплюючу і суттєву вигоду для всього суспільства. Економіка у цілому виграє від більш продуктивної робочої сили. Освіта взагалі впливає на поведінку людини, наприклад, зменшується кількість

злочинів. Чим більше здорових, освічених і культурних людей буде у суспільстві, тим більше передумов для розвитку має таке суспільство.

Вплив на позитивні екстерналиї держава може здійснювати шляхом стимулювання тих, хто виробляє такі блага, тобто запроваджуючи систему винагород.

4. Поняття неповних ринків увів в економічну науку американський економіст, лауреат Нобелівської премії К.Ерроу. **Неповні ринки** – це такі ринки, які не забезпечуються належною кількістю товарів і послуг, навіть якщо ціна пропозиції менша за ціну, яку споживач готовий запропонувати. До неповних ринків найчастіше відносять страховий і кредитний ринки. Річ у тім, що приватні страхові компанії відмовляються від страхування багатьох ризиків. Такими, наприклад, є ризики страхування від паводків, землетрусів, війн, терористичних актів, гіперінфляції тощо. Страхування кредитних ризиків в умовах депресивної економіки, коли велика кількість банкрутств серед банків, робить неприйнятним страхуванням таких ризиків приватним сектором.

5. **Асиметричність інформації** означає, що існують відмінності в інформації, якою володіють сторони при здійсненні ринкової угоди. Наприклад, продавець знає, що товар, який він намагається збути, має прихований дефект, а покупець не проінформований про це. Інформація про якість товару розподілена асиметрично. В результаті покупець переплачує за товар низької якості.

Роль держави полягає в тому, що вона може зобов'язати надавати визначену законодавством інформацію щодо якісних характеристик тих товарів і послуг, які пропонуються на приватних ринках. Така інформація має поширюватись безкоштовно, або споживачами має бути оплачена тільки трансляція інформації. Крім того, держава встановлює певні стандарти якості продукції, слідкує за їх дотриманням і проводить інші адміністративні заходи щодо припинення функціонування ринку і покарання недобросовісних економічних суб'єктів.

6. Ринок не гарантує стійкого поступального зростання економіки в національному масштабі. Періодичні злети і падіння обсягів національного виробництва і доходу, високий рівень

безробіття та інфляції, обертаються для суспільства високими соціально-економічними втратами. У зв'язку з цим держава повинна проводити **стабілізаційну** макроекономічну політику.

Окрім згаданих, існують ще деякі причини, що обумовлюють необхідність втручання держави в економіку. У суспільстві повинно існувати правове функціонування ринкового механізму. На державу покладається завдання захисту прав виробників і споживачів, діючих на ринку. Насамперед повинно бути забезпечено **право власності**. Власник, не впевнений у недоторканності своєї власності, буде побоюватися її відчуження, обмеження своїх прав на неї і не зможе використати повною мірою творчий і матеріальний потенціал. Тому необхідна наявність законодавства, яка забезпечує право власності. На таку необхідність ще у 18 ст. звертав увагу А.Сміт, який у своїй першій великій науковій праці «Теорія моральних почуттів» відмічав: «До тих пір поки нема власності, не може бути і держави, мета якої якраз і полягає в тому, щоб охороняти багатство і захищати заможних від бідняків».

Ринкова економіка – це система **добровільного обміну**. Важливо забезпечити цю добровільність, створюючи стабільні «правила гри», захист прав власності. Ринки взагалі не можуть розвиватись без гарантії ефективного дотримання прав власності. А такі гарантії можливі тільки при певних умовах. Основні з них такі:

- захист громадян від розкрадання, насильства й інших форм відчуження власності й недобровільного обміну;
- захист від свавілля уряду (діапазон може бути достатньою широким – від введення придушуючих дійову активність податків до корупції);
- наявність справедливої і передбачувальної судової системи.

Перераховані умови можливі тільки в державній системі, де чітко реалізований **принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову**. Ця система «стримування і противаг», якщо вона створена і ефективно функціонує, захищає права громадян не тільки від «приватних» грабіжників і бандитів, але й здирників у державному секторі економіки.

Важливу роль у правовому забезпеченні має державна про- тидія необмеженій владі монополій. В економічно розвинутих країнах розроблене антимонопольне законодавство, яке обмежує діяльність недобросовісних конкурентів. Розроблені закони відносно захисту інтелектуальної власності, діяльності банківської сфери й інших галузей економіки.

Особлива роль покладена на державу у сфері соціальної політики, направленої на більш справедливий розподіл доходів у суспільстві. Ринкова економіка відтворює суттєву нерівність у суспільстві. Ринковий механізм відправляє товар тому, хто платить гроші. А це означає, що багаті люди володіють набагато більшою кількістю «грошових голосів», ніж бідні. Звідси робиться висновок, що ринкова система може виділяти ресурси на виробництво дорогих предметів для багатих за рахунок ресурсів на виробництво товарів першої необхідності для бідних. Держава може змінити цю ситуацію при допомозі **перерозподільчої політики**, яка проявляється:

- 1) у трансфертних платежах (передача права володіння), які забезпечують допомогу безробітним, інвалідам, малозабезпеченим і т.ін.;
- 2) уряд змінює також розподіл доходів шляхом ринкового втручання, тобто шляхом модифікації, які встановлюються ринковими силами. Наприклад, гарантування цін фермерам, законодавче встановлення мінімальної заробітної плати – уряд підвищує таким чином доходи певних груп населення.

Держава, проводячи політику перерозподілу доходів (стягуючи більш високу ставку з багатих і передаючи частину отриманих доходів із державного бюджету бідним) сприяє соціальній стабільності й створенню рівних умов для належного існування всіх громадян країни.

Таким чином, держава в ідеалі є інститутом, який доповнює і коригує ринковий механізм. Активність держави спрямовується на компенсацію неспроможності ринку забезпечити парето-ефективну економіку.

6.2. Цілі і форми державного регулювання економіки

У всіх економічних системах держава регулює економіку. Державне регулювання економіки (ДРЕ) в умовах ринкового господарства являє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які здійснюються державними установами і суспільними організаціями з метою стабілізації існуючої соціально-економічної системи.

У сучасних умовах ДРЕ є складовою частиною процесу відтворення. Воно вирішує різні завдання: це, наприклад, стимулювання економічного зростання, регулювання зайнятості, заохочення прогресивних зрушень у галузевій і регіональній структурі, підтримка експорту. Конкретні напрями, форми, масштаби ДРЕ визначаються характером та гостротою економічних і соціальних проблем в тій чи іншій країні в конкретний період.

Внаслідок певних обставин найбільш розвинутий механізм ДРЕ склався в деяких країнах західної Європи (Франції, ФРН, Нідерландах, Скандинавських країнах, Австрії, Іспанії), в Японії, ряді країн Азії і Латинської Америки, що швидко розвиваються. Менш розвинуте ДРЕ в США, Канаді, Австралії, де, на відміну від Європи, не було соціально-економічних потрясінь, аналогічних наслідкам Другої світової війни, виникненню табору соціалізму, а потім його розпаду. У цих країнах приватний капітал займав домінуючі позиції. Однак і в цих країнах ДРЕ відіграє помітну роль, особливо в періоди погіршення кон'юнктури, при високих показниках безробіття й інфляції.

Особливо важлива роль ДРЕ в країнах, що розвиваються, які створюють незалежну економіку, в колишніх соціалістичних країнах, які здійснюють перехід від планового господарства на базі державної власності до ринкового господарства на базі приватної власності.

Визначаючи необхідність втручання держави в економічне життя, ми не уточнювали, які саме цілі ставить перед собою уряд. А цих цілей може бути достатньо багато.

Для вироблення **оптимальної економічної політики** держава повинна враховувати:

- кінцеві цілі макроекономічної політики;

- конкретні цільові показники (наприклад, рівень зайнятості й інфляції, граничний дефіцит державного бюджету і платіжного балансу і т.ін.);
- інструменти макроекономічної політики.

Одним із перших глибокий аналіз цілей й інструментів економічної політики держави здійснив голландський економіст Ян Тінберген (1903-1994) у своїй роботі «Теорія економічної політики» (1952р.). Я.Тінберген займався розробкою економічної політики, яка за своїми показниками є нормативною, тобто він аналізував, що повинна робити держава.

Держава має виконувати такі **головні економічні функції**:

- 1) законодавче забезпечення функціонування ринкової та бюджетної систем;
- 2) захист конкурентного середовища;
- 3) перерозподіл національного доходу та багатства;
- 4) вплив на перерозподіл ресурсів із метою зміни структури національного виробництва і продукту;
- 5) контроль рівня зайнятості та інфляції;
- 6) стимулювання економічного зростання.

Економічні функції держави реалізуються через її економічну політику. **Економічна політика** – це система макроекономічних цілей та засобів і методів їх досягнення. Як правило, в країнах із ринковою економікою основними цілями є досягнення певних темпів зростання ВВП, рівня зайнятості, стабільності цін і т.ін.

По відношенню один до одного цілі макроекономічної політики можуть бути:

- **взаємовиключаючими**: у короткостроковому періоді - це зниження податків і збільшення соціальних виплат;
- **взаємодоповнюючими**: зростання ВВП і помірні темпи інфляції;
- **нейтральними**: зростання рівня зайнятості й відповідно зниження рівня безробіття до певних меж не чинить вплив на ставки заробітної плати і, отже, не провокує інфляцію.

Я.Тінберген звертав особливу увагу на проблему визначення точних співвідношень між залежними змінними (цілями еконо-

мічної політики) і незалежними змінними (інструментами економічної політики). Однією з серйозних проблем державної стабілізації економіки є лаги регулювання. Вони виникають тоді, коли між прийняттям рішень урядом і результатом, тобто ефектом від прийнятих рішень, проходить певний час (лаг). Мова йде про ефект запізнювання. Тому уряд повинен прогнозувати не тільки результати своїх макроекономічних рішень, але і час їх реального впливу на економіку.

Найважливіші лаги регулювання:

1. Лаг розпізнавання: час, який потрібний для усвідомлення проблеми регулювання. Тут важливі компетентність уряду, зворотній зв'язок із суспільством і експертами, стан макроекономічної науки. Лаг розпізнавання пов'язаний із недостатньо швидкою обробкою інформації. Так дані, які свідчать про те, що в економіці настав спад, можуть надійти до уряду від державних статистичних служб через квартал, або пізніше початку розгортання спаду.

2. Лаг вирішення: час, який проходить між усвідомленням проблеми і прийняттям конкретного рішення. Навіть після отримання урядом даних про спад в економіці, потрібен час, щоб виробити конкретні рішення для його подолання і провести певні закони через парламент. Відомо, що закони в парламенті проходять ряд читань – перше, друге, третє, – перш, ніж будуть прийняті.

3. Лаг впливу: час протягом якого ціль (об'єкт) державного регулювання починає реально змінюватись під впливом того чи іншого інструмента макроекономічної політики. Наприклад, у боротьбі з інфляцією уряд скоротив грошову масу в економіці країни. Однак, зниження темпів інфляції відбудеться не відразу, а через деякий час.

У процесі державного регулювання використовуються різні методи. Методи державного регулювання – це способи впливу держави на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов ефективного їх функціонування. За формами впливу методи державного регулювання поділяються на дві групи: методи прямого впливу та методи непрямого впливу.

Пряме втручання держави в економіку здійснюється за допомогою інструментів адміністративного характеру, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання. Останні спрямовані на регулювання темпів зростання та структуру економіки, обсягів виробничого сектору економіки та ін. У цілому можна сказати, що основними є: державні бюджетні витрати, макро-економічні плани та цільові комплексні програми, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, ліцензії, квоти, різні штрафні санкції і т.ін.

Методи непрямого регулювання – це методи, які регламентують діяльність суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке спонукає їх діяти в потрібному державі напрямку. Держава втілює в життя свої рішення за допомогою мотивації. У даному контексті мотивація – це процес спонукання суб'єктів ринку до діяльності в напрямку державних пріоритетів. Залежно від цілей втручання заходи економічної політики можуть бути направлені на:

- стимулювання капіталовкладень і відновлення (якщо це можливо) рівноваги між заощадженнями й інвестиціями;
- забезпечення повної зайнятості;
- стимулювання експорту й імпорту товарів, капіталів і робочої сили;
- вплив на загальний рівень цін із метою його стабілізації;
- підтримка стійкого економічного зростання;
- перерозподіл доходів і деякі інші цілі.

Для проведення цих різноманітних заходів держава використовує головним чином фіскальну і кредитно-грошову політику. **Фіскальна політика** – це бюджетна політика. Її можна визначити як політику, яка проводиться шляхом маніпулювання державними доходами (перш за все податками) і витратами. **Кредитно-грошова політика** – це політика, яка здійснюється шляхом регулювання грошової маси в обігу й удосконаленні кредитної сфери. Обидва ці напрямки державної політики тісно пов'язані один із одним. Більш детально про це мова буде йти у наступних темах даного курсу.

Вищою формою державного регулювання економіки є **економічне програмування**. Його завдання – комплексне вико-

ристання всіх елементів ДРЕ. У міру ускладнення завдань із регулювання господарства уряди багатьох країн стали формувати короткострокові, середньострокові й довгострокові програми, ухвалювати завдання і порядок їх вирішення і створювати органи, які відповідають за виконання цих рішень, виділяти необхідні засоби і визначати порядок фінансування.

Об'єктами таких цільових програм є галузі (наприклад, сільське господарство), регіони; соціальна сфера (наприклад, соціально-економічна адаптація переселенців, їх забезпечення роботою і житлом), різні напрямки науково-технічних досліджень. Програми бувають звичайні й надзвичайні. Звичайні середньострокові загальноекономічні програми складаються, як правило, на п'ять років із щорічним коректуванням. Надзвичайні програми розробляються в критичних ситуаціях, наприклад, в умовах кризи, масового безробіття, високого рівня інфляції, пандемії Covid-19. В інструментарії їх здійснення чільне місце займають засоби адміністративного регулювання.

Рівень розвитку державного програмування в окремих країнах різний. Практично у всіх країнах ринкової економіки здійснюються **цільові програми**. Одна з найдавніших цільових програм – регіонально-енергетична, розроблена для освоєння басейну р.Тенесі в США, а також програми розвитку ядерної енергетики у Франції, господарського розвитку півдня Італії. В Україні розроблені цільові програми розвитку енергетики, сільського господарства й інших галузей і сфер економіки. Наприклад, розроблена Енергетична програма України до 2035 року.

Державне економічне програмування виявилось достатньо ефективним для вирішення багатьох господарських і соціальних завдань, однак у цієї ефективності є об'єктивні межі. В умовах ринкової економіки програмування може бути тільки індикативним, тобто носити цільовий рекомендаційно-стимулюючий характер. Проте воно виявилось достатньо ефективним засобом вирішення господарських завдань різного рівня. Якщо державні програми часто і не реалізовувались повністю, вони все-таки забезпечували соціально-економічний розвиток у бажаному напрямку. Не менш важлива і та обставина, що програмування дозволяє комплексно використати всі засоби ДРЕ,

уникнути суперечностей і неузгодженостей регулюючих заходів окремих державних установ. Економічне програмування в окремих країнах Західної Європи розвивається в напрямі все більшої взаємної координації економічної політики країн ЄС.

Особливий напрямок у ДРЕ становить вплив держави на процеси **ціноутворення** в економіці. Всупереч розповсюдженій думці про те, що в країнах ринкової економіки ціноутворення відбувається стихійно, в дійсності ціни виявляються об'єктом постійної уваги і регулювання з боку держави. Вплив на ціни служить глобальним цілям ДРЕ, цілям кон'юнктурної і структурної політики боротьби з інфляцією, посиленням національної конкурентоспроможності на світових ринках і пом'якшенням соціальної напруги. Вплив державної економічної політики на інші об'єкти регулювання, у свою чергу, відбивається на процесах формування цін.

Конкретні акції в галузі ціноутворення можуть мати короткострокові або навіть екстрені цілі, які можуть у даний конкретний момент не збігатися з іншими цілями, але у кінцевому рахунку вони завжди служать генеральній цілі державного регулювання – оптимізації темпів і пропорцій економічного розвитку і стабілізації соціальної системи. Тарифи на послуги державних залізниць, пошти, телеграфу, державні монополійні ціни на «акцизні» товари (тютюнові й алкогольні вироби), продаж продовольства із державних запасів у неврожайні роки, митна політика і непряме оподаткування – ось далеко не повний перелік заходів державного регулювання цін за останні 100-150 років.

Загальна тенденція у світі така, що у силу об'єктивних причин економічна роль держави зростає. Однак, до певної межі. Надмірне втручання держави в економіку теж приводить до негативних наслідків, бо підривається дія ринкових механізмів регулювання економіки.

Тому в сучасних умовах у високорозвинутих країнах світу відбувається перехід до повної системи управління економікою. В її основу покладено економічну доктрину, яка отримала назву **неолібералізм (неоконсерватизм)**. Цю доктрину представляють такі відомі світові економічні школи як монетаризм, школа

економіки пропозиції, раціональних очікувань. Вони виходять із класичного уявлення про капіталізм як систему, що самонастроюється, регулятором її є ринок. Неолібералізм, на відміну від неокласичної школи початку ХХ століття, що виходила з принципу невтручання держави в економічне життя, допускає участь держави у регулюванні економіки, проте суттєво обмежує безпосередню активну виробничу діяльність держави. У нових умовах ринок і держава почали відігравати важливу роль у регулюванні сучасної економіки. П.Самуельсон підкреслював, що ринковий механізм визначає ціни і виробництво у багатьох сферах, у той час як держава регулює ринок через оподаткування, витрати тощо. В цьому контексті заслуговують на увагу слова відомого угорського економіста Яноша Корнаї: «Не слід будувати берлінську стіну між ринком і державою». Ринок і держава – дві могутні сили, які не протистоять одна одній, а доповнюють одна одну в ході економічного розвитку.

Таким чином, надмірне поширення регулюючої діяльності держави має негативні наслідки, що проявляються у зниженні показників соціально-економічного розвитку суспільства, але негативні наслідки має і надмірне згортання регулюючої ролі держави в економічній і соціальній сфері.

В Україні, в силу специфіки економіки перехідного періоду, економічна роль держави зростає. А із завершенням перехідного періоду, коли ринкові механізми запрацюють на повну силу, роль держави в економічному житті нашої країни **послаблюватиметься**. А сьогодні поглиблення ринкової трансформації економіки потребує утворення нормативно-правової бази, завершення процесу формування у країні ефективної ринкової інфраструктури, підготовку кадрів, здатних працювати у нових умовах. Важливим також у цьому плані є зміцнення інституту приватної власності, захист національного капіталу, стимулювання підприємництва, малого бізнесу. Держава має відігравати основну роль у вирішенні цих завдань.

До принципово важливих функцій української держави належить забезпечення **екологічної безпеки** як однієї з невід'ємних складових національної безпеки загалом. Це актуально, враховуючи наслідки Чорнобильської катастрофи і погіршення еко-

логічної ситуації в Україні в цілому. Головною метою екологічної політики держави має стати формування і реалізація стратегії національного природокористування і захисту навколишнього середовища.

На певному етапі розвитку важливим завданням держави є створення сприятливих інституційних передумов реалізації завдань європейської інтеграції та утвердження в Україні соціально-орієнтованої структурно-інноваційної моделі розвитку.

6.3. Податкова політика держави

Розглядаючи роль держави в ринковій економіці, ми виділили основні напрямки державного втручання в економіку: надання суспільних благ, захист конкурентного середовища, перерозподіл національного доходу та багатства, підтримка макроекономічної стабільності й т.ін. Виконання будь-яких функцій держави вимагає фінансових засобів. Отримати їх можна тільки з допомогою податків.

Податок – це обов’язковий збір, який стягується державою з юридичних і фізичних осіб. Відмінною ознакою податків є їх примусовий характер. Це означає, що фізичні або юридичні особи зобов’язані згідно з законом сплачувати податки незалежно від свого бажання. Порушення цього зобов’язання пов’язано з покаранням, яке передбачене законами тієї чи іншої країни.

Протягом усієї історії людства жодна держава не могла існувати без податків. За допомогою податків держава отримує ресурси, необхідні для виконання своїх суспільних функцій. П.Самуельсон у підручнику “Економікс” відзначає: “У далекому минулому податки встановлювалися тими, хто був при владі, виключно заради їхньої вигоди, й оподаткувалися ті, хто не був при владі”.

У розвиненій ринковій економіці податкова система побудована на інших принципах. Основні серед них такі:

1. Платоспроможність. Рівень податкової ставки повинен встановлюватись із урахуванням можливостей платника податків, тобто рівня доходів. Податок повинен бути однаковим для

осіб з однаковою платоспроможністю. Люди з різним рівнем доходів повинні сплачувати різні податки. **Пропорційний податок** (часом його називають податком з однаковою ставкою) означає, що ставка податку є однаковою для всіх платників. Наприклад, прибутковий податок для всіх фізичних осіб в Україні з 1 січня 2004 року становить 13 відсотків з 1 січня 2007 року – 15 відсотків, в 2019 році він становив 18%. Це і є пропорційний податок. **Прогресивний** податок означає, що ставка податку є вищою для тих, хто має вищий рівень багатства чи доходів. **Регресивний податок** означає, що бідні люди платять більшу ставку податку, ніж люди з вищим рівнем багатства чи доходів. Сюди належать непрямі податки, тобто податок на додану вартість (ПДВ), акцизи, митні збори та інші. Оскільки вони перекладаються через ціни на споживчі товари однаковою мірою на осіб з високими і низькими доходами, то поглинається відносно більша висока частка доходів низькооплачуваних верств.

2. Ефективність. Податок не повинен перешкоджати активності виробника. Податок повинен стимулювати людей до роботи і до інвестицій у новий бізнес. Він повинен більшою мірою стимулювати більш ефективного виробника, ніж менш ефективного виробника. Відомий американський вчений у галузі оподаткування А.Лаффер ще в середині 70-х років ХХ ст. показав, що податкові надходження є одночасно продуктом і податкової ставки, і податкової бази (суми доходів). У міру того, як податкова ставка зростає, база скорочується.

Лаффер зробив висновок про те, що завдання поживлення ділової і перш за все інвестиційної активності потрібно вирішувати шляхом радикального полегшення податкового навантаження. На його думку, у вигляді податків не можна вилучати у бюджет понад 30% всієї суми доходів підприємців і населення. Високі податки не збільшують, а зменшують надходження в бюджет.

3. Простота. Система і процедура виплати податків повинна бути простою, зрозумілою і зручною для платників і економічною для установ, які збирають податки. Легко збирати податки з заробітної плати, акцизи і податки на додану вартість, митні збори на кордоні. Важко – податки з корпорацій (можли-

вість зниження прибутку за рахунок штучного підвищення собівартості, пільги, відрахування у різні фонди), доходи приватних підприємців, осіб вільних професій, рантє, податок на нерухомість і т.д.

4. Обов'язковість сплати податків. Податкова система не повинна залишати сумнівів у платника податків у неминучості платежу. Система штрафів і санкцій, суспільна думка в країні повинні бути такими, щоб несплата або несвоєчасна сплата податків були менш вигідними, ніж своєчасне і чесне виконання обов'язків перед податковими органами.

5. Оподаткування повинно мати **одноразовий характер**. Багаторазове оподаткування доходу або капіталу недопустиме.

6. Податкова система повинна **бути гнучкою і легко адаптуватися** до змін суспільно-політичних потреб.

7. Диференційованість в оподаткування різних сфер діяльності. Наприклад, не можна брати однакові податки з підприємств виробничої сфери і з закладів посередницької сфери, в яких практично немає основних фондів, а отже, і необхідності їх відтворення. Це дозволяє брати з них більший відсоток податків.

8. Пільговість для малозахищених підприємств, підприємств окремих видів діяльності, деяких інвестицій. Податкові пільги, як і податки встановлюються законодавчими актами (культурні заклади, благодійні організації, підприємства інвалідів або ветеранів війни, малі підприємства, що виготовляють товари народного споживання і т.д.).

Сучасні податкові системи будуються на основі прагматичних компромісів, які враховують елементи вигоди і жертвування. Елемент вигоди – різні люди повинні оподатковуватися пропорційно до тієї вигоди, яку вони можуть очікувати від держави. Елемент жертвування – податки повинні перерозподілятися в інтересах суспільства.

Розрізняють **прямі та непрямі податки**. Прямими податками обкладаються безпосередньо фізичні й юридичні особи, а також їх доходи, непрямими – ресурси, види діяльності, товари і послуги. У тих випадках, коли мова йде про прямі податки, сума податку вноситься безпосередньо платником податків в казну.

При непрямому оподаткуванні сума податку входить у ціну реалізованого товару чи послуги.

Найбільш важливим різновидом прямих податків є **прибутковий податок**, який включає в себе податок на доходи фізичних осіб, а також податок на прибутки корпорацій. Виробничі об'єднання, підприємства, а також власники капітала сплачують податок на основі пред'явлених ними декларацій. **Податкова декларація** являє собою заяву платника податків про розміри його доходів. Податки з осіб найманої праці стягуються при виплаті їм і заробітної плати.

Важливе місце в системі оподаткування займає **податок із корпорацій**, який бере свій початок з періоду Першої світової війни. Податки стягуються з чистого прибутку акціонерних компаній, тобто валового прибутку за вирахуванням знижок (наприклад, прискореною амортизацією, знижок на виснаження надр, платежів у благодійні фонди і т.ін.). Обкладення податками прибутку корпорацій відбувається у більшості країн за пропорційними ставками.

До розряду прибуткових податків відносяться також **майновий податок і податок на угоди з капіталом**. У першому випадку податок стягується з вартості майна (земля, будівлі) і виплачується як фізичними, так і юридичними особами. Податок на угоди з капіталом стягується, головним чином, із доходів від фондових операцій, купівлі–продажу цінних паперів.

Крім прибуткових податків, важливу роль в одержавленні національного доходу відіграють непрямі податки, які являють собою надбавки до ціни відповідних товарів чи послуг. Платником цих податків стає в кінцевому рахунку споживач (покупець) цих товарів.

Непрямі податки існують сьогодні в трьох головних різновидах – акцизи, фіскальні монопольні податки, а також митні збори. **Акцизи** являють собою надбавку до ціни товарів або тарифа за послуги. В залежності від особливостей тієї чи іншої країни акцизами обкладаються найбільш різні види товарів масового споживання, а також послуги транспорту, зв'язку, комунального обслуговування і т.ін. У сучасних умовах все більш широкое розповсюдження отримує різновидність акцизу, яка отри-

мала назву податку на додану вартість (ПДВ). При цьому податком обкладається не уся виручка від реалізації даного товару, а тільки вартість, додана на даному етапі виробничої діяльності.

Фіскальний монопольний податок являє собою непрямий податок на ті товари, виробництво яких є монополією держави. В залежності від конкретної специфіки тієї чи іншої країни це можуть бути тютюнові вироби, спиртні напої, сіль і т.ін. Надходження від фіскального монопольного податку йдуть, як правило, в державний бюджет, а в деяких країнах частково і в бюджеті місцевих органів влади.

До числа непрямих податків відносяться також **митні збори**, які стягуються при перевезенні товарів через державний кордон. Найбільш важливу роль у сучасних умовах відіграють митні збори, які стягуються при імпорті іноземних товарів. Це важлива стаття при формуванні державного бюджету багатьох країн, в т.ч. і для України. За допомогою механізму митних зборів держава може досить ефективно обмежувати імпорт тих або інших товарів, захищаючи свій внутрішній ринок від іноземної конкуренції.

Податки виконують три важливі функції:

1. Забезпечення фінансування державних витрат (**фіскальна функція**).
2. Підтримання соціальної рівноваги шляхом зміни співвідношення між доходами окремих соціальних груп з метою згладжування нерівності між ними (**соціальна функція**).
3. Державне регулювання економіки (**регулююча функція**).

У всіх державах, при всіх суспільних формаціях податки у першу чергу виконують фіскальну функцію, тобто забезпечують фінансування суспільних витрат, насамперед витрат держави.

Протягом останніх двох десятиріч помітний розвиток отримали соціальна і регулююча функції. Податки відіграють важливу роль у соціальному житті. Про податки йдуть суперечки на всіх рівнях, і мало хто задоволений видами і рівнем податків. Наприклад, податки на прибутки корпорацій (фірм) і на особисті доходи, як правило, розраховуються за прогресивною шкалою, що відповідає принципу справедливості. Однак саме ці податки є предметом політичної боротьби. Ліві партії, профспілки вва-

жають, що шкала прогресії є недостатньою. Праві партії та підприємці – надто великою. Соціальну функцію виконують податки і при наданні податкових пільг окремим верствам населення.

Регулююча функція податків полягає в наступному:

1. Установлення і зміна системи оподаткування.
2. Визначення податкових ставок, їх диференціація.
3. Надання податкових пільг – звільнення від податків частини прибутків і капіталу з умовою їх цільового використання у відповідності до завдань державної економічної політики.

Система оподаткування складається з двох великих підсистем: оподаткування доходів громадян (фізичні особи) і оподаткування прибутку (доходів) юридичних осіб (підприємств, об'єднань, організацій). Ці підсистеми, як свідчить світова практика, повинні бути тісно взаємопов'язані і взаємозалежні, зміна ставок умов оподаткування і пільг в одній із них повинна призводити до перегляду іншої. У різних країнах різний розмір податків. Він визначається моделлю розвитку економіки, а також співвідношенням тих, хто працює, і тих, хто не працює, обсягом безоплатних послуг, витрат на оборону тощо.

Податкова система у ринковій економіці включає в себе такий важливий елемент, як **підсистема податкових органів** (податкова інспекція, податковий слідчий апарат, незалежна комісія з контролю діяльності податкової інспекції). Підприємства зобов'язані подавати до інспекції декларації про доходи, баланси та інші документи. Окремі громадяни також подають декларації раз на рік – кожен має ретельно вести реєстр своїх доходів.

Податки виступають важливим регулюючим інструментом в системі ринкового господарства. Вони функціонально пов'язані з фінансами і державним бюджетом. Зміна структури податків впливає на фінансові й бюджетні відносини в суспільстві. Уряд будь-якої економічно розвинутої країни повинен володіти інструментами макроекономічної політики (фінанси, бюджет, податки і т.д.), чітко уявляти її цілі й наслідки.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 6

План семінарського заняття

1. Необхідність державного втручання в економіку.
2. Цілі і форми державного регулювання економіки.
3. Податкова політика держави.

Теми рефератів

1. Об'єктивна необхідність державного втручання в економіку. Відмови ринку та відмови держави.
2. Ефективність економічної політики.
3. Зміст, цілі та інструменти макроекономічної політики.
4. Проблеми побудови оптимальної податкової системи в Україні.

Основні терміни і поняття

Відмови ринку, відмови держави; державне регулювання економіки; суб'єкти державного регулювання економіки; об'єкти державного регулювання економіки; прямі методи державного регулювання; непрямі методи державного регулювання; адміністративні методи державного регулювання; фіскальна політика держави; державний бюджет; бюджетний дефіцит; профіцит; сеньйораж; інфляційний податок; зовнішній борг; внутрішній борг; мультиплікатор державних витрат; податковий мультиплікатор; банківська система; Національний банк; монетарна політика; науково-технічна політика; амортизаційна політика; інвестиційна політика; ціноутворення; державне підприємництво; пропорційний, прогресивний та регресивний податки; економічне програмування; неолібералізм; крива А. Лаффера.

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Ринковий механізм неспроможний самостійно вирішувати

чимало нагальних проблем сучасної змішаної економіки.

	Так	Ні
2. Однією з основних цілей держави є зниження рівня безробіття за рахунок підвищення рівня інфляції.

	Так	Ні
--	-----	----
 3. У моделі кругообігу держава стягує податки, надає трансферти та здійснює закупівлі.

	Так	Ні
--	-----	----
 4. Державне регулювання економіки – це цілеспрямована діяльність держави щодо створення передумов, необхідних для найбільш ефективного функціонування ринкового механізму.

	Так	Ні
--	-----	----
 5. Прихильники класичної теорії вважають, що ринковий механізм не здатний автоматично забезпечувати повну зайнятість без державного втручання.

	Так	Ні
--	-----	----
 6. Згідно кейнсіанської теорії, повна зайнятість за рахунок лише ринкових умов – це закономірність, а не випадковість.

	Так	Ні
--	-----	----
 7. Кейнсіанці віддають перевагу фіскальним методам впливу на економіку.

	Так	Ні
--	-----	----
 8. Згідно з монетариською теорією, головну роль у регулюванні економіки виконують монетарна та фіскальна політики.

	Так	Ні
--	-----	----
 9. Рівняння обміну має вигляд $M \cdot P = V \cdot Y$.

	Так	Ні
--	-----	----
 10. Монетаристи стверджують, що стабільного розвитку економіки можна досягти за допомогою регулювання грошової маси.

	Так	Ні
--	-----	----
 11. Теорія економіки пропозиції полягає у перенесенні акцентів з управління попитом на стимулювання сукупної пропозиції, зростання виробництва і зайнятості.

	Так	Ні
--	-----	----
 12. Прихильники теорії пропозиції виступають за підвищення податкового тиску.

	Так	Ні
--	-----	----

13. Згідно з теорією адаптивних очікувань, очікування майбутньої інфляції формуються економічними суб'єктами на основі попередньої та поточної інфляції.
Так Ні
14. Відповідно до теорії раціональних очікувань, суб'єкти, володіючи достатнім обсягом достовірної інформації, правильно оцінюють наслідки економічної політики. Якщо передбачається зміна швидкості росту грошової маси, то це здійснює вплив тільки на темп інфляції.
Так Ні
15. Державне регулювання економіки зумовлене порушенням умов досконалої конкуренції на ринку товарів та послуг.
Так Ні
16. Для регулювання економіки найбільш дієвою є податково-бюджетна політика.
Так Ні
17. При фіскальному імпульсі у тривалому періоді економіка повертається до потенційного випуску при повній зайнятості.
Так Ні
18. В умовах стагфляції сукупна пропозиція має бути пріоритетним об'єктом державного регулювання економіки.
Так Ні
19. Державні замовлення є прикладом прямого впливу держави на економіку.
Так Ні
20. На економіку країни більш дієво впливає зниження податків, ніж рівнозначне зростання державних видатків.
Так Ні
21. Регулювання зайнятості є прикладом непрямого державного регулювання.
Так Ні
22. Зростання відкритості національної економіки та процеси глобалізації здійснюють впливи монетарної політики менш визначеними.
Так Ні
23. Для суспільного блага характерні невинятковість та неконкурентність.
Так Ні

24. Підвищення податків зменшує як сукупний попит, так і сукупну пропозицію.
 Так Ні
25. Було б справедливо, якби всі громадяни сплачували однакові податки.
 Так Ні
26. Прогресивне оподаткування стимулює підвищення ефективності виробництва.
 Так Ні
27. Регресивна система оподаткування найважче відображається на домогосподарствах з низькими доходами, оскільки вони сплачують більш високу середню податкову ставку, ніж домогосподарства з високим рівнем доходу.
 Так Ні
28. В розвинутих країнах основним джерелом податкових надходжень є непрямі податки.
 Так Ні
29. В період інфляції державі вигідніше використовувати непрямі податки, оскільки обсяг надходжень від них залежить від цін, а не від доходів.
 Так Ні
30. В сучасній економіці регресивні податки відсутні.
 Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь

1. Державне втручання у функціонування ринкової економіки обґрунтоване у випадку:
- а) прийняття урядом країни програми, спрямованої на посилення регулювання економіки;
 - б) посилення вимог профспілок щодо підвищення доходів зайнятих;
 - в) існування численних сфер неспроможності ринку;
 - г) не є обґрунтованим за жодних умов.
2. Суспільні блага відрізняються від приватних:
- а) колективним характером споживання;
 - б) неконкурентністю;
 - в) неможливістю виключення зі споживання;

- г) усі відповіді правильні.
3. *Прикладом суспільного блага може слугувати:*
- а) національна оборона;
 - б) філармонія;
 - в) вища освіта;
 - г) курси англійської мови.
4. *Виробництво суспільних благ забезпечується державою, оскільки:*
- а) вигоди від їх виробництва перевищують витрати виробництва;
 - б) властивості суспільних благ унеможливають їх гарантоване виробництво приватними підприємствами;
 - в) воно супроводжується значними негативними зовнішніми ефектами;
 - г) на них існує високий споживчий попит, який не здатні задовольнити приватні підприємства.
5. *За кейнсіанською теорією, необхідність державного втручання в економіку фіскальними методами доводять за допомогою тези:*
- а) державне втручання забезпечує більш ефективний розвиток економіки;
 - б) нестабільність розвитку приватного сектору породжує проблеми;
 - в) необхідність регулювання цін на сільськогосподарську продукцію;
 - г) тільки держава може врахувати інтереси усіх членів суспільства.
6. *Завданнями державного регулювання сучасної ринкової економіки є:*
- а) послаблення конкуренції;
 - б) контроль за рівнем зайнятості та інфляції;
 - в) забезпечення збалансованого бюджету;
 - г) збільшення державних видатків.
7. *Об'єктами державного регулювання є:*
- а) соціальне забезпечення;
 - б) екологія;
 - в) підприємства;

- г) правильні відповіді (а) і (в).
8. *В умовах змішаної економіки відкритого типу держава виконує таку економічну функцію:*
- а) отримує податки;
 - б) сплачує податки;
 - в) отримує трансферти;
 - г) продає товари.
9. *У системі макроекономічного регулювання держава виконує функцію:*
- а) виробничу;
 - б) перерозподільну;
 - в) стабілізаційну;
 - г) правильні відповіді (б) і (в).
10. *Яка комплексна функція держави прямо пов'язана з виробництвом суспільних та квазісуспільних благ?*
- а) формування правової бази;
 - б) антимонопольне регулювання;
 - в) розподіл ресурсів;
 - г) перерозподіл доходів.
11. *Яка комплексна функція держави безпосередньо спрямована на зменшення циклічних коливань?*
- а) стабілізація розвитку;
 - б) антимонопольне регулювання;
 - в) розподіл ресурсів;
 - г) перерозподіл доходів.
12. *У процесі економічного кругообігу уряд виконує таку функцію:*
- а) купує продукти та ресурси;
 - б) отримує податки;
 - в) продає товари;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
13. *Неспроможність державної влади може бути наслідком:*
- а) нераціональної поведінки економічних суб'єктів;
 - б) лобювання політичних інтересів;
 - в) неефективного розподілу ресурсів суспільства за умов монополізації виробництва;
 - г) існування галузей зі зростаючими витратами виробництва.

14. Кейнсіанській теорії відповідає таке положення:
- а) заробітна плата є абсолютно гнучкою;
 - б) заробітна плата є негнучкою у короткостроковому періоді;
 - в) неповна зайнятість – це наслідок лише зовнішніх причин;
 - г) повна зайнятість – це норма ринкової економіки.
15. Класичній теорії державного невтручання відповідає таке положення:
- а) заробітна плата є негнучкою у короткостроковому періоді;
 - б) заробітна плата і ціни на товари та природні ресурси не гнучкі;
 - в) ринкова економіка здатна до саморегулювання;
 - г) ринкова економіка не здатна до саморегулювання.
16. В основі монетариської теорії лежить рівняння обміну:
- а) $M \cdot V = P \cdot Q$;
 - б) $(M \cdot V) / P$;
 - в) $M \cdot V = Q$;
 - г) $M = P \cdot Q$.
17. Згідно з монетариською теорією головну роль у регулюванні економіки виконує:
- а) бюджетно-податкова політика;
 - б) грошово-кредитна політика;
 - в) політика «ціни – заробітна плата»;
 - г) фіскальна політика.
18. Чому надлишкову емісію грошей називають прихованим оподаткуванням:
- а) вона дає змогу покривати частину державитрат;
 - б) знижує купівельну спроможність номінальних доходів у зв'язку зі знеціненням грошей;
 - в) попередні відповіді правильні разом;
 - г) питання некоректне;
 - д) попередні відповіді помилкові?
19. Які побічні ефекти має освіта:
- а) вигоди переливання;
 - б) витрати переливання;
 - в) у неї немає побічних ефектів;
 - г) у неї можуть бути як позитивні, так і негативні ефекти;
 - д) питання некоректне?

20. Які з перелічених благ належать до суспільних:
- а) продовольство;
 - б) одяг;
 - в) взуття;
 - г) фундаментальні дослідження;
 - д) прикладні дослідження?
21. Які продукти не підлягають принципу виключення:
- а) продукти індивідуального споживання;
 - б) квазісуспільні блага;
 - в) суспільні блага;
 - г) питання некоректне;
 - д) попередні відповіді помилкові?
22. За яким критерієм розрізняються прямі та непрямі податки:
- а) можливості чи неможливості перенесення податкового тягара з платника;
 - б) залежності чи незалежності ставки оподаткування від розміру оподаткованого об'єкта;
 - в) за обома;
 - г) за жодним із них;
 - д) питання некоректне?
23. Тягар яких податків завжди переноситься з їхніх платників на споживачів через певне підвищення цін:
- а) таких податків немає;
 - б) будь-яких;
 - в) прямих;
 - г) непрямих;
 - д) питання некоректне?
24. Тягар яких податків не можна перекласти з платників на інших осіб:
- а) прибуткового;
 - б) з особистого майна;
 - в) зі спадщини;
 - г) з дарунків;
 - д) усіх перелічених вище прямих податків майже однаково?
25. До яких податків належать акцизи:
- а) прогресивних;

- б) прямих;
 - в) непрямих і регресивних;
 - г) питання некоректне;
 - д) попередні відповіді помилкові?
26. *Який характер має прибутковий податок з фізичних осіб у більшості країн:*
- а) прогресивний;
 - б) пропорційний;
 - в) регресивний;
 - г) питання некоректне;
 - д) попередні відповіді помилкові?
27. *Розрізняють такі види податкових ставок:*
- а) прогресивні;
 - б) регресивні;
 - в) індикативні;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
28. *Ставка якого податку зростає зі збільшенням об'єкту оподаткування:*
- а) прогресивного;
 - б) пропорційного;
 - в) регресивного;
 - г) правильні відповіді (б) і (в).
29. *Ставка якого податку зменшується зі збільшенням об'єкту оподаткування:*
- а) прогресивного;
 - б) пропорційного;
 - в) регресивного;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
30. *Непрямі податки – це:*
- а) податки, що стягуються з держави;
 - б) податки, що стягуються безпосередньо з індивідів та підприємств;
 - в) податки, що встановлюються на товари та послуги і входять в їхню ціну;
 - г) усі відповіді неправильні.
31. *З наведених далі податків виділіть прями:*
- а) акциз;

- б) податок на доходи фізичних осіб;
 - в) податок на додану вартість;
 - г) мито.
32. Функції податків полягають у тому, щоб:
- а) здійснювати перерозподіл доходів між різними групами населення;
 - б) збільшувати обсяг коштів, спрямованих на інвестування у національну економіку;
 - в) скорочувати кошти, якими розпоряджаються підприємства і домогосподарства;
 - г) регулювати грошовий обіг у країні.
33. Якщо уряд передбачає підвищити рівень реального ВВП, то він може:
- а) зменшити державні закупівлі товарів та послуг;
 - б) зменшити соціальні трансферти;
 - в) знизити податки;
 - г) знизити рівень бюджетного дефіциту.
34. Прихильники концепції економіки пропозиції вважають, що зниження податків:
- а) забезпечує скорочення сукупного попиту;
 - б) підвищує ділову активність, що зрушує криву пропозиції вправо;
 - в) забезпечує соціальну справедливість у розподілі доходів;
 - г) збалансовує держбюджет.
35. Побудова кривої Лаффера ґрунтується на положенні:
- а) зниження граничної податкової ставки завжди збільшує податкові надходження;
 - б) зниження граничної податкової ставки завжди зменшує податкові надходження;
 - в) зниження граничної податкової ставки збільшує податкові надходження, якщо податкова ставка була занадто високою;
 - г) підвищення податкової ставки завжди збільшує податкові надходження.
36. Крива Лаффера ілюструє взаємозв'язок між:
- а) податковими надходженнями до бюджету та урядовими видатками;

- б) податковими ставками та податковими надходженнями до бюджету;
- в) податковими ставками та рівнем виробництва й зайнятості;
- г) податковими надходженнями та рівнем виробництва й зайнятості.

37. *Зменшення податків зміщує:*

- а) криву AS вправо, а криву AD вліво;
- б) вправо і криву AS, і криву AD;
- в) вліво і криву AS, і криву AD;
- г) криву AD вправо, але не зміщує криву AS.

Завдання 3. Задачі:

1. На доходи 100, 1000 і 10000 грош. од. для їх отримувачів вводиться єдиний за величиною податок – 10 грош. од.

Визначте тип системи оподаткування.

2. Якщо з доходу в 20 тис. дол. стягується податок в сумі 3 тис. дол., а з доходу в 30 тис. дол. сума податку складає 4 тис. дол., то якою є така система оподаткування?

3. Якщо з доходу в 16 тис. дол. сплачується податок у розмірі 2 тис. дол., а з доходу 20 тис. дол. сума податку складає 3 тис. дол., то яким є такий податок?

4. Якщо людина сплачує подоходний податок 2 тис. дол. на дохід в 20 тис. дол. і 4,5 тис. дол. на дохід в 30 тис. дол., то скільки становить середня податкова ставка на дохід в 30 тис. дол.?

5. Якщо на дохід до 20 тис. дол. податкова ставка дорівнює 15 %, а на дохід понад 20 тис. дол. податкова ставка складає 25 %, то яку суму податку повинна заплатити людина з доходу 50 тис. дол.?

Контрольні запитання та завдання

1. Перерахуйте шість обставин, пов'язаних із відмовами ринку, які обґрунтовують діяльність уряду.
2. Поясніть, у чому полягає проблема «фрірайдера», які товари і послуги називають квазісупільними?
3. Наведіть приклади негативних та позитивних екстерналій.
4. Яким чином держава здійснює перерозподільчу політику?
5. Що повинна враховувати держава для вироблення оптимальної економічної політики?
6. Якими можуть бути цілі макроекономічної політики по відношенню один до одного?
7. Назвіть методи прямого і непрямого регулювання.
8. Перерахуйте основні принципи податкової системи у розвиненій ринковій економіці.
9. Які види податків вам відомі?
10. Які основні проблеми системи оподаткування в Україні?

ТЕМА 7.

МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА У СИСТЕМІ СПОЖИВАННЯ І ЗАОЩАДЖЕННЯ

План

1. Класична теорія макроекономічної рівноваги.
2. Споживання і заощадження в масштабах національної економіки: кейнсіанський аналіз.
3. Інвестиції і заощадження: проблема рівноваги. Модель «IS» (інвестиції – заощадження).
4. Мультиплікатор в ринковій системі господарства.
5. Парадокс ощадливості. Похідні інвестиції.

7.1. Класична теорія макроекономічної рівноваги

Дуже важливим методом дослідження економічної теорії є метод зрівноваженого аналізу. Цей принцип виступав як постулат при рівності попиту і пропозиції на окремому товарному ринку, на сукупних товарних ринках, на взаємопов'язаних між собою ринках – товарів, праці, капіталу.

Ефективне виробництво для кожного суспільства передбачає рівновагу між доходами і витратами суспільства. Це своєрідне вираження рівноваги між сукупною пропозицією і сукупним попитом. При цьому найважливішим питанням є вияснення наступної обставини: чи володіє ринковий механізм здатністю забезпечити рівність сукупного попиту і сукупної пропозиції при повній зайнятості? Класична, а також неокласична теорія, з одного боку, і кейнсіанська – з іншого, по різному відповідають

на це запитання. У лекції при аналізі різних моделей макроекономічної рівноваги особлива увага буде звернута на відмінність підходів кейнсіанської і неокласичної школи до цієї проблеми.

І ще одне зауваження. І теорія Дж.Кейнса і сучасна неокласична школа підкреслюють величезне значення психологічних факторів в економіці («схильність», «перевага», «очікування», «прагнення» і т.ін.).

Формально ніхто з представників класиків (Д.Рікардо, А.Сміт, А.Маршал і інші) не оперували макроекономічними категоріями. Для цих економістів був характерним мікроекономічний аналіз, однак, в їх поглядах і підходах досить визначено прослідковуються чіткі уявлення про функціонування ринкової системи досконалої конкуренції в цілому.

Представники класичного напрямку розглядали модель загальноєкономічної рівноваги тільки в довгостроковому періоді для умов досконалої конкуренції. В основі цієї моделі лежить **«закон ринків»** французького економіста Жана-Батиста Сея, суть якого зводиться до наступного твердження: пропозиція товарів створює свій власний попит, або, іншими словами, вироблений обсяг продукції автоматично забезпечує дохід, рівний вартості всіх створених товарів, а отже, достатній для його повної реалізації. Це означає, що:

- 1) метою володаря доходу є не отримання грошей як таких, а придбання різних матеріальних благ, тобто отриманий дохід витрачається повністю;
- 2) витрачаються тільки власні грошові засоби.

Виражаючись сучасною економічною мовою, ВВП, розрахований методом сумування доданої вартості, співпадає з величиною ВВП, розрахованою методом сумування доходів. А якщо так, то ніяке перевиробництво в економіці неможливе.

Але виникає питання (сумнів): на чому засноване твердження, що весь дохід обов'язково буде витрачено? Досить розумно передбачити, що якась частина отриманого доходу не буде витрачена його володарем і набере форму заощаджень, що в свою чергу викличе відповідне скорочення в обсязі сукупного попиту і приведе до скорочення зайнятості. Таке передбачення зразу ж ставить під удар справедливість закону Ж.Б.Сея, так як вилучен-

ня частини засобів із потоку «доходи-витрати» неминуче приведе до недоспоживання, а отже, до порушення існуючої рівноваги між сукупною пропозицією і створюваним нею сукупним попитом.

Розуміючи справедливність висловленого вище передбачення, представники класичного напрямку розробили теорію загальноекономічної рівноваги, яка автоматично забезпечує рівність доходів і витрат при повній зайнятості і не суперечить дії закону Ж.Б.Сея. Вихідним моментом цієї теорії є аналіз таких категорій, як **відсоткова ставка, заробітна плата, рівень цін у країні**. Ці ключові змінні, які в уявленні класиків являються гнучкими величинами, забезпечують рівновагу на ринку капіталу, ринку праці й грошовому ринку. Відсоток зрівноважує попит і пропозицію інвестиційних засобів (рис.1).

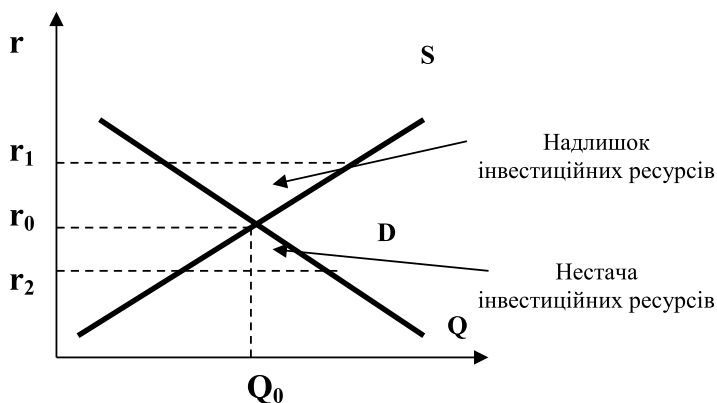

Рис.1. Рівновага на ринку капіталу

- r – ставка відсотка;
- Q – кількість інвестиційних ресурсів;
- D – попит на інвестиційні ресурси;
- S – пропозиція інвестиційних ресурсів;
- r_0 – рівень відсотка, який забезпечує рівність обсягів попиту і пропозиції на інвестиційні ресурси;
- r_1 і r_2 – відхилення від рівності.

При рівні відсотка r_1 утворюється надлишок інвестиційних ресурсів і ринковий механізм через конкуренцію між бажаючи-

ми запропонувати ці ресурси знижує відсоткову ставку з r_1 до r_0 . По тій же схемі здійснюється зростання відсоткової ставки з рівня r_2 до r_0 . Тільки у цьому випадку утворюється конкуренція між бажаючими придбати інвестиційні ресурси. Якщо бажаючих їх придбати по r_2 більше, ніж бажаючих за цією ставкою запропонувати, то згідно з законом попиту r_2 буде рухатись у напрямі r_0 .

Гнучка заробітна плата зрівноважує попит і пропозицію на ринку праці, так що скільки-небудь тривале існування вимушеного безробіття просто неможливе. Вплив заробітної плати на рівновагу на ринку праці здійснюється за тією же методикою, що і на ринку капітала. **Гнучкі ціни** забезпечують «очищення» ринку від пропозиції, так що тривале перевиробництво також виявляється неможливим. Якщо попит на товар недостатній, ціна на нього понижується до тих пір, поки не буде здійснена купівля-продаж. Збільшення грошової маси в обігу нічого не змінює в реальному потоці товарів і послуг, роблячи лише вплив на номінальні вартісні величини.

Таким чином, ринковий механізм у теорії класиків сам здатний виправляти дисбаланси, які виникають у масштабах національної економіки і втручання держави виявляється непотрібним. А раз так, то може здатися що навряд чи можливо розглядати класичну теорію як аналітичну базу макроекономічної політики держави. Однак, такий висновок був би поспішним. Адже принцип невтручання держави – це також макроекономічна політика, і рекомендації сучасних економістів-прихильників неокласичного напрямку базуються на висновках класичної школи.

У кінці 1920-х початку 1930-х років економіка капіталістичних країн зіштовхнулася зі стійким і надзвичайно тривалим станом макроекономічної нерівноваги, відомим під назвою Велика депресія. Класична теорія у тому вигляді, як вона сформувалась більше 100 років тому, до початку 1930-рр. виявилась неспроможною пояснити кризові процеси. Це прагнув зробити Джон Мейнард Кейнс у своїй знаменитій праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» (1936р.).

7.2. Споживання і заощадження в масштабах національної економіки: кейнсіанський аналіз

Одна з найбільш відомих і визнаних шкіл економічної теорії, яка запропонувала свої рецепти регулювання економіки, нерозривно пов'язана з ім'ям і працями англійського економіста Дж.Кейнса. Цей вчений виступив з критикою закона Ж.Б.Сея, який стверджував, що сукупний попит незмінно дорівнює сукупній пропозиції. Дж.Кейнс вважав, що ціни змінюються не так швидко і не встигають зрівноважити попит і пропозицію. Тому необхідне втручання держави. Він перевернув попередню формулу: не пропозиція створює попит, а навпаки, попит створює власну пропозицію. На відміну від класичної і неокласичної шкіл Дж.Кейнс вважав, що заробітна плата, відсоток і ціни не володіють досконалою гнучкістю.

У кейнсіанській моделі **сукупні витрати** суспільства складаються з 4-х компонентів:

- 1) особисте споживання;
- 2) інвестиційне споживання;
- 3) державні витрати;
- 4) чистий експорт.

При аналізі особистого споживання важливо дослідити роль об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають на загальну кількість ресурсів, які витрачаються суспільством на споживання. Загальний обсяг споживання, як правило, залежить від загального обсягу доходу. А поскільки заощадження є тією частиною доходу, яка не споживається, то дохід після сплати податків є основним фактором, який визначає особисте заощадження. Дохід після сплати податків (чистий дохід) мінус споживання дорівнює заощадженням:

$$Y = C+S \text{ або } Y - C = S;$$

Y – чистий дохід;

C - споживання;

S – заощадження.

Роль психологічного фактору, який впливає на споживання Дж.Кейнсом визначається так: «Основний психологічний за-

кон... полягає в тому, що люди схильні, як правило, збільшувати своє споживання з ростом доходу, але не тією мірою, якою зростає дохід». Такі висновки були зроблені на основі аналізу статистичних даних про використання зростаючих доходів населення Великобританії протягом майже 100 років. Дж.Кейнс ввів поняття **середньої і граничної схильності до споживання і заощадження**.

Виражена у відсотках частка загального доходу, яка йде на споживання, називається середньою схильністю до споживання (APC), а та частка загального доходу, яка йде на заощадження, називається середньою схильністю до заощадження (APS):

$$APC = \frac{\text{споживання (C)}}{\text{дохід (Y)}} \times 100\%$$

$$APS = \frac{\text{збереження (S)}}{\text{дохід (Y)}} \times 100\%$$

Наприклад, рівень доходу 470 млрд грн., а споживання 450. Яким буде показник APC і APS?

$$APC = \frac{450}{470} \times 100\% = 96\%$$

$$APS = 4\%$$

Співвідношення між зміною споживання і викликану нею зміною доходу називається граничною схильністю до споживання:

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y}$$

Аналогічно, частка приросту (скорочення) доходу, яка йде на заощадження, називається граничною схильністю до заощадження:

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

Співвідношення між MPC і MPS покажемо на прикладі (табл.1). Припустимо, людина розпоряджається доходом у 1000 грн. Щомісяця дохід зростає на 100 грн. (дані гіпотетичні).

Таблиця 1.

Місяць	Дохід Y	Витрати на спожи- вання C	MPC	Заоща- дження S	MPS
1 (січень)	1000	1000	$\frac{90}{100} = 0,9$	0	$\frac{10}{100} = 0,1$
2 (лютий)	1100	1090	$\frac{80}{100} = 0,8$	10	$\frac{20}{100} = 0,2$
3 (березень)	1200	1170	$\frac{70}{100} = 0,7$	30	$\frac{30}{100} = 0,3$
4 (квітень)	1300	1240	$\frac{50}{100} = 0,5$	60	$\frac{50}{100} = 0,5$
5 (травень)	1400	1290	$\frac{50}{100} = 0,5$	110	$\frac{50}{100} = 0,5$

Із таблиці видно, що абсолютно зростають і споживання і заощадження, але відносна частка споживання все більше скорочується, а частка заощадження зростає. Цифри у наведеному прикладі умовні. На практиці гранична схильність до споживання не змінюється щомісяця так стрімко і нерідко залишається однією і тією ж величиною протягом тривалого періоду часу.

Згідно з «**основним психологічним законом**», величина граничної схильності до споживання знаходиться між нулем і одиницею: $0 < MPC < 1$. Якщо загальний дохід зростає, то частина цього приросту буде направлена на споживання, а друга частина – на заощадження. Третього варіанту не дано. Тоді сума зміни споживання і заощадження повинна бути обов'язково рівна зміні доходу $C+S=Y$, а $MPC+MPS=1$. Наприклад, у лютому $MPC+MPS=0,9+0,1=1$; у березні $0,8+0,2=1$ і т.д. Гранична схильність до заощадження є доповнюючою до 1 величиною по відношенню до граничної схильності до споживання.

До цих пір мова йшла про схильність до споживання на рівні окремого суб'єкта або сім'ї. Макроекономічний підхід передбачає побудову функції **споживання і заощадження на рівні суспільства**.

«Основний психологічний закон» знаходить емпіричне підтвердження і на макрорівні (рис.2)

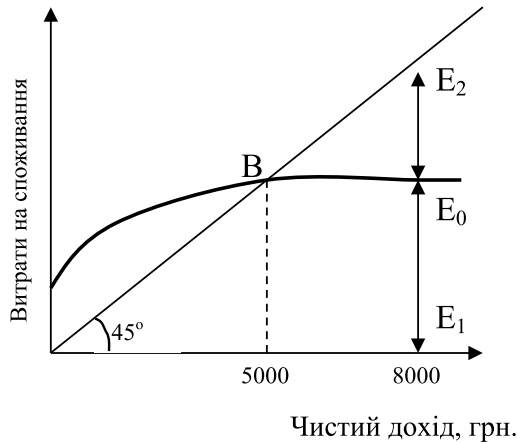

Рис.2. Функція схильності до споживання

На осі абсцис відкладається чистий дохід (після сплати податків). На осі ординат витрати на споживання. Якщо б витрати в точності відповідали доходам, то це відобразила б будь-яка точка на прямій проведеній під кутом 45° (бісектриса).

У дійсності збіг доходів і витрат не відбувається, і тільки частина доходів витрачається на споживання. Місце пересікання лінії 45° і кривої споживання в точці В означає рівень нульового заощадження. Зліва від цієї точки можна спостерігати негативне заощадження (тобто витрати перевищують доходи – «життя у борг»), а справа – заощадження позитивне. Наприклад, при доході в 8000 грн. ситуація складається таким чином: відрізок $E_1 E_0$ показує розміри споживання, а відрізок $E_0 E_2$ – розміри заощадження. Чим більша схильність до споживання, тим більше лінія споживання буде наближатись до лінії 45° і, відповідно, навпаки, чим менша схильність до споживання, тим далі лінія споживання від лінії 45° .

Графік схильності до заощадження показує відношення приросту заощадження до приросту доходу. По виразу П.Самуельсона

графіки заощадження і споживання – це «сіамські близнята», оскільки доповнюють один одного ($Y=C+S$).

Як будується **графік заощадження**? Для цього потрібно зробити такі дії:

- 1) уявити вісь абсцис на графіку схильності до споживання як лінію 45° ;
- 2) можна на лінії 45° (рис.2) розташувати дзеркало – і відбитий там графік буде зображенням лінії заощадження.

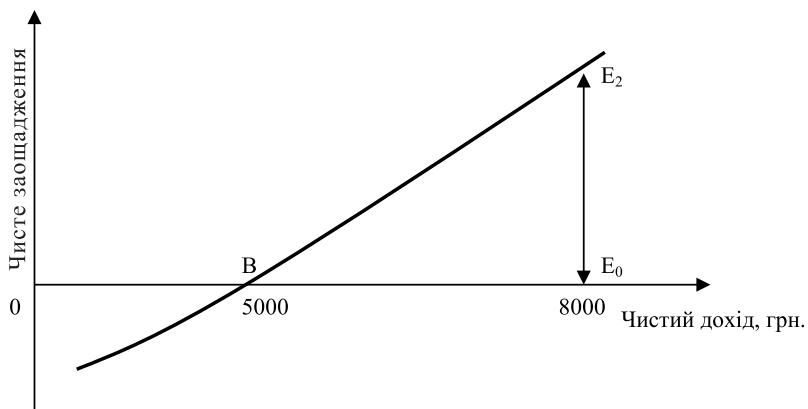

Рис. 3. Функція схильності до заощадження.

Точка В – це рівень доходу, коли заощадження дорівнює 0. Нижче цієї точки - від'ємне заощадження, вище її – чисте позитивне заощадження.

Гранична схильність до споживання (МРС), як зазначалося вище, відображає розмір додаткового споживання, викликаного додатковим доходом. На графіку (рис.2) це виражається в нахилі кривої споживання. Якщо ж МРС залишається незмінною, то графік функції споживання буде являти собою пряму, а не випуклу лінію. Оскільки графік схильності до заощадження є дзеркальним відбиттям графіку схильності до споживання, крива споживання буде випуклою, а крива заощадження – угнутою лінією.

Рівень доходу після сплати податків є основним фактором, який визначає споживання і заощадження в домогосподарствах,

так як і ціна є основним фактором, який визначає попит на окремий продукт. Аналогічним чином, крім доходу існують й інші фактори, які спонукають сім'ї споживати менше або більше при кожному можливому рівні. Можна виділити основні фактори споживання і заощадження, які не пов'язані з доходом:

1. **Багатство** (нерухоме майно і фінансові засоби). При інших рівних умовах, чим більше багатства нагромадили домогосподарства, тим слабший у них буде стимул для заощаджень, щоб нагромаджувати додаткове багатство.
2. **Рівень цін**. Зростання рівня цін веде до зменшення споживання, і навпаки. При зростанні цін реальне фінансове багатство зменшується і зменшується схильність до споживання.
3. **Очікування**. Очікування підвищення цін і дефіциту товарів ведуть до підвищення поточних витрат і зниження заощаджень.
4. **Споживча заборгованість**. Якщо заборгованість висока, то споживачі вимушені скорочувати поточне споживання, щоб знизити заборгованість.
5. **Оподаткування**. Зростання податків зменшує і споживання, і заощадження, і навпаки.

Важливо підкреслити, що на рішення домогосподарств споживати чи зберігати значний вплив чинять відповідні звички населення. У різних країн вони є неоднаковими. Крім того враховується, що фактори, не пов'язані з доходом різноманітні й зміни в них часто діють у протилежних напрямках і тому взаєморівноважуються.

7.3. Інвестиції і заощадження: проблема рівноваги. Модель «IS»

Інвестиції (капіталовкладення) в масштабах країни визначають процес розширеного відтворення. Рівень інвестицій чинить суттєвий вплив на обсяг національного доходу суспільства; від його динаміки будуть залежати багато макропропорцій в національній економіці.

Джерелом інвестицій є заощадження. Заощадження – це чистий дохід за вирахуванням витрат на особисте споживання. Проблема полягає в тому, що заощадження здійснюються одними господарськими особами, а інвестиції можуть здійснювати інші групи осіб, або господарських суб'єктів. Заощадження широких верств населення є джерелом інвестицій (наприклад, заощадження робітника, вчителя, лікаря, правоохоронця і т.ін.). Але ці особи не здійснюють капіталовкладення. Зрозуміло, що джерелом інвестицій є і нагромадження функціонуючих у суспільстві промислових, сільськогосподарських й інших підприємств. Неспівпадіння процесів заощадження й інвестування може привести економіку в стан, який відхиляється від рівноваги.

Від яких факторів залежать інвестиції? На інвестиції впливають наступні основні фактори:

1. Процес інвестування залежить від **очікуваної норми прибутку**, яку підприємці розраховують отримати від витрат на інвестиції. Якщо ця норма прибутку, на погляд інвестора, надто низька, то вкладення не будуть здійснені.

2. Інвестор при виробленні рішень завжди враховує альтернативні можливості капіталовкладень і вирішальним тут буде **рівень відсоткової ставки**. Інвестор може вкласти гроші в будівництво нового заводу або фабрики, а може розмістити свої грошові ресурси в банку. Якщо норма відсотка буде вищою очікуваної норми прибутку, то інвестиції не будуть здійснені, і навпаки, якщо норма відсотка нижча очікуваної норми прибутку, підприємці будуть здійснювати проекти капіталовкладень.

3. Графічно взаємозв'язок між нормою відсотка, інвестиціями і заощадженнями виглядає наступним чином (рис.4):

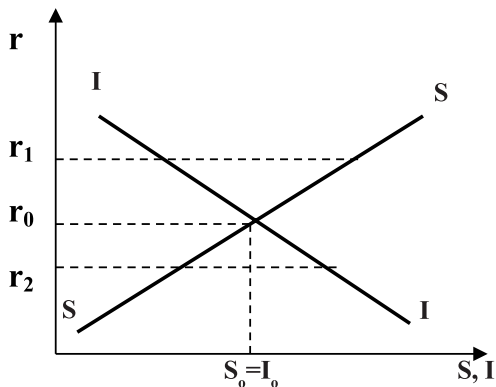

Рис. 4. Рівновага між заощадженнями й інвестиціями

На графіку (рис.4) представлена ілюстрація положення рівноваги між заощадженнями й інвестиціями: крива I – інвестиції, крива SS – заощадження; на осі ординат значення норми відсотка (r); на осі абсцис – заощадження і інвестиції.

Очевидно, що інвестиції є функцією норми відсотка $I=I(r)$, причому ця функція убуваюча: чим вищий рівень відсоткової ставки, тим нижчий рівень інвестицій. Заощадження також є функцією (але вже зростаючою) норми відсотка: $S = S(r)$. Рівень відсотка, рівний r_0 , забезпечує рівність заощаджень й інвестицій у масштабах всієї економіки, рівні r_1 і r_2 – відхилення від цього стану.

Такі функціональні зв'язки між рівнем відсотка і розмірами інвестицій і заощаджень описувались у працях теоретиків класичної і неокласичної школи. У кейнсіанській же концепції інвестиції, так як і у класиків, є функцією норми відсотка, а заощадження за Дж.Кейнсом – це функція доходу: $S = S(Y)$. У цьому пункті Дж.Кейнс розходився, наприклад, з А.Маршалом, який пов'язував розмір заощаджень із величиною відсоткової ставки. Динаміка інвестицій і заощаджень за Дж.Кейнсом визначається різними факторами (графік розглянемо пізніше).

3. Інвестиції залежать від рівня оподаткування і взагалі податкового клімату в даній країні або регіоні. Надто високий рівень оподаткування не стимулює інвестиції.

4. Інвестиційний процес реагує на темпи інфляційного знецінення грошей. В умовах високої інфляції процеси реального капіталовкладення стають непривабливими. Перевага надається спекулятивним операціям.

Найважливіші макроекономічні пропорції, які відображають взаємодію інвестицій, заощаджень і доходу (за Дж.Кейнсом) можна представити наступним чином (абстрагуючись від державних витрат і чистого експорту): $Y=C+I$, тобто національний дохід при його використанні дорівнює сумі витрат на споживання (C) й інвестиції (I). При цьому споживання є функцією доходу, тобто $C=C(Y)$. З іншого боку, вироблений національний дохід можна представити як $Y=C+S$, де S (заощадження) також є функцією доходу, тобто $S = S(Y)$. І так, якщо $C+I=C+S$, то $I=S$, де інвестиції – функція відсотка (r), а заощадження – функція доходу (Y), тобто існує рівність $I(r)=S(Y)$. Рівність $I(r)=S(Y)$ демон-

струє важливість додержання певних пропорцій в економіці для рівноваги між сукупним попитом і сукупною пропозицією. Вся складність проблеми полягає у тому, що заощадження й інвестиції залежать від різних факторів.

А тепер розглянемо рівень національного доходу, коли заощадження і інвестиції знаходяться у стані рівноваги (за Дж.Кейнсом). Використаємо для цього графічний аналіз (рис.5) і подивимось, чим відрізняється кейнсіанська інтерпретація $I = S$ від теорії класичної школи (рис.4).

На осі абсцис (рис.5) – рівень національного доходу (НД). На осі ординат – заощадження й інвестиції (S, I). Лінія інвестиції означає незмінний обсяг інвестицій при будь-якому рівні НД. Іншими словами, інвестиції незалежні від національного доходу, задані автономно. Це важливе припущення, або абстракція. У реальній дійсності коли зростає обсяг НД, то це призводить і до зростання інвестицій. Лінія SS уже відома з графіка схильності до заощадження. На графіку видно, що у міру зростання національного доходу заощадження збільшуються

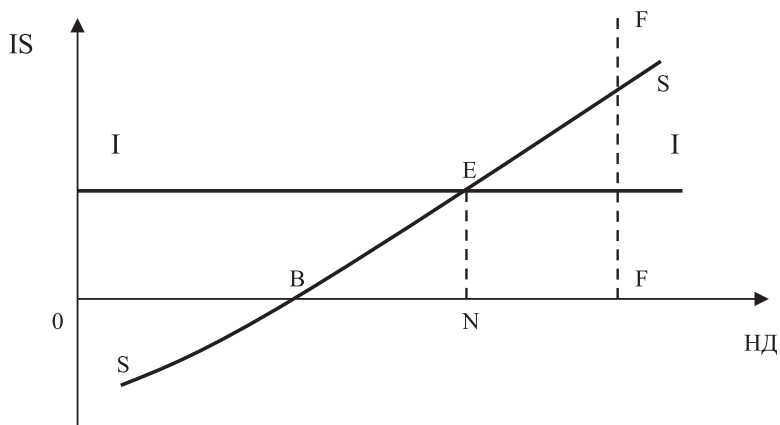

Рис. 5. Динаміка інвестицій і заощаджень (за Кейнсом)

На якому рівні НД встановлюється рівновага між II і SS? Графічний аналіз показує, що в точці E лінії SS і II перетинаються. ON і є той рівень, на якому сформувалась рівновага між інвес-

тиціями і заощадженнями. Але цей рівень НД не забезпечує повної зайнятості – лінії FF. Ця лінія є графічною інтерпретацією положення Дж.Кейнса про те, що рівновага НД може бути і при неповній зайнятості. Точка N означає той стан рівноваги НД, до якого буде прагнути економіка країни кожного разу, коли рівновага між I і S буде порушуватись. Пояснимо це докладніше.

Якщо S буде більшим I, то це означає, що масштаби заощадження у суспільстві перевищують масштаби інвестування. Що буде відбуватись у господарському житті? Частина товарної продукції перестане знаходити збут, збільшаться товарно-матеріальні запаси. Фірми, які виробляють товари, зіткнувшись із знижуваним попитом почнуть скорочувати виробництво. «Невидима рука» ринку стане штовхати рівень суспільного виробництва і, відповідно, національного доходу в сторону точки N. Зворотній процес буде розгортатися, якщо лінія SS буде нижче II. Товарно-матеріальні запаси почнуть зменшуватись, а це сигнал для бізнесу, який спонукає розширювати виробництво.

Відмінності між класичною і кейнсіанською моделями рівноваги:

1. У класичній моделі тривале безробіття неможливе.

Гнучке реагування цін і ставки відсотка відновлює порушену рівновагу. В моделі Дж.Кейнса рівність I і S може здійснюватись і при неповній зайнятості. На графіку (рис.5) видно, що рівень НД в точці N виявляється нижчим рівня, який забезпечує повну зайнятість. Графічно ця проблема вирішується просто: потрібно підняти лінію II уверх, поки вона не перетне точку F, яка лежить на лінії заощадження. При розширенні інвестиційного процесу можливе досягнення рівноваги при повній зайнятості. Державі відводиться тут дуже важлива роль.

2. Класична модель передбачає існування гнучкого цінового механізму, який органічно притаманний ринку. За Дж.Кейнсом зниження попиту на продукцію не понижує ціни, а скорочує виробництво і збільшує безробіття (ефект храповика).
3. З графіка видно, що заощадження є перш за все функцією доходу, а не тільки рівня відсотка, як видно з теорії класиків.

Рівність між сукупним попитом і сукупною пропозицією вимагає дотримання рівності обсягів заощаджень й інвестицій. Та обставина, що інвестиції є функція відсотка, а заощадження – функція доходу, робить проблему знаходження рівності досить складним завданням.

Взаємозв'язок заощаджень, інвестицій, рівня відсотка і рівня доходу представлений у **моделі «IS» (інвестиції - заощадження)**, яка вперше була розроблена англійським економістом Дж. Хіксом в 30-х роках XX ст. (рис.6).

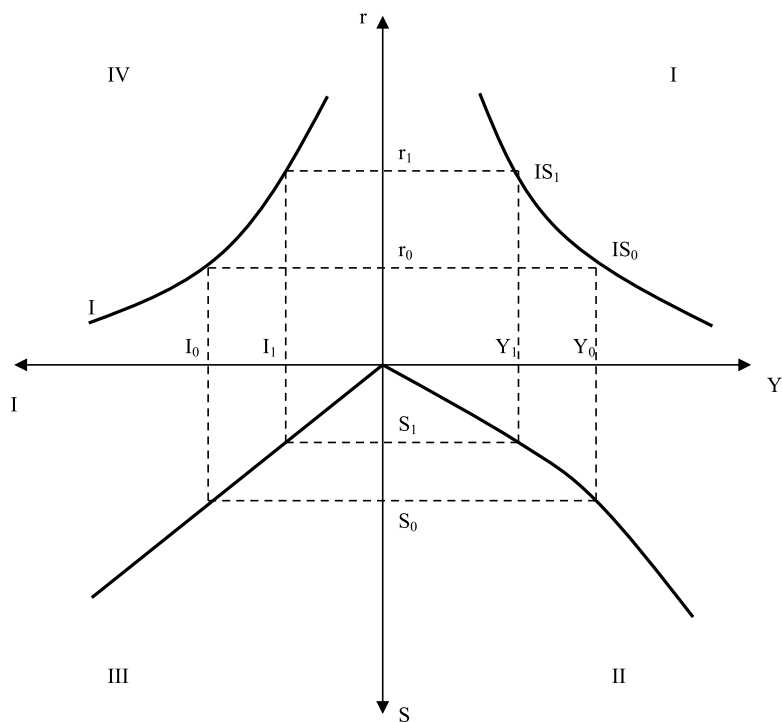

Рис. 6. Модель «IS»

Модель «IS» дозволяє показати одночасно функціональні зв'язки між 4 змінними: заощадженнями, інвестиціями, відсотком і національним доходом. За допомогою цієї моделі можна

зрозуміти умови рівноваги на реальному (на відміну від грошового) ринку товарів і послуг. Адже рівність I і S є умовою цієї рівноваги.

Аналіз почнемо з IV квадрату. Тут зображена відома нам обернено пропорційна залежність між інвестиціями і нормою відсотка. Чим вище r , тим нижче I . У даному випадку рівню r_0 відповідають інвестиції у розмірі I_0 . У III квадраті бісектриса, яка виходить із початку осей координат є відображенням рівності $I = S$. Пунктирна лінія допомагає знайти таке значення заощаджень, яке дорівнює інвестиціям: $I_0 = S_0$. Зображена у II квадраті крива – це відомий нам графік заощаджень, адже S залежить від національного доходу (Y). Рівню S_0 відповідає обсяг національного доходу (Y_0). І нарешті, в I квадраті можна, знаючи рівень r_0 і Y_0 , знайти точку IS_0 .

Якщо норма відсотка підвищиться, то відбудуться наступні зміни: високий r_1 приведе до зменшення інвестицій, тобто до рівня I_1 . Цьому відповідають і менші заощадження S_1 , а отже, і менший обсяг доходу Y . Тепер можна знайти точку IS_1 . Крива IS показує взаємний зв'язок між нормою відсотка і національним доходом при рівновазі між заощадженнями і інвестиціями. Будь-яка точка на кривій IS відображає одночасно і рівень I , і рівень S . І це природньо, так як умовою рівноваги є рівність $I = S$.

До цих пір ми аналізували визначення рівня національного доходу на основі рівності S і I . Але існує й інший спосіб визначення зрівноваженого доходу, метод на основі споживання й інвестицій, **або модель «національний дохід – сукупні витрати» («кейнсіанський хрест»)**.

НД використовується по двох основних каналах і на споживання і на інвестиції, тобто $Y = C + I$. Сукупні витрати – це витрати на особисте споживання (C) і на виробниче споживання (I). В умовах стагнаційної економіки рівень схильності до споживання невисокий, і рівень НД, що відповідає рівності доходів і витрат (на особисте споживання) встановиться в точці S_0 , тобто на рівні нульового заощадження.

Однак, якщо до витрат на особисте споживання додати інвестиції, то лінія CC зрушиться вверх по вертикалі й займе положення $C+I$. Тепер крива $C+I$ пересіче лінію 45° (лінію рівно-

сті доходів і витрат) у точці E. Цій точці буде відповідати обсяг НД в розмірі ON. Точка N наблизилась до точки F, тобто до того рівня НД, який відповідає повній зайнятості. Чим більші інвестиції, тим вище піднімається крива C+I і тим ближче «заповітній» рівень повної зайнятості. Якщо ж держава буде не тільки стимулювати приватні інвестиції, але і сама здійснювати цілий набір різних витрат, то крива C+I перетвориться в криву C+I+G, де G – державні витрати. Наведений графік – наочна ілюстрація тієї благодійної ролі державних витрат і стимулювання інвестицій у приватному секторі, яким величезне значення надавав Дж.Кейнс. Отже, сукупні витрати – це сума C, I, G і, з урахуванням зовнішньоторгових операцій, чистого експорту Xn: $(C+I+G+Xn)$. Сукупні витрати збільшують обсяг НД і наближають його до рівня повної зайнятості.

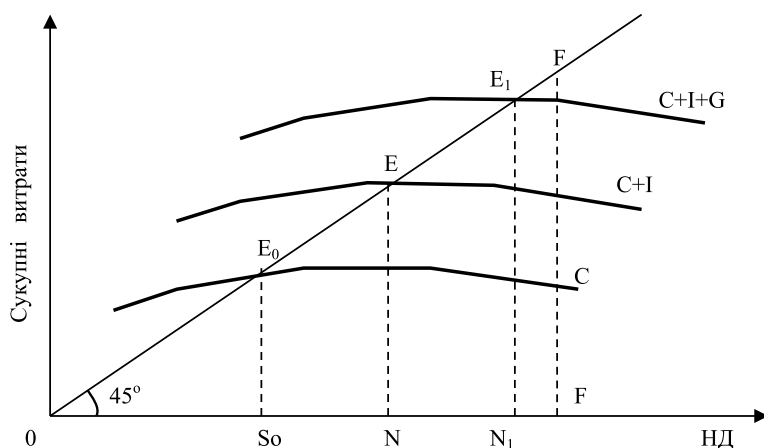

Рис.7. «Кейнсіанський хрест»

Нарощування інвестицій веде до зростання НД і сприяє досягненню повної зайнятості ще і в силу певного ефекту, який відображається в економічній теорії під назвою ефекту мультиплікатора.

7.4. Мультиплікатор у ринковій системі господарства

Дослівно мультиплікатор означає «множник». Суть ефекта мультиплікатора в ринковій системі господарства полягає у наступному: збільшення інвестицій приводить до збільшення національного доходу суспільства, причому на величину більшу, ніж первісний ріст інвестицій. Як камінь, кинутий у воду, викликає кола на воді, так й інвестиції, «кинуті» в економіку, викликають ланцюгову реакцію у вигляді зростання доходів і зайнятості.

Принцип мультиплікатора був вперше описаний англійським економістом Р.Каном (1931р). Цю ідею розвинув Дж.Кейнс. Сьогодні концепція мультиплікатора широко використовується для прогнозування основних макроекономічних показників розвитку економіки, причому як у реальному, так і у грошовому виразі.

Механізм дії мультиплікатора виглядає наступним чином. Наприклад, початковий обсяг інвестицій дорівнює 1000 грн. Всі володарі факторів виробництва, які надали ресурси, отримали свій дохід. Робітники частину свого заробітку пред'являють у вигляді попиту на ринку споживчих товарів, наприклад, купують телевізори. Інша частина доходу робітниками зберігається. Отже, у виробників телевізорів збільшиться їх грошовий дохід. Частину його виробники телевізорів також витрачають на купівлю споживчих товарів, наприклад, меблів. Друга частина доходу також буде відкладена у вигляді заощаджень. Процес починає охоплювати все нові й нові верстви населення, які отримавши свої доходи, пред'являють їх у вигляді попиту на ринку споживчих товарів. Виникає ланцюгова реакція: початкові 1000 грн. у вигляді інвестицій викличуть зростання сукупного попиту більш, ніж на 1000 грн., тобто 1000 грн. потрібно помножити на якийсь коефіцієнт. Цей коефіцієнт і є **мультиплікатор**.

Допустимо, що 1000 грн. початкових інвестицій викликали зростання доходів. Володарі цих доходів у розмірі 1000 грн. частину з них витрачають. Наприклад, гранична схильність до споживання (MPC) складає 0,8. Отже, із 1000 грн. тільки 800 грн. буде витрачено, інші будуть зберігатись, тобто $MPS=0,2$. На-

ступне зростання доходів приведе до того, що із 800 грн. також буде направлено лише 80% на споживання ($MPC=0,8$), отже приріст національного доходу, використаного на споживання, складе $800 \cdot 0,8 = 640$ грн. Процес буде поширюватись між новими верствами населення. Яким буде зростання національного доходу, викликане початковими інвестиціями? Потрібно скласти $1000+800+640$ і т.д.

Коефіцієнт (мультиплікатор), на який потрібно помножити інвестиції розраховується за формулою:

$$k = \frac{1}{1 - MPC} = \frac{1}{MPS}$$

Згідно з нашими показниками:

$$k = \frac{1}{1 - 0,8} = \frac{1}{0,2} = 5$$

Таким чином, інвестиції у 1000 грн. викликали 5-кратне зростання національного доходу, який використовується на споживання (5000 грн.). **Чим вища схильність до споживання, тим більший к (мультиплікатор)**, відповідно збільшення національного доходу буде супроводжувати початковий приріст інвестицій.

Початковий «поштовх», який дають інвестиції, може здійснюватись як приватним сектором, так і державою. Дж.Кейнс відводив особливу роль державі у створенні початкового «інвестиційного поштовху». Його рецепти стимулювання інвестиційного процесу послужили основою «нового курсу» Ф.Рузвельта в США. У теоретичних побудовах Дж.Кейнса інвестиційні проекти реалізуються у вигляді організації суспільних робіт – будівництві доріг, мостів, гребель і т.ін. Чому саме у такій формі, а не у вигляді будівництва заводів і фабрик? Чому держава організовувала саме суспільні роботи, а не будівництво, наприклад, тракторного заводу чи меблевої фабрики? В умовах перевиробництва товарів (криза, депресія) важливо створити додатковий платоспроможний попит (**«ефективний попит»**, у термінології Дж.Кейнса), а не викидувати на ринок нові партії товарів. Так, будівництво греблі забезпечить приріст грошових доходів за-

йнятих, але не додати надлишкову масу товарів у загальну «купу» нерозпроданих товарних запасів. Л.Столерю в книзі «Рівновага і економічне зростання» зазначав, що для цього ефекту не має значення, чи буде початкова сума інвестицій «використана для створення ультрасучасних машин чи ж для оплати діяльності людей, зайнятих копанням і подальшим закопуванням». Таким чином, початкові інвестиції в довгостроковому аспекті дають поштовх розширеному відтворенню, породжуючи нові інвестиції, нові робочі місця і збільшуючи у цілому національний дохід.

Для цифрової ілюстрації мультиплікатора приведемо простий приклад. Припустимо, для організації суспільних (громадських) робіт (будівництво моста) держава інвестує 1 млрд.грн. Якщо MPC, яка склалася у суспільстві, дорівнює 0,6, то мультиплікатор, тобто k , складе:

$$k = \frac{1}{1 - MPC} = \frac{1}{1 - 0,6} = \frac{1}{0,4} = 2,5$$

Яким же буде приріст національного доходу? Він складе: $\Delta Y = \Delta I \cdot k = 1 \text{ млрд.грн.} \cdot 2,5 = 2,5 \text{ млрд.грн.}$

Ефект мультиплікатора графічно виглядає так (рис.8):

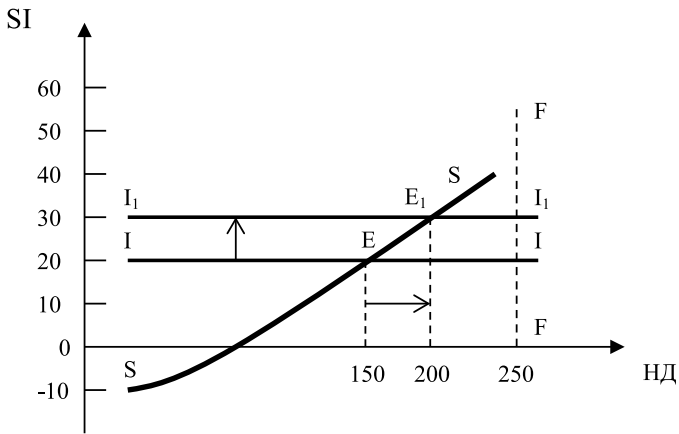

Рис.8. Ефект мультиплікатора

При визначенні рівня НД через заощадження й інвестиції (S і I) ми, як було зазначено вище, знаходимо точку перетину кривих SS і II , тобто точку E ; при цьому НД складає 150 од. Якщо ж у результаті інвестиційного поштовху лінія II підніметься уверх на 10 од. (із 20 до 30 од.), то вона займе положення II_1 – точка E_1 , а рівень рівноваги $НД=200$ од. Таким чином, початкові інвестиції – 10 од. – призвели до збільшення НД не на 10 од., а на 50 од. (200-150). Стрілки на графіку показують, що збільшення I веде до збільшення НД. При цьому очевидно, що $k=5$. Формула $Y=k\Delta I$ у даному випадку означає: $50=5\cdot 10$.

Теоретично концепція мультиплікатора допомагає глибше з'ясувати проблеми рівноваги, які пов'язані з відповідністю між інвестиціями і заощадженнями. При цьому важливо зрозуміти, що мультиплікатор діє як у режимі розширення, так і стиснення НД, залежно від розширення або стиснення інвестицій. Відсутність рівноваги між I і S може призвести до двох негативних для функціонування економіки ефектів:

- 1) інфляційного розриву і
- 2) дефляційного розриву.

Інфляційний розрив настає тоді, коли $I>S$, тобто інвестиції перевищують заощадження. Це означає, що пропозиція заощаджень відстає від інвестиційних потреб. Оскільки реальних можливостей збільшення інвестицій нема, розміри сукупної пропозиції зрости не можуть. Населення частину доходу направляє на споживання. Попит на товари і послуги зростає, і в силу ефекту мультиплікації, зростаючий попит тисне на ціни у бік їх інфляційного підвищення.

Дефляційний розрив настає тоді, коли $S>I$, тобто заощадження перевищують потреби у інвестуванні. Таке явище було характерне для економіки України у 1990 роки, в період кризового падіння виробництва. У цій ситуації поточні витрати на товари і послуги низькі, адже населення більшу частину доходу зберігає. Це супроводжується спадом промислового виробництва і пониженням рівня зайнятості. А вступаючий в силу ефект мультиплікації призведе до того, що скорочення зайнятості в тій або іншій сфері виробництва спричинить вторинне і подальше скорочення зайнятості і доходів в економіці країни.

Ефект мультиплікатора може проявити себе не взагалі, в абстрактно взятій економіці ринкового господарства, а лише в умовах економіки неповної зайнятості. Дійсно, якщо всі ресурси суспільства задіяні повністю, то звідки ж будуть черпатися додаткові робочі руки і виробничі потужності? Ця обставина зайвий раз підкреслює той факт, що застосування тих або інших наукових конструкцій кожного разу повинно зіставлятися з конкретною ситуацією конкретної країни.

7.5. Парадокс ощадливості. Похідні інвестиції

Традиційний погляд класичної теорії на процеси заощадження й інвестування підкреслює благодетельність високих заощаджень. Адже чим вищі заощадження, тим глибший «резервуар», звідки черпаються інвестиції. Тому висока схильність до заощадження, за логікою класичної школи, повинна сприяти процвітанню нації.

Сучасний погляд на проблему, сформульований Дж.Кейнсом, суттєво відрізняється від класичного трактування. Найбільш дохідливо пояснив цю відмінність американський економіст Пол Хейне. Дж.Кейнс прийшов до висновку, підкреслює П.Хейне, що «такі аргументи (класиків) абсолютно не придатні для країн, які досягли високої стадії економічного розвитку». У високорозвинутих країнах прагнення заощадження буде завжди випереджати прагнення інвестування. Це відбувається через наступні причини:

1. Із ростом нагромадження капіталу знижується гранична ефективність його функціонування, так як все більше звучується коло альтернативних можливостей високоприбуткових капіталовкладень. З цієї причини частка великих інвестиційних проектів реалізується високорозвинутими країнами за кордоном.
2. Із зростанням доходів в індустріально розвинутих країнах буде збільшуватись частка заощаджень – достатньо згадати, що S – це функція від Y , і залежність ця позитивна. П.Хейне відмічає, що «якщо населення хоче зберігати

більше, ніж інвестори хочуть витратити, то зберігачі зазнають невдачі».

На цьому висновку зупинимось більш детально. Чому зберігачі зазнають невдачі або чому нарощування заощаджень не зробить суспільство більш багатим? Тим більше, що протестанська етика проповідує бережливість як одну з обов'язкових умов примноження багатства. Для того, щоб відповісти на це запитання, необхідно знову звернутись до категорії інвестицій. До цих пір мова йшла про так звані автономні інвестиції. **Автономні інвестиції** – це капіталовкладення, які незалежні від обсягу і динаміки національного доходу. Такі інвестиції здійснюються у результаті технічних нововведень, принципово нових технологічних рішень і освоєння наукових відкриттів. Такі проекти можуть не залежати від стану і обсягу національного доходу. Автономні інвестиції – це і державні капіталовкладення. Такі інвестиції тісно пов'язані з концепцією прибутку як результату ризику і невизначеності. Автономні інвестиції – це ситуації, що пов'язані з деякими спрощеннями взаємозв'язків, наявних у масштабі національної економіки. У реальній дійсності спостерігається взаємодія (взаємовплив) інвестицій і доходу. Автономні інвестиції, які здійснені у вигляді початкових капіталовкладень, внаслідок ефекта мультиплікатора приводять до зростання національного доходу.

Пожвавлення ділової активності, зростання зайнятості приводять до підвищення схильності до інвестування у різних груп підприємців. Ці інвестиції прийнято називати похідними: вони залежать від динаміки національного доходу. **Похідні інвестиції**, які «накладені» на автономні інвестиції, посилюють економічне зростання, прискорюють його, що і отримало назву, **ефекта акселератора (акселератор - прискорювач)**.

Але колесо прискорення може повернутись і в інший бік. Скорочення доходу буде (внаслідок ефектів мультиплікатора і акселерації) скорочувати похідні інвестиції, а це буде вести до стагнації економіки.

Якщо економіка знаходиться в стані неповної зайнятості, збільшення схильності до заощадження, природньо, означає не що інше, як зменшення схильності до споживання. Скорочення

споживчого попиту означає неможливість для виробників товарів продавати свою продукцію. Затоварені склади ніяк не можуть сприяти новим капіталовкладенням. Виробництво почне скорочуватись, почнуться масові звільнення, і, отже, падіння національного доходу в цілому і доходів різних соціальних груп. Все це є неминучим результатом прагнення більше зберігати. Доброчесність заощадження, про яку говорила класична школа, обертається своєю протилежністю – нація стає не багатшою, а бідною. Ось про яку невдачу заощаджень говорив П.Хейне.

Графічно «парадокс оцщадливості» має наступний вигляд (рис.9)

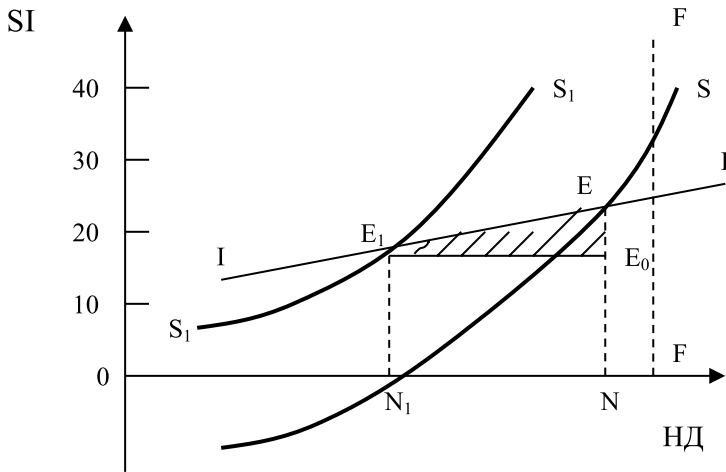

Рис. 9. «Парадокс оцщадливості»

На осі абсцис – національний дохід, на осі ординат – S і I, лінія FF – рівень НД при повній зайнятості. Лінія I1 (інвестиції) тепер не паралельна осі абсцис, як було раніше – адже мова йде про похідні інвестиції, а вони зростають в залежності від зростання національного доходу. Зрушення лінії SS уверх, в положення S1S1, означає зростання заощаджень. Якщо точка рівноваги E показувала на обсяг НД, рівний ON, то тепер ситуація змінилась. Точка E1, утворена у результаті пересікання лінії I1 і лінії S1S1 показує,

що новій рівновазі між заощадженнями і інвестиціями відповідає НД в розмірі ON_1 . Величина NN_1 наочно ілюструє скорочення НД. Якщо раніше інвестиції в умовах рівноваги НД були в розмірі EN , то тепер, після зрушення кривої заощаджень, інвестиції складають величину E_1N_1 .

Заштрихований трикутник показує як зменшуються, звужуються інвестиційні можливості в результаті збільшення заощаджень; відрізок EE_0 показує скорочення інвестицій. **Парадокс полягає саме в тому, що зростання заощаджень зменшує, а не збільшує інвестиції – висновок, який суперечить постулату класичної школи.**

П.Самуельсон, П.Хейне й інші вчені підкреслюють, що «парадокс ощадливості» характерний тільки для умов неповного використання основних факторів виробництва. Ми знову приходимо до висновку (як і у випадку з ефектом мультиплікатора), що ті чи інші ефекти, які описані економічною теорією, проявляються в рамках певних параметрів господарської системи.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 7

План семінарського заняття

1. Класична теорія макроекономічної рівноваги.
2. Споживання і заощадження в масштабах національної економіки: кейнсіанський аналіз.
3. Інвестиції і заощадження: проблема рівноваги. Модель «IS» (інвестиції-заощадження).
4. Мультиплікатор в ринковій системі господарства.
5. Парадокс ощадливості. Похідні інвестиції.

Теми рефератів

1. Інвестиції як один із найважливіших елементів господарського життя країни.
2. Суть та аналіз інвестицій.
3. Інструментарій дослідження економічної рівноваги.
4. Теорії споживання.
5. Інфляційний та дефляційний розриви.

Основні терміни і поняття

Споживання; заощадження; інвестиції; автономне споживання; теорія загальноекономічної рівноваги; середня схильність до споживання; середня схильність до заощадження; гранична схильність до споживання; гранична схильність до заощадження; «основний психологічний закон»; модель «Кейнсіанський хрест»; модель IS; принцип мультиплікатора; початковий «поштовх»; дефляційний розрив; інфляційний розрив; ефект акселератора «парадокс ощадливості».

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Заощадження дорівнюють використуваному доходу за мінусом витрат на споживання.
Так Ні
2. Заощадження – це відкладене у часі споживання.
Так Ні
3. Згідно кейнсіанської концепції, рівень заощаджень залежить, у першу чергу, від обсягу використуваного доходу.
Так Ні
4. Гранична схильність до споживання завжди дорівнює граничній схильності до заощадження.
Так Ні
5. Зі збільшенням доходу споживача частка видатків на продукти харчування зменшується.
Так Ні
6. Економічна поведінка людей досить індивідуальна і тому сформулювати загальні правила споживчої поведінки неможливо.
Так Ні
7. На обсяг і динаміку заощаджень та інвестицій впливають одні й ті самі чинники.
Так Ні
8. Споживчі витрати нестабільні порівняно з інвестиційними витратами.
Так Ні
9. Середня схильність до споживання виражається відношенням споживання до приросту доходу.
Так Ні
10. Гранична схильність до споживання коливається в межах від нуля до одиниці.
Так Ні
11. Гранична схильність до споживання, а отже, і гранична схильність до заощадження залежать головним чином від рівня цін, особливо у довгостроковому періоді.
Так Ні
12. Якщо гранична схильність до споживання дорівнює 0,9, то це означає, що родина завжди витрачає 90 % свого доходу на товари та послуги.
Так Ні

13. Сума значень граничної схильності до споживання й заощадження завжди дорівнює одиниці.
Так Ні
14. Зростання податків на доходи громадян знижує витрати і на споживання, і на заощадження.
Так Ні
15. Якщо відома функція споживання, то завжди можна побудувати функцію заощадження.
Так Ні
16. Готівка є активом нижчої цінності.
Так Ні
17. Цінність грошової одиниці у майбутньому вища за її цінність сьогодні.
Так Ні
18. Рівень використовуваного доходу, за якого не заощаджують і не використовують попередніх заощаджень називають пороговим.
Так Ні
19. Дж. М. Кейнс вважав, що зі зростанням доходу середня схильність до споживання знижується.
Так Ні
20. Зі зростанням відсоткової ставки споживання зменшується, а заощадження зростають.
Так Ні
21. Зростання цін зрушує криву споживання вгору.
Так Ні
22. Під впливом недоходних чинників крива споживання не змінює своє положення, а рух відбувається вздовж кривої.
Так Ні
23. Зростання ставки податків на індивідуальні доходи знижує і споживчі видатки, і заощадження.
Так Ні
24. Інвестиційні витрати більш нестабільні, ніж споживчі, тому що на них впливають динаміка відсоткової ставки й очікування підприємців.
Так Ні

25. Валові інвестиції включають чисті інвестиції та амортизацію.
 Так Ні
26. Житлове будівництво належить до чистих інвестицій.
 Так Ні
27. Розвиток науково-технічного прогресу зрушує криву інвестиційного попиту вліво.
 Так Ні
28. Чим більш похила лінія інвестицій, тим більш ефективною є економіка, тобто менші прирости обсягу інвестицій забезпечують більші прирости ВВП.
 Так Ні
29. І. Фішер вважав, що споживання визначається доходом, який споживач сподівається отримати впродовж усього свого життя.
 Так Ні
30. З і зростанням реальної відсоткової ставки стимули підприємств до інвестування збільшуються.
 Так Ні
31. Найвищу ліквідність мають гроші.
 Так Ні
32. За ринково-орієнтованого інвестиційного процесу повністю усувається проблема асиметричної інформації.
 Так Ні
33. Нерегулярність нововведень зумовлює мінливість інвестицій.
 Так Ні
34. Гіпотеза постійного доходу акцентує увагу на тому, що коливання доходу можуть бути як постійними, так і тимчасовими.
 Так Ні
35. Крива IS показує взаємозв'язок між відсотковою ставкою та рівнем доходу, який виникає при рівновазі на товарному ринку.
 Так Ні
36. Крива IS є кривою рівноваги на фінансовому ринку.
 Так Ні
37. Товарний ринок перебуває у стані рівноваги, коли заощадження дорівнюють інвестиціям.
 Так Ні

38. Спадна крива IS відображає обернену залежність між відсотковою ставкою і доходом.
Так Ні
39. Якщо інвестиції взагалі не чутливі до ставки відсотка, то крива IS – горизонтальна.
Так Ні
40. Зміна граничної схильності до споживання впливає на положення кривої IS.
Так Ні
41. Вищий рівень доходу означає збільшення пропозиції позичкових коштів та зниження рівноважної відсоткової ставки.
Так Ні
42. Зниження податків переміщує криву IS вліво.
Так Ні
43. Зовнішні економічні потрясіння, які порушують економічну рівновагу в моделі називають зовнішніми шоками.
Так Ні
44. Крива IS зсувається під впливом екзогенних змін у попиті на реальні грошові залишки.
Так Ні
45. Збільшення автономного споживання зрушує криву IS праворуч.
Так Ні
46. Сукупні витрати являють собою суму державних та споживчих витрат.
Так Ні
47. Збільшення витрат домогосподарств на поточне споживання збільшує сукупні витрати національної економіки.
Так Ні
48. Обсяг національного виробництва збільшується тоді, коли фактичні або заплановані заощадження перевищують фактичні або заплановані інвестиції.
Так Ні
49. Національна економіка перебуває у стані рівноваги тоді, коли фактичні витрати дорівнюють запланованим.
Так Ні

50. Заощадження і фактичні інвестиції завжди дорівнюють один одному.
 Так Ні
51. Чим нижча гранична схильність до заощадження, тим менший вплив справляє зміна сукупних витрат на обсяг національного виробництва.
 Так Ні
52. Економічна рівновага досягається тоді, коли витікання з потоку «витрати - доходи» дорівнюють ін'єкціям у цей потік.
 Так Ні
53. Просту графічну модель, яка виявляє мультиплікативне збільшення сукупного доходу зі зміною витрат та показує рівноважний ВВП називають «кейнсіанський хрест».
 Так Ні
54. У моделі Дж. М. Кейнса, якщо сукупна пропозиція дорівнює сукупному попиту, то обсяг запасів в економіці зменшиться.
 Так Ні
55. Автономні інвестиції- це інвестиції, що породжені зростанням реального ВВП.
 Так Ні
56. Чим нижча гранична схильність до споживання, тим більший розмір мультиплікатора видатків.
 Так Ні
57. Збільшення інвестицій у запаси спонукає підприємства наймати більше працівників.
 Так Ні
58. Заплановані й фактичні інвестиції рівні між собою лише у стані економічної рівноваги.
 Так Ні
59. Збільшення будь-якого компонента сукупних витрат зумовлює більший приріст рівноважного обсягу виробництва або доходу.
 Так Ні
60. Акселератор показує залежність інвестицій від приросту обсягу національного виробництва.
 Так Ні

61. Згідно з «парадоксом заощадження» збільшення заощаджень підвищує рівень сукупних витрат у національній економіці.

Так Ні

62. Збільшення будь-якого компонента сукупних витрат зумовлює більший приріст рівноважного обсягу виробництва або доходу, що називають ефектом мультиплікатора.

Так Ні

63. Економічна рівновага не гарантує такого рівня сукупних витрат, за якого національна економіка перебуває у стані повної зайнятості.

Так Ні

64. Для подолання рецесійного розриву потрібно збільшити податкові ставки.

Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь

1. Хто з економістів відвів сфері споживання ключову роль у макроекономічному аналізі?

- а) Дж. М. Кейнс;
- б) М. Фрідман;
- в) А. Сміт;
- г) І. Фішер.

2. Споживання – це:

- а) витрати на предмети довгострокового користування;
- б) витрати на предмети поточного вжитку;
- в) витрати на придбання товарів і послуг для задоволення потреб людей;
- г) витрати на придбання товарів та послуг, відкладене в часі.

3. Заощадження – це:

- а) частина використовуваного доходу, яка не витрачається на споживання;
- б) частина доходу, яку люди вкладають у фінансові установи;
- в) витрати на придбання товарів та послуг відкладені в часі;
- г) правильні відповіді (а) і (в).

4. *Заощадження домогосподарств називають:*
- а) державними заощадженнями;
 - б) особистими заощадженнями;
 - в) валовими приватними заощадженнями;
 - г) національними заощадженнями.
5. *Особисті заощадження разом із заощадженнями підприємств називають:*
- а) державними заощадженнями;
 - б) особистими заощадженнями;
 - в) валовими приватними заощадженнями;
 - г) національними заощадженнями.
6. *Що не характеризує кейнсіанську функцію споживання?*
- а) гранична схильність до споживання коливається в межах від нуля до одиниці;
 - б) із зростанням доходу середня схильність до споживання знижується;
 - в) функція споживання враховує автономне споживання;
 - г) раціональні індивіди бажать підтримувати приблизно однаковий рівень споживання протягом усього життя.
7. *Гіпотеза життєвого циклу передбачає, що споживання є функцією:*
- а) поточного використовуваного доходу;
 - б) поточного використовуваного доходу та наявного майна;
 - в) поточного використовуваного доходу, майбутнього доходу та майна;
 - г) усі відповіді неправильні.
8. *Гіпотеза М. Фрідмана стверджує, що гранична схильність до споживання:*
- а) вища для постійного доходу, ніж для тимчасового;
 - б) нижча для постійного доходу, ніж для тимчасового;
 - в) дорівнює одиниці;
 - г) дорівнює нулю.
9. *Середня схильність до споживання – це:*
- а) відношення споживання до заощадження;
 - б) відношення споживання до наявного доходу;
 - в) відношення споживання до особистого доходу;
 - г) відношення приросту споживання до наявного доходу.

10. Середня схильність до заощадження визначається як:
- а) відношення заощадження до споживання;
 - б) відношення заощадження до наявного доходу;
 - в) відношення приросту споживання до заощадження;
 - г) відношення приросту заощадження до приросту доходу.
11. Гранична схильність до споживання – це:
- а) відношення приросту споживання до приросту наявного доходу;
 - б) відношення приросту споживання до наявного доходу;
 - в) відношення споживання до приросту наявного доходу;
 - г) усі відповіді неправильні.
12. Гранична схильність до заощадження – це:
- а) відношення заощадження до наявного доходу;
 - б) відношення наявного доходу до приросту заощадження;
 - в) відношення приросту заощадження до приросту споживання;
 - г) відношення приросту заощадження до приросту наявного доходу.
13. Гранична схильність до споживання є:
- а) більшою за одиницю;
 - б) між нулем і одиницею;
 - в) рівною одиниці;
 - г) від'ємною величиною.
14. Якщо обсяг використовуваного доходу в даній країні збільшиться, то:
- а) середня схильність до споживання й до заощадження зросте;
 - б) середня схильність до споживання зросте, а до заощадження зменшиться;
 - в) середня схильність до споживання зменшиться, а до заощадження зросте;
 - г) середня схильність до споживання й до заощадження зменшиться.
15. Взаємозв'язок граничної схильності до споживання та заощадження виражається наступним рівнянням:
- а) $MPC/MPS = 1$;
 - б) $MPC \cdot MPS = 1$;

- в) $MPC + MPS = 1$;
г) $MPC - MPS = 1$.
16. Криву, яка відображає зв'язок між споживанням та доходом, називають:
- а) функцією споживання;
 - б) функцією заощадження;
 - в) функцією інвестиційного попиту;
 - г) кривою виробничих можливостей.
17. За кейнсіанською теорією споживчих витрат:
- а) споживчі витрати не мають безпосереднього відношення до доходу після оподаткування;
 - б) якщо дохід після оподаткування зростає, то споживчі витрати зменшуються;
 - в) якщо дохід після оподаткування зростає, то його частка, спрямована на споживання, зменшується;
 - г) якщо дохід зростає, то і гранична схильність до споживання зростає.
18. Крива споживання переміщується вгору внаслідок:
- а) зниження цін;
 - б) зростання наявного доходу;
 - в) зростання відсоткової ставки;
 - г) зменшення багатства.
19. Криву, яка відображає зв'язок між заощадженням та доходом, називають:
- а) функцією споживання;
 - б) функцією заощадження;
 - в) функцією інвестиційного попиту;
 - г) кривою виробничих можливостей.
20. При зменшенні доходу після оподаткування:
- а) споживчі витрати скорочуються, а заощадження зростають;
 - б) споживчі витрати та заощадження зростають;
 - в) скорочуються як споживчі витрати, так і заощадження;
 - г) споживчі витрати зростають, а заощадження скорочуються.
21. Пряму залежність характеризує відношення між:
- а) споживанням та заощадженням;

- б) заощадженнями та рівнем інфляції;
 - в) заощадженнями та рівнем відсоткової ставки;
 - г) споживанням та рівнем відсоткової ставки.
22. *Інвестиції – це:*
- а) вкладення в основне будівництво;
 - б) витрати на відновлення зношеного обладнання;
 - в) витрати на поповнення запасів;
 - г) вкладення у капітал, тобто видатки на виробництво і нагромадження капітальних благ.
23. *Основними видами інвестицій є:*
- а) інвестиції в основний капітал;
 - б) інвестиції в житлове будівництво;
 - в) інвестиції у запаси;
 - г) усі відповіді правильні.
24. *Валові інвестиції відрізняються від чистих сумою:*
- а) податкових пільг;
 - б) амортизації;
 - в) трансфертів;
 - г) інфляційних втрат.
25. *Інвестування доцільно, якщо:*
- а) очікувана норма чистого прибутку більша за відсоткову ставку;
 - б) очікувана норма чистого прибутку менша за відсоткову ставку;
 - в) очікувана норма чистого прибутку дорівнює відсотковій ставці;
 - г) очікувана норма чистого прибутку більша за рівень інфляції.
26. *Яка існує залежність між інвестиціями та ставкою відсотку?*
- а) пряма;
 - б) обернена;
 - в) не існує залежності;
 - г) зі зростанням ставки відсотку обсяг інвестицій зростає.
27. *Якщо домогосподарства не витрачають весь свій дохід на споживання і вкладають невитрачену суму в банк, то можна сказати, що вони:*
- а) заощаджують та інвестують;

- б) заощаджують, але не інвестують;
 - в) інвестують, але не заощаджують;
 - г) і не заощаджують, і не інвестують.
28. *Яке твердження характеризує точку нульового заощадження?*
- а) величина заощаджень дорівнює обсягові інвестицій;
 - б) величина заощаджень дорівнює обсягові споживання;
 - в) гранична схильність до споживання дорівнює одиниці;
 - г) обсяг споживання дорівнює величині доходу.
29. *Внаслідок дії якого чинника відбудеться зростання інвестицій?*
- а) збільшення податків;
 - б) погіршення економічних умов у країні;
 - в) впровадження більш продуктивного обладнання;
 - г) збільшення витрат на придбання, експлуатацію та обслуговування обладнання.
30. *Лінія інвестицій не буде пересуватися у випадку, якщо:*
- а) буде впроваджене більш продуктивне обладнання;
 - б) зростуть податки;
 - в) зменшиться ставка відсотку;
 - г) зростуть витрати на експлуатацію обладнання.
31. *На обсяг інвестиційного попиту впливає:*
- а) рівень відсоткової ставки;
 - б) оптимістичні або песимістичні очікування підприємців;
 - в) рівень виробничого навантаження обладнання;
 - г) усі відповіді правильні.
32. *На інвестиційний попит не впливає:*
- а) багатство;
 - б) ВВП;
 - в) очікування підприємців;
 - г) чисельність зайнятих.
33. *Крива сукупного попиту на інвестиції переміщується вправо внаслідок:*
- а) зниження відсоткової ставки;
 - б) зростання відсоткової ставки;
 - в) зростання податку на прибуток;
 - г) зниження податку на прибуток.

34. Якщо номінальна відсоткова ставка стабільна, а ціни зростають, то сукупний попит на інвестиції:
- а) зменшиться;
 - б) не зміниться;
 - в) збільшиться.
 - г) відсоткова ставка не впливає на попит на інвестиції.
35. На інвестиційний попит не впливає:
- а) вартість обладнання;
 - б) прибутковий податок з громадян;
 - в) ділові очікування;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
36. Яке з перерахованих відношень виражає зворотну залежність?
- а) відношення споживчих видатків та використовованого доходу;
 - б) відношення між інвестиційними видатками і рівнем відсоткової ставки;
 - в) відношення між заощадженнями та рівнем відсоткової ставки;
 - г) відношення між інвестиційними видатками та національним доходом.
37. Яке з перерахованих відношень виражає пряму залежність?
- а) відношення між споживчими видатками й використовуваним доходом;
 - б) відношення між заощадженнями та використовуваним доходом;
 - в) відношення між заощадженнями та рівнем відсоткової ставки;
 - г) усі відповіді правильні.
38. Якщо реальна відсоткова ставка збільшиться, то:
- а) крива інвестиційного попиту зміститься вправо;
 - б) крива інвестиційного попиту зміститься вліво;
 - в) інвестиційні витрати зменшаться;
 - г) інвестиційні витрати збільшаться.
39. Якщо інвестиційний попит перевищує заощадження, то ставка відсотку:
- а) зростатиме;
 - б) зменшуватиметься;

- в) не зміниться;
 - г) заощадження завжди більші за інвестиційний попит.
40. Яка із запропонованих відповідей найбільш повно розкриває сутність поняття «гранична схильність до споживання»?
- а) крива, що характеризує величину споживчих витрат при певному рівні доходу;
 - б) зміна у споживчих витратах, викликана зміною доходів;
 - в) відношення приросту споживчих витрат до приросту доходу після оподаткування;
 - г) відношення сукупного споживання до сукупного попиту.
41. Середня схильність до споживання визначається як:
- а) відношення споживання до особистого доходу;
 - б) відношення споживання до доходу після оподаткування;
 - в) відношення споживання до заощадження;
 - г) відношення приросту споживання до доходу після оподаткування.
42. Гранична схильність до споживання визначається як:
- а) відношення приросту споживання до приросту особистого доходу;
 - б) відношення приросту споживання до доходу після оподаткування;
 - в) відношення споживання до приросту доходу після оподаткування;
 - г) відношення приросту споживання до приросту доходу після оподаткування.
43. Середня схильність до заощадження визначається як:
- а) відношення заощадження до споживання;
 - б) відношення заощадження до доходу після оподаткування;
 - в) відношення заощадження до особистого доходу;
 - г) відношення приросту заощадження до доходу після оподаткування.
44. Гранична схильність до заощадження визначається як:
- а) відношення приросту заощадження до приросту особистого доходу;
 - б) відношення приросту заощадження до приросту національного доходу;

- в) відношення приросту заощадження до приросту доходу після оподаткування;
 - г) відношення приросту заощадження до суми приростів споживання та заощадження.
45. *Зв'язок між граничною схильністю до споживання і граничною схильністю до заощадження виражається в тому, що:*
- а) відношення між ними характеризує середню схильність до споживання
 - б) їх сума дорівнює одиниці;
 - в) їх сума дорівнює доходу після оподаткування, тому що він ділиться на споживання і заощадження;
 - г) їх сума дорівнює нулю.
46. *Якщо люди не витрачають увесь свій дохід після оподаткування на споживання і розміщують невитрачену суму в банку, то чи можна сказати, що вони:*
- а) заощаджують, але не інвестують;
 - б) інвестують, але не заощаджують;
 - в) не заощаджують, але інвестують;
 - г) заощаджують і інвестують.
47. *Яка із наведених відповідей розкриває особливості точки «порогового рівня» індивідуального споживання?*
- а) гранична схильність до споживання дорівнює 1;
 - б) дохід після оподаткування дорівнює споживанню;
 - в) заощадження дорівнюють споживанню;
 - г) заощадження дорівнюють інвестиціям.
48. *Індивідуальні заощадження – це:*
- а) дохід після оподаткування, отриманий за якийсь період і не використаний ні на споживання, ні на придбання цінних паперів, а також не розміщений у банку;
 - б) загальна сума всіх активів суб'єкта господарювання мінус сума його фінансових зобов'язань;
 - в) дохід після оподаткування, отриманий за певний період і не використаний повністю на споживання;
 - г) загальна сума всіх активів родини.
49. *Чи є правильним твердження, що при зменшенні доходу після оподаткування:*
- а) споживчі витрати скорочуються, а заощадження зростають;

- б) споживчі витрати та заощадження зростають;
 - в) скорочуються як споживчі витрати, так і заощадження;
 - г) споживчі витрати зростають, а заощадження скорочуються.
50. *Сукупні витрати – це:*
- а) загальна сума державних видатків та інвестиційних витрат;
 - б) загальна сума державних та споживчих витрат;
 - в) загальна сума витрат усіх покупців на кінцеві товари і послуги, вироблені національною економікою;
 - г) загальна сума інвестиційних витрат у національній економіці.
51. *Сукупні витрати можна записати як:*
- а) $AD = C + I + G + X_n$;
 - б) $AD = C + I + G$;
 - в) $AD = Y - A$;
 - г) $AD = Y - I$.
52. *Відносно стабільним компонентом сукупних витрат є:*
- а) державні видатки;
 - б) споживчі витрати;
 - в) інвестиційні витрати;
 - г) амортизація.
53. *Зростання експорту країни за інших рівних умов зумовить:*
- а) збільшення інвестицій;
 - б) збільшення заощаджень;
 - в) збільшення чистого експорту;
 - г) зменшення чистого експорту.
54. *Чисті інвестиції являють собою:*
- а) різницю валових інвестицій та амортизації;
 - б) суму валових інвестицій та амортизації;
 - в) різницю фактичних та незапланованих інвестицій;
 - г) різницю запланованих та незапланованих інвестицій.
55. *Національні заощадження містять у собі:*
- а) валові та приватні заощадження;
 - б) приватні та державні заощадження;
 - в) державні заощадження та амортизацію;
 - г) державні заощадження та приватні трансферти.

56. Рівноважний рівень національного виробництва – це:
- а) такий його обсяг, при якому сукупні витрати дорівнюють сукупним доходам;
 - б) такий його обсяг, при якому відбувається неінфляційний розвиток економіки;
 - в) такий його обсяг, якому відповідають сукупні витрати, достатні для закупівлі усієї продукції, виготовленої у поточному періоді;
 - г) такий його обсяг, при якому сукупні витрати не перевищують доходів населення країни.
57. Згідно з теорією Дж. М. Кейнса заощадження можуть перевищувати інвестиції, якщо:
- а) рівень відсоткової ставки зростає;
 - б) протягом тривалого часу в економіці наявне перевиробництво та безробіття;
 - в) рівень відсоткової ставки знижується;
 - г) сукупна пропозиція перевищує сукупний попит.
58. Якщо в економіці спостерігається рівновага, то заощадження дорівнюють:
- а) фактичним інвестиціям;
 - б) запланованим інвестиціям;
 - в) незапланованим інвестиціям;
 - г) усі відповіді неправильні.
59. Рівноважний ВВП визначається методом:
- а) «витрати – випуск»;
 - б) витрат;
 - в) доходів;
 - г) розподільчим.
60. Національна економіка перебуває у стані рівноваги, якщо:
- а) фактичні витрати дорівнюють фактичним доходам;
 - б) фактичні витрати дорівнюють запланованим доходам;
 - в) фактичні витрати дорівнюють запланованим витратам;
 - г) фактичні інвестиції дорівнюють запланованим інвестиціям.
61. Рівновага в економіці досягається, якщо:
- а) сума запланованих і незапланованих інвестицій дорівнює заощадженням;

- б) незаплановані інвестиції дорівнюють нулю;
 - в) інвестиції дорівнюють заощадженням;
 - г) правильні відповіді (б) і (в).
62. *За умови, коли обсяг національного виробництва менший за рівноважний, то:*
- а) домогосподарства заощаджують менше, ніж підприємства планують інвестувати;
 - б) домогосподарства заощаджують більше, ніж підприємства планують інвестувати;
 - в) сукупні витрати менші, ніж реальний ВВП;
 - г) інвестиції у запаси збільшуються.
63. *Ін'єкціями у сукупні витрати є:*
- а) податки;
 - б) інвестиції;
 - в) заощадження;
 - г) імпорт.
64. *Що із переліченого належить до поняття «вилучення»?*
- а) імпорт;
 - б) податки;
 - в) експорт;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
65. *Якщо в національній економіці обсяг виробництва дорівнює сукупним витратам, то:*
- а) економіка перебуває у стані повної зайнятості;
 - б) ін'єкції дорівнюють вилученням;
 - в) зміни інвестицій у запаси відсутні;
 - г) правильні відповіді (б) і (в).
66. *В умовах рецесійного розриву:*
- а) фактичний ВВП більше потенційного;
 - б) фактичний ВВП менше потенційного
 - в) експорт перевищує імпорт;
 - г) інвестиції перевищують заощадження.
67. *В умовах інфляційного розриву:*
- а) фактичний ВВП більше потенційного;
 - б) фактичний ВВП менше потенційного;
 - в) експорт перевищує імпорт;
 - г) інвестиції перевищують заощадження.

68. Згідно з «парадоксом заощаджень», бажання заощадити при кожному рівні доходу викличе:
- зрушення кривої споживання вниз;
 - зрушення кривої заощадження вниз;
 - зменшення рівноважного рівня національного виробництва і доходу;
 - усі відповіді правильні.
69. Мультиплікатор видатків не спрацює, коли:
- національна економіка перебуває у стані спаду;
 - економічна політика уряду помилкова;
 - національна економіка досягла повної зайнятості;
 - знижується ефективність використання ресурсів.
70. «Кейнсіанський хрест» – це перетин:
- лінії запланованих витрат та лінії під кутом 45° ;
 - функції заощаджень та кривої інвестицій;
 - лінії запланованих витрат та кривої інвестицій;
 - кривої інвестицій та лінії під кутом 45° .
71. Вирішальну роль у досягненні економічної рівноваги у довгостроковому періоді відіграє:
- відсоткова ставка;
 - державні закупівлі товарів та послуг;
 - національні заощадження;
 - державні інвестиції.
72. Якщо особистий дохід після сплати податків дорівнює 4000 млн. грн., споживання – 3500, урядові витрати – 1000, а податкові надходження 80 млн. грн., чому дорівнюють національні заощадження?
- 300 млн. грн.;
 - 500 млн. грн.;
 - 700 млн. грн.;
 - 1000 млн. грн.

Завдання 3. Задача:

1. Економіка країни характеризується такими даними (млрд. грн.): $Y = C + I + G$; $C = 100 + 0,8 Y$; $I = 50$; $G = 60$.

Визначте рівноважний обсяг національного виробництва (ВВП), величину заощаджень і споживання.

2. Інвестиційна функція задана рівнянням (млн. грн.) $I = 1600 - 45g$. Визначте обсяг інвестицій, якщо номінальна відсоткова ставка (i) дорівнює 20 %, а рівень інфляції (π) – 12 %.

3. Яким має бути рівноважний ВВП в умовах приватної закритої економіки, щоб при автономному споживанні (C_a) у 30 млрд. грн. та граничній схильності до споживання (MPC) 0,7 попит на автономні інвестиції (I_a) дорівнював 120 млрд. грн.

4. В умовах приватної економіки закритого типу споживання дорівнює 150 млрд. грн., заощадження становлять 50 млрд. грн., незаплановані інвестиції – 20 млрд. грн.

Обчислити рівноважний ВВП.

5. На початок року ВВП країни становив 325 млрд. грн., інвестиції -43 млрд. грн. На кінець року ВВП збільшився до 385 млрд. грн. за рахунок зростання інвестицій до 58 млрд. грн.

Розрахуйте величину мультиплікатора інвестицій на кінець року.

6. Визначте середню схильність до споживання та середню схильність до заощадження, якщо дохід становить 2000 од., а розмір споживання з нього – 1600 од.

7. В економіці країни В упродовж року відбувалися такі зміни (млрд. євро): на початок року безподатковий дохід населення становив 90, споживання – 80. Наприкінці року безподатковий дохід становив 100, споживання – 87,5. Обчисліть граничну схильність до споживання.

Контрольні запитання та завдання.

1. У чому полягає відмінність підходів кейнсіанської і неокласичної школи до проблеми макроекономічної рівноваги?
2. Розкрийте суть «закона ринків» французького економіста Жана-Батиста Сея.

3. З яких компонентів складаються сукупні витрати суспільства у кейнсіанській моделі?
4. Охарактеризуйте поняття «Основний психологічний закон» Дж. Кейнса.
5. Побудуйте графіки функцій схильності до споживання і заощадження, поясніть їх.
6. Які основні фактори впливають на інвестиції?
7. Як називається модель, що показує взаємозв'язок заощадження, інвестицій, рівня відсотка і рівня доходу?
8. У чому полягає суть моделі «національний дохід – сукупні витрати» («кейнсіанський хрест»)?
9. Яким чином виглядає механізм дії мультиплікатора?
10. До чого може призвести відсутність рівноваги між I і S?

ТЕМА 8.

ФІНАНСОВА СИСТЕМА І ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

План

1. Суть і роль фінансів. Структура фінансової системи.
2. Державний бюджет та його структура.
3. Бюджетний дефіцит і його регулювання.
4. Фіскальна політика.

8.1. Суть і роль фінансів. Структура фінансової системи

Найважливішим інструментом ринкового механізму управління економікою і важелем підвищення її ефективності є фінанси. Термін «фінанси» походить від латинського *finantia*, що означає в перекладі «дохід», «платіж».

У сучасних умовах **фінанси** визначають як систему економічних відносин між державою, юридичними та фізичними особами, а також між окремими державами і міжнародними економічними інститутами й організаціями щодо акумуляції та використання грошових засобів на основі розподілу й перерозподілу ВВП і національного доходу.

Фінанси, таким чином, безпосередньо пов'язані з грошовими відносинами, але не тотожні їм. Так, до фінансів не належать гроші, які обслуговують особисте споживання та обмін (купівля товарів у роздрібній торгівлі, оплата комунальних послуг, особистих транспортних засобів, зв'язку, охорони здоров'я). Гроші, отримані у вигляді заробітної плати чи грошового переказу від

родичів, теж не є фінансами. Не є фінансами і гроші, які, наприклад, центральний банк надає у позику комерційним банкам, або гроші фізичних та юридичних осіб, що перебувають на рахунках комерційних банків. Не належать до фінансів і гроші, отримані у спадщину або від реалізації нерухомості громадянами. Це означає, що гроші набувають форми фінансів, якщо вони певним чином акумулюються і з певною метою та на строго визначених засадах розподіляються і використовуються.

Незважаючи на те, що існування фінансів безпосередньо пов'язане з існуванням грошей, причиною, що зумовила виникнення та існування їх, є не гроші, а потреби суб'єктів економіки (домогосподарств, підприємницького сектора та держави) у ресурсах, які б забезпечували їхню життєдіяльність.

Фінансам властиві дві функції: розподільча і контрольно-стимулююча. У своїй **розподільчій функції** фінанси обслуговують процес розподілу і перерозподілу ВВП і національного доходу. У результаті цієї функції утворюються різні грошові фонди і здійснюється їх використання. Розглядувана функція проявляється перш за все через систему оподаткування, трансфертні платежі, утримання бюджетної сфери та інше. У **контрольно-стимулюючій функції** фінанси виступають як засіб економічного контролю за процесом утворення, розподілу і перерозподілу грошових ресурсів. Грошові потоки в економіці не нагадують форму броунівського руху. Ці потоки контролюються фінансовими органами. В цьому проявляється **контрольна функція** фінансів. В той же час, для стимулювання певних галузей економіки, окремих виробництв можуть надаватись фінансові пільги при оподаткуванні, збільшення трансфертних платежів через дотації, субсидії, субвенції тощо. У цьому виражається **стимулююча функція** фінансів.

Фінанси виникли як реакція на реальні потреби суб'єктів суспільного життя. Завдяки акумуляції грошових ресурсів, тобто зібранню та накопиченню їх, здійснюється стабілізаційний вплив на економіку, відбувається економічне та соціальне вирівнювання в суспільстві.

Система фінансових відносин різних рівнів та інститутів, що забезпечує їхнє функціонування, утворює фінансову систему країни. Найважливішою ланкою фінансової системи країни є

державний бюджет. Структура фінансової системи країни включає в себе такі складові:

1. **Державні фінанси** – головний елемент у структурі фінансової системи. Це система грошових фондів, що знаходяться в розпорядженні держави і призначені для фінансового забезпечення властивих їй функцій (управління народним господарством, утримання законодавчої та виконавчої влади, охорона законності та правопорядку, розвиток фундаментальної науки, охорона природи та ін.). За рахунок централізованих джерел фінансуються витрати на вирівнювання соціальної забезпеченості регіонів. Державні фінанси охоплюють також відповідні механізми мобілізації ресурсів та їх зосередження в державі. Так, основним механізмом мобілізації фінансових ресурсів у державний бюджет є податкова система.
2. **Фінанси областей (регіонів) та органів місцевого самоврядування.** За рахунок коштів бюджетів фінансуються витрати з розв'язання проблем місцевого рівня. Джерелами місцевих доходів є: кошти від приватизації, орендна плата, дивіденди від підприємницької діяльності, місцеві податки. Так, прибутковий податок із громадян повністю передається до бюджетів за місцем їх проживання. У розмірі 100 відсотків до місцевих бюджетів передаються всі місцеві податки і збори.
3. **Фінанси суб'єктів господарювання,** які становлять систему відносин, що виникають у процесі господарської діяльності у зв'язку з формуванням і використанням грошових фондів, що забезпечують процес виробництва та відтворення в межах підприємства (фірми). У фінансах суб'єктів господарювання відображається вся їх господарська діяльність, ефективність використання основного та оборотного капіталу, інвестиційна політика, обсяг реалізації протягом певного періоду. За структурою власності фінанси суб'єктів господарювання поділяють на приватні, змішані та державні.
4. **Фінанси населення** – це грошові фонди, які формуються у населення країни із фондів, отриманих на основі тру-

дової, господарської та інших видів діяльності. Фінанси суб'єктів господарювання та фінанси населення є джерелом ресурсів для державних фінансів, насамперед на них націлені існуючі для цього мобілізаційні механізми – податкова система, система страхових і пенсійних відрахувань, митні, рентні та інші платежі. Фінанси суб'єктів господарювання та населення пов'язані не лише з державними фінансами, а й між собою.

- 5. Позабюджетні фонди**, що займають особливе місце в системі фінансів. Державні позабюджетні фонди (пенсійний, фонд соціального страхування, приватизації, інноваційний та ін.) створюються за рахунок закріплених джерел (у тому числі державного бюджету). Недержавні позабюджетні фонди формуються за рахунок джерел, які зазначені в їхніх статутах (наприклад, благодійний фонд).

Державним фінансам (державні бюджетні та позабюджетні фонди) належать провідна роль у всій фінансовій системі. Це своєрідний барометр, що відображає загальний стан економіки, потужний чинник, що визначає її розвиток.

8.2. Державний бюджет та його структура

Центральне місце в системі державних фінансів займає державний бюджет. **Державний бюджет** – це річний план державних витрат і джерел їх фінансового покриття. Структура бюджету країни залежить перш за все від її державного устрою. В країнах, які мають унітарний устрій, бюджетна система має **дворівневу побудову** – державні й місцеві бюджети. У країнах із федеративним устроєм (США, ФРН, Росія) є проміжна ланка – бюджети штатів, земель, республік). Державний бюджет є таким чином не тільки бюджетом центрального уряду, але сукупністю бюджетів усіх рівнів державних адміністративних властей.

Проект бюджету щорічно обговорюється і приймається законодавчим органом – парламентом країни, штату або муніципальними зборами. Після завершення фінансового року повноважні представники виконавчої влади звітують про свою

діяльність щодо мобілізації доходів і здійснення витрат відповідно до прийнятого у попередньому році закону про бюджет. У 2001 році Верховною Радою був прийнятий **Бюджетний кодекс України**, який містить ряд позитивних положень ринкового спрямування. Міжбюджетні відносини до Мінфіну, районів і міст обласного підпорядкування будуються напряму, безпосередньо. Місцеві бюджети обслуговуються тільки через казначейства. А це означає, що вільно розпоряджатися грошима не за цільовим призначенням місцева влада вже не може.

Важливою складовою частиною фінансової системи держави є **місцеві бюджети**. За рахунок їх витрат фінансуються у першу чергу об'єкти комунальної власності, будівництво доріг, шкіл, розвиток засобів зв'язку, а також житлове будівництво. Бюджети місцевих органів влади використовуються також на утримання місцевої адміністрації, органів суду, міліції (поліції) і прокуратури. Необхідно відмітити, що в останні роки (2015-2019 рр.) в Україні відбулися позитивні зміни у формуванні державних фінансових потоків на користь місцевих бюджетів. У рамках цього процесу в Україні створено більше тисячі об'єднаних територіальних громад (ОТГ), бюджетні доходи яких зросли вчетверо.

При формуванні місцевих бюджетів можуть використовуватися дотації, субсидії і субвенції. **Дотації** надаються нижчому місцевому бюджету як допомога на певну суму тоді, коли він не може скоротити власні видатки. Дотації не мають строго цільового призначення, тому їх отримувач на власний розсуд витрачає одержані кошти. **Субсидії** видаються на фінансування конкретних закладів чи заходів, тобто мають цільове призначення і видаються на збалансування поточного бюджету. **Субвенції** також мають строго цільовий характер, видаються переважно на цілі розвитку і на основі пайової участі у фінансуванні передбачених витрат. Наприклад, із Державного бюджету України неодноразово виділялися значні кошти Закарпатській області у вигляді субвенцій на ліквідацію стихійного лиха (повені).

Державний бюджет завжди є компромісом, який відображає співвідношення сил основних груп носіїв різних соціально-економічних інтересів у країні. Це компроміс між:

1. Власниками і працюючими за наймом із питань оподаткування власності, доходів і заробітної плати, з приводу бюджетних витрат на соціальні цілі.
2. Компромiс між загальнодержавними і місцевими інтересами.
3. Компромiс між промисловими і сільськогосподарськими районами відносно розподілу податків і бюджетних дотацій.
4. Компромiс між інтересами окремих галузей і монополій з приводу податків і субсидій, державних замовлень і т.д.

Кожний такий компромiс супроводжується політичною боротьбою, передвиборною і в стінах парламенту, фракційною всередині партій і на сторінках преси.

Доходи державного бюджету складаються у першу чергу з податків, які виплачуються як центральними, так і місцевими органами влади, державних позик, доходів від державної власності, внесків у державні фонди соціального страхування та інші.

Структура бюджетних витрат і питома вага окремих статей у державному бюджеті країн з ринковою економікою виглядає приблизно так (%):

Витрати на соціальні послуги: охорона здоров'я, освіта, соціальна допомога, субсидії бюджетам місцевих властей на їх цілі – 40-50.

Витрати на господарські потреби: капіталовкладення в інфраструктуру, дотації держпідприємствам, субсидії сільському господарству, витрати на здійснення державних програм – 10-20.

Витрати на озброєння і матеріальне забезпечення зовнішньої політики – 10-20.

Адміністративно-управлінські витрати: утримання державних органів, поліції, юстиції й інше – 5-10.

Платежі з державного боргу – 7-8.

Витрати державного бюджету виконують функції політичного, соціального і господарського регулювання.

Перше місце в бюджетних витратах займають соціальні статті. Ці витрати покликані пом'якшити диференціацію в доходах соціальних груп, яка неминуче виникає у ринковому господарстві. Крім того, ці витрати забезпечують господарство найважливішим

фактором виробництва – кваліфікованою і здоровою робочою силою, а значить, збільшують національне багатство країни.

У витратах на господарські потреби, як правило, виділяються бюджетні субсидії сільському господарству, які мають соціальну, політичну і господарську направленість.

Витрати на озброєння і матеріальне забезпечення зовнішньої політики, а також адміністративно-управлінські витрати впливають на попит на споживчі товари і послуги. Розміри цих витрат суттєво впливають на масштаби попиту і величину інвестицій. У періоди криз і депресій витрати державного бюджету на господарські цілі, як правило, зростають, а під час перегріву кон'юнктури – скорочуються.

Структура витрат державного бюджету робить регулюючий вплив на розміри попиту і капіталовкладення, а також на галузеву і регіональну структуру економіки, на національну конкурентоздатність на світових ринках.

8.3. Бюджетний дефіцит і його регулювання

Бюджетний процес передбачає збалансування (вирівнювання) державних доходів і витрат. А.Сміт підкреслював: «Єдиним хорошим бюджетом є збалансований бюджет» (1776 р.). Однак на практиці майже у всіх країнах у наш час має місце значне за своїми масштабами перевищення державних витрат над доходами. Наслідком цього є швидке зростання бюджетних дефіцитів.

Причин цього явища є багато, але найважливіше значення має постійне зростання ролі держави в різних сферах життя, розширення її економічних і соціальних функцій, збільшення воєнних витрат, чисельності державного апарату. Динаміка бюджетних дефіцитів відображає також і поточні коливання господарської кон'юнктури, періодичні спади і піднесення виробництва. У періоди циклічних криз перевиробництва зменшується сума податкових надходжень у бюджет. У той же час держава вимушена збільшувати свої витрати на соціальні потреби (допомога з безробіття й інше), а також для підтримки певних сек-

торів економіки, заощадження обсягів інвестицій у галузях, які мають загальнодержавне значення.

Динаміка бюджетних дефіцитів чітко проявляється як в абсолютних розмірах, так і в їх відношенні до ВВП практично у всіх державах. Найважливішою умовою фінансування (покрыття) бюджетних дефіцитів став державний кредит (держава виступає позичальником, а населення і приватний бізнес – кредиторами грошових засобів). Основна форма державного запозичення фінансових ресурсів – це **випуск державних позик (облігацій)**. Цей процес організує і здійснює казначейство. **Казначейство** – державна фінансова організація, яка займається касовим виконанням бюджету. Казначейство також організує збирання податків, зборів, випускає казначейські білети.

Питання про те, за рахунок яких джерел держава мобілізує необхідні їй ресурси, має дуже важливе значення для стану грошового обігу і функціонування економіки у цілому. Якщо казначейські зобов'язання розміщуються у приватному секторі, відбувається тимчасовий перерозподіл грошових ресурсів від їх приватних володарів до держави. Для цього казначейство повинно випускати свої папери під достатньо високий відсоток, який міг би зацікавити володарів капіталу. Виплата відсотків по державному боргу є однією з головних витратних статей бюджету і у багатьох країнах має стійку тенденцію до зростання. Так, на початку 1990-х років ця стаття становила біля 170 млрд. дол. бюджету США. Витрати федерального бюджету США на початку 2000 року становили більше 200 млрд. В Україні в 2009 - 2010 роках короткострокові державні облігації реалізовувались під 30% річних, що створювало серйозні бюджетні проблеми у наступні роки. Таким чином, **розміщення державної заборгованості у приватному секторі сприяє подальшому збільшенню бюджетних витрат.**

Казначейство може розмістити свої зобов'язання не тільки у приватному секторі, але і в центральному (емісійному) банку. Враховуючи казначейські зобов'язання, банк випускає в обіг додаткову масу платіжних засобів, не пов'язаних зі збільшенням товарної маси. У такому випадку фінансування державного бюджету чинить прямий інфляційний вплив на грошовий обіг. Зростання грошової маси не супроводжується при цьому збіль-

шенням дійсного багатства суспільства. Така ситуація стає безпосередньою причиною підриву стійкості грошового обігу. І це відбувається без «запланованого друкування» нових грошей. Тим більше, що використання «друкованого верстата» для емісії грошової маси для урядів багатьох країн стає неможливим. Так, у США згідно з законом заборонено фінансувати дефіцит державного бюджету друкуванням нових банкнот, тобто використовувати так звані **сеньйораж** (дохід отриманий державою внаслідок її монопольного права на емісію грошей). Розглянемо цей випадок більш детально.

Отже, Міністерство фінансів бере у борг деяку суму у центрального банку, продавши йому державні цінні папери. Натомість цього центральний банк збільшує суму на поточному рахунку Міністерства фінансів. Останнє витрачає ці засоби, отож, вони надходять на рахунки комерційних банків. Таким чином, збільшуються їх резерви, і банки розширюють видачу позик. Отже, зростає грошова маса, зокрема грошовий агрегат М₁. Грошова маса збільшується за рахунок зростання чекового обігу. Фінансування дефіциту бюджету за рахунок зростання грошової маси називається **ефектом монетизації**. В умовах, які наближаються до повної зайнятості, це може викликати інфляційне зростання цін.

Важливо відмітити, що коли уряд виходить в якості позичальника на ринок позичкових капіталів, то це суттєво відбивається на співвідношенні попиту і пропозиції грошових ресурсів. Відбувається значне підвищення відсоткових ставок, у результаті чого погіршуються загальні умови фінансування капітальних вкладень і відбувається своєрідне «витіснення» частини інвесторів із грошового ринку. З цієї ж причини можливе і скорочення частини споживчих витрат, які фінансуються за рахунок кредиту. Такі наслідки державних позик отримали в економічній теорії назву **ефекту витіснення**.

Державні позики випускаються на різні строки і діляться за цією ознакою на короткострокові, середньострокові й довгострокові. Відмінності між ними досить умовні. До **короткострокових** позик, як правило, відносять позики до 1 року (у ряді випадків до 3 років), **середньострокові** – від 3 до 5 років, **довгострокові** – зверх 5 років.

Питання про співвідношення між різними видами заборгованості за їх строковістю має далеко не другорядне значення для управління державним боргом. В умовах швидкого інфляційного знецінення грошей інвестори не бажають вкладати свої гроші в довгострокові урядові зобов'язання. Державний борг, як й інші види заборгованості, зростає значно швидше, ніж збільшується ВВП у багатьох країнах світу. В умовах великих бюджетних дефіцитів казначейства широко використовують практику **конверсії державних позик**. Казначейства можуть обміняти (зі згоди інвесторів) свої короткострокові зобов'язання на середньострокові облигації. Такі заходи можуть дати короткостроковий ефект, але у кінцевому рахунку ведуть до зростання загальної суми заборгованості.

Метою державного фінансового регулювання є не тільки досягнення збалансованості бюджету. Бюджетна і кредитно-грошова політика направлені на вирішення і більш широких завдань макроекономічного регулювання. До їх числа відносяться: здійснення антициклічної політики, регулювання зайнятості, загального рівня платоспроможного попиту і ділової активності в цілому.

В умовах недостатнього попиту і пониження загального рівня економічної активності, загрози сповзання економіки до кризи здійснюються заходи зі збільшення бюджетних витрат і зниження податків. Форсування державних витрат збільшує загальний обсяг сукупного попиту, але призводить до дефіцитності державних бюджетів. Виникнення такого роду надлишків витрат над доходами отримало назву **активних бюджетних дефіцитів**. У той же час дефіцити, які викликані скороченням державних витрат у результаті падіння економічної активності, отримали назву **пасивних дефіцитів**.

Концепція дефіцитного фінансування зайняла чільне місце в теоретичних побудовах економістів неокейнсіанського напрямку. Її основні положення широко використовувались при розробці західними економістами практичних рекомендацій урядовим колам, при розробці моделей державного регулювання економіки в післявоєнний період. Разом із тим практичне здійснення ідей дефіцитного фінансування виявилось не таким

ефективним, як очікувалось. Реалізація концепції призвела до збільшення інфляційної нестійкості економіки, що особливо проявилось в 60-х – початку 70-х років ХХ ст. Активні бюджетні дефіцити значною мірою сприяли збільшенню боргу, фактично безконтрольному збільшенню грошової маси і знеціненню національних валют.

Складність дефляційних (антиінфляційних) заходів полягає у тому, що їх здійснення передбачає скорочення державних витрат, подорожчання кредиту, «стиснення» грошової маси. Наслідками дефляційних заходів є: стримування сукупного попиту, зменшення капіталовкладень, а значить, падіння ділової активності й збільшення безробіття.

На практиці може існувати ситуація, коли державні доходи перевищують витрати. У такому випадку економіка стикається зі станом **бюджетного профіциту**. Необхідно зазначити, що країни з ринковою економікою частіше всього стикаються з дефіцитом, а не профіцитом державного бюджету. Це характерно і для високорозвинутих країн, а також країн із перехідною економікою. Не випадково у всіх відомих підручниках із макроекономіки в розділах, присвячених державному бюджету, розглядаються проблеми, пов'язані саме з дефіцитом державного бюджету. В новій історії США державний бюджет зводився з профіцитом лише в 1998-2000 рр. У Росії після початку ринкових реформ бюджет зводився з дефіцитом до 2000 року. І лише з 2000 р. різниця між доходами і витратами консолідованого бюджету стала позитивною, внаслідок високих світових цін на нафту і природний газ. В Україні за 25 років її незалежності державний бюджет зводився з дефіцитом.

Графічне зображення бюджетного дефіциту і бюджетного профіциту дане на рис.1.

Бюджетний дефіцит формує борг держави. **Державний (урядовий) борг** – це нагромаджена урядом сума запозичень для фінансування дефіцитів державних бюджетів. Залежно від суб'єктів кредитних відносин розрізняють внутрішній і зовнішній борг держави. **Внутрішній борг** – перед юридичними і фізичними особами власної країни. **Зовнішній борг** – перед іноземними країнами в особі міжнародних фінансових органі-

зацій, урядів іноземних країн та іноземних приватних осіб і організацій. Залежно від структури боргових зобов'язань виділяють монетизований і немонетизований борг. **Монетизований** складається з боргів, опосередкованих кредитними стосунками держави з банками. **Немонетизована** заборгованість держави включає урядові замовлення на надання послуг, заборгованість із виплати заробітної плати бюджетному сектору економіки, соціальних трансфертів (пенсій, стипендій, допомог тощо).

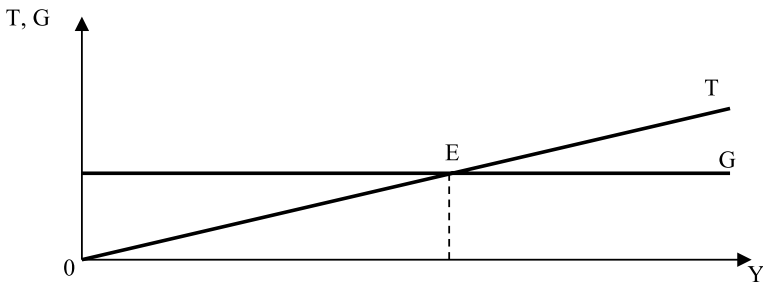

Рис.1. Дефіцит і профіцит державного бюджету

G – державні витрати; T – податкові надходження; Y – дохід (реальний ВВП). У точці E спостерігається збалансований бюджет, тобто податкові надходження рівні державним витратам ($T=G$). Зліва від точки E показана ситуація бюджетного дефіциту, справа від точки E – ситуація бюджетного профіциту.

Вплив державного боргу на економіку неоднозначний. У фазі зменшення виробництва державні запозичення стимулюють зростання сукупного попиту, збільшують рівень зайнятості та рівень доходів населення, стимулюють економічне зростання, отож, позитивно впливають на економіку. Але державний борг спричинює і негативні наслідки для розвитку економіки. Витіснення приватного капіталу з інвестиційного процесу обмежує економічне зростання, спричинює перерозподіл доходів на користь облігацій, зменшує обсяг споживчого попиту, збільшенням податків для обслуговування державного боргу, перекладанням відповідальності за погашення боргових зобов'язань держави на майбутні покоління. Зростання зовнішньої заборго-

ваності створює досить серйозні міжнародні проблеми. Головною з них є зростаюча залежність як країн-кредиторів, так і дебіторів від зовнішніх факторів, які не піддаються контролю національними засобами.

Таким чином, проблема державної заборгованості безпосередньо пов'язана зі складним комплексом проблем грошового обігу, бюджетної політики, ефективністю державного впливу на економічну активність і процеси в соціальній сфері.

8.4. Фіскальна політика

Серед засобів макроекономічного регулювання найважливішими є фіскальна та монетарна політика держави. Фіскальну політику Дж. Кейнс визначив серед основних факторів впливу на сукупний попит та сукупні витрати.

Фіскальна або податково-бюджетна політика – це варіювання доходами та видатками бюджету держави з метою досягнення макроекономічної стабілізації. Така стабілізація означає подолання спаду виробництва та безробіття при рецесії, а також стримування інфляції в умовах економічного буму. Регуляторами фіскальної політики виступають податки та інші надходження до бюджету, зокрема державні закупівлі і трансферти як видатки бюджету держави.

Ідея і теоретичне обґрунтування фіскальної політики належить Дж. Кейнсу та його послідовникам. Найпростіша ілюстрація дії фіскальної політики відображена в моделі рівноваги товарно-го ринку та в моделі кейнсіанського хреста (модель AD-AS).

Залежно від спрямованості фіскальної політики вона поділяється на два види – стимулюючу та обмежувальну.

Основним завданням **стимулюючої, або експансійної фіскальної політики** є зростання ВВП та підвищення рівня зайнятості. Використовується вона на фазі циклічного спаду економіки. Її інструменти такі:

- збільшення державних видатків за рахунок зростання трансфертів і державних закупівель;
- зниження податків;

- одночасне збільшення державних видатків та зменшення податків таким чином, що бюджетний мультиплікатор стає меншим від 1, тобто з'являється бюджетний дефіцит.

За рахунок зазначених інструментів зростає сукупний попит та сукупні витрати, що сприяє подоланню циклічного спаду.

Стримуюча, або рестрикційна фіскальна політика застосовується державою в умовах економічного буму і спрямована на стримування інфляційних процесів. Її інструментами є :

- скорочення державних видатків (державних закупівель і трансфертів);
- підвищення податків для суб'єктів економіки;
- одночасне скорочення державних видатків і збільшення податків таким чином, що бюджетний мультиплікатор стає більшим від 1, тобто виникає профіцит бюджету.

Механізм дії рестрикційної фіскальної політики полягає у тому, що вона стримує зростання сукупного попиту та сукупних витрат, уповільнюючи інфляцію.

Залежно від активності держави в регуляторних процесах фіскальна політика поділяється на дискреційну та недискреційну.

Дискреційна фіскальна політика – це свідома зміна співвідношення між доходами та видатками бюджету у процесі ділового циклу.

Вона реалізується через рішення парламенту та уряду країни і полягає у законодавчій зміні ставок оподаткування, розмірів трансфертів, обсягів державних закупівель.

Недискреційна фіскальна політика – це автоматична зміна співвідношення між доходами і видатками бюджету без втручання політичної влади за допомогою вбудованих стабілізаторів.

Вбудовані стабілізатори – це канали стягнення доходів та здійснення видатків бюджету, які забезпечують автоматичну зміну співвідношення між ними відповідно до фази циклу. Так, при спаді економіки вбудовані стабілізатори автоматично, без втручання держави, пом'якшують податковий тиск на економіку і збільшують бюджетні видатки. При піднесенні автоматично зростає податкове навантаження, а суми державних витрат скорочуються. Відбувається згладжування циклічних коливань через дію вбудованих стабілізаторів, до яких належать:

- суми податків, що стягуються до бюджету;
- суми трансфертів, що виплачуються з бюджету.

Отже, при спаді економіки через податковий канал до бюджету надходить менша сума податків, а через видатковий канал витрачається більша сума державних трансфертів. Це автоматично пом'якшує спад.

При піднесенні економіки вбудовані стабілізатори діють у протилежному напрямку. Проте в цілому Дж. Кейнс вважав недискреційну фіскальну політику недостатньою для згладжування циклічних коливань. Її слід доповнити дискреційною фіскальною політикою. У практиці регулювання економіки кейнсіанська фіскальна політика сьогодні використовується нечасто з ряду причин.

Уряди розвинутих країн при регулюванні економіки перейшли від короткострокової політики до регулювання економіки в середньостроковому і довгостроковому періодах. Цьому сприяло відкриття американським економістом Артуром Лаффером довгострокового ефекту дії надвисоких податкових ставок на економіку та обґрунтування необхідності різкого зниження ставок податків. Ці погляди згодом оформилися в окрему школу, яка отримала назву школи економіки пропозиції.

Крива Лаффера має вигляд (рис. 5):

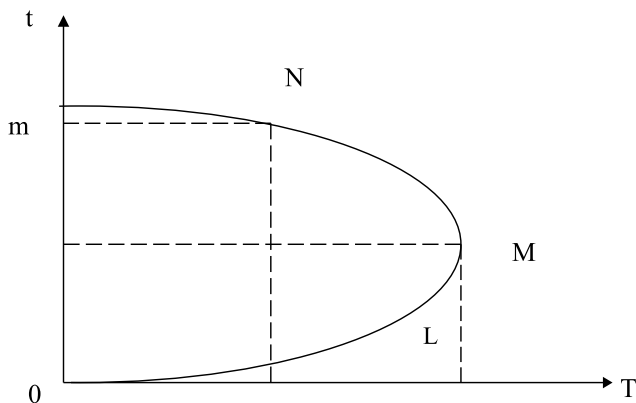

Рис. 2. Крива Лаффера

Крива Лаффера показує залежність між середньою податковою ставкою (t) та сумою податкових надходжень до бюджету (T).

Спочатку надходження до точки М зростають, після чого частина виробників згортає виробництво або переходить у тіньову економіку у зв'язку з високим податковим навантаженням та втратою стимулів до виробничої діяльності. Як вважають фахівці, точка М має значення 30-35 % за прибутковими податками та приблизно 50 % за всіма податками. На думку Лаффера, податковий тягар у розвинутих країнах перебуває у точці N, тобто є надвисоким. Середню податкову ставку доцільно знизити з N до L, при цьому обсяг надходжень до бюджету не скоротиться. Тому у фіскальній політиці слід керуватися не поточними змінами податкових ставок, а довгостроковим різким їх зниженням. На практиці це може призвести до скорочення податкових надходжень до бюджету, однак через деякий час розвиток сукупної пропозиції дасть змогу покрити дефіцит бюджету і збільшити обсяг надходжень до нього.

Необхідно зазначити, що світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. характеризувалася активною фіскальною політикою урядів розвинутих країн, що засвідчує відновлення дискреційних кейнсіанських рецептів регулювання економіки на фазі спаду.

Другою проблемою в реалізації фіскальної політики є тривалий часовий лаг, особливо лаг визнання та дії, який триває 12-18 місяців. У результаті експансійну фіскальну політику практично неможливо застосувати при коротких (6-12 місяців) спадах економіки.

Складності політичного характеру також стримують застосування фіскальної політики у короткостроковому періоді. Зокрема, стабілізаційна функція держави не завжди є першочерговою, тому в умовах війни або політичної нестабільності уряди країн збільшують свої видатки незалежно від фази циклу. Крім того, можливі різноспрямовані дії центрального уряду та місцевих органів влади. Політично більш популярним є експансійне фіскальне регулювання, оскільки при ньому знижуються податки і зростають виплати з бюджету. Тому рестрикційна фіскальна політика на практиці застосовується досить рідко. Правлячі кола країни використовують фіскальне регулювання у своїх політичних цілях, зменшуючи податковий тягар напередодні президентських або парламентських виборів. Водночас вони не звертають уваги на дійсні потреби антициклічного регулювання.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 8

План семінарського заняття

1. *Суть і роль фінансів. Структура фінансової системи.*
2. *Державний бюджет та його структура.*
3. *Бюджетний дефіцит і його регулювання.*
4. *Фіскальна політика держави.*

Теми рефератів

1. *Вплив дефіциту бюджету і державного боргу на національну економіку.*
2. *Причини бюджетного дефіциту в Україні в сучасних умовах.*
3. *Економічні та соціальні наслідки державного боргу.*
4. *Вплив інструментів фінальної політики на сукупний попит.*

Основні терміни і поняття

Фінанси; позабюджетні фонди; державний бюджет; бюджетний кодекс України; дотації; субсидії; субвенції; бюджетний дефіцит; профіцит бюджету; збалансований бюджет; облігації; казначейство; сеньйораж; інфляційний податок; зовнішній борг; внутрішній борг; дефолт; ефект витіснення; конверсія державних позик заборгованість; фіскальна політика; дискреційна фіскальна політика; автоматична фіскальна політика.

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Основним завданням фіскальної політики є наповнення державного бюджету.
Так Ні
2. У результаті реалізації фіскальної політики державні видат-

- ки знижуються.
	Так	Ні
3. Зростання чистого експорту частково нейтралізує дію стимулюючої фіскальної політики.

	Так	Ні
--	-----	----
 4. Всі автоматичні або вбудовані стабілізатори можуть знизити рівень безробіття та інфляції, але не в змозі позбавити економіку ні від першого, ні від другого.

	Так	Ні
--	-----	----
 5. Дискреційна фіскальна політика здійснюється за допомогою «вмонтованого механізму».

	Так	Ні
--	-----	----
 6. Інфляція збільшує реальну вартість номінального державного боргу.

	Так	Ні
--	-----	----
 7. Державний бюджет - це баланс доходів і видатків держави, який ухвалюється на фінансовий рік.

	Так	Ні
--	-----	----
 8. Ставку оподаткування, яка пропорційно зростає зі збільшенням доходу називають пропорційною.

	Так	Ні
--	-----	----
 9. Об'єктом оподаткування є усе те, з чого стягується податок.

	Так	Ні
--	-----	----
 10. У країнах, що розвиваються, наповнення держбюджету переважно відбувається за рахунок непрямих податків.

	Так	Ні
--	-----	----
 11. Непрямі податки сплачують лише підприємства.

	Так	Ні
--	-----	----
 12. Введення прогресивного податку на особистий дохід не впливає на величину мультиплікатора.

	Так	Ні
--	-----	----
 13. Податки та державні видатки - це основні інструменти фіскальної політики.

	Так	Ні
--	-----	----
 14. Емісія грошей є одним з інструментів фіскальної політики держави.

	Так	Ні
--	-----	----

15. Зростання державних трансфертних платежів не впливає на рівноважний рівень ВВП.
Так Ні
16. Прихильники теорії економіки пропозиції стверджують, що зниження рівня оподаткування зменшує сукупну пропозицію і тому знижує рівень інфляції.
Так Ні
17. Згідно з традиційним поглядом, зниження податків, яке уряд фінансує збільшенням запозичень і нагромадженням державного боргу у короткостроковому періоді, не впливає на обсяг споживання і сукупний попит.
Так Ні
18. Зовнішній борг не може бути тягарем для національної економіки.
Так Ні
19. Фінансування державних видатків через продаж державних облігацій іноземцям накладає певний тягар на майбутні покоління.
Так Ні
20. Великий державний борг може спричинити банкрутство держави.
Так Ні
21. За інших рівних умов збільшення державних видатків може спричинити зростання ВВП.
Так Ні
22. Графічно залежність між податковими ставками і податковими надходженнями до державного бюджету показує крива Лаффера.
Так Ні
23. Більш точну характеристику державного боргу дає не його абсолютна величина, а відношення його до обсягу ВВП.
Так Ні
24. Державний бюджет називають збалансованим, коли податкові надходження перевищують державні видатки.
Так Ні
25. Що прогресивніша податкова система, то сильніше податкові надходження реагують на зміну ВВП.
Так Ні

26. Якщо економіка досягла рівня виробництва при повній зайнятості, а податкові надходження менші, ніж державні видатки, то дефіцит, що утворився, носить структурний характер.
Так Ні
27. Дефіцит державного бюджету не пов'язаний з розміром чистого експорту.
Так Ні
28. Щорічний бюджетний дефіцит дорівнює доходам держбюджету за винятком його видатків.
Так Ні
29. Прихильники теорії функціональних фінансів вважають, що держбюджет повинен збалансовуватися не щорічно, а на циклічній основі.
Так Ні
30. Якщо національна економіка досягла повної зайнятості ресурсів і державні видатки перевищують податкові надходження, то виникає структурний дефіцит бюджету.
Так Ні
31. Якщо надходження до державного бюджету перевищують суму трансфертів і державних закупівель, то існує первинний надлишок бюджету.
Так Ні
32. Прибутковий податок - це непрямий податок, що накладають на кожну одиницю певного товару.
Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь.

1. Державна політика в галузі витрат і оподаткування називається:
- а) монетарного політикою;
 - б) політикою розподілу доходів;
 - в) політикою, заснованою на теорії економіки пропозиції;
 - г) фіскальною політикою.
2. Маніпуляції з державними видатками й податками для досягнення бажаного рівноважного рівня доходу й виробництва відносяться до:
- а) кредитної політики;

- б) політики, заснованої на кейнсіанській функції споживання;
 - в) політики, орієнтованої на дефляційний розрив;
 - г) кейнсіанської фіскальної політики.
3. *За кейнсіанською теорією, необхідність державного втручання в економіку фіскальними методами доводять за допомогою тези:*
- а) державне втручання забезпечує більш ефективний розвиток економіки;
 - б) нестабільність розвитку приватного сектору породжує проблеми;
 - в) необхідність регулювання цін на сільськогосподарську продукцію;
 - г) тільки держава може врахувати інтереси усіх членів суспільства.
4. *У «Загальній теорії» Дж. М. Кейнса передбачається, що:*
- а) зміни у податковій політиці можуть впливати на величину ВВП;
 - б) крива сукупної пропозиції представлена горизонтальною лінією;
 - в) зміна рівня державних видатків може впливати на величину ВВП;
 - г) усі відповіді правильні.
5. *Дискреційна фіскальна політика – це:*
- а) система заходів, що передбачає цілеспрямовані зміни у рівні відсоткової ставки та кредитах;
 - б) система заходів, що передбачає цілеспрямовані зміни у рівні державних витрат і податків;
 - в) політика, що використовує автоматичні стабілізатори;
 - г) система заходів, спрямована на забезпечення збалансованого бюджету.
6. *Стимулююча фіскальна політика спрямована на:*
- а) досягнення бездефіцитного державного бюджету;
 - б) стабілізацію відсоткової ставки;
 - в) зниження темпів інфляції;
 - г) збільшення обсягу виробництва і рівня зайнятості у національній економіці.
7. *Заходом стимулюючої фіскальної політики є:*

- а) купівля Національним банком державних облігацій на відкритому ринку;
 - б) продаж Національним банком державних облігацій на відкритому ринку;
 - в) новий випуск державних облігацій для фінансування додаткових державних видатків;
 - г) погашення раніше випущених державних цінних паперів.
8. *Відповідно до теорії економіки пропозиції, яскраво виражена політика бюджетної експансії пропусає:*
- а) значне зростання податків;
 - б) бюджетні збитки і невелике збільшення податків;
 - в) значне зниження податків;
 - г) усі відповіді правильні.
9. *Рестрикційна фіскальна політика спрямована на:*
- а) зменшення видатків;
 - б) збільшення обсягу соціальних видатків;
 - в) зниження податкової ставки;
 - г) збільшення обсягу державних закупівель товарів та послуг.
10. *Яку дискреційну фіскальну політику рекомендують кейнсіанці у фазі спаду?*
- а) підвищення податків;
 - б) зменшення державних видатків;
 - в) збільшення соціальних трансфертів;
 - г) зниження податків і / або збільшення державних видатків.
11. *Який лаг проведення дискреційної фіскальної політики пов'язаний із прийняттям законів?*
- а) розпізнавання;
 - б) адміністративної затримки;
 - в) функціонального запізнення;
 - г) усі відповіді правильні.
12. *Який лаг проведення дискреційної фіскальної політики пов'язаний з затримкою реакції економіки (внаслідок інерції) на прийняті заходи:*
- а) розпізнавання;
 - б) адміністративної затримки;

- в) функціонального запізнення;
 - г) усі відповіді правильні.
13. *Антиінфляційна фінансова політика передбачає:*
- а) зростання податків і більш високий рівень державних витрат;
 - б) підвищення рівня оподаткування та скорочення державних витрат;
 - в) скорочення як державних витрат, так і податкових надходжень;
 - г) зниження податків і збільшення витрат.
14. *Недискриційна фінансова політика – це:*
- а) система заходів, що передбачає цілеспрямовані зміни у рівні відсоткової ставки та кредитах;
 - б) система заходів, що передбачає цілеспрямовані зміни у рівні державних витрат і податків;
 - в) політика, що використовує автоматичні стабілізатори;
 - г) система заходів, спрямована на забезпечення збалансованого бюджету.
15. *Автоматична фінансова політика забезпечує:*
- а) часткову економічну стабілізацію;
 - б) повну економічну стабілізацію;
 - в) зміну обсягу державних видатків;
 - г) зменшення дефіциту бюджету.
16. *Яким є законодавство при автоматичній фінансовій політиці?*
- а) сталим лише стосовно оподаткування;
 - б) сталим тільки щодо державних витрат;
 - в) сталим щодо оподаткування та державних витрат;
 - г) змінним щодо державних витрат.
17. *До державних витрат належать:*
- а) утримання державного апарату;
 - б) купівля підприємствами ресурсів;
 - в) приватні трансферти;
 - г) оплата податків.
18. *Дефіцит державного бюджету утворюється, якщо:*
- а) обсяг податкових надходжень зменшується;
 - б) витрати держави зменшуються;

- в) сума активів держави перевищує обсяги її зобов'язань;
 - г) сума активів держави менша за обсяг її зобов'язань.
19. Структурний дефіцит визначають як різницю між:
- а) державними надходженнями і видатками;
 - б) надходженнями за повної зайнятості за наявних податкових ставок і фактичними видатками;
 - в) фактичними видатками і надходженнями за повної зайнятості;
 - г) державними надходженнями та інфляційними втратами.
20. Циклічний дефіцит визначають як різницю між:
- а) державними надходженнями і видатками;
 - б) надходженнями за повної зайнятості за наявних податкових ставок і фактичними видатками;
 - в) фактичними видатками і надходженнями за повної зайнятості;
 - г) фактичним і структурним дефіцитами.
21. Яким є обсяг річного бюджетного дефіциту, якщо його відношення до ВВП становить 5 %, державний борг дорівнює 2000 млрд. грн., що становить 50 % ВВП?
- а) 50 млрд. грн.;
 - б) 100 млрд. грн.;
 - в) 150 млрд. грн.;
 - г) 200 млрд. грн.
22. Бюджетний дефіцит може фінансуватися за рахунок:
- а) зменшення державних закупівель;
 - б) зменшення трансфертів;
 - в) державного запозичення;
 - г) усі відповіді правильні.
23. Який спосіб покриття бюджетного дефіциту більше стимулює економіку (з позиції кейнсіанців)?
- а) випуск державних цінних паперів;
 - б) емісія грошей;
 - в) державні позики у населення;
 - г) державні позики у інших країн.
24. Коли стимулююча фіскальна політика викликає зовнішній ефект витіснення?

- а) завжди;
 - б) ніколи;
 - в) коли дефіцит державного бюджету покривається випуском державних цінних паперів;
 - г) коли дефіцит державного бюджету покривається емісією грошей.
25. *3 метою забезпечення цільового приросту ВВП найменш збитковим варіантом для державного бюджету є:*
- а) збільшення державних видатків;
 - б) зменшення податків;
 - в) зменшення трансфертів;
 - г) збільшення державних позик.
26. *Стан економіки характеризується наступними показниками: бюджет є збалансованим, рівень річної інфляції - менше 1 %, реальний ВВП зменшувався на протязі трьох останніх кварталів, інвестиції у підприємства зменшуються. Який з наступних фіскальних заходів був би найбільш відповідним?*
- а) збільшення податків для всіх рівнів доходів;
 - б) зменшення державних витрат на будівництво доріг;
 - в) збільшення державних видатків і трансфертних платежів;
 - г) продовжувати дотримуватися збалансованого бюджету.
27. *Нехай економіка перебуває у стані глибокого економічного спаду. Який з наведених комплексів фіскальних заходів відповідатиме ситуації і зможе її покращити?*
- а) знизити податки та зменшити державні витрати;
 - б) знизити податки і збільшити державні витрати;
 - в) підвищити податки і збільшити державні витрати;
 - г) підвищити податки і зменшити державні витрати.
28. *Застосування яких заходів фіскальної політики є правильним в умовах швидкого зростання індексу споживчих цін при першочерговому завданні зниження інфляції:*
- а) зменшення державних витрат на оборону та збільшення ставки податку на особистий дохід;
 - б) збільшення трансфертних платежів;
 - в) збільшення ставки податку на особистий дохід;

- г) збільшення трансфертних платежів та ставки податку на особистий дохід.
29. *Експансивна фінансова політика (спрямована на стимулювання росту) збільшуватиме ставку відсотка, доки не відбудеться:*
- а) зменшення податків замість збільшення державних витрат;
 - б) збільшення пропозиції грошей;
 - в) введення контролю за цінами і заробітною платою;
 - г) фіксований обмінний курс.
30. *Яка з приведених комбінацій фінансової та монетарної політики зумовить найбільший спад сукупного попиту?*
- а) збільшення облікової ставки, збільшення державних витрат, купівля облігацій;
 - б) зменшення облікової ставки, зменшення державних витрат, купівля облігацій;
 - в) збільшення облікової ставки, зменшення державних витрат, продаж облігацій;
 - г) зменшення облікової ставки, збільшення державних витрат, продаж облігацій.
31. *Основними причинами кризи зовнішньої заборгованості є:*
- а) неправильна макроекономічна політика країн-боржників;
 - б) різка зміна кон'юнктури на світових ринках, що супроводжується погіршенням умов торгівлі країн-боржників і зростанням реальних відсоткових ставок;
 - в) наявність стимулів до відмови від платежів за борг країнами-боржниками;
 - г) усі відповіді правильні.
32. *Державний борг – це сума попередніх:*
- а) бюджетних дефіцитів;
 - б) державних витрат;
 - в) бюджетних надлишків за відрахуванням бюджетних дефіцитів;
 - г) бюджетних дефіцитів за відрахуванням бюджетних надлишків.
33. *Державний борг виступає як зобов'язання держави перед платниками податків. Це зумовлено тим, що:*
- а) тільки сплата відсотків являє собою економічний тягар;

- б) офіційні дані применшують розміри державного боргу;
 - в) основна маса державних облігацій належить громадянам країни та національним підприємствам;
 - г) державний борг дорівнює сумі активів держави.
34. *Одна з реальних проблем державного боргу полягає у тому, що:*
- а) держава може стати банкрутом;
 - б) частина національного продукту переходить до інших країн;
 - в) скорочується нерівність у доходах;
 - г) виникає бюджетний дефіцит.
35. *Державний борг не може призвести до банкрутства держави, тому що вона:*
- а) не обов'язково повинна сплачувати борг;
 - б) може рефінансувати борг;
 - в) може збільшувати масу грошей в обігу;
 - г) усі відповіді правильні.
36. *До яких економічних наслідків може призвести державний борг?*
- а) зниження рівня життя; б збільшення сукупних національних витрат;
 - в) перерозподіл національного багатства між членами суспільства;
 - г) скорочення виробничих можливостей національної економіки.
37. *Ефект витіснення припускає, що:*
- а) ріст державних видатків призводить до зменшення приватних інвестицій;
 - б) імпорт заміщається виробництвом товарів всередині країни;
 - в) ріст приватних інвестицій призводить до зменшення державних видатків;
 - г) споживання товарів і послуг збільшиться, а обсяг інвестицій зменшиться.
38. *Якщо уряд щорічно буде прагнути до збалансованого бюджету, то цей бюджет:*
- а) буде сприяти послабленню інфляції;
 - б) буде стимулювати сукупний попит;

- в) буде посилювати коливання у межах економічного циклу;
 - г) буде вирівнювати коливання у межах економічного циклу.
39. *Прямий зв'язок між чистими податковими надходженнями та реальним ВВП:*
- а) автоматично приводить до утворення бюджетних надлишків у період рецесії;
 - б) підвищує ефективність дискреційної фіскальної політики, спрямованої на подолання рецесії та досягнення повної зайнятості;
 - в) розширює можливості для підтримки повної зайнятості;
 - г) знижує вплив змін обсягу планових інвестицій на рівень національного доходу і зайнятості.
40. *Відносні витрати до обслуговування державного боргу вимірюються:*
- а) відношенням суми відсоткових виплат за боргом до обсягу ВВП;
 - б) сумою державного боргу;
 - в) відношенням розміру боргу до обсягу ВВП;
 - г) сумою відсоткових виплат за боргом.
41. *Реструктуризація боргу – це:*
- а) продовження строку надання кредитів без зміни поточної дисконтованої вартості чергових боргових платежів;
 - б) зміна строку або умов виплати боргу;
 - в) зменшення поточної вартості чергових платежів;
 - г) надання країні-боржникові можливості викупити свої боргові зобов'язання на вторинному ринку цінних паперів, заміна наявних боргових зобов'язань новими.
42. *Конверсія боргу – це:*
- а) продовження строку надання кредитів без зміни поточної дисконтованої вартості чергових боргових платежів;
 - б) зміна строку або умов виплати боргу;
 - в) зменшення поточної вартості чергових платежів;
 - г) надання країні-боржникові можливості викупити свої боргові зобов'язання на вторинному ринку цінних паперів, заміна наявних боргових зобов'язань новими.

Завдання 3. Задачі:

1. У таблиці перелічені декілька заходів фіскальної політики:

Заходи уряду	Експансійна чи рестрикційна	Автоматична чи дискреційна
1. Знижує податкові персональні прибутки.		
2. Ліквідує сприятливий податковий режим щодо довготермінових доходів та приросту капіталу.		
3. Зростають прибутки: результат - населення сплачує більшу частину своїх доходів у вигляді податків.		
4. Спад економіки спричиняє збільшення видатків та допомоги по безробіттю.		
5. Підвищує податки на соціальне забезпечення.		
6. Зростають прибутки корпорацій, у результаті уряд збирає більше податкових доходів від корпорацій.		
7. Піднімає податкові ставки на дохід корпорацій.		
8. Значно підвищує всім безробітним компенсаційні виплати. Значно підвищує заробітну плату своїм працівникам.		

Вкажіть для кожного з них, чи є він прикладом експансійної (Е) чи рестрикційної (Р) фіскальної політики, а також, чи він представляє собою автоматичний (А) чи дискреційний (Д) стабілізатор.

2. Уряд отримав позику за кордоном у сумі 500 млн. дол. за річною ставкою 10 %. Ці кошти використано для реалізації інвестиційного проекту, який забезпечує щорічний приріст ВВП на суму 100 млн. дол. упродовж кількох років.

Визначити:

1. На скільки зросте державний борг?
2. Чи зросте чистий тягар боргу, який несуть громадяни цієї країни?

3. Визначте наслідки фіскальної політики за даними таблиці:

Заходи	Характер зміни сукупного попиту	Вплив на податки	Вплив на витрати уряду	Зміна бюджету
1. Рівень безробіття в країні збільшився до 12 %.				
2. Висока інфляція, рівень цін досягає 14 % на рік.				
3. Споживачі втрачають довіру до економіки, роздрібна торгівля скорочується, а товарні запаси підприємств швидко зростають.				
4. Обсяг продажу та інвестиції швидко зростають і економісти передбачають підвищення рівня інфляції.				

4. Розрахуйте сальдо державного бюджету, якщо є наступні дані (млрд. дол.):

Непрямі податки	55
Рентні доходи	100
Дивіденди	80
Особисті податки	95
Трансферти	30
Державні закупівлі товарів	304
Податки на прибуток	130
Імпорт	40
Банківський процент	70

Нерозподілений прибуток	15
Заробітна плата	500
Прибуток некорпоративного сектору	100
Внески на соціальне страхування	125
Обслуговування державного боргу	60
Амортизація	40

Контрольні запитання та завдання.

1. Дайте визначення терміну «фінанси».
2. Які функції властиві фінансам, охарактеризуйте їх?
3. Які складові включає в себе структура фінансової системи країни?
4. Від чого залежить структура бюджету країни?
5. У чому полягає різниця між субсидіями і субвенціями?
6. Як виглядає структура бюджетних витрат?
7. Назвіть найважливіші причини бюджетного дефіциту.
8. Розкрийте суть понять: активний і пасивний бюджетні дефіцити.
9. Який вплив на економіку країни має державний борг?
10. Які основні методи регулювання державного дефіциту?

ТЕМА 9.

ГРОШОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА І ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

План

1. Поняття і типи грошових систем. Мультиплікаційне розширення банківських депозитів.
2. Суть і форми кредиту. Структура сучасної кредитної системи.
3. Макроекономічна рівновага на грошовому ринку.
4. Вплив грошей на обсяг виробництва. Модель «IS - LM».

9.1. Поняття і типи грошових систем.

Мультиплікаційне розширення банківських депозитів

Гроші відіграють виключно важливу роль у ринковій економіці. Ринок неможливий без грошей, грошового обігу. Грошовий обіг – це рух грошей, який опосередковує оборот товарів і послуг. Він обслуговує реалізацію товарів, а також рух фінансового ринку.

У світі існують різні системи грошового обігу, які склались історично і закріплені законодавчо кожною державою. До найважливіших компонентів грошової системи належать:

1. Національна грошова одиниця (долар, рубль, гривня і т.д.).
2. Система кредитних і паперових грошей, розмінних монет, які є законними платіжними засобами в наявному обороті.

3. Система емісії грошей, тобто законодавчо закріплений порядок випуску грошей в обіг.
4. Державні органи, які займаються питаннями регулювання грошового обігу.

Залежно від виду грошей, можна виділити два основні типи систем грошового обігу:

1. **Системи обігу металевих грошей**, що обертаються, коли в обігу знаходяться повноцінні золоті і срібні монети, які виконують всі функції грошей, а кредитні гроші можуть вільно обмінюватись на грошовий метал (у монетах і зливках);
2. **Системи обігу кредитних і паперових грошей**, які не можуть бути обміняні на золото, а саме золото витіснено з обігу.

Історично сформувалися такі різновиди систем обігу металевих грошей, як біметалізм і монометалізм. Біметалізм, який базувався на використанні в якості грошей двох металів – золота і срібла, існував у ряді країн Західної Європи в XVII-XIX ст. Але в кінці XIX ст. знецінення срібла, викликане зміною умов його виробництва, призвело до різкої зміни співвідношення вартості срібла і золота, у результаті чого золоті монети були витіснені з обігу (закон Грешама). Надлишок срібних монет викликав припинення їх карбування. У результаті біметалізм уступив місце монометалізму. В якості грошового матеріалу став використовуватись лише один метал – золото, а паперові й кредитні гроші вільно обмінювались на цей метал.

Існують певні різновиди монометалізму. Перший склався стихійно в кінці XIX ст. – **золотий стандарт**. Він характеризувався тим, що валюти ряду держав вільно обмінювались на золото на внутрішніх ринках своїх країн. У 30-60-х роках XX ст. була сформована система **золотовалютного стандарту**. Юридично оформлена в Бреттон-Вудсі (США) у 1944 році. Поряд із золотом в якості міри цінностей валют виступав долар (США), який вільно обмінювався на золото у співвідношенні 35 дол.= 1 трійській унції (31,1 гр.). Всі валюти жорстко «прив'язувались» до долара. По суті існувала система **золото-доларового стандарту**. Вна-

слідок погіршення економічної ситуації в США на початку 70-х років ХХ ст. ця система розпалась.

Учасники МВФ у Кінгстоні (Ямайка) 1986 р. визначили контури нової світової грошової системи. Було домовлено про усунення функції золота в якості міри вартості грошових одиниць, відповідно ліквідована тверда ціна на золото. Це означає завершення процесу **демонетизації** золота і втрату ним ролі грошей. Золото все більше перетворюється у звичайний товар. Переставши бути грошима, золото може бути продане за валюту (долари, євро і т.д.) за цінами світового ринку, а виручені кошти використані для розрахунків за платіжними балансами.

Грошова маса у сучасних умовах являє собою сукупність готівкових і безготівкових купівельних і платіжних засобів, які забезпечують обіг товарів і послуг у народному господарстві. У структурі грошової маси виділяється активна частина, до якої належать грошові засоби, які реально обслуговують господарський оборот, і пасивна частина, яка включає грошові нагромадження, залишки на рахунках, які потенційно можуть служити розрахунковими засобами. Таким чином, структура грошової маси складна і потребує більш детального розгляду.

Мультиплікаційне розширення банківських депозитів.

У структурі грошової маси виділяють грошові агрегати М1, М2 і М3. Обсяг грошової маси швидко збільшується? За рахунок чого відбувається приріст? Незалежно від емісійної діяльності центрального банку (випуск нових готівкових грошей), розмір грошової маси зростає за рахунок розширення кредитів комерційних банків. Банки створюють нові гроші, коли видають позики і, навпаки, грошова маса скорочується, коли клієнти повертають банкам позики.

Процес створення нових грошей можна прослідкувати на наступному прикладі. Припустимо, що банк «Аваль» розпоряджається активами 100 тис. грн. Резервні вимоги, які встановлюються законодавчо, можуть змінюватись. Наприклад, рівень резерву складає 10%. Банк «Аваль» може видавати клієнтам позику у розмірі 90 тис. грн., а 10 тис. грн. залишається у резервному фонді (зниження ступеня ризику несплати зобов'язань). При видачі позики банк переводить цю суму на поточний рахунок,

яким у будь-який момент може скористатись клієнт, або виплачує її готівкою. Результатом цих дій банку стала поява нових грошей у розмірі 90 тис.грн. Дії банку були дуже прості: із сейфів банку були вилучені 90 тис.грн. і передані клієнтам – перевід на поточний рахунок або видача готівкою уже роблять цю суму новими грошима.

Припустимо, що клієнти банку «Аваль», які отримали позику 90 тис.грн. заплатили ці гроші різним фізичним і юридичним особам за надані товари і послуги, а останні вклали виручені гроші на депозит «Приватбанку». Збільшення депозитів в останньому банку дозволяє йому видавати нові позики: 9 тис. грн. у резерв (10% норма резервування) і 81 тис. грн. – нові позики. А загальний приріст грошової маси (з урахуванням операцій двох банків) складає 171 тис. грн. Далі 81 тис.грн.: 8,1 тис. грн. – резерв і 72,9 тис.грн. – нові позики і т.д.

Але існує межа розширення банківських депозитів. Оцінити розміри розширення грошової маси шляхом створення банками нових грошей дозволяє мультиплікатор грошової пропозиції, або **банківський мультиплікатор (m)**. Він розраховується за формулою: $m = 1/r \cdot 100\%$, де r - обов'язкова резервна норма в %, або $m = M/R$, де M – приріст депозитів, R – приріст резервів.

У нашому прикладі $m = 10$, тобто збільшення резервів на 1 гривню привело до зростання депозитів на 10 грн., а початковий депозит 100 тис.грн. обернувся мультиплікаційним ефектом розширення банківських депозитів на 1 млн. грн. **Величина мультиплікатора знаходиться у оберненій залежності від обов'язкових резервних вимог.** Якщо норма обов'язкових резервів знизиться до 5%, то величина мультиплікатора складе – 20, а якщо підвищиться до 20%, знизиться до 5.

У реальному житті мультиплікаційний ефект розширення банківських депозитів значною мірою залежить від величини **«витоків»** у систему поточного обігу, так як далеко не всі гроші, узяті у формі позик у банках, повертаються туди на депозити, частина їх продовжує циркулювати в якості готівки. Наприклад, в Україні значна частина грошової маси перебуває в тіньовій економіці, тобто по суті за межами прозорої банківської системи, що впливає на мультиплікаційний ефект банківських депозитів у

бік його зниження. Крім того, у нашому прикладі ми не враховували, що клієнти банків можуть брати гроші з поточних рахунків, що також скорочує можливості банків видавати позики.

У випадку вилучення грошей із резервів банків мультиплікаційний ефект буде працювати у **протилежному** напрямі. Наприклад, купівля комерційним банком у центрального банку облігації вартістю 1000 грн. скорочує резервні ресурси банку на цю суму, що у кінцевому рахунку призводить до зменшення (знищення) банківських депозитів на 10 тис. грн. (при нормі резервування 10%).

Отже, основними факторами, від яких залежить процес створення банками нових грошей і зміна грошової маси, є розмір ставки резервування і попит на нові позики з боку позичальників.

9.2. Суть і форми кредиту. Структура сучасної кредитної системи

У ринковій економіці непорушним законом є те, що гроші повинні знаходитись у постійному обороті, здійснювати безперервний обіг. Цьому допомагає функціонування кредитної системи.

Кредит являє собою рух позичкового капіталу, здійснюваний на основі **строковості, поверненості й платності**. Хоча кредит як економічна категорія зародився ще у рабовласницькому суспільстві, коли гроші у борг надавались лихварями, він отримав найбільший розвиток у капіталістичному суспільстві, спираючись на ресурси позичкового капіталу.

Кредит виконує важливі **функції** в ринковій економіці:

1. Історично кредит дозволив суттєво **розширити** рамки суспільного виробництва (з моменту його зародження).
2. Кредит виконує **перерозподільчу** функцію. Завдяки йому приватні заощадження, прибутки підприємств, доходи держави перетворюються в позичковий капітал і направляються в прибутковій сфері народного господарства. У більшості країн світу найбільшим джерелом заощаджень є приватні особи.

3. **Кредит сприяє економії витрат обігу.** В процесі його розвитку з'являються різні способи використання банківських рахунків і вкладів (чеки, кредитні картки, депозитні сертифікати і т.д.), відбувається випереджувальне зростання безготівкового обороту, прискорення руху грошових потоків.
4. Кредит виконує функцію **прискорення концентрації і централізації капіталу.** Кредит активно використовується у конкурентній боротьбі, сприяючи процесу поглинання і злиття фірм. Тут велику роль відіграють умови кредиту – пільгові чи жорсткі.

У процесі історичного розвитку кредит набув різноманітних форм, основні з яких – це комерційний і банківський кредити.

Комерційний кредит – це кредит, який надається підприємствами, об'єднаннями та іншими господарськими суб'єктами один одному. Комерційний кредит надається у товарній формі перш за все шляхом відстрочки платежу. В більшості випадків комерційний кредит оформляється векселем (вид цінного паперу, грошове зобов'язання, незаперечний борговий документ). Цей вид кредиту має певні обмеження. Він, наприклад, не може бути використаний для виплати заробітної плати і надається, як правило, підприємствами, які пов'язані між собою коопераційними зв'язками.

Ці обмеження переборюються шляхом розвитку **банківського** кредиту. Банківський кредит – це кредит, який надається кредитно-фінансовими установами (банками, фондами, асоціаціями) будь-яким господарським суб'єктам (приватним підприємцям, підприємствам і організаціям і т.д.) у вигляді грошових позик. Банківські кредити поділяються на **короткострокові** (до 1 року), **середньострокові** (від 1 року до 5 років), і **довгострокові** (понад 5 років). Ці кредити обслуговують не тільки рух товарів, але і нагромадження капіталу. Банківський кредит перетворився в основну і домінуючу форму кредитних відносин.

До інших розповсюджених форм кредиту слід віднести:

1. **Міжгосподарський грошовий кредит** – надається господарюючими суб'єктами один одному шляхом випуску підприємствами і організаціями акцій, облігацій та інших

цінних паперів. Ці операції отримали назву децентралізованого фінансування (випуск акцій) і кредитування (випуск облігацій і інших цінних паперів) підприємств.

2. **Споживчий кредит** надається приватним особам при купівлі перш за все споживчих товарів довготривалого користування. Він реалізується або у формі продажу товарів із відстрочкою платежу через роздрібні магазини, або у формі надання **банківської позики на споживчі цілі**.
3. **Іпотечний кредит** (кредит застави) надається у вигляді довгострокових позик під заставу нерухомості (землі, споруд). Іпотечний кредит використовується головним чином для оновлення основних фондів у сільському господарстві й сприяє концентрації капіталу у цій сфері.
4. **Державний кредит** являє собою систему кредитних відносин, у якій держава виступає позичальником, а населення і приватний бізнес – кредиторами грошових засобів. Джерелом засобів державного кредиту служать облігації державних позик, які можуть випускатись не тільки центральними, але і місцевими органами влади. Держава використовує цю форму кредиту перш за все для покриття дефіциту державного бюджету.
5. **Міжнародний кредит** являє собою рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. Міжнародний кредит надається в товарній або грошовій (валютній) формі. Кредиторами і позичальниками є банки, приватні фірми, держава, міжнародні й регіональні організації.

Сучасна кредитна система є результатом довготривалого історичного розвитку і пристосування до потреб розвитку ринкової економіки. Кредитна система опосередковує увесь механізм суспільного відтворення і служить могутнім фактором концентрації виробництва і централізації капіталу.

У сучасній кредитній системі виділяються **три основні ланки**: центральний банк, комерційні банки, спеціалізовані кредитно-фінансові інститути.

Головне становище в кредитній системі займає центральний банк, який історично виділився з маси комерційних банків ще в XVIII-XIX ст. на ранніх стадіях капіталізму. Саме центрально-

му банку держава надала виключне право емісії банкнот. Деякі з центральних банків були зразу засновані як державні інститути (Німецький федеральний банк, Резервний банк Австрії), інші були націоналізовані після Другої світової війни (Банк Франції, Банк Англії, Банк Японії, Банк Канади і т.д.). Деякі центральні банки до цих пір існують на основі змішаної державно-приватної власності (наприклад, Федеральна резервна система США).

Центральні банки виконують ряд важливих функцій:

- емісію банкнот (паперових грошей);
- зберігання державних золото-валютних резервів;
- зберігання резервного фонду інших кредитних установ;
- грошово-кредитне регулювання економіки;
- кредитування комерційних банків і здійснення касового обслуговування державних установ;
- проведення розрахунків і перевідних операцій;
- контроль за діяльністю кредитних установ.

Комерційні банки є головними «нервовими» центрами кредитної системи. Сучасний комерційний банк є кредитно-фінансовою установою універсального характеру. Він не тільки приймає внески населення і підприємств, видає кредити, але і виконує фінансове обслуговування клієнтів. Операції комерційного банку поділяються на **пасивні** (залучення засобів) і **активні** (розміщення засобів). Крім того, банки можуть займатись посередницькими операціями (за дорученням клієнта на комісійній основі) і довірчими операціями (управління майном, цінними паперами).

Особливе місце в сучасній ринковій економіці займають спеціалізовані кредитно-фінансові установи, такі як пенсійні фонди, страхові компанії, позичково-зберігальні асоціації і т.д. Акумулюючи величезні грошові ресурси, ці інститути беруть активну участь у процесах нагромадження і ефективного розміщення капіталу. Сумарні активи всіх цих спеціалізованих кредитно-фінансових установ США майже удвічі перевищують активи комерційних банків цієї країни (у США нараховується більше 13 тисяч комерційних банків).

Таким чином, сучасна ринкова економіка передбачає широке використання грошей і кредиту. Це дозволяє здійснювати глибоку спеціалізацію виробництва, використовувати продук-

тивну технологію і в кінцевому рахунку підвищувати ефективність суспільного відтворення.

9.3. Макроекономічна рівновага на грошовому ринку

Макроекономічна рівновага передбачає наявність певних пропорцій і на грошовому ринку. Найважливіша з них – рівновага між попитом і пропозицією грошей. Теоретично аналіз попиту на гроші й вивчення умов рівноваги на ринку привели до виникнення двох основних економічних шкіл, які розглядали дану проблему, і відповідно до розробки двох базисних макроекономічних моделей – монетариської і кейнсіанської.

Монетариська теорія попиту на гроші базується на неокласичних традиціях і успадкувала основні положення кількісної теорії грошей, яка виникла ще у XVIII ст. і безроздільно панувала в економічній науці до 30-х-40-х років XX ст. Основні ідеї теорії були висунуті англійськими вченими Д.Юмом, Дж.Мілем, А.Маршаллом, А.Пігу, американським вченим Фішером, шведськими Касселем і Хансеном.

Основний постулат кількісної теорії полягає у наступному: чим більша пропозиція грошей, тим вищий рівень цін, і навпаки. Ця залежність відображена у відомому кембриджському рівнянні:

$$M = kPY,$$

де M – номінальна кількість грошей; k – «бажані касові залишки», тобто частина доходу, яку господарський агент бажає зберігати у грошовій формі (передбачається, що величина постійна при даній структурі господарських угод); P – абсолютний рівень цін; Y – реальний дохід (вироблені товари і послуги). Якщо вважати, що k і Y – це фіксовані незмінні величини, можна зробити висновок, що зміна номінальної кількості грошей (M) викличе аналогічні зміни абсолютного рівня цін.

Американський професор У.Фішер в своїй роботі «Купівельна сила грошей» (1911р.) вивів ще одне рівняння, яке базується на кількісній теорії: $MV = PY$, де V – швидкість бігу грошей. Розділивши обидві частини рівняння $MV = PY$ на V , отримаємо формулу:

$$M = \frac{1}{V} PY$$

Отже, величина V обернена величині k у кембриджській формулі, що піддається логічному поясненню: якщо індивіди зберігають менші грошові залишки (низький k), то для здійснення тієї ж кількості товарних угод необхідно збільшити швидкість обігу грошей (висока V). Рівняння У.Фішера близьке до поглядів А.Сміта на кількість грошей, необхідних для товарного обігу. Як відомо, А.Сміт вивів таку формулу:

$$Kr.o = \frac{C\tau}{O}$$

$Kr.o$ – кількість грошей, які необхідні для товарного обігу;

$C\tau$ – сума цін товарів, що реалізуються;

O – число оборотів однойменних грошових одиниць.

Формулу А.Сміта можна представити наступним чином: $Kr.o \times O = C\tau$, $C\tau = T$ (товарна маса) $\times \Pi$ (рівень цін).

Макроекономічна модель грошового ринку в теорії неокласиків базується на тому, що сукупний попит на гроші – це функція рівня грошового доходу (PY), а пропозиція грошей є екзогенно фіксованою величиною, тобто встановлюється автономно, незалежно від попиту на гроші. Графічно ця модель представлена на рис.1

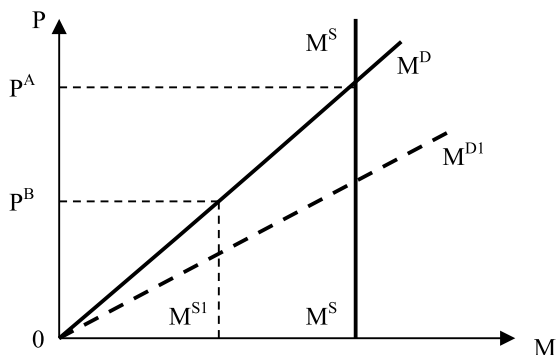

Рис.1. Неокласична модель грошового ринку

Лінія $M^S M^S$ – крива пропозиції грошей, лінія OM – крива попиту на гроші, M – номінальна кількість грошей.

На графіку відображена залежність попиту на гроші від рівня цін (P). Чим вищий рівень цін, тим більший попит пред'являється на гроші. Нахил кривої попиту на гроші залежить від рівня доходу (Y), який фіксований в умовах повної зайнятості. Зростання доходів викликає більшу еластичність попиту на гроші, про що свідчить більш похиле положення кривої попиту (M^{D1}).

Крива пропозиції грошей $M^S M^S$ зображена вертикальною лінією, так як ця величина не залежить від рівня цін.

Неокласична модель грошового ринку знаходиться у зрівноваженому стані в точці перетину кривих попиту і пропозиції грошей, коли ціни встановлюються на рівні P^A . Якщо ж загальний рівень цін знизиться до величини P^B , то виникає надлишкова пропозиція грошей, рівна $M^S - M^{S1}$. У такому випадку гроші починають знецінюватись і відбувається підвищення цін, яке наближає їх до рівня P^A . Таким чином, проявляється тенденція до підтримання автоматичної рівноваги на ринку.

Кейнсіанська теорія внесла нові аспекти в пояснення попиту на гроші. У кейнсіанській термінології **попит на гроші – це перевага ліквідності**. Дж.Кейнс висунув три психологічних мотиви, які спонукають людей зберігати заощадження в грошовій (ліквідній) формі: трансакційний, спекулятивний і обережності.

Трансакційні залишки грошових засобів зберігаються з метою здійснення угод, пов'язаних з підтриманням заданого рівня грошового доходу (попит на гроші для угод). Отримання доходу і його витрачання розділені певним часовим інтервалом, який потрібно заповнити. Тут гроші потрібні як засіб обігу і платежу. Підприємствам потрібні гроші для оплати праці, матеріалів, енергії тощо. Необхідні для всіх цих цілей гроші називаються попитом на гроші для угод (рис.2)

Спекулятивний мотив зберігання грошових залишків, так як і мотив обережності відрізнялися від попередніх уявлень неокласиків. Дж.Кейнс надавав цьому мотиву ключове значення в теорії попиту на гроші. Він вважав, що в умовах невизначеності й ризику, що існують на фінансовому ринку, попит на гроші значною мірою залежить від рівня доходу із облігацій. Якщо якась особа спекулятивно розраховує, що майбутня норма відсотка буде вищою за ту, яку, очікують більшість учасників ринку, то

цій особі рекомендується зберігати свої заощадження в грошовій формі, а не купувати облігації, бо підвищення норми відсотка викличе пониження курсу облігацій.

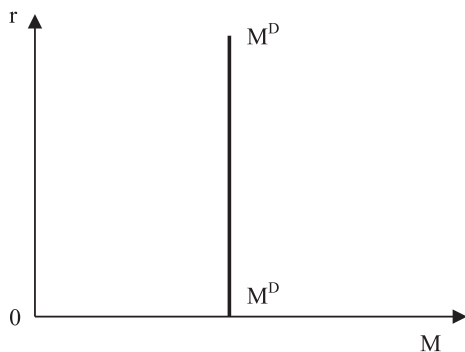

Рис. 2. Трансакційний попит на гроші

r – відсоткова ставка, M – номінальна кількість грошей, M^D – попит на гроші. Трансакційний попит на гроші не залежить від рівня відсотка (r), тому лінія M^D вертикальна.

$$\text{Курс цінних паперів} = \frac{\text{дохід із цінних паперів}}{\text{середній рівень відсотка}} \times 100\%$$

Якщо дана особа очікує, що наявна на ринку норма відсотка понизиться, то можна очікувати підвищення курсу облігацій і є сенс помістити свої заощадження в облігації. Спекулятивний попит на гроші (попит на гроші з боку активів) на графіку має такий вигляд (рис.3).

Графік на рис.3 показує, що спекулятивний попит на гроші залежить від величини відсоткової ставки. Недолік володіння грошима як активом, у порівнянні з володінням облігаціями полягає у тому, що вони не приносять доходу у вигляді відсотка. Юридичним і фізичним особам потрібно вирішувати, скільки фінансових активів тримати в облігаціях, а скільки в грошах. Рішення в першу чергу залежить від ставки відсотка. Спекулятивний попит на гроші змінюється обернено пропорційно став-

ці відсотка. Тобто, чим вищий відсоток, тим вигідніше тримати активи у вигляді облігацій, і навпаки.

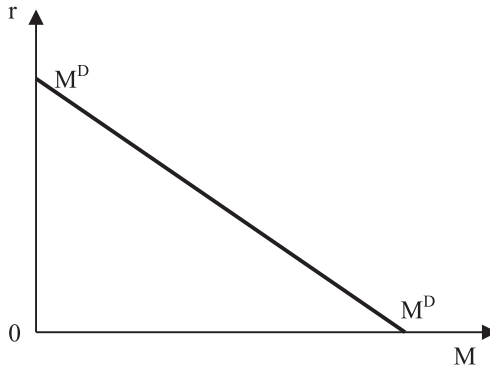

Рис.3. Спекулятивний попит на гроші

Загальний попит на гроші можна визначити шляхом зміщення по горизонтальній осі прямої попиту на гроші з боку активів (спекулятивний попит) на величину, яка рівна попиту на гроші для угод. Отримана спадна пряма показує загальну кількість грошей, яку люди хочуть мати для угод і в якості активів, при кожній можливій величині відсоткової ставки (рис.4). Крива загального попиту на гроші називається ще **кривою переваг ліквідності**.

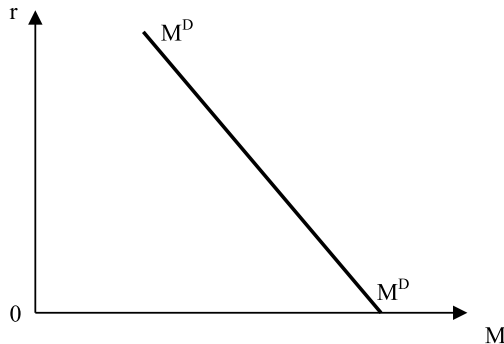

Рис.4. Загальний попит на гроші

Таким чином, Дж.Кейнс ввів у економічну науку проблему **портфельного вибору**, тобто показав, що існує альтернатива у виборі оптимальної структури активів даної особи (юридичної або фізичної). Більш пізні дослідження даної проблеми пов'язані з ім'ям американського економіста, лауреата Нобелівської премії Джеймса Тобіна.

Важлива роль відводиться **очікуванню** індивідів, у зв'язку з цим попит на гроші стає непередбачуваним і нестійким.

Рівновага на грошовому ринку за Дж.Кейнсом встановлюється на рівні певного відсотка (рис.5).

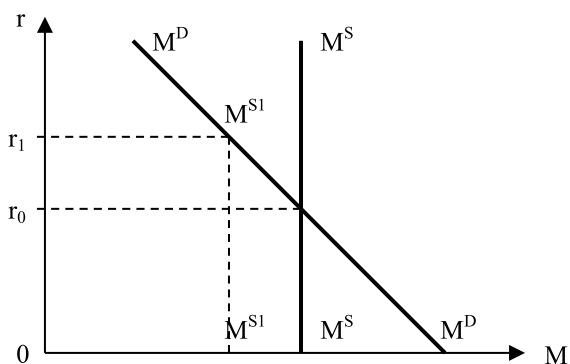

Рис.5. Рівновага на грошовому ринку

Пропозиція грошей представлена вертикальною лінією M^S показує, що рівновага на грошовому ринку встановлюється на рівні відсотка r_0 . Якщо, наприклад, центральний банк зменшить пропозицію грошей, то лінія M^S зміститься вліво, в положення M^{S1} . Таким чином, встановиться нова рівновага на грошовому ринку, але тепер при більш високому рівні відсотка. Керівні кредитно-фінансові органи можуть впливати на рівень відсоткових ставок, зменшуючи або розширюючи грошову пропозицію. На відміну від рис.1 на осі ординат відкладена величина відсоткової ставки, а не рівень цін.

Сучасні монетаристи, які кинули у 50-х роках ХХ ст. виклик кейнсіанству, розуміли, що відновити кількісну теорію у її попе-

редньому вигляді неможливо. Тому основоположник цього напряму лауреат Нобелівської премії М.Фрідмен вирішив зосередити свою увагу на розробці теорії попиту на гроші на мікрорівні (поведінка окремого господарського агента), а потім уже придати отриманим висновкам макроекономічний масштаб – проаналізувати зміну сукупного попиту на гроші і його вплив на все господарство.

У повному варіанті кількісної теорії, відомому як **чиста теорія попиту на гроші**, М.Фрідмен запропонував таку функцію попиту на гроші: $M^a = Pf(r^1, r^2, p, h, Y, u)$, де M^a - запланований попит на номінальні гроші (на номінальні касові залишки); P - абсолютний рівень цін; r^1 - норма відсотка з облігацій; r^2 - ринкова норма доходу на акції; p - темп зміни рівня цін у відсотках (ставка доходу від зберігання товарів у якості активів); Y - національний дохід в постійних цінах; h - частка "фізичного" компоненту національного багатства; u - інші фактори, які впливають на попит на гроші. Таким чином, на відміну від кейнсіанців, які гранично спростили портфельний вибір – або гроші, або облігації, монетаристи запропонували більш широкий вибір альтернатив.

У теорії М.Фрідмена стверджується, що існує **стабільна** функція попиту на гроші. Це положення відрізняється від поглядів Дж.Кейнса, який вважав, що попит на гроші відрізняється невизначеністю і непередбаченістю. Попит на гроші визначається так званим **постійним доходом**, який розраховується як середньозважена величина на основі рівнів доходу за поточний і попередні роки (3-4% в рік темп зростання грошової маси, що відповідає середнім темпам економічного зростання розвинутих країн). Деякі економісти вважають, що чисту теорію М.Фрідмена можна скоріше назвати не теорією попиту, а теорією пропозиції грошей, бо саме пропозиція визначає ситуацію на ринку.

Важливим постулатом монетаризму є твердження, що пропозиція грошей носить екзогенний характер, тобто визначається силами, які знаходяться за межами економічної системи (мається на увазі уряд). А це передбачає здатність центрального банку жорстко і ефективно контролювати величину грошової маси.

Емпіричні дані про зміни грошової маси і ВВП США у перші післявоєнні десятиріччя в основному підтвердили погляди

монетаристів, але в 70-80 роках ХХ ст. незаперечність тези про стабільність попиту на гроші була серйозно порушена, так як ні одна теоретична модель, ні одна система рівнянь монетаристів не змогла точно передбачити зміну грошової маси у цей період.

Неокейнсіанці виступили проти твердження монетаристів про екзогенність пропозиції грошей, так як, на їх думку, це не підтверджується на практиці. Хоча в працях Дж.Кейнса також допускалась думка про екзогенний характер пропозиції, але часи змінились. В умовах господарства, заснованого на кредитних грошах, пропозиція грошей потрапила у пряму залежність від змін попиту на них (як на готівкові гроші, так і на депозити) і тепер вже носить ендогенний (тобто залежний від внутрішніх параметрів) характер. Істина в цій полеміці лежить швидше за все, десь посередині.

Монетаристи, крім того, вважають, що ціни і заробітна плата гнучкі, швидко реагують на зміни попиту. Тим самим вони відкидають твердження Дж.Кейнса і його послідовників про інертність і фіксованість цих величин.

9.4. Вплив грошей на обсяг виробництва. Модель «IS – LM»

Теоретичні дискусії між неокейнсіанцями і монетаристами фокусуються в основному не на питаннях ціноутворення чи попиту на гроші, а на проблемах впливу грошей на розвиток ринкового господарства. Ці школи по-різному уявляють механізм функціонування ринкової економіки. Монетаристи, як і неокласики, стверджують, що ринкове господарство в умовах повного використання всіх ресурсів автоматично прагне до підтримання зрівноваженого стану, у якому безвідмовно діють певні вбудовані «пружини» і «стабілізатори» економічного розвитку. Звідси рецепт для державної політики: менше втручання в процеси відтворення, так як це тільки приносить шкоду і руйнує особисту свободу. В той же час неокейнсіанці заявляють, що внутрішні механізми ринкового господарства не в силах вивести економіку з тривалих періодів кризових явищ. Тому вони пропаганду-

ють активну політику державного регулювання ринкового господарства.

Макроекономічна модель монетаристів відводить пріоритетну роль у регулюванні сукупного попиту грошовій або монетарній політиці держави. Неокейнсіанці підкреслюють важливість, поряд із грошовою, також фіскальної політики. **Грошова (монетарна) політика** являє собою комплекс взаємопов'язаних заходів, здійснюваних центральним банком із метою регулювання сукупного попиту шляхом запланованого впливу на стан кредиту і грошового обігу. **Фіскальна політика** полягає в державному регулюванні сукупного попиту шляхом запланованих змін державних витрат і податків. Відмінності в позиції монетаристів і неокейнсіанців з даного питання витікають із їх теоретичних передумов. Якщо вважати, що попит на гроші стабільний і передбачуваний, а пропозиція грошей – екзогенна, то центральний банк може шляхом грошової політики збільшувати або, навпаки, скорочувати витрати господарських агентів, тобто може проводити ефективне регулювання економічного розвитку. Якщо ж вважати, що попит на гроші нестійкий, а пропозиція грошей має ендегенний характер, то грошова політика центрального банку буде досить неефективна і більш надійно можна регулювати господарство шляхом фіскальної політики.

Більшість економістів вважають, що центральний банк відіграє ключову роль і займає монопольне положення не тільки в сфері емісії грошей, але і в сфері проведення монетарної політики держави, яка розрахована на короткострокові періоди і ведеться непрямими методами. Проводячи монетарну політику, центральний банк прагне забезпечити сприятливі умови економічного зростання і переслідує цілком конкретні цілі: регулювання темпів економічного зростання, пом'якшення циклічних коливань на ринках товарів, капіталу і робочої сили, стримування інфляції, досягнення збалансованості платіжного балансу.

Грошову політику центральний банк може здійснювати за допомогою таких **економічних інструментів**:

1. Ставка міжбанківського кредиту – відсоток за кредит, який центральний банк надає всім іншим банкам.

2. Норма обов'язкових резервів.
3. Операції з державними борговими зобов'язаннями на ринку цінних паперів. Центральний банк скуповує або продає цінні папери.

У 80-і роки ХХ ст. західні країни внесли серйозні зміни в кредитно-грошову політику центрального банку. Як відомо, відбувся перегляд теоретичних основ економічної політики держав, який виразився у відході від кейнсіанських постулатів і поверненні до неокласичних ідей (зокрема, до концепції монетаризму). На практиці це привело до переносу центру ваги в економічній політиці з традиційного орієнтиру – динаміки відсоткової ставки – на зміну величини і темпів зростання грошової маси. У ряді західних країн в 70-і роки ХХ ст. було введено **таргетування грошової маси** (англ. target - мета), що мало на меті встановлення верхньої і нижньої меж зростання грошової маси на наступний період. Подібний підхід до розмірів майбутньої грошової маси встановлений в США, ФРН, Англії, Канаді, Японії і ряді інших країн.

Який механізм проведення монетарної політики центральним банком? Деякі аспекти цієї політики нами проаналізовані у попередніх темах. Впливаючи різними методами, розглянутими вище (інструменти центрального банку), на обсяг грошової маси і кредиту, центральний банк впливає на кінцевий сукупний попит через ряд послідовних ланок: грошова маса, норма відсотка, капіталовкладення, сукупний попит, національний дохід. Якщо поетапно розглянути механізм реалізації прийнятих центральним банком рішень, то він зводиться в загальних рисах до наступного. На I етапі центральний банк своїми діями (наприклад, купуючи облігації у комерційних банків або знижуючи мінімальну ставку резервних вимог) збільшує грошову масу. На II етапі відбувається мультиплікаційне розширення банківських депозитів, пропозиція грошей зростає. На III етапі зростання пропозиції грошей веде до їх здешевлення, тобто до зниження відсоткової ставки, що розширює попит на інвестиції. На IV етапі результатом зниження відсоткової ставки буде збільшення приватних і державних інвестицій. І, нарешті, на V етапі зростання капіталовкладень викличе підвищення доходів, роз-

ширення виробництва, збільшення зайнятості й прискорення темпів інфляції.

У буквеному зображенні ці зв'язки такі: $M^S \rightarrow r \rightarrow Y \rightarrow I$. У графічній формі механізм впливу монетарної політики на обсяг ВВП наступний (рис.6):

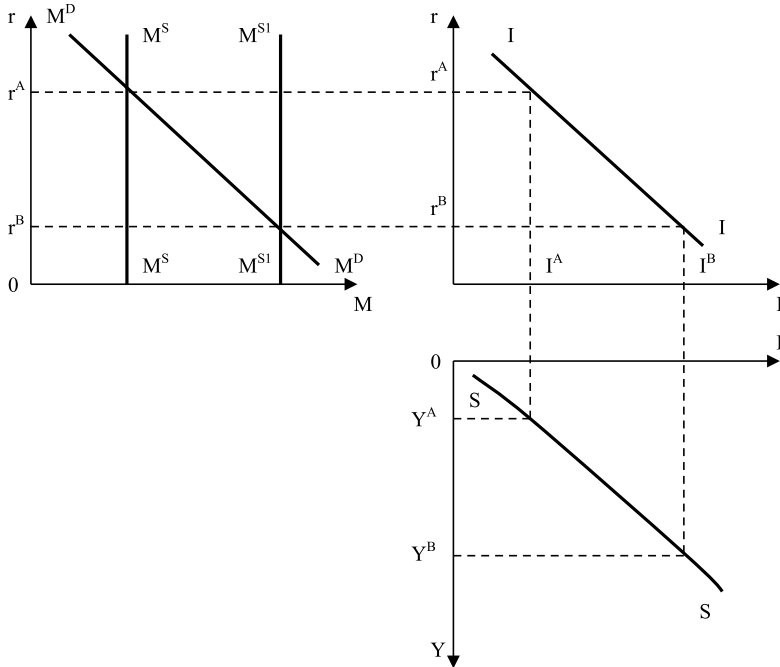

Рис.6. Функціональний зв'язок монетарної політики і обсягу ВВП

M – обсяг грошової маси; I – величина інвестицій; Y – величина ВВП; M^D – крива попиту на гроші; M^S – крива пропозиції грошей; I – крива попиту на інвестиції; S – крива пропозиції інвестицій, тобто заощадження.

На графіках прослідковується тісний взаємозв'язок грошового ринку і ринку інвестицій. Кейнсіанський рецепт заохочення ділової активності й економічного зростання полягає у тому, що уряд повинен поставити метою своєї монетарної політики

збільшення грошової маси (пропозиції грошей), що приведе до зрушення кривої пропозиції грошей ($M^S M^S$) вправо в положення $M^{S1} M^{S1}$. Новій точці рівноваги грошового ринку буде відповідати більш низька ставка відсотка r^B . Скорочення відсоткової ставки полегшує доступ приватного бізнесу до кредитних ресурсів і викликає зростання інвестицій до рівня I^B . Нові капіталовкладення викличуть розширення обсягу виробництва і примножать ВВП на величину $Y^B - Y^A$.

Таким бачать кейнсіанці загальний хід впливу грошової політики держави на зміну капіталовкладень, зайнятості і ВВП. Однак, у реальному житті грошова політика іноді призводить до непередбачених результатів, її ефективність знижується як результат розвитку побічних, супутніх процесів. Наприклад, центральний банк збільшив пропозицію грошей, надіючись понизити відсоткову ставку. Але зростання грошової маси викликає інфляційні процеси. Це зростання цін змушує банки підвищити номінальну ставку відсотка до рівня реальної (яка враховує відсоток інфляції). Позичальники готові платити реальний відсоток, бо віддавати борг вони будуть все рівно знеціненими грошима. Таким чином, дії центрального банку призвели не до пониження, а до підвищення відсоткової ставки, що не дозволяє досягнути кінцевої мети грошової політики – зростання ВВП.

У зв'язку з вищезазначеним необхідно розрізняти **коротко-строкові й довгострокові результати грошової політики**. У цьому питанні позиції некейнсіанців і монетаристів не збігаються. Некейнсіанці виходять з критично важливого для них посилення, що заробітна плата і ціни – це негнучкі інструменти, відносно загаломовані. Тому в короткостроковому плані, уряд може добитися шляхом збільшення грошової маси зростання ВВП згідно з розглянутою схемою. У довгостроковому періоді ця грошова політика вже не приведе до значного зростання ВВП, а викличе лише інфляцію. У цьому суть концепції **нейтральності грошей**.

Монетаристи вважають інакше. В їх уявленні ціни і заробітна плата – це гнучкі інструменти. Тому політика контролю над грошовою масою і в короткостроковому і в довгостроковому періодах здатна, на їх думку, контролювати лише темп інфляції.

Ці теоретичні положення отримали назву концепції **супернейтральності грошей**.

Відомий англійський вчений Дж.Хікс розробив на базі кейнсіанської теорії стандартну зрівноважену модель ринку. Загальна рівновага на реальному і грошовому ринку досліджується з допомогою апарату кривих «IS-LM» (рис.7).

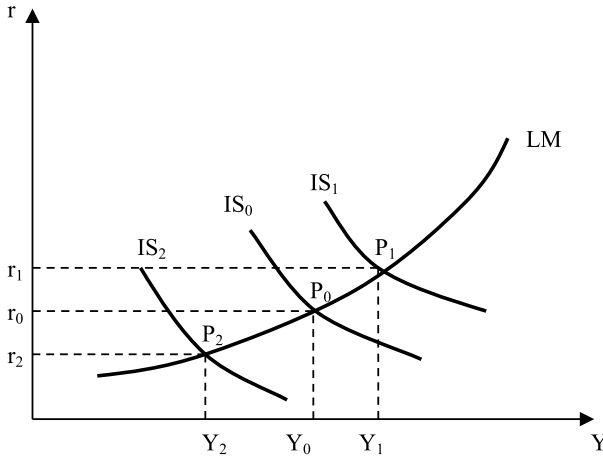

Рис. 7. Модель «IS-LM»

Крива «IS» характеризує рівновагу в товарному (реальному) секторі господарства. Чим менше рівень реального доходу, тим вищою повинна бути ставка відсотка, щоб досягнути точки рівноваги. Крива «LM» (ліквідні гроші) характеризує рівновагу в грошовому секторі економіки і проходить через точки, які представляють комбінації ставки відсотка і рівня реального доходу, при яких грошовий ринок знаходиться у рівновазі, тобто існує рівновага попиту на гроші й їх пропозиція. Алгебраїчно крива «LM» була виведена із рівнянь, які характеризують кейнсіанську модель грошового ринку. Вирішивши ці рівняння, Дж.Хікс показав, що графічно крива «LM» повинна бути нахилена з північного сходу на південний захід. Це свідчить, що ринок грошей буде у рівновазі, якщо збільшенню реального доходу буде відповідати більш висока ставка відсотка. Крива «IS» може пересіка-

ти криву «LM» у будь-якій її частині. У цьому зв'язку виникають різні варіанти рівноваги.

Грошова політика як пріоритетний метод регулювання за останні роки набула прихильників не тільки серед монетаристів, але і серед неокейнсіанців. Вони визнають, що методи грошової політики здійснюються дуже оперативно і гнучко на відміну від заходів фіскальної політики, які вимагають довгих узгоджень між законодавчими і адміністративними органами, що понижує їх ефективність. Із допомогою грошової політики, як визнає більшість економістів, можна успішно боротися з інфляцією і подолати невеликі спади.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 9

План семінарського заняття

1. *Поняття і типи грошових систем. Мультиплікаційне розширення банківських депозитів.*
2. *Суть і форми кредиту. Структура сучасної кредитної системи.*
3. *Макроекономічна рівновага на грошовому ринку.*
4. *Вплив грошей на обсяг виробництва. Модель «IS-LM»*

Теми рефератів

1. *Мультиплікація депозитів та банківських кредитів.*
2. *Грошовий ринок: зміст, об'єкти, суб'єкти, функції.*
3. *Попит на гроші: класична, кейнсіанська та сучасні теорії.*
4. *Центральний банк та його роль у здійсненні грошово-кредитної політики.*

Основні терміни і поняття

Грошово-кредитна (монетарна) політика; Центральний банк; комерційний банк; облікова ставка; норма обов'язкових резервів; антиінфляційна політика; операції на відкритому ринку; трансмісійний механізм; політика «дешевих грошей»; політика «дорогих грошей»; експансія; рестрикція; жорстка монетарна політика; гнучка монетарна політика; спекулятивний мотив; портфельний вибір; крива переваг ліквідності; чиста теорія попиту на гроші; таргетування грошової маси; банківський мультиплікатор; трансакційний попит на гроші. Модель «IS-LM»

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. *Зі зменшенням номінального ВВП попит на гроші для операцій збільшується.*

Так

Ні

2. Збільшення рівня цін за інших рівних умов викликає зростання попиту на гроші для угод.
Так Ні
3. Попит на гроші з боку активів перебуває в прямій залежності від величини відсоткової ставки.
Так Ні
4. Попит на гроші з боку активів перебуває у зворотній залежності від номінального обсягу ВВП.
Так Ні
5. Важливим компонентом сучасної грошової системи є золотий вміст грошової одиниці.
Так Ні
6. Чим вища відсоткова ставка, тим менший попит на гроші як актив.
Так Ні
7. Збільшення пропозиції грошей призводить до зрушення кривої сукупної пропозиції вправо.
Так Ні
8. Політика «дорогих грошей» стимулює ділову активність у національній економіці.
Так Ні
9. Політика «дешевих грошей» стимулює зростання сукупного попиту у національній економіці.
Так Ні
10. Операції на відкритому ринку, що збільшують пропозицію грошей, передбачають продаж Національним банком цінних паперів.
Так Ні
11. За норми резервування у 100 % простий депозитний мультиплікатор дорівнює нулю.
Так Ні
12. Основною функцією Національного банку є контроль за рівнем банківських резервів, що здійснюють вплив на обсяг грошової маси.
Так Ні
13. При купівлі Національним банком державних облігацій створюються банківські резерви.
Так Ні

14. Високий рівень облікової ставки стимулює інвестиції, тому що інвестори отримують можливість збільшити свої доходи.
Так Ні
15. Зазвичай рівень дисконтної ставки відповідає ринковому рівню відсоткових ставок.
Так Ні
16. Національний банк може зменшити величину надлишкових резервів шляхом підвищення норми обов'язкових резервів.
Так Ні
17. Якщо Національний банк купує облігації, продавці яких воліють тримати отриманий виторг у формі готівки, то потенційне збільшення грошової маси складе меншу величину, ніж коли виторг зберігається на банківських рахунках.
Так Ні
18. Національний банк контролює обсяг грошової маси та наданих позик шляхом регулювання величини банківських резервів.
Так Ні
19. Дисконтна ставка являє собою ставку відсотка, за якою комерційні банки надають позики більш великим позичальникам.
Так Ні
20. Сутність операцій на відкритому ринку, спрямованих на збільшення грошової маси, полягає у купівлі державних облігацій.
Так Ні
21. Найбільш часто використовуваним інструментом контролю Національного банку над величиною грошової маси є зміна норми обов'язкових резервів.
Так Ні
22. Політика «дешевих грошей» може бути більш ефективною, ніж політика «дорогих грошей», тому що комерційні банки можуть при цьому мати у своєму розпорядженні більший обсяг надлишкових резервів.
Так Ні
23. Купівля Національним банком цінних паперів на відкритому ринку знижує суму активів і збільшує суму зобов'язань банку.
Так Ні

24. Коли Національний банк продає державні цінні папери на відкритому ринку, то спостерігається тенденція до збільшення сукупного попиту.
Так Ні
25. Резерви комерційних банків являють собою активи комерційних банків і зобов'язання Національного банку.
Так Ні
26. Операції на відкритому ринку найбільш важливий інструмент контролю над грошового масою.
Так Ні
27. Коли Національний банк купує державні цінні папери, банківські резерви скорочуються.
Так Ні
28. Політика «дешевих грошей» призводить до скорочення обсягу експорту.
Так Ні
29. Коли економіка функціонує в умовах повної зайнятості, збільшення грошової маси породжує інфляцію.
Так Ні
30. Споживчі витрати більш чутливі до зміни відсоткової ставки, ніж інвестиції.
Так Ні
31. Сукупний попит збільшується, якщо Національний банк продає державні цінні папери на відкритому ринку.
Так Ні
32. Крива LM відображає безліч комбінацій парних значень національного доходу і ставки відсотка, при яких на ринку грошей встановлюється рівновага.
Так Ні
33. Додатний напрям кривої LM відображає пряму залежність між доходом і відсотковою ставкою.
Так Ні
34. Збільшення грошової пропозиції зрушує криву LM вправо.
Так Ні
35. Модель 1S – LM об'єднує елементи «кейнсіанського хреста» і теорії переваги ліквідності.
Так Ні

36. У точці перетину кривих 1S та LM досягається рівновага у національній економіці.
 Так Ні
37. Модель 1S – LM була запропонована Дж. Хіксом.
 Так Ні
38. Зміни у фінансовій політиці зумовлюють зрушення кривої 1S.
 Так Ні
39. Інвестиційна пастка виникає при абсолютно еластичному попиту на інвестиції.
 Так Ні
40. Стимулююча грошово-кредитна політика зрушує криву LM вниз. У результаті цього ставка відсотка знижується, а рівень доходу збільшується.
 Так Ні
41. Стримуюча бюджетно-податкова політика зрушує криву IS вгору. У результаті ставка відсотка і рівень доходу збільшуються.
 Так Ні
42. Вплив зниження цін на зсув кривої LM отримав назву ефекту Кейнса.
 Так Ні
43. Ефект Пігу розкриває взаємозв'язок споживання і багатства, реальний обсяг якого змінюється під впливом зміни цін.
 Так Ні
44. Величина сукупного попиту, що відповідає спільній рівновазі на ринку благ, ринку грошей і цінних паперів, називається ефективним попитом.
 Так Ні
45. У моделі 1S – LM ціни і ставки заробітної плати швидко реагують на зміни сукупного попиту.
 Так Ні
46. Модель 1S – LM ілюструє процес взаємодії реального і грошового секторів економіки, ситуацію спільної економічної рівноваги на ринку благ і фінансових активів.
 Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь.

1. Попит на гроші складається з:
 - а) тільки попиту на гроші для операцій купівлі-продажу і платежу;
 - б) лише з попиту на гроші для зберігання багатства безпосередньо у ліквідній формі;
 - в) попиту на гроші для угод та попиту на гроші як актив;
 - г) усі відповіді неправильні.
2. Поняття «попит на гроші» означає:
 - а) бажання тримати цінні папери, які при необхідності можуть бути легко перетворені у гроші за фіксованою ціною;
 - б) суму грошей, що підприємці хотіли б використати для надання кредиту при даній відсотковій ставці;
 - в) попит на гроші з боку активів;
 - г) сума попиту на гроші для угод і попиту на гроші з боку активів.
3. Трансакційний мотив попиту на гроші полягає в тому, що економічні суб'єкти бажають мати запас грошей:
 - а) для здійснення поточних платежів, щоб підтримати на належному рівні своє особисте і виробниче споживання;
 - б) для того, щоб у будь-який час мати можливість задовольнити свої непередбачувані потреби чи скористатися перевагами несподіваних можливостей;
 - в) щоб за сприятливих умов перетворити їх у високодохідні фінансові інструменти, а при погіршенні цих умов і появі загрози зниження дохідності та ризику збитковості перетворити їх у грошову форму;
 - г) усі відповіді неправильні.
4. Спекулятивний мотив попиту на гроші полягає в тому, що економічні суб'єкти бажають мати запас грошей:
 - а) для здійснення поточних платежів, щоб підтримати на належному рівні своє особисте і виробниче споживання;
 - б) щоб за сприятливих умов перетворити їх у високодохідні фінансові інструменти, а при погіршенні цих умов і появі загрози зниження дохідності та ризику збитковості перетворити їх у грошову форму;

- в) щоб у будь-який час мати можливість задовольнити свої не передбачувані потреби чи скористатися перевагами несподіваних можливостей;
 - г) усі відповіді неправильні.
5. *Як впливає мотив обережності на попит на гроші як актив та спекуляції?*
- а) не пов'язано;
 - б) прямо;
 - в) обернено;
 - г) впливають тільки на попит на гроші для угод.
6. *Попит на гроші як актив залежить від:*
- а) мотиву обережності;
 - б) мотиву спекуляції;
 - в) ставки відсотка;
 - г) усі відповіді правильні.
7. *Попит на гроші для угод залежить від:*
- а) відсоткової ставки комерційних банків;
 - б) реального валового внутрішнього продукту, швидкості обертання грошей;
 - в) кількості готівкових грошей поза банками;
 - г) грошового мультиплікатора.
8. *Рівняння обігу І. Фішера:*
- а) $M \cdot Q = P \cdot Y$;
 - б) $M \cdot P = Y$;
 - в) $M \cdot V = P \cdot Q$;
 - г) $M \cdot Q = P \cdot V$.
9. *Якщо номінальний обсяг ВВП скоротиться, то:*
- а) зросте попит на гроші для угод і загальний попит на гроші;
 - б) зменшиться попит на гроші для угод і загальний попит на гроші;
 - в) зросте попит на гроші для угод, але скоротиться загальний попит на гроші;
 - г) зменшиться попит на гроші для угод, але зросте загальний попит на гроші.
10. *Попит на гроші для угод збільшується:*
- а) у міру збільшення обсягу номінального ВВП;
 - б) у міру зменшення обсягу номінального ВВП

- в) при збільшенні відсоткової ставки;
 - г) при зниженні відсоткової ставки.
11. Попит на гроші як активи залежить від:
- а) відсоткової ставки комерційних банків;
 - б) норми резервів комерційного банку;
 - в) загального обсягу грошової маси;
 - г) коефіцієнта депонування.
12. Монетариська функція попиту на гроші:
- а) враховує вплив інфляції;
 - б) залежить від реального доходу по облігаціях;
 - в) залежить від величини сукупного багатства;
 - г) усі відповіді правильні.
13. Яке із наведених положень є правильним?
- а) відсоткова ставка обернено впливає на попит на гроші як активи;
 - б) відсоткова ставка прямо впливає на попит на гроші як активи;
 - в) відсоткова ставка прямо впливає на грошову пропозицію;
 - г) усі відповіді правильні.
14. Якщо законодавчим чином буде встановлений граничний рівень відсоткової ставки нижче рівноважного рівня, то:
- а) обсяг попиту на гроші буде більше, ніж обсяг пропозиції грошей;
 - б) обсяг попиту на гроші буде менше, ніж обсяг пропозиції грошей;
 - в) обсяг пропозиції грошей буде зростати, а обсяг попиту на гроші буде зменшуватися;
 - г) обсяг попиту на гроші буде зростати, а обсяг пропозиції грошей буде зменшуватися.
15. Національний банк не виконує такої функції:
- а) емісія грошових знаків;
 - б) зберігання золотовалютних резервів;
 - в) надання кредитів населенню;
 - г) надання кредитів комерційним банкам.
16. Загальна грошова маса зростає кожного разу, коли комерційні банки:
- а) збільшують свої вклади у Національному банку;

- б) вилучають частину своїх грошей у Національному банку;
 - в) зменшують свої зобов'язання за поточними рахунками, сплачуючи готівку чи безготівкові гроші по внесках;
 - г) збільшують обсяги позик, які надаються населенню.
17. Комерційний банк може створювати безготівкові гроші у межах:
- а) своїх надлишкових резервів;
 - б) своїх загальних резервів;
 - в) своїх депозитів;
 - г) своєї готівки у касі.
18. Простий грошовий мультиплікатор розраховується як:
- а) відношення готівкових грошей до безготівкових;
 - б) відношення норми обов'язкових резервів до норми депонування;
 - в) як відношення одиниці до норми обов'язкових резервів;
 - г) як відношення M_1 до M_0 .
19. Як зміна норми обов'язкових резервів впливає на грошовий мультиплікатор?
- а) прямо;
 - б) обернено;
 - в) зміна обов'язкових резервів не впливає на грошовий мультиплікатор;
 - г) усі відповіді неправильні.
20. Якщо грошова база подвоїлась і розмір грошового мультиплікатора збільшився у два рази, то пропозиція грошей:
- а) не змінилася;
 - б) зросла вдвічі;
 - в) зросла у чотири рази;
 - г) зросла, але менше ніж у два рази.
21. Якщо сукупність усіх комерційних банків надає гроші у позику, створюючи поточні рахунки, то пропозиція грошей:
- а) зростає на величину більшу, ніж загальна сума депозитів;
 - б) не змінюється;
 - в) зменшується на загальну величину готівкових грошей та банківських депозитів;
 - г) збільшується на величину меншу, ніж загальна сума депозитів.

22. Надлишкові резерви комерційного банку – це:
- а) різниця між активами і пасивами банку;
 - б) різниця між сумою фактичних резервів і сумою обов'язкових резервів;
 - в) різниця між грошовими агрегатами M_2 і M_1 ;
 - г) різниця між активами і власним капіталом банку.
23. Норма обов'язкових резервів запроваджується як засіб:
- а) зниження рівня інфляції;
 - б) економічного зростання країни;
 - в) обмеження грошової маси;
 - г) активізації іноземних інвестицій.
24. Якщо норма обов'язкових резервів комерційного банку становить 20 %, то величина депозитного мультиплікатора дорівнює:
- а) 0;
 - б) 1;
 - в) 5;
 - г) 20.
25. Якщо на грошовому ринку попит збільшився за сталої пропозиції, то:
- а) знизиться номінальна відсоткова ставка;
 - б) зросте номінальна відсоткова ставка;
 - в) знизяться ціни на облігації;
 - г) правильні відповіді (б) і (в).
26. Якщо на грошовому ринку збільшилася пропозиція за незмінного попиту, то:
- а) знизяться ціни на облігації;
 - б) знизиться номінальна відсоткова ставка;
 - в) зросте номінальна відсоткова ставка;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
27. Якщо пропозиція грошей і рівень цін постійні, то у разі збільшення доходу:
- а) попит на гроші та відсоткова ставка збільшаться;
 - б) попит на гроші збільшиться, а відсоткова ставка знизиться;
 - в) попит на гроші і а відсоткова ставка зростуть;
 - г) попит на гроші та відсоткова ставка зменшаться.

28. Яке твердження правильне?
- а) з підвищенням відсоткової ставки попит на гроші для операцій збільшується;
 - б) зі зниженням відсоткової ставки попит на гроші для операцій зменшується;
 - в) зі зменшенням номінального ВВП попит на гроші для операцій зменшується;
 - г) зі збільшенням номінального ВВП попит на гроші для операцій зменшується.
29. Зі зниженням реальної відсоткової ставки:
- а) попит на гроші для операцій збільшиться, а сукупний попит на гроші не зміниться;
 - б) попит на гроші для операцій зменшиться, а сукупний попит на гроші збільшиться;
 - в) попит на гроші для операцій не зміниться, а сукупний попит на гроші збільшиться;
 - г) попит на гроші як актив збільшиться, а сукупний попит на гроші не зміниться.
30. Відсоткова ставка, за якою Національний банк надає позики комерційним банкам, називають:
- а) номінальною;
 - б) реальною;
 - в) обліковою;
 - г) позичковою.
31. Особливим посередником на ринку цінних паперів, який виступає центром торгівлі, є:
- а) валютна біржа;
 - б) товарна біржа;
 - в) фондова біржа;
 - г) усі відповіді правильні.
32. Цінним папером може бути:
- а) будь-який грошовий документ;
 - б) документ, що засвідчує майнове право;
 - в) боргова розписка;
 - г) лотерейний білет.
33. Яка функція Національного банку безпосередньо пов'язана з проведенням ним дискреційної монетарної політики?

- а) емісійна;
 - б) кредитно-розрахункове обслуговування комерційних банків;
 - в) регулювання грошового обігу і кредиту;
 - г) регламентація валютних відносин.
34. *Кредитно-розрахункове обслуговування яких агентів здійснює Національний банк:*
- а) промислових клієнтів;
 - б) торговельних агентів;
 - в) кредитних установ і держави;
 - г) будь-яких суб'єктів.
35. *Цілями монетарної політики є:*
- а) високий рівень зайнятості;
 - б) стабільний рівень цін;
 - в) стабільність на фінансових ринках;
 - г) усі відповіді правильні.
36. *Який характер має дискреційна монетарна політика?*
- а) завжди стимулюючий;
 - б) завжди рестрикційний;
 - в) антициклічний;
 - г) усі відповіді неправильні.
37. *Які школи економічної теорії наполягають на політиці, яка відповідає монетарному правилу?*
- а) теорія раціональних очікувань;
 - б) теорія економіки пропозиції;
 - в) монетаризм;
 - г) усі відповіді правильні.
38. *На що спрямована дискреційна монетарна політика?*
- а) на заохочення економічної активності;
 - б) на обмеження економічної активності;
 - в) стабілізацію господарського зростання – мінімізацію циклічних коливань;
 - г) усі відповіді неправильні.
39. *Термін «операції на відкритому ринку» означає:*
- а) діяльність комерційних банків по кредитуванню підприємств і населення;
 - б) діяльність Національного банку по наданню позик комерційним банкам;

- в) вплив на рівень відсоткових ставок, зумовлений збільшенням або зменшенням загального розміру позик, що надаються комерційними банками;
 - г) діяльність Національного банку щодо купівлі або продажу державних цінних паперів.
40. Термін «облікова ставка» означає:
- а) рівень зниження цін для Національного банку, коли він скуповує державні цінні папери;
 - б) рівень тиску Національного банку на комерційні банки з метою зниження обсягу позик, що ними видаються;
 - в) відсоткову ставку по позиках, що надаються комерційним банкам;
 - г) ступінь впливу Національного банку на ріст грошової маси й обсягу ВВП.
41. Які з наведених нижче комбінацій є інструментами грошової політики, що використовуються Національним банком?
- а) політика облікових ставок, контроль над маржею, що пропонуються законом при купівлі акцій і «умовляння»;
 - б) «умовляння» і зміна встановленої законом норми обов'язкових резервів;
 - в) операції на відкритому ринку й зміна облікової ставки;
 - г) політика дисконтних ставок і зміна встановленої законом норми обов'язкових резервів.
42. Якщо Національний банк підвищує облікову ставку, то цей захід є частиною грошової політики, що спрямована в першу чергу на:
- а) зниження загальної величини резервів комерційних банків;
 - б) стимулювання зростання величини заощаджень населення;
 - в) сприяння зростанню обсягів позик, що надаються Національним банком комерційним банкам;
 - г) збільшення загального обсягу резервів комерційних банків.
43. Який метод дискреційної монетарної політики застосовують найдовше?
- а) операції на відкритому ринку з державними цінними паперами;

- б) зміна облікової ставки;
 - в) зміна резервних норм;
 - г) метод селективних інструментів.
44. Який метод дискреційної монетарної політики може потребувати рішень законодавчого органу влади?
- а) операції на відкритому ринку з державними цінними паперами;
 - б) зміна облікової ставки;
 - в) зміна резервних норм;
 - г) усі відповіді правильні.
45. Національний банк здійснює широкомасштабну купівлю державних цінних паперів у населення на відкритому ринку. Це призведе до:
- а) зменшення грошової маси;
 - б) стимулювання зростання величини заощаджень населення;
 - в) збільшення грошової маси;
 - г) зменшення загального обсягу резервів комерційних банків.
46. Національному банку складно здійснити заходи щодо обмеження росту грошової маси, якщо:
- а) у Національного банку відсутнє право зниження норми обов'язкових резервів комерційних банків;
 - б) обсяг особистих заощаджень дуже великий;
 - в) золото у великій кількості експортується;
 - г) комерційні банки мають значні надлишкові резерви.
47. Якщо Національний банк продає велику кількість державних цінних паперів на відкритому ринку, то він переслідує при цьому мету:
- а) зробити кредити більш доступними;
 - б) ускладнити купівлю населенням державних цінних паперів;
 - в) знизити облікову ставку;
 - г) зменшити загальну масу грошей в обігу.
48. Політику, що спрямована на обмеження зростання цін у національній економіці називають:
- а) політикою «дорогих грошей»;

- б) політикою «дешевих грошей»;
 - в) стимулюючою монетарною політикою;
 - г) обліковою політикою.
49. Політику, що спрямована на підвищення рівня зайнятості і прискорення економічного зростання називають:
- а) політикою «дорогих грошей»;
 - б) політикою «дешевих грошей»;
 - в) стимулюючою монетарною політикою;
 - г) обліковою політикою.
50. Щоб збільшити грошову пропозицію Національний банк повинен:
- а) продати державні облігації;
 - б) збільшити облікову ставку;
 - в) зменшити резервну норму;
 - г) підвищити резервну норму.
51. Яку монетарну політику рекомендують кейнсіанці у фазі спаду?
- а) яка відповідає монетарному правилу;
 - б) «дорогих грошей»;
 - в) «дешевих грошей»;
 - г) усі відповіді неправильні.
52. Згідно з твердженням кейнсіанців, для усунення інфляційного розриву Національний банк повинен намагатися досягти наступного:
- а) збільшення обсягу пропозиції грошей і зниження відсоткових ставок;
 - б) збільшення обсягу пропозиції грошей і збільшення відсоткових ставок;
 - в) зменшення обсягу пропозиції грошей і зниження відсоткових ставок;
 - г) зменшення обсягу пропозиції грошей і збільшення відсоткових ставок.
53. Щоб усунути дефляційний розрив, Національний банк може:
- а) продавати цінні папери;
 - б) купувати цінні папери;
 - в) підвищити резервну норму;
 - г) підвищити облікову ставку.

54. *Що відбудеться, якщо Національний банк купуватиме облигації і зменшить резервні вимоги у період повної зайнятості?*
- а) реальний ВВП збільшиться;
 - б) реальний ВВП зменшиться
 - в) рівень цін зросте;
 - г) рівень цін зменшиться.
55. *На якій фазі економічного циклу Національний банк має купувати державні цінні папери?*
- а) у фазі кризи;
 - б) у фазі буму;
 - в) на всіх;
 - г) на жодній з них.
56. *Яку монетарну політику рекомендують кейнсіанці на фазі інфляційного буму?*
- а) яка відповідає монетарному правилу;
 - б) «дорогих грошей»;
 - в) «дешевих грошей»;
 - г) усі відповіді неправильні.
57. *На величину якого з наступних елементів ВВП впливають зміни рівня відсоткової ставки?*
- а) споживчі витрати;
 - б) інвестиції;
 - в) державні видатки;
 - г) експорт.
58. *Збільшення обсягу грошової маси не впливає або незначно впливає на рівень цін:*
- а) на кейнсіанському відрізку кривої сукупної пропозиції;
 - б) на проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції;
 - в) на класичному відрізку кривої сукупної пропозиції;
 - г) на проміжному й класичному відрізках кривої сукупної пропозиції.
59. *Збільшення обсягу грошової маси не впливає або незначно впливає на реальний обсяг національного продукту та рівень зайнятості:*
- а) на кейнсіанському відрізку кривої сукупної пропозиції;
 - б) на проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції;
 - в) на класичному відрізку кривої сукупної пропозиції;

- г) на проміжному і кейнсіанському відрізках кривої сукупної пропозиції.
60. Якщо економіка характеризується високим рівнем безробіття, що поєднується зі стабільними цінами, то яка з комбінацій державних заходів дозволить скоротити безробіття?
- а) купівля державних цінних паперів на відкритому ринку і збільшення податків;
 - б) продаж державних цінних паперів на відкритому ринку і скорочення податків;
 - в) продаж державних цінних паперів на відкритому ринку та скорочення державних видатків;
 - г) купівля державних цінних паперів на відкритому ринку та збільшення державних видатків.
61. У моделі IS – LM крива IS відображує зв'язок між:
- а) відсотковою ставкою та доходом, що виникає на ринках товарів та послуг;
 - б) відсотковою ставкою та інвестиціями;
 - в) відсотковою ставкою та попитом на гроші;
 - г) пропозицією грошей і доходом.
62. Криву IS будують для певної(го):
- а) відсоткової ставки;
 - б) кредитно-грошової політики;
 - в) бюджетно-податкової політики;
 - г) обсягу національного виробництва.
63. Лінія IS не змінить свого початкового положення, якщо:
- а) при будь-якому рівні реального доходу заощадження знизяться на величину приросту чистого експорту;
 - б) домашні господарства змінюють граничну схильність до заощаджень при тому ж обсязі заощаджень;
 - в) зростання державних витрат здійснюється за рахунок додаткових податків;
 - г) при будь-якій ставці відсотка інвестиції зменшаться на величину додаткових державних витрат.
64. Крива LM виводиться для даного рівня:
- а) реального доходу;
 - б) попиту на гроші;
 - в) відсоткової ставки;

- г) правильні відповіді (а) і (в).
65. Додатний нахил кривої LM (якщо її тлумачити з позиції кількісного рівняння обміну) впливає з таких умов:
- а) для даного рівня цін пропозиція грошей визначає рівень доходу;
 - б) швидкість обігу грошей залежить від відсоткової ставки;
 - в) вищий рівень інфляції передбачає вищу відсоткову ставку;
 - г) зі збільшенням доходу вища відсоткова ставка обов'язково має зрівноважувати ринок грошей.
66. На кейнсіанському відрізку кривої LM лінія сукупного попиту стає:
- а) вертикальною;
 - б) горизонтальною;
 - в) більш крутою;
 - г) більш пологою.
67. Якщо попит на гроші і їх пропозиція будуть зростати, то:
- а) рівноважна кількість грошей і рівноважна відсоткова ставка будуть скорочуватися;
 - б) рівноважна кількість грошей і рівноважна відсоткова ставка будуть зростати;
 - в) рівноважна відсоткова ставка зростає, а зміну кількості грошей передбачити неможливо;
 - г) рівноважна кількість грошей зростає, а зміну рівноважної відсоткової ставки передбачити неможливо.
68. Яка зі змінних не є екзогенною в моделі $IS - LM$:
- а) відсоткова ставка;
 - б) податкова ставка;
 - в) рівень цін;
 - г) державні видатки.
69. На ринках товарів та послуг, грошей та цінних паперів не досягається рівновага, якщо:
- а) споживання дорівнює заощадженням;
 - б) заощадження дорівнюють інвестиціям;
 - в) значення НД та ставка відсотка не відповідають точці перетину ліній IS та LM ;
 - г) усі відповіді неправильні.

70. Як зміниться нахил кривих IS та LM , якщо інвестиції стануть менш чутливі до відсоткової ставки?
- а) крива LM стане крутішою;
 - б) крива LM стане більш пологою;
 - в) крива IS стане крутішою;
 - г) крива IS стане більш пологою.
71. Зрушення кривої IS відбувається в результаті:
- а) виникнення дефіциту на товарному ринку;
 - б) реалізації урядових соціальних програм і зміни рівня податкових ставок;
 - в) надто великого збільшення грошової маси;
 - г) прискорення інфляційних процесів.
72. У моделі $IS - LM$ крива LM відображує зв'язок між:
- а) пропозицією грошей і доходом;
 - б) відсотковою ставкою та інвестиціями;
 - в) відсотковою ставкою та попитом на гроші;
 - г) відсотковою ставкою та доходом, що утворився на ринку грошей та цінних паперів.
73. З моделі $IS - LM$ випливає, що ставка відсотка визначається в результаті взаємодії:
- а) ринку товарів та послуг з фінансовим ринком;
 - б) попиту та пропозиції на ринку товарів та послуг;
 - в) грошового ринку з ринком цінних паперів;
 - г) попиту і пропозиції на грошовому ринку.
74. Із моделі $IS - LM$ випливає, що підвищення рівня цін зумовить:
- а) зниження рівня відсоткової ставки і зменшить обсяг національного виробництва;
 - б) зниження рівня відсоткової ставки і збільшить обсяг національного виробництва;
 - в) зростання рівня відсоткової ставки і збільшить обсяг національного виробництва;
 - г) зростання рівня відсоткової ставки і зменшить обсяг національного виробництва.
75. З моделі $IS - LM$ випливає, що крива AD :
- а) має від'ємний нахил;
 - б) має додатній нахил;
 - в) є горизонтальною;

- г) є вертикальною.
76. Згідно моделі $IS - LM$ зростання державних видатків зумовлює:
- а) збільшення доходу і зниження відсоткової ставки;
 - б) збільшення і доходу, і відсоткової ставки;
 - в) зменшення доходу і зростання відсоткової ставки;
 - г) зменшення і доходу, і відсоткової ставки.
77. За моделлю $IS - LM$ пропозиція товару перевищує попит на товар у точках, які:
- а) нижчі за криву IS ;
 - б) вищі за криву IS ;
 - в) нижчі за криву LM ;
 - г) вищі за криву LM .
78. Якщо економіка знаходиться в стані ліквідної пастки, то:
- а) спільна рівновага досягається на кейнсіанській ділянці лінії LM ;
 - б) економічні суб'єкти воліють тримати готівку;
 - в) ефективний попит нееластичний за пропозицією грошей;
 - г) усі відповіді правильні.
79. В умовах інвестиційної пастки:
- а) інвестиції дорівнюють заощадженням;
 - б) інвестиційний попит нееластичний за ставкою відсотку;
 - в) інвестиції мінімальні через дуже високі ставки відсотку;
 - г) ефективний попит нееластичний відносно пропозиції грошей.
80. Операційний попит на гроші залежить:
- а) від динаміки рівня цін;
 - б) від динаміки ВВП;
 - в) обернено пропорційно від ринкової ставки відсотка;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
81. $IS - LM$ – модель заснована на твердженні, що:
- а) обсяг споживання визначається лише поточним доходом;
 - б) обсяг інвестицій залежить від величини національного доходу;
 - в) заощадження є функцією від ставки відсотка;
 - г) рівень цін не змінюється.

82. За моделлю IS - LM ставка відсотка визначається в результаті взаємодії:
- а) попиту та пропозиції на грошовому ринку;
 - б) попиту та пропозиції на товарному ринку;
 - в) товарного і фінансового ринків;
 - г) грошового ринку з ринком цінних паперів.
83. За моделлю IS-LM при фіксованих цінах зростання автономних інвестицій приводить до зсуву кривої:
- а) IS ліворуч;
 - б) IS праворуч;
 - в) LM ліворуч;
 - г) LM праворуч.
84. За моделлю IS-LM при фіксованих цінах зростання пропозиції грошей приводить до зсуву кривої:
- а) IS ліворуч;
 - б) IS праворуч;
 - в) LM ліворуч;
 - г) LM праворуч.
85. На ринках благ, грошей та цінних паперів досягається рівновага, якщо:
- а) $S > I$;
 - б) $S < I$;
 - в) $S = I$;
 - г) у точці перетину ліній IS та LM.
86. У точці перетину кривих IS і LM:
- а) плановані витрати дорівнюють фактичним;
 - б) пропозиція грошей дорівнює попиту на них;
 - в) рівні доходу і відсоткової ставки задовольняють умовам спільної рівноваги;
 - г) усі відповіді правильні.
87. Функція сукупного попиту:
- а) констатує, що сума споживчого та інвестиційного попиту є спадною функцією від рівня цін;
 - б) є сумою індивідуальних функцій попиту на блага;
 - в) у графічному виразі утворюється в результаті суміщення проекцій ліній IS та LM;
 - г) представляє одночасну рівновагу на ринку товарів та грошей за різного рівня цін.

88. *Ефект витіснення виникає тоді, коли:*
- а) скорочення пропозиції грошей призводить до зростання відсоткових ставок, і чутливі до них витрати у приватному секторі витісняються;
 - б) зростання податків зменшує використовуваний дохід і витрати у приватному секторі;
 - в) зменшення прибуткового податку з громадян підвищує ставки відсотку, і чутливі до них витрати у приватному секторі витісняються;
 - г) скорочення державних видатків викликає вимушене скорочення споживчих витрат.
89. *В економіці зростає рівень оподаткування, то згідно з моделлю IS - LM, яку грошово-кредитну політику має проводити Національний банк, щоб забезпечити незмінний рівень доходу? Яким чином грошово-кредитні заходи вплинуть на відсоткову ставку?*
- а) пропозиція грошей має зрости, відсоткова ставка не зміниться;
 - б) пропозиція грошей має зрости, відсоткова ставка зменшиться;
 - в) пропозиція грошей має зменшитися, відсоткова ставка не зміниться;
 - г) пропозиція грошей має зменшитися, відсоткова ставка збільшиться.
90. *Згідно теорії дефляції боргу, непередбачена дефляція веде до нижчого рівня доходу тому, що:*
- а) зниження цін перерозподіляє доходи від кредиторів до боржників, які мають вищу схильність до витрат;
 - б) зниження цін перерозподіляє доходи від боржників до кредиторів, що призводить до падіння середньої схильності до споживання;
 - в) зростання рівня заощаджень внаслідок падіння цін веде до нижчого рівня реального боргу в економіці, що зменшує споживання, а отже, й дохід;
 - г) падіння рівня заощаджень веде до зростання відсоткової ставки і зменшення доходу.

Завдання 3. Задачі:

1. Національний дохід країни у 2015 р. становив 200 млрд. дол., а грошовий попит – 45 млрд. дол. У 2016 р. національний дохід збільшився на 6 %, а швидкість обертання грошей і рівень цін не змінилися.

Чому дорівнює попит на гроші у 2016 р.?

2. Депозитні гроші комерційного банку збільшилися на 200 тис. грн., норма банківських резервів становить 25 %, а вилучення грошей у формі готівки відсутні.

Скільки грошей зможе створити банк?

3. В економіці встановилася рівновага на ринку благ та фінансовому. Як вплинуть на рівновагу такі події (при незмінних інших умовах)?

1. Підвищиться гранична схильність до споживання.
2. При кожній ставці відсотка обсяг інвестицій зменшиться.
3. Зросте швидкість обігу грошей.
4. Зросте пропозиція грошей.
5. Зросте попит на гроші як майно.
6. Підвищилася гранична схильність до заощадження.
7. Зросте попит на інвестиції.
8. Зростуть державні витрати за рахунок зростання податків.
9. Ставка прибуткового податку зменшиться.
10. Експорт країни зменшиться.

Відповіді занесіть у таблицю:

Подія	На стан якого ринку впливає	Графік якої функції зміниться	Зсув кривої IS, LM	Напрямок зміни Y	Напрямок зміни r
1.					
...					
10.					

4. Допустимо, що кожний долар, призначений для угод, обертається в середньому 4 рази в рік і використовується для купівлі кінцевих товарів і послуг. Номінальний обсяг ВВП складає 2000 млрд. дол.

Визначте величину попиту на гроші для угод.

5. Якщо норма обов'язкових резервів складає 12,5 %, а величина обов'язкових резервів банку дорівнює 20 млрд. дол., та чому дорівнює величина депозитів?

6. Норма обов'язкових резервів складає 20 %, а величина обов'язкових резервів банку дорівнює 30 млн. дол.

Чому дорівнює максимальна величина кредитів, які може видати цей банк?

Контрольні запитання та завдання.

1. Що належить до найважливіших компонентів грошової системи?
2. Поясніть, як діє принцип мультиплікаційного розширення банківських депозитів?
3. Назвіть і охарактеризуйте основні форми кредиту.
4. Які основні ланки сучасної кредитної системи вам відомі?
5. Яким чином вимірюється кількість грошей, необхідних для товарного обігу?
6. Дайте характеристику основних психологічних мотивів, які спонукають людей зберігати заощадження в грошовій (ліквідній) формі.
7. За допомогою яких інструментів центральний банк може здійснювати грошову політику?
8. Що означає термін «таргетування грошової маси»?
9. Яким є взаємозв'язок грошового ринку і ринку інвестицій?
10. Розкрийте зміст основних видів монетарної політики?

ТЕМА 10.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

План

1. Ринковий механізм і джерела формування доходів населення.
2. Доходи від неформальної (тіньової) економіки.
3. Нерівність доходів. Система соціального захисту і її розвиток.

10.1. Ринковий механізм і джерела формування доходів населення

Ринковий розподіл доходів без будь-якого втручання держави означає, що доходи всіх володарів факторів виробництва формуються на основі закону попиту і пропозиції, а також граничної продуктивності економічних ресурсів. З цієї точки зору, наприклад, справедливим буде низький дохід осіб некваліфікованої праці, попит на який низький. І також справедливим буде високий дохід брокера, який зумів передбачити динаміку цін, наприклад, на меблі. Ринковий механізм ніяким чином не дає гарантованого рівня добробуту. Але в реальному житті розподіл у країнах із ринковою економікою здійснюється не тільки в результаті вільної гри ринкових сил, але і на основі державного регулювання різних потоків доходів шляхом їх перерозподілу.

У XX – на початку XXI ст. у промислово розвинутих країнах Заходу все більше розповсюджуються концепції і доктрини, які покладають на державу забезпечення таких прав людини, як право на певний стандарт добробуту. Особливу популярність набуває теорія і практика **“соціального ринкового господарства”**, яка означає широкі соціальні заходи, які проводяться державою.

Соціальна політика держави – один із напрямків її діяльності з регулювання соціально-економічних умов життя суспільства. Суть соціальної політики держави полягає у підтриманні відносин як між соціальними групами, верствами суспільства, так і всередині них, забезпеченні умов для підвищення добробуту, рівня життя членів суспільства, створенні соціальних гарантій у формуванні економічних стимулів для участі у суспільному виробництві. При цьому потрібно враховувати, що соціальна політика держави тісно пов'язана з загальноекономічною ситуацією, яка складається у певній країні. Наприклад, соціальні проблеми, які вирішують сьогодні країни з перехідною економікою, в тому числі й Україна, відрізняються від соціально-економічних проблем розвинутих країн Заходу.

Головну ланку в соціальній політиці держави займає політика формування доходів населення. Поняття “дохід” являє собою показник результатів економічної діяльності. Економічна література використовує поняття “дохід” як перевищення вартості виробленого продукту над затратами на це виробництво, а також як частину кожного класу, соціальної групи, або окремого індивідуума у виробленому продукті і привласненому ним **(факторні доходи)**.

Рівень доходів членів суспільства є дуже важливим показником їх добробуту, так як визначає можливості матеріального і духовного життя людини: отримання освіти, повноцінного відпочинку, підтримання здоров'я, вирішення інших проблем. Серед факторів, які впливають безпосередньо на величину доходів населення, крім розмірів самої заробітної плати, виступає динаміка роздрібних цін, ступінь насиченості споживчого ринку товарами тощо.

Номинальний дохід (NI) – кількість грошей, отриманих окремими особами протягом певного року.

Використовуваний дохід (DI) – дохід, який може бути використаний на особисте споживання і заощадження. Використовуваний дохід менший NI на суму податкових і обов'язкових платежів.

Реальний дохід (RI) – являє собою кількість товарів і послуг, які можна купити на DI протягом певного періоду, тобто з урахуванням зміни цін.

Номинальні грошові доходи населення формуються із різних джерел, серед яких є факторні доходи і трансфертні платежі. З-поміж факторних доходів основним доходом є заробітна плата (75-80% національного доходу в розвинутих країнах). Аналіз тенденцій перспективного розвитку свідчить, що цей вид доходу збереже свою провідну роль і в довгостроковій перспективі.

Суттєвий вплив на формування доходів населення справляють виплати по програмах державної допомоги. За рахунок цих джерел здійснюються пенсійне забезпечення, утримання тимчасово непрацездатних громадян, виплата різного виду допомог (на догляд за дітьми, медичне обслуговування, малозабезпеченим сім'ям на дітей, з безробіття).

Співвідношення в доходах населення трансфертних виплат і заробітної плати відіграє важливу роль у формуванні економічної поведінки людини, її **трудової мотивації**.

Завдяки домінуючій ролі заробітної плати у формуванні загальної суми доходів населення формуються такі якості, як підприємливість, ініціатива. У випадку підвищення ролі виплат по лінії державних програм допомоги нерідко відбувається формування пасивного відношення до виробничої діяльності, **психології утриманства**. На це звертали увагу ще представники класичної школи економічної теорії (А.Сміт і Д.Рікардо).

Формування доходів населення займає надзвичайно важливе місце у соціальній політиці держави. Адже якщо економічний розвиток не супроводжується зростанням добробуту народу, то втрачаються стимули до виробничої діяльності, знижується якість робочої сили, посилюється соціальна напруга в суспільстві. Соціальна політика держави повинна мати активний характер, не зводитися тільки до заходів соціального захисту за рахунок бюджетних коштів. Держава має сприяти розширенню кола осіб, здатних до особистої відповідальності за результати власних економічних дій, тобто сприяти зменшенню кількості соціальних груп, які потребують державної допомоги. Люди повинні більше покладатися на себе, ніж на державу. Це підтверджує світовий досвід в тих країнах, які зуміли підняти рівень добробуту людей за допомогою політики, спрямованої на активацію ринкових механізмів і звільнення держави від економічно не обґрунтованих соціальних функцій.

У формуванні доходів населення помітне місце займає тіньовий сектор економіки. Особливо велика роль доходів від неформальної економіки у країнах із нерозвинутими ринковими механізмами. Більш детально про це буде йти мова у наступному питанні.

10.2. Дохід від неформальної (тіньової) економіки

Поряд із господарською діяльністю, яка протікає в легальних умовах, у країнах із ринковою економікою і постсоціалістичних країнах існує достатньо великий сектор неформальної (тіньової) економіки. Значення цього сектору, як правило, вище у країнах із нерозвинутими ринковими механізмами. Характерним прикладом є Україна.

Через відсутність загальноприйнятого поняття “тіньова економіка” у працях вчених цей термін має різний зміст. Найбільш часто використовується таке визначення неформальної (тіньової) економіки: **тіньова економіка** являє собою сукупність неврахованих і протиправних видів економічної діяльності. Від легального тіньовий дохід відрізняється перш за все тим, що його власник не платить податків. Зайняті в неформальній (тіньовій) економіці підприємці й працівники найманої праці не надають ніяких обов’язкових відомостей офіційним органам – податковим, соціального забезпечення, статистичним з обліку зайнятості, а також уникають контактів із профспілками.

У науковій літературі більшість вчених-економістів виділяють **дві основні складові тіньової економіки**:

- 1) економічна діяльність, яка є легальною, неприхованою, але не підлягає оподаткуванню і не враховується офіційною статистикою;
- 2) протизаконна, навмисно приховувана економічна діяльність.

До першої складової найчастіше відносять дрібне виробництво в домашніх господарствах, надання послуг на непостійній основі, невеликі приробітки, прибуток з присадибних ділянок тощо, а до другої – одержання навмисно приховуваних доходів і прибутків, нелегальне виробництво товарів і надання послуг,

розкрадання, шахрайство, наркобізнес та інші види кримінальної діяльності. За оцінками західних спеціалістів основна частина обороту тіньової економіки припадає на несплату податків від незабороненої економічної діяльності.

Для оцінки масштабів тіньової економіки в економічній теорії розроблено декілька підходів. **Монетарний підхід** виходить із припущення, що в неформальній економіці оплата і розрахунки ведуться готівкою. Тому головна увага приділяється співвідношенню між обсягами готівкових грошей і банківськими вкладками до запитання, питомій вазі банкнот із високим номіналом у загальному обсязі грошового обігу, а також зрушеннями в частці готівкових грошей в обігу, що повинно свідчити про зростання оплати праці “із рук в руки”.

Підхід “Палермо” заснований на міжрегіональних порівняннях фактичного споживання з величиною заявленого доходу. Порівнюючи величину розриву між цими показниками в “Палермо” (будь-яке місце з найбільшим розповсюдженням тіньової економіки) з його величиною в більш “чесних” районах, отримують приблизну оцінку доходу від тіньової економіки.

Галузевий підхід виходить із гіпотези, що вклад деяких галузей в тіньову економіку (будівництво, ремонт, підпільне виробництво алкогольних напоїв тощо) значно вищий, ніж у всіх інших. Пропонується оцінювати тільки їх і, додавши приблизний залишок, який приходиться на інші галузі, визначити розмір “чорного” прибутку.

Вкінці 2000-х років, за деякими оцінками, у промислово розвинутих країнах на частку неформальної економіки приходилось 2-4% ВВП. Однак, в деяких країнах цей показник був значно вищим – Греція – 29%, Італія – 27%, Іспанія – 23,4%, Бельгія – 23,4%. В індустріальних країнах Заходу частка зайнятих у цьому секторі економіки досягла 3-5% економічно активного населення. У США на частку неврахованої господарської діяльності приходилось 14% ВВП, у тому числі неформальної економіки некримінального характеру – 10%, а нелегальної діяльності – 4%.

У країнах із ринковою економікою обсяг спекулятивних угод порівняно невеликий, оскільки нема механізму формування товарного дефіциту, притаманного адміністративно-команд-

ній економіці. У цих країнах у неформальній економіці широко розповсюджено виробництво різних товарів і послуг на дрібних підприємствах, часто кустарного типу, або на дому, коли виготовлені підпільно вироби низької якості видаються за продукцію всесвітньо відомих фірм. У тіньовій економіці значне число людей зайняте будівельними і ремонтними роботами, здаванням у найм приміщень, комерційним виробництвом продуктів харчування у домашньому господарстві.

У “другій” економіці зайняті різні професійні групи робітників і службовців, які поєднують офіційну роботу з діяльністю у неформальній економіці, причому значна частина отриманих ними доходів приховується від оподаткування.

“Друга” економіка отримала широке поширення в постсоціалістичних країнах, які переходять до ринку. В Угорщині і Польщі на початку 90-х років ХХ ст. доходи від неформальної економіки отримували від 50 до 70 % зайнятих у державному секторі. Для соціалістичного періоду розвитку України найхарактернішими були такі форми і методи одержання тіньових доходів:

- 1) приписки, тобто оплата роботи, яка фактично не була виконана. Особливо великих розмірів цей вид тіньових доходів набрав у будівництві;
- 2) дрібні розкрадання на виробництвах (“несуни”), що набули масового характеру. На цей вид тіньових доходів значний вплив справляв існуючий дефіцит товарів і послуг в соціалістичній економіці;
- 3) значні розкрадання державних матеріальних, технічних і фінансових ресурсів;
- 4) підпільна підприємницька і виробнича діяльність (“цеховики”). На деяких підприємствах функціонували виробничі цехи, які виготовляли необліковану продукцію;
- 5) порушення в роздрібній торгівлі та громадському харчуванні;
- 6) перепродаж дефіцитних побутових товарів і продуктів харчування (спекуляція). В економіці тотального дефіциту спекуляція – об’єктивно зумовлене явище;
- 7) неофіційне надання побутових послуг. За питомою вагою лідером тіньової економіки була сфера послуг (близько

1/3 від їх загального обсягу). У побутовому обслуговуванні частка тіньової економіки сягала приблизно половини загального обсягу реалізації послуг населенню;

- 8) корупція (використання посади з метою збагачення);
- 9) кримінальний промисел.

У сучасних умовах з'явилося багато нових напрямів масштабної тіньової економічної діяльності (втратили актуальність спекуляція, "цеховики", меншою мірою "несуни", зросли корупція і кримінальний промисел). Великого розмаху набули операції, здійснювані на кримінальній основі при проведенні приватизації. Головними з них стали розкрадання державної власності, незаконне передання майна комерційним структурам, заниження балансової вартості приватизованих об'єктів, порушення порядку проведення конкурсів і аукціонів тощо. За оцінками спеціалістів криміногенною стала фінансово-кредитна система. Це проявилось у кінцевому використанні банківських кредитів, хабарництві пов'язаному з наданням кредитів, фіктивних трастових операціях, консультаціях щодо ухилення від податків і т.ін.

За розрахунками Світового банку вкінці 2000-х років частка неофіційної (тіньової) економіки сягала в Україні від 40 до 50 % сукупного обсягу ВВП. Експерти Світового банку вважають, що такі обсяги неофіційної економіки дозволили економіці України на початку 1990-х років ХХ ст. триматися "на плаву". Річ у тім, що темпи падіння виробництва в нашій країні були настільки глибокими і процеси збіднення населення досягли таких величин, що деякі експерти прогнозували масове фізіологічне виснаження населення України наприкінці 1993 року. На щастя, цей жахливий прогноз не виправдався, багато в чому завдяки швидкому зростанню "другої" економіки. У 2019 році рівень тіньової економіки в Україні, на думку більшості експертів, становив біля 40% ВВП.

До **основних причин**, які сприяли посиленню і зростанню тіньового сектора економіки в Україні на сучасному етапі, можна віднести:

1. Зміни в економіці – як інституційні так і структурні. З'являється велика кількість як малих підприємств, так і суб'єктів підприємницької діяльності, які не реєструються як юридичні особи.

2. Відбувається швидкий процес диференціації доходів фізичних осіб, зменшення платоспроможності значної кількості людей, що спонукає працездатне населення шукати додаткових доходів.
3. Недосконалість податкової системи, через яку суб'єкти господарювання можуть приховувати свої доходи.
4. Недосконалість інших інституцій, які мають створювати нормальні умови для існування та регулювання ринкових відносин. Це виражається у правовій незахищеності суб'єктів економічної діяльності від зловживань, утисків, протидії та вимагань із боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях.
5. Відсутність стабільного і збалансованого законодавства, яке б регламентувало економічну діяльність. Перуанський економіст Ернандо де Сото з цього приводу висловився так: "У країнах третього світу правові інститути є більшою мірою не інструментом розвитку суспільства, а принциповою перепорою такому розвитку".

В останні роки в Україні та інших державах СНД розростання тіньової економічної діяльності досягло таких масштабів, що її неврахування призводить **до значного перекручення макро-економічних показників** і, як наслідок, до серйозних помилок в аналізі, прогнозі та моделюванні соціально-економічних ситуацій. До тіньового сектора залучена велика кількість населення України – через позабанківський обіг готівки, вуличну і базарну торгівлю, приховане безробіття, "дику" приватизацію, ухилення від сплати податків і зборів, корупцію тощо.

Для **протидії тіньовій економічній діяльності** та її локалізації, у країнах із перехідною економікою необхідно вжити таких заходів:

- 1) здійснення комплексної податкової реформи, що передбачала б розширення оподатковуваної бази, з одночасним скороченням номінальних величин податкових ставок;
- 2) реформування національної системи бухгалтерської звітності з метою її спрощення та уніфікації. В Україні цей процес по суті завершено;

- 3) створення привабливіших, ніж в інших державах, умов для інвестування й залучення фінансових ресурсів;
- 4) прийняття пакета законодавчих актів, які б посилювали захист приватної власності, комерційної та банківської таємниці, забезпечували правову захищеність підприємств;
- 5) прийняття і реалізація програми легалізації тіньових капіталів, які не мають кримінального походження (включаючи гарантії амністії для капіталів, повернутих з-за кордону);
- 6) зосередження роботи репресивного і правоохоронного апарату на локалізації організованої злочинності та кримінальних промислів, а також на захисті власності, економічних прав і життя громадян;
- 7) створення і державне фінансування мобільних науково-практичних груп для дослідження тіньової економіки в усіх її проявах.

У боротьбі з тіньовою економікою треба виходити з об'єктивної реальності та світового досвіду, який показує, що в реальних політичних, економічних і соціальних умовах **повністю подолати тіньову економіку практично неможливо**. Орієнтиром може бути лише її обмеження до рівня розвинутих країн світу, досягти якого можна тільки за умов ефективного розвитку економіки, істотного піднесення рівня життя більшої частини населення України.

10.3. Нерівність доходів.

Система соціального захисту і її розвиток

В усіх країнах світу зберігаються умови нерівності отримуваних доходів, отже, і рівнів життя різних груп населення. Причому ступінь нерівності в доходах (багатстві) набагато вища у бідних країнах, ніж у розвинутих. В економічній теорії використовується **крива Лоренца** (американський економіст і статистик (1876-1959) як показник, який відображає нерівномірність розподілу сукупного доходу суспільства між різними групами населення (рис.1).

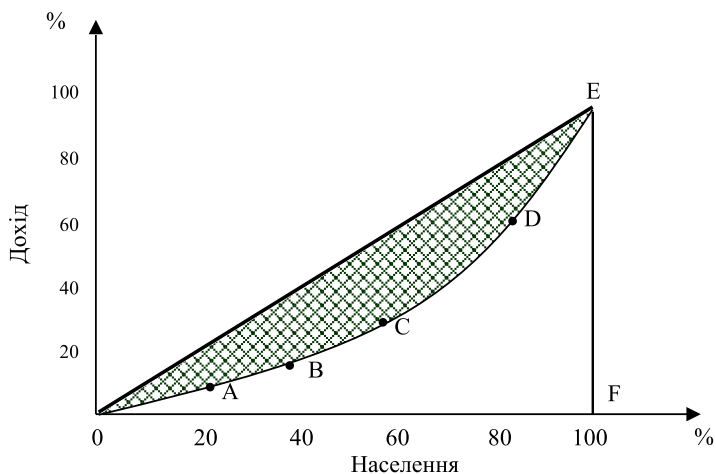

Рис.1. Крива Лоренца

По горизонталі відкладені відсоткові групи населення, а по вертикалі – відсотки доходу, отримувані цими групами. ОЕ – бісектриса. Якщо б у розподілі доходів існувала абсолютна рівність, то 20% населення отримували б 20% від всього сукупного доходу суспільства, 40% населення – відповідно 40% доходу і т.д. Отже, лінія ОЕ показує абсолютну рівність в розподілі доходів. Абсолютна нерівність означає, що і 20%, і 40%, і 60% і т.д. населення не отримують ніякого доходу, за виключенням однієї – останньої в ряду (лінія ОF) людини, яка привласнює 100% всього доходу. Ламана лінія ОЕ – це лінія абсолютної нерівності.

У реальності фактичний розподіл доходу показаний лінією ОАВСDE. Чим більше відхиляється ця лінія, або **крива Лоренца**, від лінії ОЕ, тим більша нерівність у розподілі доходів. Якщо ми поділимо заштриховану площу на площу трикутника OFE, то отримаємо показник, який відображає ступінь нерівності в розподілі доходів. Якщо площу заштрихованої ділянки графіку позначити буквою Т, то можна отримати наступне відношення:

$$G = \frac{T}{OFE},$$

де G – показник, який вимірює ступінь нерівності в доходах.

Цей показник (G) у економічній теорії називається **коефіцієнтом Джині**, на ім'я італійського економіста і статистика Коррадо Джині (1884-1965). Очевидно, чим більше відхилення кривої Лоренца від бісектриси, тим більша площа фігури T, і, отже, тим більше коефіцієнт Джині буде наближатись до 1. В Україні коефіцієнт Джині в 2000 р. становив 0,359, що характеризує нерівність розподілу доходів. В інших країнах на початку 2000-х років цей показник складав: в Японії – 0,270, Швеції – 0,291, ФРН – 0,295, США – 0,329, Бразилії – 0,565.

Одним із найбільш часто вживаних показників диференціації доходів є **децильний коефіцієнт**, який виражає співвідношення між середніми доходами 10% найбільш високооплачуваних громадян і середніми доходами 10% найменш забезпечених. У розвинутих країнах верхня межа коефіцієнту становить 7, а його наближення до 10 вважається небезпечним, тому що соціальна стабільність у країні ставиться під загрозу. В 2018 році децильний коефіцієнт становив у США – 7, у Швеції – 3, у Росії – 27, в Україні – 23.

Диференціація доходів населення породжує існування такої соціально-економічної проблеми як бідність. **Бідність** – це не лише рівень поточних доходів, а й майновий статус, спосіб життя та обумовлені цими складовими соціальна психологія і нестабільність відповідних соціальних груп. Бідність вимірюється через **прожитковий мінімум**, який встановлюється через:

- 1) використання даних про бюджет сім'ї працюючого;
- 2) враховується вартість основних предметів споживання (бідні сім'ї в високорозвинутих країнах 1/3 свого доходу використовують на харчування, в Україні – більше 50%).

Величина прожиткового мінімуму в різних країнах далеко не однакова і вона постійно змінюється. Те, що вважається бідністю для США, є багатством для країн Азії, Африки і багатьох людей України.

Різні економічні школи звертали увагу на проблему **диференціації доходів** і зокрема бідності людей. Д.Рікардо теоретично обґрунтував, що розвиток економіки неминуче супроводжується зростанням бідності для більшості людей. Він вважав, що при обмежених у своєму зростанні соціальних благах (закон

спадної віддачі) один соціальний клас здатний збільшувати споживання тільки за рахунок інших. Ці погляди поділяли всі, хто був прихильником теорії Д.Рікардо, хоча вони були помилковими. Капіталісти-підприємці вважали, що економічні реформи не покращать становища трудових мас людей і при цьому посилались на авторитетну думку Д.Рікардо. Соціалісти, враховуючи висновки Д.Рікардо, проповідували тезу, що капіталізм потрібно зруйнувати революційним шляхом. Д.Рікардо на початку XIX ст. не міг повною мірою спрогнозувати вплив на суспільне виробництво досягнень НТР і змін у структурі виробництва.

К.Маркс і Ф.Енгельс у роботі «Маніфест Комуністичної партії» висунули тезу про те, що з розвитком капіталізму «багаті стають багатшими, а бідні біднішими». Цей висновок був зроблений на основі теорії додаткової вартості й прибутку як «нетрудового» доходу капіталістів. Створювана робітниками вартість ділиться на необхідний продукт (належить працівникам) і додатковий продукт (належить капіталістам). Прагнення до наживи у капіталістів, на думку К.Маркса, безмежне. Тому з розвитком капіталізму додатковий продукт буде зростати за рахунок необхідного, що виражається у посиленні ступеня експлуатації робочої сили і погіршенні матеріального і соціального стану пролетаріату. Всупереч пророцтвам К.Маркса заробітна плата не знижувалась, а зростала, матеріальне положення робітників із розвитком капіталізму покращувалось. І взагалі, історія суспільства розвивалась не за сценарієм, написаним К.Марксом.

Чому ж існує нерівність доходів, які причини обумовлюють її? Раніше в лекціях ми вже відзначали, що ринкова система етичних норм у розподілі доходів не визнає. Характер капіталістичної економіки цілком допускає високий ступінь нерівності доходів. Але є й інші фактори, що сприяють цій нерівності.

- 1. Відмінності у власності**, які породжені отриманням спадщини, або є результатом підприємницького успіху (переважає право наслідування). Між особами, що володіють власністю, а отже, отримують дохід від неї, існує нерівність. Саме доходи від власності визначають становище домогосподарств у диференціації доходів. Право спадковості і той факт, що «багатство породжує багат-

ство», посилює роль, яку відіграє нерівність володіння власністю у збільшенні нерівності доходів.

2. **Відмінності в оплаті праці**, які породжені існуванням професійної неоднорідності працюючих. Ставки заробітної плати залежно від професій дуже відрізняються. Середню заробітну плату складно визначити, як і середню людину. Керуючий автомобільною компанією може заробляти 500 тис. дол. за рік, а клерк – 8 тис. дол., сільськогосподарський робітник – 6 тис. дол., на одній фабриці кваліфікований робітник може заробляти 1000 дол. за тиждень, а некваліфікований – 300 дол. за той же час. У цілому диференціація ставок заробітної плати пояснюється взаємодією попиту і пропозиції на конкретний вид праці. Якщо пропозиція праці дуже висока, то існує тенденція до зниження рівня заробітної плати, і навпаки (більш детально про це мова буде йти в курсі мікроекономіки).
3. **Відмінності у особистих здібностях**. У різних людей різні інтелектуальні, фізичні і естетичні здібності. Деяким людям пощастило, що вони успадкували виняткові інтелектуальні здібності, які необхідні для того, щоб отримати високооплачувану роботу, здобувши ті чи інші престижні професії. На Заході поширеним є прислів'я: «Якщо ти розумний, то чому ти бідний?» Інші, яких називають «розумово відсталими», приречені на підсобні низькооплачувані роботи, або взагалі нічого не можуть заробити. Треті наділені винятковими фізичними здібностями і можуть стати високооплачуваними професійними спортсменами. Небагато людей володіє естетичним талантом, який дозволяє стати великим художником, співаком чи музикантом.
4. **Відмінності у отриманні освіти і професійної підготовки**. Люди суттєво відрізняються один від одного за рівнем отриманої освіти, професійної підготовки, а відповідно і за своїми можливостями заробляти. Частково ці можливості є результатом вільного вибору. Після закінчення школи молода людина вирішує чи стати робітником, або вступити до університету. З іншого боку, такий

вибір не обов'язково добровільний: не всі мають можливість отримати освіту. Платність навчання все ширше вводитьися і в Україні, але не всі мають можливість платити, а отже, й отримати освіту.

Вирішення такої гострої соціальної проблеми як бідність є одним із напрямів діяльності держави і пов'язане з підтримкою на рівні хоча б прожиткового мінімуму тих, хто не зміг забезпечити собі краще життя, а також скороченням (економічними засобами) числа осіб, які живуть за межею бідності. У протилежному випадку зростання чисельності бідняків здатне викликати соціальну нестабільність у країні. **Скорочення чисельності бідняків** – одне з основних завдань соціальної політики держави в країнах із ринковою економікою. Однак, вирішення цього завдання є дуже складною проблемою. Наприклад, передбачалось, що у США покінчать із бідністю у 1976 році. У період президентства Л.Джонсона у 1965 році була розроблена десятирічна програма боротьби з бідністю. Але до цих пір ця країна розробляє основні заходи вирішення цієї проблеми, що наводить на висновок про те, що **повністю позбутися бідності в системі ринкової економіки практично неможливо.**

Ще півтора століття тому Алексіс де Токвіль, видатний французький діяч, учений і літератор, розробив основи соціального устрою демократичних держав. Середньому класу в цьому устрої він відводив панівну роль. На його думку, у демократичних народів завжди будуть зустрічатися дуже багаті і дуже бідні громадяни. Однак останні не становитимуть переважної більшості нації, вони нечисленні й не об'єднуються на підставі спільної ідеї про непозбутність своєї злиденності. Багаті люди також нечисленні й не володіють справжньою могутністю. За визначенням Алексіса де Токвіля, багаті люди у демократичному суспільстві пов'язані з масою громадян безліччю таємних і міцних ниток й народ навряд чи зможе виступити проти них, не причинивши шкоди самому собі. Стратегічним завданням політики реформ в Україні є не тільки і не стільки утворення багатих верств населення взагалі, а саме забезпечення їх суспільно корисної ролі.

Сама економічна наука, залишаючись у рамках свого предмета, займається дослідженням глибини ступеня диференціації

доходів населення і його впливу на поведінку людей. Однак визначення прийнятих рівнів цієї диференціації в суспільстві лежить за межами можливостей науки, бо формуються вони під впливом не тільки економічних, але і політичних, соціальних, історичних, національних, етичних й інших норм життя суспільства. Тому те, що прийнятне на думку фахівців-економістів (у рамках позитивного аналізу), не завжди відповідає етичним нормам даного суспільства, і навпаки. Крім того, потрібно враховувати фактори пов'язані з розміром сім'ї, співвідношенням кількості працюючих і утриманців в сім'ї, стан здоров'я, географічні й кліматичні умови тощо.

Із часів А.Сміта і Д.Рікардо і до сьогодні йде теоретична суперечка про те, **чи потрібно допомагати бідним людям і якою повинна бути ця допомога**. А.Сміт і Д.Рікардо вважали, що спроба держави підтримати бідних завершиться крахом. Досвід показує, що у ряді випадків спроби допомоги одній соціальній групі за рахунок іншої, приносить обом більше шкоди, ніж користі. Чим більше соціальних програм, які збільшують рівність у суспільстві, тим глибший конфлікт між рівністю і ефективністю.

Проблеми нерівності в розподілі і соціальна політика держави знову стали предметом поживалених теоретичних дискусій у кінці 70-х – на початку 80-х рр. XX ст. у період неоконсервативних змін у державному регулюванні («рейганоміка», «тетчеризм»). Суть проблеми полягає в наступному. Які межі втручання держави в перерозподільчі процеси? Чи зменшується ефективність функціонування економіки в цілому із-за зростаючих масштабів трансфертних виплат – адже їх джерелом є податки? Чи не підривають все більш прогресивні податкові ставки стимулів до підприємництва? Чи сприяють багато соціальних програм зростанню верств соціальних утриманців? Американський економіст П.Хейне зауважив: дійсно, люди, які мають яхти, – багаті; люди, які копаються в смітникових ящиках, – бідні «помийники». Але, якщо будуть запроваджені нові правила, згідно з якими кожен володар яхти буде обкладатися щорічним податком 10 тис.дол., спрямованим у спеціальний фонд «помийників», і якщо кожний із «помийників» отримає право на отримання з цього фонду щорічної допомоги в 2000 дол., то швидше за все, відбудеться на-

ступне: число володарів зареєстрованих яхт скоротиться, а число «помийників» дивовижно швидко зросте.

Надмірно **активне втручання держави** в перерозподільчі процеси, вирівнювання доходів веде до зниження ділової активності в суспільстві й скорочення ефективності виробництва в цілому. З іншого боку, скорочення ролі держави в регулюванні доходів населення веде до зростання диференціації доходів, соціальної напруги, загострення соціальних конфліктів, до падіння виробництва і зниження його ефективності. Досягнення оптимальних масштабів втручання держави в регулювання соціальних відносин у суспільстві пов'язане з вирішенням суперечності між ефективністю і соціальною справедливістю. Вибір принципів соціальної справедливості в перерозподілі доходів визначається в кожному суспільстві по-своєму, виходячи з духовних устоїв кожного з них, вироблених національних стандартів, які сформувалися протягом всього попереднього історичного розвитку даної країни. Так, надзвичайно високі ставки податків, які стягуються з доходів приватних осіб і прибутків корпорацій у Швеції, є неприйнятними для США, їх введення могло б привести американську економіку до катастрофи.

У країнах із ринковою економікою застосовуються **різноманітні форми соціальної допомоги**, у тому числі різні грошові виплати, негрошові форми допомоги (наприклад, продовольчі талони), будинки для пристарілих й інше. Важливою особливістю таких систем допомоги є те, що вони функціонують на змішаній основі. Державні органи беруть участь у них головним чином через фінансування, а практична діяльність здійснюється як місцевими органами влади, так і благодійними організаціями, церквою.

При цьому необхідно відмітити, що **система соціального захисту** не визначається тільки підтримкою малозабезпечених верств населення або тих, хто не включений у суспільне виробництво (учні, пенсіонери, інваліди). Вона включає в себе захист і осіб, які беруть участь у суспільному виробництві і перш за все людей, працюючих за наймом. Здійснюється це через регламентування в законодавчій формі праці (продовжуваність робочого тижня, продовжуваність і порядок надання відпусток, охорони

праці й т.ін.) і її оплати (установлення мінімальних ставок заробітної плати тощо), а також визначення прав працівників при прийнятті на роботу і звільненні. Цей бік системи соціального захисту також визначається рівнем економічного розвитку країни, співвідношенням політичних сил і рівнем суспільної свідомості.

Соціальна політика держави в ринковому господарстві повинна бути **інструментом**, який з одного боку, покликаний сприяти соціальній стабільності й пом'якшенню соціальної напруги, з іншого – ніяким чином не підривати стимулів підприємництва і високоефективної праці за наймом. Потрібно пам'ятати, що нерівність у доходах значною мірою породжується об'єктивною дією **ринкового цінового механізму**. Прагнення знищити повністю диференціацію доходів означало б намір повністю зруйнувати сам ринковий механізм.

Система соціальної допомоги, наявна сьогодні в Україні, є неефективною і потребує глибоких реформ. Держава не в змозі на належному рівні утримувати охорону здоров'я, науку, освіту, культуру, спорт і т.д. Потрібно здійснити одночасно серйозні економічні й соціальні структурні перетворення.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 10

План семінарського заняття

1. Ринковий механізм і джерела формування доходів населення.
2. Доходи від неформальної (тіньової) економіки.
3. Нерівність доходів. Система соціального захисту і її розвиток.

Теми рефератів

1. Система соціального захисту населення в умовах ринку.
2. Суть функціонального розподілу національного доходу у ринковій економіці.
3. Рівень життя в Україні та його показники.
4. Тіньова економіка в Україні як соціально-економічне явище.
5. Сутність тіньової економіки, її загальні риси та особливості в різних економічних системах.

Основні терміни і поняття

Соціальна політика держави; первинні та вторинні доходи; функціональний та персональний розподіл доходів; номінальний дохід; використовуваний дохід; реальний дохід; психологія утриманства; тіньова економіка; підхід «Палермо»; галузевий підхід; кримінальний промисел; корупція; крива Лоренца; коефіцієнт Джині; децильний коефіцієнт; прожитковий мінімум; бідність; соціальний захист населення.

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Ринковий механізм неспроможний самостійно вирішувати чимало нагальних проблем сучасної змішаної економіки.

Так

Ні

2. Виробництво суспільних благ забезпечується виключно підприємствами державного сектора економіки.
Так Ні
3. До основних причин нерівності у розподілі доходів належать: відмінності розумових та фізичних здібностей людей, рівня освіти та майнового стану.
Так Ні
4. Крива Лоренца відображає ступінь диференціації особистих доходів домогосподарств.
Так Ні
5. Кожна точка на кривій Лоренца визначає частку сукупного доходу, отриманого відповідною часткою домогосподарств.
Так Ні
6. Індекс Джині є показником концентрації доходів, що характеризує ступінь відхилення фактичного їх розподілу від абсолютно рівномірного.
Так Ні
7. Квінтильний коефіцієнт визначає співвідношення доходів 20% найзаможнішого населення до доходів 20% найменш забезпеченого населення.
Так Ні
8. Бідність – це економічний стан людей, які не забезпечені мінімумом засобів існування.
Так Ні
9. Наявність в країні системи соціальних гарантій означає надання соціально значущих благ та послуг всім громадянам та окремим категоріям населення за рахунок державного бюджету.
Так Ні
10. Основним джерелом доходів державного бюджету є прибутки підприємств державного сектора економіки.
Так Ні
11. Якщо державні видатки перевищують податкові надходження до бюджету, то держава є кредитором на фінансовому ринку.
Так Ні

12. Поширення податкових пільг на значне число платників податків суттєво знижує реальну ставку оподаткування у порівнянні з номінальною.
Так Ні
13. Ступінь фактичного податкового навантаження на приватний сектор економіки визначається чистими податковими надходженнями.
Так Ні
14. Прогресивна система оподаткування відрізняється підвищенням середньої ставки оподаткування для осіб із вищими доходами.
Так Ні
15. Зміна структури державних видатків і податків впливає на обсяг і структуру сукупного попиту.
Так Ні
16. Коефіцієнт Джині розраховується на основі даних міжгалузевого балансу.
Так Ні
17. Реальні доходи завжди перевищують номінальні.
Так Ні
18. Ступінь диференціації доходів вимірюються за допомогою кривої Лаффера.
Так Ні
19. Значення коефіцієнту Джині може бути більше 1.
Так Ні
20. Держава поглиблює ринковий розподіл доходів, перерозподіляючи первинні доходи через державний бюджет.
Так Ні
21. За допомогою прогресивної системи оподаткування збільшується нерівність в доходах.
Так Ні
22. Тіньова економіка сприяє перерозподілу доходів в інтересах суспільства.
Так Ні
23. Суспільство може впливати на нерівність розподілу особистого доходу через податкову систему і трансфертні платежі.
Так Ні

24. Суспільство зацікавлене у максимальній рівності розподілу доходів, оскільки це забезпечує ефективність економіки.
Так Ні
25. Високий рівень коефіцієнта Джині свідчить про високий рівень розвитку економіки країни.
Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь.

1. Критерієм поділу доходів на первинні та вторинні є:
 - а) включення доходу в ціну товару;
 - б) рівень формування доходів;
 - в) суб'єкт привласнення;
 - г) об'єкт привласнення.
2. Доходи, що утворюються внаслідок використання певних економічних ресурсів, називаються:
 - а) доходами від власності;
 - б) факторними доходами;
 - в) вторинними доходами;
 - г) усі відповіді правильні.
3. Яке із наведених нижче положень суперечить марксистській концепції функціонального розподілу доходів:
 - а) відповідно до чотирьох факторів виробництва (землі, праці, капіталу та здатності до підприємства) в ринковій економіці існують такі форми доходів, як рента, заробітна плата, процентний та підприємницький доходи;
 - б) національний дохід є результатом функціонування виключно найманої праці;
 - в) національний дохід має дві складові ($v + m$), де v – затрати змінного капіталу (найманої праці), які набувають форми заробітної плати, та m – затрати змінного капіталу, які набувають форми додаткової вартості;
 - г) пропорція, в якій новостворена вартість поділяється на заробітну плату та додаткову вартість, ілюструє ступінь експлуатації найманої праці.
4. Концепція функціонального розподілу доходів згідно з якою додаткова вартість набирає форм промислового та тор-

говельного прибутків, позичкового процента та ренти, була розроблена представниками:

- а) класичної школи;
 - б) неокласичної школи;
 - в) марксистської школи;
 - г) маржиналістської школи.
5. *Плата за право тимчасового використання споживчих властивостей природних ресурсів, що належить іншим власникам, наливається:*
- а) рентою;
 - б) орендною платою;
 - в) нормальним прибутком;
 - г) економічним прибутком.
6. *Функціональне відчуження ресурсів (факторів) ґрунтується на:*
- а) обов'язковій зміні лише власника ресурсів;
 - б) обов'язковій зміні лише користувача ресурсів;
 - в) обов'язковій зміні як користувача, так і власника ресурсів;
 - г) усі відповіді правильні.
7. *Соціальне відчуження ресурсів пов'язане із:*
- а) продажем ресурсів та зміною їхнього власника;
 - б) обов'язковою зміною користувача і власника ресурсів;
 - в) продажем послуг із використання ресурсів та зміною їхнього користувача;
 - г) немає правильних відповідей.
8. *Мінімальним доходом підприємця за використання покладених на нього функцій у межах обраної сфери діяльності є:*
- а) процентний дохід;
 - б) заробітна плата;
 - в) нормальний прибуток;
 - г) економічний прибуток.
9. *Обсяг попиту на ресурс залежить від:*
- а) ринкової ціни товару, виробленого з цього ресурсу;
 - б) продуктивності ресурсу;
 - в) типу структури ринку;
 - г) усі відповіді правильні.

10. Встановлення урядом мінімальної заробітної плати призводить до:
- а) стабілізації рівня безробіття;
 - б) зменшення рівня безробіття;
 - в) зростання рівня вимушеного безробіття;
 - г) зростання рівня добровільного безробіття.
11. Лауреатом Нобелівської премії з економіки, в працях якого ґрунтовно розроблено проблеми бідності та соціальної нерівності, економіки продовольчої проблеми та соціального аспекту забезпечення продовольством є:
- а) Дж. Хекман;
 - б) А. Сен;
 - в) Р. Лукас;
 - г) Дж. Неш.
12. Прожитковий мінімум є основою для визначення:
- а) межі бідності;
 - б) межі злиденності;
 - в) податку на додану вартість;
 - г) податку на доходи громадян
13. Збільшення коефіцієнта Джині може свідчити про:
- а) зростання реального ВВП на одну особу;
 - б) зменшення нерівномірності у розподілі доходів суспільства;
 - в) збільшення нерівномірності у розподілі доходів суспільства;
 - г) зменшення реального ВВП на одну особу.
14. На думку якого науковця добробут суспільства максимізується за умови, коли збільшення доходів одних членів суспільства призведе до зменшення доходів інших:
- а) К. Джині;
 - б) В. Парето;
 - в) К. Маркса;
 - г) Дж. М. Кейнса.
15. Системна криза, яка супроводжувала ринкову трансформацію економіки України, зумовила:
- а) зростання реальних доходів населення;
 - б) зменшення номінальних доходів населення;

- в) зростання доходів бюджету;
 - г) натуралізацію та тінізацію доходів населення.
16. *Найповніше визначення доходу – це:*
- а) заробітна плата, яку отримав робітник за певний період;
 - б) обсяг грошових надходжень за певний період;
 - в) грошові надходження робітників та підприємців, що отримані за певний період;
 - г) заробітна плата та інші грошові надходження, що отримані робітником за рік.
17. *Крива Лоренца показує:*
- а) ступінь нерівності у розподілі суспільних доходів;
 - б) ступінь диференціації доходів працівників різних галузей;
 - в) залежність між розміром доходу та рівнем споживання;
 - г) залежність між кількістю членів сім'ї та загальним рівнем її доходів.
18. *Які фактори зумовлюють нерівність доходів у ринковій економіці:*
- а) розбіжності в освіті;
 - б) уміння ризикувати;
 - в) розбіжності в здібностях;
 - г) економічна нерівність;
 - д) усі відповіді правильні.
19. *Традиційними заходами уряду для зниження рівня диференціації доходів є:*
- а) виділення коштів для перепідготовки кадрів;
 - б) виділення коштів для створення нових робочих місць;
 - в) введення прогресивного оподаткування;
 - г) проведення індексації доходів.
20. *Бюджет родини формується за рахунок:*
- а) заробітної плати членів родини;
 - б) заробітної плати і доходів з присадибної ділянки;
 - в) особистих доходів членів родини;
 - г) реальних доходів членів родини.
21. *У розвинених ринкових країнах найбільшу частку у структурі доходів родини мають:*
- а) доходи від власності;
 - б) доходи від капіталу;

- в) заробітна плата;
 - г) державні трансферти.
22. До легальних доходів не належить:
- а) заробітна плата;
 - б) рента;
 - в) хабар;
 - г) пенсія;
 - д) дивіденд.
23. До трансферних платежів не належить:
- а) дивіденд;
 - б) пенсія;
 - в) допомога по безробіттю;
 - г) стипендія.
24. До доходів від власності належать:
- а) заробітна плата;
 - б) рента
 - в) стипендія;
 - г) правильної відповіді немає.
25. Заробітна плата – це:
- а) реальна кількість товарів та послуг, які можна придбати за отриману працівником винагороду;
 - б) дохід, отриманий людиною від реалізації своїх фізичних, інтелектуальних, підприємницьких здібностей;
 - в) дохід, отриманий працівником від реалізації своїх здібностей щодо створення благ;
 - г) ціна праці, яка встановлюється роботодавцем за згодою держави.
26. Функціональний розподіл доходу – це:
- а) розподіл доходу домогосподарствами на споживання і заощадження;
 - б) розподіл національного доходу між власниками факторів виробництва;
 - в) розподіл доходу між різними домогосподарствами;
 - г) розподіл доходу фірмами на дивіденди та інвестиції.
27. Диференціація доходів населення означає:
- а) високу частку соціальних трансферів у структурі доходів населення;

- б) високу частку майнових доходів у структурі доходів населення;
 - в) невідповідність між мінімальною зарплатою і прожитковим мінімумом;
 - г) нерівномірний розподіл особистих доходів домогосподарств.
28. *Державна політика перерозподілу доходів переслідує мету:*
- а) зменшення соціальної нерівності;
 - б) збільшення податкових надходжень до бюджету;
 - в) підвищення доходів всіх верств населення;
 - г) скорочення державних трансфертів.
29. *Нерівність ринкового розподілу персональних доходів є наслідком:*
- а) низького рівня соціального захисту населення;
 - б) недосконалості системи оподаткування;
 - в) відмінностей у власності, здібностях, рівні освіти та професійної підготовки людей;
 - г) відсутності системи соціальних гарантій.
30. *Ступінь нерівності особистого розподілу доходів вимірюється за допомогою:*
- а) кривої Лоренца та індексу Джині;
 - б) кривої Лаффера та індексу Джині;
 - в) кривої Лоренца та індексу Ласпейреса;
 - г) кривої Лаффера та індексу Ласпейреса.
31. *Крива Лоренца відображає:*
- а) фактичний розподіл доходів;
 - б) абсолютну рівність доходів;
 - в) розподіл трансфертів;
 - г) розподіл мінімальних доходів.
32. *Чим більше крива Лоренца відхиляється від бісектриси:*
- а) тим меншою стає соціальна нерівність;
 - б) тим більшою стає диференціація доходів населення;
 - в) тим вищими є доходи всіх верств населення;
 - г) тим меншими є доходи всіх верств населення.
33. *Якби в країні існувала абсолютна рівність розподілу особистих доходів, то крива Лоренца мала б вигляд:*
- а) опуклої доверху кривої;

- б) опуклої донизу кривої;
 - в) бісектриси;
 - г) вертикальної прямої.
34. *Крива Лоренца матиме вигляд:*
- а) бісектриси, якщо існує абсолютна нерівність у розподілі доходів;
 - б) вертикальної прямої на позначці 98 % населення, якщо весь доход одержать 2 % найбагатших домогосподарств;
 - в) кривої, значно відхиленої вниз від бісектриси у разі незначної диференціації у розподілі доходів;
 - г) всі відповіді правильні.
35. *Індекс Джині:*
- а) дорівнює нулю за абсолютної нерівності доходів;
 - б) дорівнює одиниці за абсолютної рівності доходів;
 - в) дорівнює нулю за абсолютної рівності доходів;
 - г) більше одиниці за абсолютної нерівності доходів.
36. *Значення індексу Джині може збільшуватись внаслідок:*
- а) запровадження прогресивної системи оподаткування доходів;
 - б) запровадження регресивної системи оподаткування доходів;
 - в) запровадження пропорційної системи оподаткування доходів;
 - г) скасування непрямих податків.
37. *Децильний коефіцієнт визначається як:*
- а) частка сумарного доходу 10 % найбідніших домогосподарств у сукупному доході всіх домогосподарств;
 - б) відношення сумарного доходу 10 % найбагатших домогосподарств до сумарного доходу 10 % найбідніших домогосподарств;
 - в) частка сумарного доходу 10 % найбагатших домогосподарств у сукупному доході всіх домогосподарств;
 - г) відношення сумарного доходу 10 % найбідніших домогосподарств до сумарного доходу 10 % найбагатших домогосподарств
38. *Податок на додану вартість – це приклад:*
- а) прямого податку;

- б) прогресивного податку;
 - в) непрямого податку;
 - г) регресивного податку.
39. *Податкова система є прогресивною, якщо:*
- а) після сплати податків нерівність у розподілі доходів зменшується;
 - б) після сплати податків нерівність у розподілі доходів зростає;
 - в) після сплати податків нерівність у розподілі доходів не змінюється;
 - г) середня ставка оподаткування для вищих доходів є нижчою.
40. *Що у розвинутих країнах сприяє зниженню нерівності доходів населення:*
- а) диференціація ставок індивідуальних податків;
 - б) трансфертні платежі;
 - в) і перше, і друге однаково;
 - г) питання некоректне, оскільки в різних країнах ситуація різна;
 - д) попередні відповіді помилкові.
41. *Як розраховується коефіцієнт концентрації доходів (коефіцієнт Джині):*
- а) як відношення бісектриси до кривої Лоренца;
 - б) як відношення кривої Лоренца до бісектриси;
 - в) як відношення площі трикутника до площі між бісектрисою та кривою Лоренца;
 - г) як відношення площі між бісектрисою та кривою Лоренца до площі трикутника;
 - д) як відношення площі між бісектрисою та кривою Лоренца до площі трикутника, помножене на 100.
42. *Яке значення коефіцієнта Джині фіксує високий ступінь нерівності:*
- а) більше, ніж 35;
 - б) 33–35;
 - в) 29–31;
 - г) 24–26;
 - д) менше, ніж 24.

43. Яке значення коефіцієнта Джині фіксує середній ступінь нерівності:
- а) більше, ніж 35;
 - б) 33–35;
 - в) 29–31;
 - г) 24–26;
 - д) менше, ніж 24.
44. Яке значення коефіцієнта Джині фіксує низький ступінь нерівності:
- а) більше, ніж 35;
 - б) 33–35;
 - в) 29–31;
 - г) 24–26;
 - д) менше, ніж 24.
45. Які державні витрати прямо вирівнюють доходи населення:
- а) соціальні трансфери;
 - б) закупівлі ресурсів;
 - в) закупівлі продуктів;
 - г) будь-які;
 - д) жодні.
46. Яка комплексна функція держави прямо пов'язана з «політикою доходів»:
- а) формування правової бази;
 - б) антимонопольне регулювання;
 - в) перерозподіл доходів;
 - г) розподіл ресурсів;
 - д) стабілізація розвитку.
47. Перерозподіл доходів у суспільстві здійснюється через:
- а) податкову систему і державний бюджет;
 - б) соціальне страхування;
 - в) надання позик;
 - г) добровільні внески громадян;
 - д) усі відповіді правильні;
 - е) правильні відповіді а), б) та г).
48. До наслідків нерівномірного розподілу доходів у суспільстві слід віднести:
- а) приріст макроекономічних показників;

- б) збагачення всіх верств населення;
 - в) зростання поляризації суспільства;
 - г) перерозподіл доходів від багатих до бідних.
49. За Дж. М. Кейнсом, видатки на споживання залежить від:
- а) наявності заощаджень;
 - б) темпу приросту пропозиції грошей;
 - в) рівня поточного використовуваного доходу;
 - г) рівня національного доходу;
 - д) рівня сукупного попиту.
50. Яке твердження неправильне?
- а) згідно з законом Енгеля, зі зростанням доходів сім'ї частка її витрат на промислові товари залишається незмінною;
 - б) від'ємні заощадження є свідченням того, що витрати перевищують доходи і особа живе у борг;
 - в) головний чинник, який викликає нерівномірність доходів між верствами населення в ринковій економіці, – ринковий механізм;
 - г) високий рівень коефіцієнта Джині свідчить про високий розвиток економіки країни;
 - д) крива Лоренца зображує залежність між розподілом доходів і відсотком верств населення.
51. Тіньова економіка в широкому розумінні:
- а) діяльність кримінального середовища в економічній сфері;
 - б) діяльність кримінального середовища і корумпованих чиновників в економічній сфері;
 - в) виробництво, розподіл, облік і споживання товарно-матеріальних цінностей, грошей, послуг, які не контролюються суспільством і приховуються від органів державного управління;
 - г) виробництво, розподіл, облік і споживання товарно-матеріальних цінностей, грошей, послуг, які не контролюються суспільством і не приховуються від органів державного управління;
52. Доходи від тіньової економіки:
- а) не відображаються в національній статистиці;
 - б) відображаються в національній статистиці;
 - в) враховуються при формуванні державного бюджету.

53. Виділяють тіншову економіку:
- а) формальну;
 - б) неформальну;
 - в) криміногенну;
 - г) приховану;
 - д) правильні відповіді а) і б);
 - е) правильні відповіді б), в), г).
54. Неформальна тіншова економіка – це економіка:
- а) економіка, яка підлягає обліку в зв'язку з особистим та сімейним характером;
 - б) економіка, яка не підлягає обліку в зв'язку з особистим та сімейним характером, відсутністю вимірників;
 - в) економіка, яка враховується органами місцевого самоуправління, для контролю за особистим чи сімейним господарством;
 - г) економіка, яка не цікавить державу, у зв'язку з особистим чи сімейним характером, відсутністю вимірників.
55. Найбільша питома вага тіншової економіки спостерігається:
- а) в розвинутих країнах;
 - б) в країнах з перехідною економікою;
 - в) в країнах, що розвиваються.
56. Орієнтовно прийнятним рівнем тіншової економіки в країні визнається:
- а) 50 % ВВП;
 - б) 20 % ВВП;
 - в) 10 % ВВП;
 - г) 0 % ВВП.
57. В чому проявляється вплив тіншової економічної діяльності на ефективність макроекономічної політики:
- а) зростання помилок макроекономічного регулювання;
 - б) інфляція;
 - в) безробіття.
58. Намагання вирівняти доходи може призвести до:
- а) загального добробуту;
 - б) поліпшенню життя частини населення;
 - в) занепаду економічного зростання;
 - г) зростання виробничої діяльності.

Завдання 3. Задачі:

1. Фактичний розподіл доходів домогосподарств у деякій країні представлений даними таблиці:

Середньомісячний дохід одного домогосподарства, дол.	Частка домогосподарств за рівнем доходу, %	Частка у сукупному доході, %
до 1000	15	5
1001-1500	25	15
1501-2000	20	15
2001-3000	20	25
3001-4000	15	25
4001 і більше	5	15

За даними таблиці побудуйте криву Лоренца.

2. Припустимо, що у деякій країні є 10 домогосподарств, доходи яких представлені даними таблиці:

Домогосподарства	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7	№8	№9	№10
Доходи, тис. дол. на рік	3	6	2	8	4	9	1	5	7	5

1. Угрупуйте домогосподарства у 5 груп у відповідності до рівнів одержуваних ними доходів і доповніть дану таблицю розрахунками відсотків доходу, одержуваного кожною з груп.

2. Побудуйте криву Лоренца.

3. Припустимо, що у деякій країні є декілька домогосподарств, які отримують доходи, представлені даними таблиці:

Домогосподарства	A	B	C	D	E
Доходи, тис. дол. на рік	80	30	40	50	100

1. Визначте квінтильний коефіцієнт розподілу доходів.

2. Як зміниться квінтильний коефіцієнт, якщо дохід домогосподарства В зросте вдвічі?

3. Поясніть, який процес відображає одержана зміна квінтильного коефіцієнта?

Контрольні запитання та завдання

1. У чому полягає суть соціальної політики держави?
2. Назвіть фактори, що безпосередньо впливають на величину доходів населення.
3. Охарактеризуйте поняття: номінальний та реальний дохід.
4. Назвіть основні складові тіньової економіки.
5. Які форми і методи одержання тіньових доходів були характерними для соціалістичного періоду розвитку України?
6. Перерахуйте основні причини посилення і зростання тіньового сектора економіки в Україні.
7. Яких заходів необхідно вжити для протидії тіньовій економічній діяльності?
8. Яку залежність відображає крива Лоренца?
9. Які саме фактори сприяють нерівності доходів населення?

ТЕМА 11.

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ: ОСОБЛИВОСТІ Й ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

План

1. Роль і особливості міжнародної торгівлі.
2. Вільна торгівля і протекціонізм. Міжнародна торгова політика.

11.1. Роль і особливості міжнародної торгівлі

Ця лекція, як і наступна, присвячена основним проблемам, що розглядаються у курсі міжнародної економіки. Зауважимо, що міжнародна економіка – це частина економічної теорії, яка вивчає операції між країнами в галузі купівлі товарів і послуг, фінансових потоків і переміщення факторів виробництва.

Протягом вивчення нашого курсу ми розглядали переважно закрити економіку. Але зовсім **закрита економіка** – це теоретична абстракція. В дійсності переважна більшість країн сучасного світу – це країни з відкритою економікою. **Відкрита економіка** – це країни, де всі фізичні й юридичні особи можуть без обмежень здійснювати операції на міжнародному ринку товарів і послуг.

В економічній теорії розрізняють велику і малу відкриту економіку. **Велика відкрита економіка** на відміну від малої характеризується тим, що зміни в ній впливають на економіку інших країн (наприклад, економіка США, Китаю, Японії й інших великих країн). Ці зміни можуть впливати на рівень світових цін якого-небудь товару, на світову відсоткову ставку і т.ін. **Мала відкрита економіка** приймає основні зміни світової економічної кон'юнктури як даність, на яку вплинути неможливо.

Як виміряти **відкритість економіки**? Зазвичай вона вимірюється співвідношенням суми експорту й імпорту країн (зовнішньоторговим оборотом) до ВВП (у відсотках). Чим більша ця величина, тим більш відкритою є економіка. Показник відкритості економіки різних країн може значно відрізнятись: від 18-20% у США до 70% у Швейцарії. В Україні відкритість економіки у 2019 році становила понад 50%.

Чому існує міжнародний обмін, тобто світова торгівля товарами і послугами? Відповідь на це запитання ми знаємо з курсу політекономії. Вивчаючи тему «Товарне виробництво. Гроші» ми вели про це мову. Класики економічної теорії А.Сміт і Д.Рікардо ще в XVIII – XIX ст. вивчали проблему переваг у витратах виробництва. А.Сміт розглядав **теорію абсолютних переваг (абсолютних витрат)**. Так, якщо в країні А витрати на виробництво зерна менші, ніж у країні В, то країна В буде імпортувати зерно, у виробництві якого вона має більші витрати, а експортувати, наприклад, тканини, у виробництві яких вона володіє меншими витратами у порівнянні з країною А.

Д.Рікардо є основоположником теорії **порівняльних витрат, або порівняльних переваг**. П.Самуельсон зазначав, що якщо б теорії подібно дівчатам, могли отримувати перемогу на конкурсах краси, теорія порівняльних переваг отримала б високу оцінку, бо вона є гармонійною і логічною. Головне, на думку Д. Рікардо, не абсолютні, а відносні витрати у виробництві товарів. У його прикладах розглядаються дві країни – Португалія і Англія, в яких виробляються два товари – вино і сукно. Крім цього, у моделі Д. Рікардо існує лише один фактор виробництва – праця, тому витрати виробництва товарів вимірюються трудомісткістю (людино-годинами). Розглянемо на умовному цифровому прикладі принцип порівняльних переваг (табл.1).

Таблиця 1.

**Порівняльні переваги у виробництві товарів,
(витрати виробництва – в людино-годинах праці)**

Країна	Вино	Сукно
Португалія	80	90
Англія	120	100

Як видно з табл.1, Португалія у порівнянні з Англією має абсолютні переваги у виробництві обох товарів – трудомісткість виявляється меншою і у виробництві одиниці вина, і у виробництві одиниці сукна. Якщо виходити із принципу абсолютних переваг, здавалось би, Португалія не повинна торгувати з Англією. Але за порівняльними витратами в цих країнах складається інша картина. У Португалії відносно дешевше вино, а в Англії сукно. Тому і виникає спеціалізація, або міжнародний поділ праці: країна спеціалізується на виробництві товарів, з меншими **альтернативними витратами**. Португалія повністю відмовляється від виробництва сукна, і всі людино-години витрачаються на виробництво вина. Англія повністю спеціалізується на виробництві сукна, а вино буде імпортувати з Португалії.

Таблиця 2.

Взаємовигідність обміну у відкритій економіці

Країна	Закриті ринки			Відкриті ринки		
	вино	сукно	всього	вино	сукно	всього
Португалія	80	90	170	160	-	160
Англія	120	100	220	-	200	200
Разом	200	190	390	160	200	360

Як видно з табл.2, спеціалізація і вступ обидвох країн у міжнародний обмін вигідні обом країнам. Португалія тепер виробляє дві одиниці вина, сукно вона отримує по імпорту. Англія ж виробляє дві одиниці сукна, імпортуючи вино із Португалії. У цілому це скорочує витрати виробництва в умовах відкритої економіки: 360 людино-годин, затрачених у відкритій економіці після спеціалізації, менше, ніж 390.

Д.Рікардо виходив із наступних **передумов**, або припущень, які ми повинні відмітити при розгляді цієї достатньо абстрактної моделі:

- 1) наявність лише двох країн і двох товарів;
- 2) постійні альтернативні витрати у виробництві двох товарів;
- 3) відсутність транспортних витрат;

- 4) досконала мобільність такого фактора, як праця всередині країни, і відсутність її мобільності між країнами;
- 5) наявність вільної торгівлі, тобто відсутність імпорتنних або експортних мит й інших обмежень у зовнішній торгівлі;
- 6) незмінність технології у виробництві товарів;
- 7) повна взаємозамінюваність ресурсів.

У реальній дійсності, припущення, якими скористався Д.Рікардо при аналізі теорії порівняльних переваг, не спрацюють. Наприклад, припущення про відсутність транспортних витрат. Транспортні витрати – один із найважливіших факторів, який впливає на попит на товар. Чим менша частка транспортних витрат в обсязі витрат виробництва, тим більша ймовірність, що даний товар буде проданий. В дійсності ці витрати дуже різні в загальному обсязі витрат виробництва різних товарних груп.

Розширення виробництва у багатьох галузях пов'язане зі зростанням альтернативних витрат, тому випуск, наприклад, додаткової одиниці вина вимагає зростаючої відмови від виробництва сукна. Зростаючі альтернативні витрати ставлять певні межі спеціалізації у виробництві того або іншого товару, що знаходить свій прояв у дії **закону зростаючих затрат**. Суть закону полягає у тому, що якщо нам потрібно мати лише певний товар, то ми використовуємо все більше і більше ресурсів, які неефективні для його виробництва. А це неминуче веде до зростання витрат на одиницю продукції. Наприклад, якщо Бразилія має порівняльні переваги у виробництві кави, а США у виробництві пшениці, то їм і потрібно спеціалізуватись на цих виробництвах, а не слід намагатись вирощувати і пшеницю, і каву. Адже для розширення виробництва пшениці, США приходится використовувати все менш і менш придатні для цього ресурси. А це призводить до зростання витрат на одиницю продукції. **Ефект зростаючих витрат встановлює межі міжнародної спеціалізації**. По цій причині нерідко продукція, вироблена всередині країни, конкурує з аналогічною або такою ж імпортною продукцією.

І все ж при всіх припущеннях модель порівняльних переваг Д.Рікардо і сьогодні залишається одним із **найважливіших до-**

сягнень класичної економічної теорії, яка увійшла в її золотий фонд. Численні емпіричні перевірки моделі Рікардо показали, що світова торгівля дійсно заснована на порівняльних (а не абсолютних) перевагах у продуктивності праці при створенні того або іншого товару.

У нашій спрощеній моделі порівняльних переваг ми виходили лише із відмінностей у продуктивності одного фактора – праці. Але в дійсності для виробництва різних товарів використовуються й інші ресурси, причому в найрізноманітніших комбінаціях. Дослідження економістів більш пізнього часу дозволили розвинути теорію порівняльних переваг Д.Рікардо при уточненні і розширенні її передумов.

У найзагальніших рисах **економічну основу** міжнародної торгівлі складають дві обставини:

- 1) економічні ресурси – природні, людські, інвестиційні товари – розподілені між країнами вкрай нерівномірно, країни суттєво відрізняються забезпеченістю економічними ресурсами;
- 2) ефективне виробництво різних товарів вимагає різних технологій чи комбінацій ресурсів.

Багато держав, які мають обмежену ресурсну базу і вузький внутрішній ринок, просто не в змозі виробляти з достатньою ефективністю всі товари, необхідні для внутрішнього споживання. Але виникає запитання: як відмінності в забезпеченні країн тими або іншими ресурсами будуть позначатися на зовнішньоторгових потоках і розподілі доходів? Дослідження шведських економістів Е.Хекшера (1919 р.) і Б.Оліна (1933 р.) і були присвячені **факторній теорії зовнішньої торгівлі**. Проблема полягає в тому, що, по-перше, країни по-різному наділені факторами виробництва – не тільки працею, але і капіталом й землею, і, по-друге, у виробництві різних товарів використовується відносно більше того або іншого фактора.

Якщо країни забезпечені різними факторами виробництва відносно нерівномірно, то будуть спостерігатися відмінності у відносних цінах на фактори виробництва. Наприклад, у країні А, де існує відносно велика кількість такого фактора, як праця, заробітна плата (ціна цього фактора виробництва) виявляєть-

ся відносно нижчою. У країні В, яка відносно більше наділена капіталом, виявиться нижчим відсоток (ціна) капіталу. Країни будуть спеціалізуватися в тих галузях, у структурі витрат яких відносно більше дешевого фактора і відносно менше дорогого. Таким чином, різна забезпеченість факторами виробництва викликає і відмінності в порівняльних перевагах, а напрям торгових потоків залежить від забезпеченості факторами виробництва різних країн – у цьому **суть теорії Хекшера – Оліна**.

Згідно з формулюванням Б.Оліна **міжнародний обмін – це обмін численних факторів на рідкісні**. Країна експортує товари, виробництво яких вимагає більшої кількості факторів, які є у надлишку, й імпортує товари, у виробництві яких беруть участь дефіцитні для даної країни ресурси. Але обмін факторами виробництва відбувається не безпосередньо, шляхом їх переміщення, а в непрямій формі – через обмін експортованих і імпортованих товарів, у виробництві яких використовувались ті або інші ресурси.

Теорія Хекшера – Оліна неодноразово зазнавала численних емпіричних перевірок, у результаті яких у ній відбулись певні зміни. Найбільш відомою її модифікацією є **парадокс В.Леонт'єва**. Американський учений російського походження В.Леонт'єв (1906-1999) на основі розробленого ним методу міжгалузевих балансів дослідив структуру експорту й імпорту США в кінці 1940-х рр. і прийшов до парадоксального висновку: США експортували відносно більш трудомісткі, а імпортували відносно капіталоємні товари. Це і є парадокс Леонт'єва, так як традиційно вважалось, що в США у вказаний період відносно надлишковим фактором є капітал, а не праця.

Як же вирішився цей парадокс? Річ у тім, що капітал і праця являють собою високоагреговані фактори виробництва. При аналізі структури виробництва доцільно було б їх дезагрегувати, тобто розукрупнити, на що звертав увагу і сам В. Леонт'єв. У такому випадку ми будемо мати справу з більшою кількістю специфічних факторів. Такими факторами можуть бути висококваліфікована праця, яка вбирає в себе затрати «людського капіталу», менеджмент й ін. При новому підході до трактування факторів виробництва виходить, що США експортували наукомістку продукцію, тобто товари, у виробництві яких потрібна

більш кваліфікована робоча сила. У такому випадку США справді – праценадлишкова країна, якщо під працею ми розуміємо висококваліфіковану працю американських робітників, якими США наділені відносно більше, ніж інші країни.

Подальшим розвитком факторної теорії зовнішньої торгівлі є **теорема Т. Рибчинського**. Англійський економіст польського походження Т.М.Рибчинський у середині минулого століття (1955р.) дослідив вплив економічного зростання на зовнішню торгівлю і звернув увагу на те, що швидкий розвиток одних галузей промисловості нерідко негативно впливає на інші.

Згідно з теоремою Т. Рибчинського збільшення пропозиції одного з факторів виробництва приводить до непропорційно більшого відсоткового зростання виробництва і доходів у тій галузі, для якої цей фактор використовується відносно більш інтенсивно, і до скорочення виробництва і доходів у галузі, (у якій цей фактор використовується менш інтенсивно). Таким чином, активне розширення виробництва і експорту в одних галузях може привести до депресії або навіть падіння виробництва в інших галузях. У окремих галузях таке падіння виробництва може бути розорюючим (перевищувати вимоги від розширення виробництва і зростання в експортних галузях) і привести до деіндустріалізації. Прикладом такої ситуації є економіка сучасної України, у структурі якої зменшується питома вага промисловості і зростає частка вироблених товарів із низькою доданою вартістю. Необхідно відмітити, що на початку 2020 року частка агропродукції в обсязі загального експорту склала 46%.

Особливої уваги заслуговує випадок теореми Т. Рибчинського – **«голландська хвороба»**. Цим терміном називається ситуація, коли відбувається суттєва зміна багатства країни із-за зрушень у ціні природних ресурсів, якими вона наділена. Свою назву – «голландська хвороба» - описувана ситуація отримала із-за відкриття в 1960-х рр. у Голландії великих запасів природного газу в Північному морі. Розробка газових родовищ і різке зростання експорту цього виду енергоресурсів супроводжувалось падінням виробництва інших експортних товарів промисловості. Таким чином, зростання газодобувної галузі супроводжується депресією і занепадом в інших секторах економіки.

Пояснення «голландської хвороби» безпосередньо пов'язане з теоремою Т. Рибчинського. Адже розробка нових родовищ і зростання експорту природного газу відбувалися при незмінності обсягу інших факторів виробництва. Відволікання робочої сили і капіталу із інших галузей економіки привело їх до занепаду і падіння доходів зайнятих у них працівників. Однак є ще один наслідок різкого зростання пропозиції продукції добувних галузей – зміна обмінного курсу національної валюти. Річ у тім, що різке зростання експорту сировинних ресурсів (газу, нафти і т.ін.) веде до більших надходжень іноземної валюти і при інших рівних умовах до зростання обмінного курсу національної валюти. А це, в свою чергу, викликає зниження ефективності експорту інших видів товарів, особливо промислових. «Голландською хворобою» перехворіли багато країн, наприклад, Колумбія, Бразилія, Мексика, Великобританія.

На думку деяких українських і російських економістів, «голландська хвороба» прогресує і в Росії у зв'язку зі зростанням світових цін на нафту і природний газ (із 2001 р. і до сьогодні). Високий обмінний курс рубля стає перепоною для експорту продукції промислових підприємств і перш за все машинобудування. У зв'язку з впливом зрушень у пропозиції ресурсів на обмінний курс валюти «голландська хвороба» визначається як завищений в країнах-експортерах сировини обмінний курс, який підриває можливості несировинного експорту і економічного зростання.

11.2. Вільна торгівля і протекціонізм. Міжнародна торгова політика

Починаючи з часів А.Сміта і до сьогодні у світі йде теоретична і політична боротьба з приводу того, що повинно лежати в основі міжнародної торгівлі: **вільна торгівля** (фритредерство – від англ. free trade) чи протекціонізм. **Фритредерство** передбачає проведення такої державної політики, яка ліквідує всі бар'єри на шляху іноземних товарів, послуг й іноземної валюти. **Протекціонізм** – політика захисту вітчизняних виробників від іноземної конкуренції.

Аргументи на користь вільної торгівлі відомі давно. Так, ще в 1776 р. Адам Сміт зазначав наступне: «Основне правило кожного розсудливого голови сім'ї – ніколи не намагатися зробити дома те, що дешевше купити, ніж виробити самому. Кравець не намагається шити собі взуття, а купує його у шевця. Швець не намагається шити собі одяг, а наймає кравця. Фермер не намагається зробити ні те, ні інше, а користується послугами цих ремісників. Кожен із них знаходить вигідним для себе використати своє власне виробництво таким чином, при якому він володіє деякими перевагами перед сусідами, і купувати на частину свого продукту... все, що б йому знадобилось».

Завдяки вільній торгівлі, яка базується на принципі порівняльних переваг, світова економіка може досягнути більш ефективного розміщення ресурсів і більш високого рівня матеріального добробуту. Структура ресурсів і рівень технологічних знань кожної країни різні. Отже, кожна країна може виробляти певні товари з різними реальними витратами. Тому окремі країни повинні виробляти ті товари, витрати виробництва яких відносно нижчі витрат у інших країнах, і обмінювати товари, на яких вона спеціалізується, на продукти, витрати виробництва яких у країні вищі, ніж у інших країнах. Така політика приведе до того, що світова економіка повною мірою зможе використати **переваги географічної і людської спеціалізації**.

Протекціонізм створює бар'єри на шляху вільної торгівлі і зменшує або взагалі ліквідує вигоди від спеціалізації. Якщо країни не можуть вільно торгувати, вони повинні перемістити ресурси з ефективного (з низькими витратами) їх використання на неефективне з метою задоволення своїх різноманітних потреб.

Побічна вигода від вільної торгівлі полягає в тому, що остання **стимулює конкуренцію і обмежує монополію**. Зростаюча конкуренція іноземних фірм заставляє місцеві фірми переходити до виробничих технологій із найбільш низькими витратами. Це також змушує їх використовувати нововведення, підвищувати якість продукції, застосувати нові методи виробництва, і таким чином сприяти економічному зростанню. Вільна торгівля надає можливість споживачам вибирати із більш широкого

асортименту продукції. Причини, через які слід надавати перевагу вільній торгівлі, по суті ті ж, що зумовлюють необхідність стимулювання конкуренції. Тому нема нічого дивного в тому, що переважна більшість економістів оцінюють вільну торгівлю як економічно обгрунтоване явище.

Незважаючи на всю переконливість аргументів на користь вільної торгівлі, в дійсності на шляху вільної торгівлі стоїть велика кількість перепон.

- 1. Митний тариф** – це такса накладена на імпорт. Тарифна ставка являє собою певний відсоток від ціни товару. Наприклад, якщо ціна товару складає 10000 дол., а ставка тарифа рівна 10%, то митний тариф складе: $10000 \times 0,1 = 1000$ дол. Ціна імпортованого товару з урахуванням митного тарифу буде рівна $10000 + 1000 = 1100$ дол. Розрізняють заборонені і незаборонені митні тарифи. **Заборонений тариф** – це такий високий тариф, який повністю перекидає будь-який імпорт. Цей вид тарифу «руйнує» міжнародну торгівлю. **Незаборонені тарифи** – більш помітні, вони лише гальмують торгівлю. Такі тарифи породжують тенденцію зниження кількості імпортованої продукції і підвищення ціни на неї. Митні тарифи **негативно** впливають на міжнародну торгівлю: а) заохочується неефективне національне виробництво, а це веде до зростання сукупних витрат і зменшення конкурентоспроможності економіки; б) споживачі вимушені купувати менше товарів, на які накладені тарифи. Виграш, який мають національні виробники, оплачують у кінцевому рахунку споживачі; в) забезпечується зростання доходів уряду, а це свідчить про переміщення доходів із приватного сектору в державний. Доходи держави і в цьому випадку оплачуються споживачами.
- 2. Квоти.** З допомогою імпортних квот встановлюються максимальні обсяги товарів, які можуть бути імпортовані за певний період часу, наприклад, за рік. Часто імпортні квоти виступають більш ефективним засобом стримування міжнародної торгівлі, ніж митні тарифи. Незважаючи на високі тарифи, певний виріб може імпортуватись у віднос-

но великих кількостях. Низькі ж імпорتنі квоти повністю забороняють імпорт товару понад певної кількості. Квоти призводять до скорочення пропозиції товарів, у результаті внутрішні ціни піднімаються вище світових цін. У цьому розумінні квоти аналогічні митним тарифам.

3. **Нетарифні перепони (бар'єри).** Під нетарифними бар'єрами потрібно розуміти систему ліцензування, створення невинуватих стандартів якості продукції і її безпеки або просто бюрократичні заборони у митних процедурах. Так, Японія і європейські країни часто вимагають від імпортерів отримання ліцензій. Обмежуючи випуск ліцензії, можна ефективно обмежувати імпорт. Саме так зробила Великобританія, заборонивши імпорт вугілля. Нетарифні перепони існують і у торгівлі України і ЄС, України і США. Європейські країни, наприклад, встановлюють досить жорсткі санітарні норми на імпорт продовольства, сільськогосподарської продукції і т.ін.
4. **Добровільні експортні обмеження.** Цей вид нетарифних обмежень являє собою різновидність квоти з тією лише різницею, що вона вводиться іноземною державою на експорт своїх товарів. Найбільш відомим прикладом добровільного обмеження експорту є угода між США і Японією, досягнута в 1970-х роках. Тоді Японія під тиском уряду США погодилась на добровільне обмеження експорту, але слово «добровільне» у даному випадку носить дуже умовний характер. При відмові від цієї форми обмеження експорту своїх автомобілей Японія могла зіштовхнутися з іншими, більш серйозними, обмеженнями свого експорту. У торгових відносинах України і Росії в 2000-х рр. використовувалась ця форма обмеження експорту. Це стосувалось, наприклад, таких товарів українського експорту як сільськогосподарська продукція, метали, труби великого діаметру і т.ін.

Із часів зародження капіталізму практично завжди існували різні форми державного захисту національних інтересів у боротьбі на світових ринках. У XV-XVIII ст., коли однією з основних економічних теорій виступав меркантилізм, держава всіляко

стимулювала експорт і стримувала імпорт товарів, тобто притримувалась жорсткого протекціонізму (захисту) власної промисловості шляхом введення високих митних тарифів, державної монополії на торгівлю певними видами товарів.

Але протекціонізм неминуче веде до **скорочення** зовнішньої торгівлі, до **самоізоляції**. Тому в період промислового перевороту країни поступово переходять до політики вільної торгівлі (фритредерства). Основою такої господарської політики стала теорія порівняльних витрат Д.Рікардо. Саме Великобританія змогла на цих позиціях завоювати нові ринки і вийти на передові позиції у світовій економіці. Пізніше й інші країни поступово перейшли на позиції фритредерства. Лібералізація зовнішньої торгівлі є більш вигідною як для кожної із країн, так і для всього світового співтовариства.

Однак нестійкість у світовій торгівлі, світові економічні кризи заставляють країни в ХХ-ХХІ столітті знову відроджувати політику торгового протекціонізму, що означає відхід від лібералізації на світовому ринку і приводить до порушення усталених торгових відносин.

Сучасний протекціонізм, так само, як і класичний, означає прагнення держав забезпечити найкращі умови для виробників своїх країн на внутрішньому ринку і захистити їх від конкуренції імпортерів. Протекціонізм як теоретична концепція і різновидність зовнішньоторгової політики заснований на доказах про існування збитків суспільного добробуту в результаті відкриття ринків і розвитку вільної торгівлі. Слід відмітити, що докази на захист стратегії протекціонізму частіше всього виявляються доказами на захист вітчизняних виробників, а не суспільства в цілому.

Розглянемо найбільш відомі (але далеко не всі) аргументи прихильників протекціонізму і приведемо контраргументи.

1. Протекціонізм збільшує внутрішню зайнятість. Гасло «Рятуйте робочі місця!», який використовується на захист митних тарифів, стає все більш модним у міру того, як економіка наближається до спаду. Але така політика має серйозні дефекти.

Збільшення імпорту призводить до скорочення деякої кількості робочих місць, але в той же час створюються нові робочі місця (наприклад, торгівля імпортними товарами).

Всі країни не можуть одночасно добитись успіху при введенні імпорتنих обмежень. Експорт однієї країни є імпортом для другої. Введення тарифів і імпорتنих квот із метою досягнення повної зайнятості у країні називається політикою «розорення сусіда». З її допомогою внутрішні проблеми країни вирішуються за рахунок розорення торгових партнерів.

Країни, які постраждали від тарифів і квот, цілком імовірно, організують дії у відповідь, викликаючи нове підвищення торгових бар'єрів, що кінець кінцем призведе до того, що всім країнам стане гірше. Така політика сприяє скороченню міжнародної торгівлі й появі тенденції до зниження рівня доходів і зайнятості у всіх країнах.

І останнє. У довгостроковому періоді перевищення експорту над імпортом в якості засобу стимулювання внутрішньої зайнятості приречено на невдачу. Для того щоб експортувати, країна повинна імпортувати. Наприклад, через американський імпорт іноземні держави заробляють долари, на які вони купують товари американського експорту.

2. Захист нових (молодих) галузей. Такий захист скорочує існування неправильного розміщення світових ресурсів, яке історично сформувалось із-за відмінностей у рівнях економічного розвитку різних країн.

Хоча така позиція логічно правильна, необхідно зробити наступні застереження. По-перше, подібні аргументи не мають відношення до індустріально розвинутих країн. По-друге, складно визначити ті конкретні галузі, які під захистом тарифу зможуть розвинутиись настільки, щоб стати конкурентоспроможними на світовому ринку. Такий захист не гарантує кінцевого успіху. Достатньо згадати, що українські автомобілебудівні підприємства під захистом імпортного тарифу не стали більш конкурентоспроможними на світовому ринку. Наслідками реалізації подібних заходів можуть бути тільки зростання контрабанди і корупція в органах митного контролю. По-третє, існують інші методи стимулювання вітчизняного виробництва, наприклад надання субсидій виробникам. На відміну від тарифів вони не чинять прямого негативного впливу на ринкові ціни товарів і на обсяг внутрішнього споживання. Недолік субсидій полягає в тому, що вони не

поповнюють державний бюджет, так як тарифи, а навпаки, вимагають додаткових витрат державного бюджету.

3. Імпорт більш дешевих товарів свідчить про те, що іноземні країни використовують **відносно дешеву працю** своїх робітників і розорюють тим самим вітчизняних виробників. Наприклад, низька заробітна плата китайських робітників, зайнятих у текстильній промисловості, в порівнянні з американськими є причиною низьких цін на експортовані в США текстильні товари і підриває аналогічну галузь американської економіки. Американські виробники в галузі, які конкурують з імпортом, несуть збитки, робочі місця скорочуються. Низька заробітна плата українських робітників є причиною непоодиноких звинувачень вітчизняного бізнесу в нечесній конкуренції у міжнародній торгівлі.

Конкурентом може бути і дешева іноземна праця. Це не підступи іноземців, а наслідок відносних переваг. Якщо ввести протекціоніські заходи, то ми повинні визнати, що відмовляємося від переваг спеціалізації і міжнародного поділу праці. Звичайно, у такому випадку певна частка вітчизняної праці може використовуватись у виробництві товарів, які, згідно з теорією порівняльних переваг, повинні були б вироблятися за кордоном. Погляди прихильників вільної торгівлі зводяться до наступного твердження: якщо вітчизняна галузь втратила порівняльні переваги, то вона повинна бути згорнута.

4. **Тариф – важливе джерело доходів державного бюджету.** Як правило, цей аргумент висувається представниками слаборозвинутих країн і країн із перехідною економікою. Дійсно, в Україні доходи від митних тарифів у 2019 р. склали біля 20% доходів зведеного бюджету. Цей показник є вищим, ніж у промислово розвинутих країнах, де основним джерелом бюджетних доходів є індустріальні прибуткові податки, а частка податків на зовнішню торгівлю не перевищує 2-3% дохідної частини державного бюджету;

Звичайно, необхідно погодитись із тим, що в умовах нездатності держави ефективно виконувати свої функції, в тому числі справляти податки, збирати імпорتنі або експортні мита набагато легше. Проте багато економістів підкреслюють, що та-

риф як інструмент бюджетних доходів може бути виправданим лише для слаборозвинутих країн.

5. Одним з доказів на захист протекціонізму є **концепція провалів, або фіаско, ринку**, відома нам із попередніх тем. Так, ринки праці й капіталу – недосконалі. Достатньо згадати про фрикційне і структурне безробіття – трудові ресурси перетікають із однієї галузі в іншу не миттєво, а з відомим лагом (часом). Небезпека серйозних соціальних конфліктів перешкоджає проведенню політики вільної торгівлі й взагалі повного відкриття ринків. Державне втручання, тобто захист від іноземної конкуренції, може збільшити суспільний добробут, нейтралізуючи наслідки провалів ринку.

На наведені вище докази прихильники вільної торгівлі відповідають таким чином: насамперед внутрішні дефекти ринку вимагають удосконалення внутрішньої, а не зовнішньоторгової політики. Як зазначалось вище, краще було б надавати субсидії виробникам у галузях, які конкурують із імпортом, ніж вводити імпорتنі тарифи. Адже тоді б ціна для споживача не виросла і, отже, не вплинула негативно на його добробут. Прихильники вільної торгівлі підкреслюють, що якщо внутрішня державна політика викликає дорогі побічні ефекти (фіаско держави), то використання заходів зовнішньоторгової політики (введення імпорتنих тарифів, імпорتنих квот і т.ін.) майже напевно є результатом погіршень.

6. Захист від демпінгу. Вважається, що тарифи необхідні також для захисту вітчизняних фірм від іноземних виробників, які збувають на внутрішньому ринку свою продукцію за заниженими цінами. Існують дві причини зацікавленості іноземних фірм у демпінгових цінах. По-перше, ці фірми можуть використати демпінг для розорення іноземних конкурентів, захоплення монопольного положення і послідовного підвищення цін. По-друге, демпінг може бути складною формою цінової дискримінації - призначення різних цін різним клієнтам. Із метою максимізації своїх прибутків іноземний продавець може прийняти рішення про реалізацію своєї продукції за високими цінами на монополізованому внутрішньому ринку і скинення надлишкової продукції за низькими цінами на ринках інших країн.

У більшості країн світу демпінг заборонений. У тих випадках, коли демпінг має місце і наносить шкоду вітчизняним виробникам, уряд вводить «антидемпінгові мита» на відповідні товари. Однак у порівнянні з загальним світовим обсягом реалізованої за кордоном продукції, зареєстрованих випадків використання демпінгу не так багато. Тому демпінг не є виправданням для існування широко розповсюджених, постійно діючих тарифів. Те, що розцінено на перший погляд як демпінг, насправді може являти собою результат дії принципу порівняльних переваг. **Демпінг може бути засобом обмеження нормальної торгівлі.**

Аргументів на користь протекціонізму багато, але вони мало обгрунтовані. Дослідження слаборозвинутих країн у переважній більшості випадків показують, що ті країни, які для захисту своїх національних галузей поклалися на імпорتنі обмеження, задовольнялись більш повільним зростанням економіки порівняно з тими країнами, які проводили більш відкриту економічну політику. Наприклад, після розпаду СРСР країни Балтії проводили більш відкриту економічну політику, ніж Україна. Економічні досягнення цих країн значно вагоміші, ніж нашої держави.

Сучасна міжнародна торгова політика є суперечливою. З одного боку, спостерігаються протекціоніські дії з боку окремих держав, або блоків, що знаходить свій прояв у розв'язанні так званих «торгових війн». В останні роки такі «війни» неодноразово виникали між США і ЄС, США і Японією, ЄС і Китаєм. На регіональному рівні - між Україною і Росією. З іншого боку, у світі набирають сили економічні тенденції, пов'язані з лібералізацією зовнішньої торгівлі. У 1947 році 23 країнами світу було підписано **Генеральну угоду про тарифи і торгівлю (ГАТТ)**. ГАТТ заснований на трьох кардинальних принципах: 1) рівний, недискримінаційний режим для всіх країн-учасниць; 2) зниження митних тарифів шляхом проведення багатосторонніх переговорів; 3) ліквідація імпорتنих квот. Із січня 1995 р. ГАТТ перейменоване у **СОТ (Світова організація торгівлі)**. СОТ налічує більше 150 країн світу (90% всієї світової торгівлі). 16 травня 2008 року Україна набула офіційного членства у Світовій організації торгівлі.

Важливим зрушенням у бік лібералізації зовнішньої торгівлі стала **економічна інтеграція** - об'єднання ринків двох і більше країн у зону вільної торгівлі. Прикладами економічної інтеграції є Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), Американсько-канадська угода про вільну торгівлю й інші.

Найбільш відомим прикладом економічної інтеграції є Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) або, як його часто називають, «Спільний ринок». Виникнув у 1958 р., ЄЕС на початку 2017 р. включав 28 європейських країн. Мотиви, які привели до створення «Спільного ринку», мали як політичний, так і економічний характер. Основним економічним мотивом було прагнення країн-учасниць до отримання переваг від вільної торгівлі. Інтеграція створює масові ринки, які необхідні для досягнення галузями країн «Спільного ринку» економії на масштабах виробництва. Більш ефективне виробництво, яке характерне для великомасштабних ринків, дає можливість галузям промисловості європейських країн досягнути більш низьких витрат, які історично були недосяжні в умовах вузьких відособлених ринків.

За роки існування ЄС були реалізовані досить **вагомими цілями**: 1) відміна мит і імпорتنих квот на всі товари, якими торгують між собою країни-учасниці; 2) встановлення загальної системи митних тарифів для всіх товарів, отриманих із країн, які не входять в «Спільний ринок»; 3) досягнення вільного руху капіталу і робочої сили в рамках ЄС (для нових країн ЄС ця ціль повною мірою не досягнута); 4) створення єдиного валютного союзу – з 1 січня 1999 р. введена спільна грошова одиниця євро (безготівкові розрахунки), з 1 січня 2002 р. – готівкові. Євро розглядається у світі як новий резервний актив, який послаблює монополічне становище долара; 5) розроблена загальна політика з деяких економічних аспектів, які передбачають взаємний інтерес, наприклад у сільському господарстві, транспорті й інших галузях. Виникнув у 1958 році, ЄС на початку 2017 року включав 28 європейських країн.

У березні 2014 року було підписано Угоду про асоціацію Україна – ЄС. Це найбільший міжнародно-правовий документ за всю історію української держави. Він має сім розділів і понад

тисячу сторінок, які чітко регулюють поступове економічне та політичне зближення України та ЄС. Із 1 листопада 2014 року угода діяла у тимчасовому режимі. А найголовніший її розділ – угода про зону вільної торгівлі – набув чинності з 1 січня 2016 року. У цілому всі юридичні проблеми були погоджені до 11 липня 2017 року і офіційно у повному обсязі Угода про асоціацію Україна – ЄС запрацювала з 1 вересня 2017 року.

Відповідно до Угоди про асоціацію, Україна має провести низку реформ, перейти на стандарти ЄС до 2025 року. А це передбачає виконання приблизно 1300 зобов'язань. На середину 2017 року їх виконано на 13 %. Проведення реформ зробить нашу країну більш конкурентноздатною на європейському і світовому ринках. А це уможливить відкриття нових підприємств за участі іноземного капіталу і сприятиме більш тісним інтеграційним зв'язкам з світовою економікою.

І, як висновок, відмітимо, що економісти-теоретики прийшли до єдиної думки, що вигоди, які отримують захищені галузі від введення торгових бар'єрів, досягаються ціною значно більших втрат для економіки в цілому. Протекціонізм завжди більш вигідний виробникам, які конкурують з імпортом, ніж експортним галузям країни. Ось чому, як правило, експортери виступають за вільну торгівлю, а вітчизняні виробники – за протекціонізм. Процвітання і економічний добробут окремих країн, і світового співтовариства в цілому, можливий тільки на шляху вільної торгівлі.

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 11

План семінарського заняття

1. Роль і особливості міжнародної торгівлі.
2. Вільна торгівля і протекціонізм. Міжнародна торгова політика.

Теми рефератів

1. Суть та чинники міжнародного поділу праці.
2. Теорії міжнародної торгівлі.
3. Економіка України у контексті світового господарства.
4. Проблеми інтеграції України в Європейський Союз.

Основні терміни і поняття

Міжнародні економічні відносини (МЕВ); світове господарство; теорія абсолютних переваг; теорія порівняльних переваг; парадокс «Леонтьєва»; міжнародна торгівля; торгівельна політика; протекціонізм; політика лібералізму; експорт; імпорт; мито; диференціальні мита; преференційні мита; імпортне мито; експортний тариф; експортні субсидії; тарифні обмеження; нетарифні обмеження; імпортні та експортні квоти; «добровільні» експортні обмеження; демпінг; торгівельний баланс; сальдо рахунку поточних операцій; сальдо рахунку капітальних операцій.

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Міжнародна торгівля є формою зв'язку між товаровиробниками різних країн, що виникає на основі міжнародного поділу праці, і виражає їх взаємну економічну залежність.

Так

Ні

2. Перша концепція міжнародної торгівлі розроблена меркантилістами.

Так	Ні
-----	----
3. Згідно теорії меркантилістів, держава повинна забезпечувати збільшення імпорту та скорочення експорту.

Так	Ні
-----	----
4. У будь-якій економіці ресурси не є взаємозамінюваними для альтернативного їх використання.

Так	Ні
-----	----
5. Міжнародні відмінності в забезпеченні ресурсами й у відносних кількостях різних типів людських і матеріальних ресурсів - важлива основа для спеціалізації й торгівлі.

Так	Ні
-----	----
6. Внаслідок дії закону спадного граничного продукту спеціалізація країни є неповною.

Так	Ні
-----	----
7. Відкритий тип торгівельної політики, яку застосовують країни, котрим не загрожує конкуренція з боку зарубіжних виробників того чи іншого товару, називають фритдерство.

Так	Ні
-----	----
8. У точці на кривій виробничих можливостей, у якій співвідношення витрат в обох країнах однакове, зникає основа для поглиблення спеціалізації та розширення торгівлі.

Так	Ні
-----	----
9. Імпорт збільшує сукупний попит в країні.

Так	Ні
-----	----
10. Спеціальний імпорт розраховують відніманням від загального імпорту непрямого транзиту.

Так	Ні
-----	----
11. Експорт підвищує ціни в країні.

Так	Ні
-----	----
12. Крива пропозиції експорту показує обсяг експорту, який країна пропонуватиме, коли світові ціни перевищуватимуть внутрішню ціну.

Так	Ні
-----	----
13. Реекспорт - сума націоналізованих та інших імпортних товарів, які були потім продані закордон протягом звітного періоду.

	Так	Ні
14. Крива попиту на імпорт показує величину попиту країни на імпорт, коли світові ціни вищі за внутрішні.
	Так	Ні
15. Чистий експорт та імпорт, які вимірюються у вартісному виразі, називають сальдо зовнішньої торгівлі.
	Так	Ні
16. Імпорт товарів і послуг приводить до зростання внутрішніх цін і є причиною інфляції.
	Так	Ні
17. Запровадження мита стимулює внутрішнє споживання в країні.
	Так	Ні
18. Принцип абсолютної переваги сформував А. Сміт.
	Так	Ні
19. Доки у співвідношенні внутрішніх відносних цін між країнами зберігаються відмінності, доти кожна з них матиме порівняльну перевагу у виробництві певного продукту, що становить основу для взаємовигідної зовнішньої торгівлі.
	Так	Ні
20. Якщо в Бразилії рівень витрат на виробництво кожного товару (по всьому колу товарів) становить 80 % від рівня витрат Аргентини, то Бразилія має порівняльну перевагу у виробництві всіх товарів стосовно Аргентини.
	Так	Ні
21. Постулат, згідно з яким країни експортуватимуть ті товари, виробництво яких потребує значних витрат відносно надлишкових факторів і невеликих затрат дефіцитних товарів, займає центральне місце у концепції зовнішньої торгівлі Портера.
	Так	Ні
22. Згідно з правилами Світової організації торгівлі, країна-імпортер за певних обставин може запровадити компенсаційне ввізне мито.
	Так	Ні
23. Що нижча еластичність попиту на імпорт за ціною або еластичність пропозиції експорту за ціною, то менший виграш країни від торгівлі.
	Так	Ні

24. Якщо Російська Федерація придбала завод в Україні, то ці активи тепер відносяться до економіки Росії.
Так Ні
25. Захист ряду галузей з метою забезпечення національної безпеки – один з аргументів на користь встановлення торговельних бар'єрів.
Так Ні
26. У стримуванні зовнішньої торгівлі мито спрацьовує сильніше, ніж квота.
Так Ні
27. Економічний добробут країни в умовах вільної міжнародної торгівлі завжди нижче, ніж при введенні імпортних мит.
Так Ні
28. Ембарго вводиться здебільшого з економічних мотивів.
Так Ні
29. Зовнішня торгівля забезпечує приріст добробуту в країні-експортері за рахунок більшого виграшу споживачів країни порівняно з втратами її виробників.
Так Ні
30. Якщо країна експортує трудомістку продукцію та імпортує капіталомістку, і пропозиція праці як ресурсу зростає найвищими темпами, то обсяг виробництва і доходи експортоорієнтованих галузей зменшуватимуться.
Так Ні
31. Найпоширенішим знаряддям політики протекціонізму є мито.
Так Ні
32. Квота означає обмеження кількості або сумарної вартості конкретних імпортних товарів.
Так Ні
33. Внаслідок запровадження міжнародної торгівлі виробники у країні-експортері програють, а споживачі виграють.
Так Ні
34. Захисне мито і квоти підвищують ціни і зменшують попит на відповідні товари.
Так Ні

35. Добровільне обмеження експорту має такі самі наслідки як і імпортна квота, але запроваджує його країна-експортер.
Так Ні
36. Експортні субсидії надають вітчизняним експортерам для зменшення вивозу продукції за кордон.
Так Ні
37. Обмеження імпорту призводить до заощадження в країні не-ефективних галузей і стримує ріст ефективних виробництв.
Так Ні
38. Демпінг полягає в тому, що експортер встановлює ціни на певний продукт на якому-небудь закордонному ринку на нижчому рівні, ніж на іншому, зазвичай вітчизняному.
Так Ні
39. Втрати споживачів від торгівельних обмежень значно переважають вигреш виробників та уряду, що знижує ефективність національної економіки.
Так Ні
40. Досвід показує, що протекціонізм сприяє економічному зростанню, а вільна торгівля лише стримує ріст.
Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь.

1. Основними формами міжнародних економічних відносин є:
 - а) міжнародна торгівля;
 - б) міжнародні валютно-фінансові відносини;
 - в) кооперація виробництва;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
2. Міжнародна торгівля – це:
 - а) переміщення капіталу між країнами в пошуках більш вигідної сфери застосування;
 - б) обмін товарами та послугами між національними господарствами;
 - в) переміщення працездатного населення зумовлене причинами переважно економічного характеру;
 - г) усі відповіді правильні.
3. Принцип порівняльної переваги був уперше сформульований:
 - а) А. Смітом;

- б) Д. Рікардо;
 - в) А. Маршаллом;
 - г) В. Леонтьєвим.
4. Якщо продуктивність праці з виробництва експортного товару у першій країні вища, ніж у іншій, то перша країна:
- а) має абсолютну перевагу;
 - б) має порівняльну перевагу;
 - в) виробляє цей товар з нижчою альтернативною вартістю, ніж інша країна;
 - г) виробляє цей товар з вищою альтернативною вартістю, ніж інша країна.
5. Коли закон порівняльної переваги показує, що може відбуватися взаємовигідна торгівля?
- а) коли тарифи скасовано;
 - б) коли витрати на транспортування майже дорівнюють нулю;
 - в) коли відносні затрати виробництва у різних країнах відрізняються між собою;
 - г) коли країна може продукувати більше якогось товару, ніж інші країни.
6. Країна має порівняльну перевагу у виробництві продукту, якщо:
- а) виробляє цей продукт з нижчими витратами, ніж інші країни;
 - б) виробляє цей продукт з нижчою альтернативною вартістю, ніж потенційний торгівельний партнер;
 - в) має перевагу у природно-кліматичних умовах виробництва цього продукту;
 - г) має історичні традиції виробництва цього продукту.
7. Олександр та Ольга, затрачаючи однакову кількість праці, виробляють таку кількість цукерок і печива:

	Цукерки, кг	Печиво, кг
Ольга	100	200
Олександр	120	150

Яке з наведених тверджень є правильним?

- а) Ольга має абсолютну перевагу у виробництві печива;

- б) Олександр має абсолютну перевагу у виробництві цукерок;
 - в) Олександр має порівняльну перевагу у виробництві печива;
 - г) правильні відповіді (а) і (б).
8. Дані таблиці показують кількість вина і сиру, яку можуть виробити підприємства Франції та Італії з однієї одиниці сировини:

Країна	Вино, л	Сир, кг
Франція	20	60
Італія	10	40

Яке з наступних тверджень є правильним?

- а) Франція має порівняльну перевагу у виробництві вина і абсолютну перевагу у виробництві сиру;
 - б) Італія має абсолютну перевагу у виробництві вина;
 - в) Італія має порівняльну перевагу у виробництві вина і абсолютну перевагу у виробництві сиру;
 - г) Франція має порівняльну перевагу у виробництві вина, а Італія має абсолютну перевагу у виробництві сиру.
9. За останні півстоліття рівень відкритості національних економік:
- а) знизився;
 - б) підвищився;
 - в) не змінився;
 - г) одних країн – знизився, а інших – підвищився.
11. Країна А може виробляти 1 т пшениці або 4 т вугілля, використовуючи одну одиницю ресурсів. Країна Б може виробляти 2 т пшениці або 5 т вугілля, використовуючи також одну одиницю ресурсів. Яке з наведених тверджень є правильним?
- а) країна А буде експортувати пшеницю й імпортувати вугілля;
 - б) країна Б буде експортувати пшеницю й імпортувати вугілля;
 - в) країна А не буде експортувати й імпортувати пшеницю;
 - г) країна Б не буде експортувати й імпортувати вугілля.

12. Якщо Франція експортує в Англію вино, а Англія експортує у Францію текстиль, то підвищення ціни на вино щодо ціни на текстиль означає:
- поліпшення умов торгівлі для Франції;
 - зміна кута нахилу лінії торгівельних можливостей Франції;
 - зміна кута нахилу лінії торгівельних можливостей Англії;
 - усі відповіді правильні.
13. Головним чинником поглиблення міжнародного поділу праці нині стає:
- відмінності у природно-кліматичних умовах;
 - забезпечення країн трудовими ресурсами;
 - науково-технічні досягнення країн;
 - відмінності у сировинних запасах.
14. Якщо країна вирішила спеціалізуватись і торгувати, які з наступних наслідків можна очікувати:
- підвищення добробуту;
 - збільшення ресурсної бази;
 - збільшення кількості і підвищення якості продукції;
 - усі відповіді правильні.
15. З одиниці ресурсів Італія може виробляти 3 т борошна або 6 т цукру, а Франція – 1 т борошна або 4 т цукру. Якщо міжнародна спеціалізація країн відбувається на засадах порівняльної переваги, то:
- Італія експортуватиме цукор та імпортуватиме борошно;
 - Франції вигідно експортувати цукор та імпортувати борошно;
 - Італія не вигідно експортувати борошно та імпортувати цукор;
 - Франція експортуватиме борошно та імпортуватиме цукор.
16. У наведеній таблиці представлені дані про обсяги виробництва сукна і вина у двох країнах А і Б (використовується тільки один ресурс – праця):

Виробництво за годину	Країна А	Країна Б
Сукно, м	5	15
Вино, л	10	20

Порівнюючи дві країни й аналізуючи можливості торгівлі між ними, буде вірним стверджувати, що країна А володіє:

- а) абсолютною перевагою у виробництві сукна;
- б) абсолютною перевагою у виробництві вина;
- в) порівняльною перевагою у виробництві вина;
- г) порівняльною перевагою у виробництві сукна.

17. Політика протекціонізму з використанням високих тарифів на імпорт:

- а) може збільшити рівень зайнятості в даній країні у короткостроковому періоді;
- б) сприяє захисту галузей від іноземної конкуренції;
- в) забезпечує захист вітчизняних виробників від демпінгових цін;
- г) усі відповіді правильні.

18. Що не є аргументом прихильників протекціонізму?

- а) протекціоністські заходи знижують ціни у вітчизняній економіці;
- б) підтримка галузей, які випускають стратегічні товари, є важливою для економічної безпеки країни;
- в) підтримка вітчизняних виробників збільшує сукупний попит у країні та стимулює зростання рівнів виробництва і зайнятості;
- г) захист молодих галузей вітчизняної економіки забезпечує їх прискорений розвиток.

19. У відносинах з якими державами протекціонізм доцільний для певної країни:

- а) з відсталими відносно неї;
- б) близькими за рівнем розвитку з нею;
- в) з відносно більш розвинутими;
- г) усі відповіді неправильні.

20. У відносинах з якими державами фритредерство небезпечне для країни:

- а) з відсталими відносно неї;
- б) близькими за рівнем розвитку з нею;
- в) з відносно більш розвинутими;
- г) усі відповіді неправильна

21. Яка з перерахованих форм державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків не є істотним обмеженням свободи торгівлі?
- а) ліцензії;
 - б) «добровільне» обмеження експорту;
 - в) імпортна квота;
 - г) експортна квота.
22. Яка із форм торговельних бар'єрів не є політичною перешкодою для лібералізації міжнародної торгівлі?
- а) ліцензування експорту та імпорту;
 - б) бюрократичні перешкоди;
 - в) імпортна квота;
 - г) «добровільне» обмеження експорту.
23. Квота є таким торговельним бар'єром, який:
- а) скорочує зайнятість у галузях, які захищають національного виробника;
 - б) знижує рівень корупції в країні;
 - в) посилює конкуренцію на національному ринку;
 - г) усі відповіді неправильні.
24. Введення експортного мита приводить:
- а) до збільшення споживання даного товару усередині країни;
 - б) до підвищення внутрішньої ціни до рівня вище світового;
 - в) до зростання виробництва даного товару;
 - г) до збільшення величини чистого експорту.
25. Відмінність між імпортним митом і квотою полягає у тому, що лише мито:
- а) призводить до скорочення міжнародної торгівлі;
 - б) призводить до підвищення цін;
 - в) приносить доходи в держбюджет;
 - г) сприяє зниженню життєвого рівня в країні.
26. Хто з основних економічних суб'єктів країни виграє від запровадження ввізного мита на певний продукт?
- а) виробники цього продукту;
 - б) споживачі;
 - в) держава;
 - г) правильні відповіді (а) і (в).

27. *Що не є втратою споживачів від запровадження ввізного мита на певний продукт?*
- а) зменшення обсягів закупівель цього продукту;
 - б) оплата функціонування неефективних вітчизняних виробництв;
 - в) оплата витрат вітчизняних підприємств на виробництво додаткової кількості цього продукту;
 - г) оплата приросту прибутку вітчизняних підприємств.
28. *Що є втратою від запровадження мита для суспільства в цілому?*
- а) оплата мита;
 - б) оплата функціонування неефективних вітчизняних виробництв;
 - в) зменшення обсягів закупівель продукту;
 - г) правильні відповіді (а) і (в).
29. *Ембарго – це:*
- а) санітарні обмеження;
 - б) бюрократична тяганина під час митних процедур;
 - в) вимоги ліцензування;
 - г) заборона урядом ввезення або вивезення товарів.
30. *Яка з наступних форм торговельних бар'єрів не є істотною перешкодою для вільної торгівлі?*
- а) мито на імпорт;
 - б) «добровільні» експортні обмеження;
 - в) імпортна квота;
 - г) усі відповіді неправильна
31. *Як торговельні бар'єри впливають на конкуренцію на внутрішньому ринку?*
- а) послаблюють її;
 - б) посилюють її;
 - в) не впливають на неї;
 - г) усі відповіді неправильна
32. *Як торговельні бар'єри впливають на ціни на внутрішньому ринку?*
- а) підвищують їх;
 - б) знижують їх;
 - в) впливають лише на експортні ціни;
 - г) не впливають на них.

33. *Країна є кредитором:*
- а) коли баланс зрівноважений;
 - б) коли має додатній торговельний баланс;
 - в) коли баланс від'ємний;
 - г) коли платіжний баланс від'ємний.
34. *Країна є боржником:*
- а) коли має додатній торговельний баланс;
 - б) коли баланс зрівноважений;
 - в) коли баланс від'ємний;
 - г) коли платіжний баланс від'ємний.
35. *Яка форма імпорту капіталу вигідніша для країни, що приймає?*
- а) будь-яка;
 - б) підприємницька;
 - в) позикова;
 - г) усі відповіді неправильні.
36. *Хто домінує у міжнародних економічних відносинах?*
- а) ТНК (транснаціональні корпорації);
 - б) малий та середній бізнес розвинутих країн;
 - в) підприємства країн, що розвиваються;
 - г) усі відповіді правильні.
37. *Де знаходиться найбільша зона вільної торгівлі?*
- а) в Європейському Союзі;
 - б) у Північній Америці;
 - в) у СНД;
 - г) на Далекому Сході.
38. *Де економічна інтеграція найглибша?*
- а) в Європейському Союзі;
 - б) у Північній Америці;
 - в) у СНД;
 - г) на Далекому Сході.

Завдання 3. Задачі:

1. У країні реальний ВВП становить 1200 млрд. грн., споживчі витрати дорівнюють 710 млрд. грн, валові внутрішні інвести-

ції – 190, податки 230, бюджетне сальдо від’ємне і дорівнює 20 млрд. грн (1,67 % ВВП).

Визначте, чому дорівнює чистий експорт у рівноважній економіці країни?

2. У країні А один працівник може виробити за годину 4 стільці та 2 столи. У країні Б один працівник може виробити за годину 3 стільці та 1 стіл.

1. Якими є відносні ціни в країнах за відсутності торгівлі?

2. Що вивозитимуть країни після встановлення торгівельних відносин? У яких межах можуть коливатися світові ціни після встановлення торгівельних відносин між країнами?

3. Припустимо, що Україна і Польща виробляють лише два товари – цукор та борошно. Обсяг продукції на одиницю ресурсів подано в таблиці.

Країна	Цукор	Борошно
Україна	75	100
Польща	50	50

Визначити:

1. Чи має Україна абсолютну перевагу у виробництві борошна та цукру?

2. Чи має Україна порівняльну перевагу у виробництві борошна та цукру?

3. Яке обмінне співвідношення між цукром і борошном склалося б в Україні за відсутності зовнішньої торгівлі?

4. У яких межах встановляться умови торгівлі у разі вільної торгівлі між Україною і Польщею?

Контрольні запитання та завдання

1. Яким чином вимірюється відкритість економіки країни?
2. Чому існує світова торгівля товарами і послугами, розкрийте зміст понять: абсолютні переваги, порівняльні переваги?

3. Яким терміном називається ситуація, коли відбувається суттєва зміна багатства країни через зрушення у ціні природних ресурсів, якими вона наділена?
4. Назвіть переваги і недоліки фритредерства і протекціонізму.
5. Які перепони стоять на шляху вільної торгівлі?
6. Яким чином впливає протекціонізм на зайнятість?
7. Розкрийте зміст поняття «концепція провалів ринку».
8. Яким чином іноземний сектор впливає на умови макроекономічної рівноваги на ринку благ?
9. У чому полягає зовнішньоекономічна політика держави?
10. Яке місце України у світовому господарстві?

ТЕМА 12.

ВАЛЮТНІ КУРСИ І ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС КРАЇНИ

План

1. Фінансування міжнародної торгівлі. Платіжний баланс країни.
2. Валютні курси і коректування платіжного балансу.

12.1. Фінансування міжнародної торгівлі. Платіжний баланс країни

Розглядувана тема є продовженням попередньої. Нас цікавить, як здійснюються валютні або фінансові аспекти міжнародної торгівлі?

Основна риса, яка відрізняє **міжнародні платежі** від внутрішніх, є використання двох різних національних валют. Проблема платежів між країнами вирішується з допомогою валютних ринків, де одна валюта може використовуватись для купівлі іншої. Ці ринки підтримуються провідними банками світу і сприяють міжнародному експорту й імпорту.

Механізм проведення **міжнародних торгових розрахунків** виглядає наступним чином. Наприклад, американська фірма вирішила продати комп'ютери британській фірмі на 60 тис. дол. Припустимо, що обмінний курс, тобто курс або ціна, за якою фунт обмінюється на долари, і навпаки, складає 2 дол. за 1 фунт стерлінгів. Це означає, що британський імпортер повинен заплатити 30 тис. фунтів стерлінгів американському експортеру. Британський покупець знімає з поточного рахунку, наприклад,

лондонського банку 30 тис.ф.ст. і висилає чек на цю суму американському експортеру. Однак складність полягає в тому, що американська експортна фірма повинна заплатити своїм службовцям і постачальникам матеріалів, а також податки в доларах, а не фунтах. Тому експортер продає чек на 30 тис.ф.ст. (або грошовий переказ лондонського банку) якому-небудь великому американському банку, який є ділером з іноземної валюти. Американській фірмі, наприклад, в нью-йоркському банку відкривається рахунок на 60 тис.дол. у обмін на чек на суму в 30 тис.фунтів стерлінгів. Потім нью-йоркський банк 30 тис.ф.ст. депонує в лондонському банку-кореспонденті для подальшого продажу.

Але виникає питання: чому американські банки поступаються доларами в обмін на фунти стерлінгів? Як видно з наведеного вище прикладу, нью-йоркський банк є ділером з операцій із іноземною валютою; він займається скуповуванням – за комісійні – і, навпаки, продажем – теж за комісійні – фунтів за долари.

Таким чином, міжнародні торгові операції породжують необхідність використання в обміні різних іноземних валют, які обслуговують експортно-імпортні операції. Експортні операції породжують попит на валюту даної країни за рубезем, а необхідність задоволення цього попиту викликає, у свою чергу, пропозицію іноземної валюти. Експорт збільшує величину пропозиції іноземної валюти у даній країні. Імпортні операції створюють попит на іноземну валюту. Задоволення цього попиту скорочує запаси іноземної валюти у комерційних банках країни-імпортера і збільшує її в банках країни-експортера. **У широкому розумінні експорт будь-якої країни фінансує, або «оплачує» її імпорт.**

Хоч сам аналіз має відношення до експорту й імпорту товарів, у реальному житті постійно виникає потреба в попиті і пропозиції іноземної валюти. В кожній країні юридичним і фізичним особам потрібна іноземна валюта не тільки для фінансування імпорту, але і для купівлі страхових і транспортних послуг в інших країнах, для проведення відпусток за кордоном, для виплати дивідендів і відсотків з іноземних інвестицій, для здійснення фінансових інвестицій і капіталовкладень у інших країнах і т.ін.

Усі міжнародні торгові і фінансові операції знаходять відображення у платіжному балансі країни. **Платіжний баланс** – це співвідношення суми платежів, здійснених країною за кордон за певний період часу (рік, квартал, місяць). Якщо країна отримала із-за кордону платежів на більшу суму, ніж виплатила, платіжний баланс є активним, якщо навпаки – пасивним.

Термін «платіжний баланс» вперше був застосований у 1767 році шотландським економістом-меркантилістом Джеймсом Стюартом у роботі «Дослідження з принципів політичної економії». Зовнішня торгівля в ті часи опосередковувалась рухом золота, тому меркантилісти ототожнювали платіжний баланс із сальдо зовнішньої торгівлі. Зміст поняття «платіжний баланс» зазнав еволюційних змін.

Першу офіційну публікацію платіжного балансу було здійснено в США. У 1923 р. Міністерство торгівлі США підготувало платіжний баланс за 1922 рік. Сьогодні розробка методології складання платіжного балансу належить до компетенції **Міжнародного валютного фонду** і визначається міжнародним стандартом – «Рекомендації зі складання платіжного балансу», який час від часу оновлюється, переробляється і періодично публікується у виданнях МВФ. Останнє п'яте видання Рекомендацій опубліковане у 1993 році.

Повна схема складання платіжного балансу, яка рекомендована МВФ, містить 112 статей (так зване детальне надання відомостей про операції, detailed presentation: transaction data). Укрупнена схема (так зване агреговане надання відомостей про операції, aggregated presentation: transaction data) зводить ці статті в укрупнені, об'єднуючи їх, у сім блоків (груп). Навіть укрупнена схема складання платіжного балансу достатньо складна. Вона стане для нас більш зрозумілою, якщо розбити її на **три частини**:

- 1) рахунки поточних операцій;**
- 2) рахунки руху капіталів;**
- 3) офіційні резерви.**

Розглянемо роль цих складових на прикладі платіжного балансу США за 1987 р. (млрд.дол.). Рік у даному випадку значення не має. Нас цікавить форма складання платіжного балансу.

Рахунки поточних операцій

1. Товарний експорт США	...+ 251
2. Товарний імпорт США	...- 410
3. Сальдо балансу зовнішньої торгівлі	...- 159
4. Експорт послуг із США	... + 70
5. Імпорт послуг в США	... - 72
6. Сальдо балансу товарів і послуг	...-161
7. Чисті доходи від інвестицій	... +14
8. Чисті грошові перекази	...- 14
9. Сальдо балансу поточних операцій	...-161

Рахунки руху капіталів

10. Приплив капіталу в США	...+ 180
11. Відплив капіталу із США	...- 74
12. Баланс руху капіталів	... + 106
13. Баланс поточних операцій і руху капіталів	...- 55
14. Офіційні резерви	...+ 55

Офіційний зведений підсумок

0

При аналізі платіжного балансу країни в першу чергу розглядається баланс по поточних операцій. Адже саме цей блок охоплює зовнішню торгівлю товарами і послугами, яка продовжує залишатись головною формою зовнішньоекономічних зв'язків у світі. **Торговий баланс** показує різницю між товарним експортом країни і її товарним імпортом. Якщо імпорт перевищує експорт, то утворюється зовнішньоторговий дефіцит або **від'ємне сальдо** до торгового балансу (159 млрд.дол.), і навпаки.

Експорт послуг (п.4) включає надання транспортних, страхових, туристичних і брокерських послуг резидентам іноземних держав. Зараз понад 30% зайнятих у світі припадає на сферу послуг. У промислово розвинутих країнах – 50-70%. Найбільшими статтями залишаються транспортні послуги (насамперед морські перевезення) та іноземний туризм. На ці статті припадає 50-60% платежів за всі міжнародні послуги.

Пункт 7 – **чисті доходи від інвестицій** – являє собою надлишок платежів по процентах і дивідендах, здійснених іноземцями на вкладений за кордоном американський капітал, над тим, що американці виплатили по процентах і дивідендах на іноземний капітал, інвестований у США. Чисті доходи від інвестицій склали 14 млрд. дол. у іноземній валюті.

Пункт 8 відображає **чисті перекази** як приватних, так і державних коштів із США в інші країни світу. Сюди входить американська іноземна допомога, пенсії американських громадян, проживаючих за кордоном, грошові перекази емігрантів родичам, які проживають за кордоном. Ці перекази зменшують запас іноземної валюти в країні.

Сумуючи всі операції поточних рахунків, ми бачимо, що імпортні операції (п.2,5 і 8) створили попит на більший обсяг іноземної валюти, ніж змогли забезпечити експортні операції (п.1,4 і 7) на 161 млрд.дол.

Рахунки руху капіталів відображають потоки капіталу, які пов'язані з купівлею або продажем матеріальних і фінансових активів, що мали місце у певному році. Наприклад, японські «Хонда» або «Нісан» купують підприємства в США або інших країн, арабські шейхи та олігархи з Росії і України купують акції американських компаній. Такі операції, пов'язані з продажем активів, збільшують запаси іноземної валюти у країни-продавця. Тому вони є статтями приходу і помічаються знаком плюс. США експортують акції й облігації і таким чином добувають собі іноземну валюту (п.10=180 млрд.дол.). І навпаки, купівля закордонних матеріальних і фінансових активів зменшує запаси іноземної валюти даної країни і позначається знаком мінус.

Баланс поточних операцій і баланс руху капіталів взаємопов'язані. Дефіцит балансу поточних операцій вказує на те, що експорт товарів і послуг даної країни недостатній для оплати імпорту товарів і послуг. Як здійснити фінансування цього дефіциту? У такому випадку країна або бере кошти у борг за кордоном або продає іноземцям частину своїх активів. Тут держава діє на рівні логіки окремої людини. Якщо ваші витрати перевищують доходи, то ви берете кошти у борг (у банку, друзів, знайомих) або продаєте деякі особисті активи – машину, квартиру, або фінансові – акції, облігації.

Держава, яка продає активи або отримує позики збільшує свої борги. Актив балансу руху капіталів і кредитів, які склали 106 млрд. дол. (п.12), вказує на те, що США «продали» нерухомість (будівлі, сільськогосподарські землі) і отримали по всьому світу позики у тому обсязі, який необхідний для фінансування дефіциту поточного платіжного балансу, рівного 161 млрд. дол.

Дефіцит платіжного балансу поточних операцій фінансується в основному чистим притоком капіталу на рахунки руху капіталів. І навпаки, актив поточного платіжного балансу країни супроводжується чистим відтоком капіталу по балансу руху капіталів і кредитів. В останньому випадку надлишкові засоби поточного платіжного балансу будуть використані для купівлі нерухомості або наданні позики іншим країнам світу.

Центральні банки різних країн тримають велику кількість іноземної валюти, яка називається **офіційними резервами**, і які використовуються для врегулювання незбалансованості платіжного балансу поточних операцій і руху капіталів. У нашому прикладі, США на міжнародній торгівлі і фінансових операціях мали чистий дефіцит у розмірі 55 млрд. дол., який покривається валютою, що знаходиться у розпорядженні центрального банку.

Всі три складові частини платіжного балансу – рахунки поточних операцій, руху капіталів і офіційні резерви – повинні у сумі скласти 0. Якщо дефіцит балансу поточних операцій менше активу балансу руху капіталів, то запаси іноземної валюти у центральному банку збільшуються. Скорочення офіційних резервів показує масштаби **дефіциту платіжного балансу** країни (сальдо поточних операцій і руху капіталів). Зростання офіційних резервів показує величину **активного сальдо платіжного балансу**.

Міжнародна статистика свідчить, що платіжні баланси країн світу постійно знаходяться в нерівновазі, тобто сальдо поточних операцій і сальдо підсумкового балансу не рівні нулю і тому балансуються рухом капіталів і державними валютними резервами. Нерівновага платіжних балансів стала характерною рисою сучасного економічного життя. У другій половині XX – початку XXI ст. темпи зростання світової економіки були, напевне, рекордними за всю історію людства. На цьому фоні нерівномірність економічного розвитку окремих країн стала проявлятися

більш чітко. Так, посилення позицій Японії і Німеччини в світовій економіці супроводжується позитивним сальдо поточного платіжного балансу цих країн. Інакше кажучи, різке порушення рівноваги в світовій економіці викликає різку нерівновагу в платіжних балансах.

Нерівновага платіжного балансу країни викликає ряд наслідків для її економіки. Стабільно позитивне сальдо балансу поточних операцій зміцнює позиції національної валюти і одночасно дозволяє мати стійку фінансову базу для вивозу капіталу із країни. Стабільний дефіцит платіжного балансу послаблює позиції національної економіки і підштовхує країну до все більшого залучення іноземного капіталу. Якщо подібний приплив капіталу здійснюється не через довгострокові підприємницькі інвестиції (прямі й портфельні), а через довгострокові державні й приватні банківські позики, то це веде до швидкого збільшення зовнішнього боргу країни і виплат по ньому. Країна починає жити в кредит.

Сильні коливання сальдо балансу поточних операцій (у той чи інший бік) викликають несприятливі для країни наслідки. Так, різке збільшення позитивного сальдо створює базу для швидкого зростання грошової маси і, отже, стимулює інфляцію, а різке збільшення негативного сальдо викликає «обвальне» падіння обмінного курсу, що вносить хаос у зовнішньоекономічні операції країни. Тому коли мова йде про рівновагу платіжного балансу, то в центрі уваги опиняється перш за все дефіцит поточного платіжного балансу і сильні коливання його сальдо.

Таким чином, **не можна однозначно стверджувати, що дефіцит це завжди негативне явище для економіки, а активний платіжний баланс – позитивне.** Наприклад, великий дефіцит у товарній торгівлі можна розглядати як негативне явище – виробники, можливо, втрачають конкурентноздатність на світових ринках, виникають труднощі з реалізацією товарів за кордоном і т.ін. З іншого боку, торговий дефіцит не є несприятливим із точки зору споживачів, які отримують більше товарів за рахунок імпорту.

Бажаність **активу або дефіциту** платіжного балансу залежить від: 1) обставин, які викликають їх; 2) стійкості протягом певного часу. Офіційні резерви будь-якої країни обмежені. Тому стійкі або

тривалі дефіцити платіжних балансів, які повинні фінансуватися за рахунок цих резервів, неминуче призведуть до їх вичерпання. У цьому випадку країні прийдеться здійснювати заходи для коректування платіжного балансу (перебудова народного господарства на макрорівні, використання торгових бар'єрів і т.ін.).

Існує декілька основних методів **державного впливу** на стан платіжного балансу. Перший – це **прямий контроль**, включаючи регламентацію імпорту (через кількісні обмеження, наприклад), митні й інші збори, заборона або обмеження на переказ за кордон доходів з іноземних інвестицій і грошових трансфертів приватних осіб, різке скорочення безоплатної допомоги, вивозу короткострокового і довгострокового капіталу й ін. Подібні заходи прямого контролю часто викликають труднощі для багатьох фірм країни і, відповідно, сприймаються вороже.

У короткостроковому плані прямий контроль дає позитивний ефект. У довгостроковому періоді ефект від цих заходів суперечливий, так як створюються «тепличні умови» для місцевих виробників, понижується інтерес іноземних інвесторів до країни із-за заборони на переказ їх доходів, виникають труднощі з залученням іноземних спеціалістів, створюються перешкоди для розширення за кордоном бізнесових структур вітчизняних експортерів.

Але ж не викликає ворожості, а навпаки вітається вітчизняними фірмами такий прямий захід, як **субсидування експорту**. Однак цей захід дорогий, і тому його використання часто пов'язане зі станом бюджету країни. Так, навряд чи стан державного бюджету України дозволить їй у найближчому майбутньому субсидувати експорт (щонайменше – активний).

Другий метод державного впливу – **дефляція** (тобто боротьба з інфляцією), яка націлена на вирішення внутрішньоекономічних завдань, але в якості ефекту покращує і стан платіжного балансу. Вважається, що традиційні для дефляційної політики наслідки – зниження обсягу виробництва, інвестицій і доходів – ведуть до скорочення імпорту і зростання резервних можливостей для нарощування експорту. Звичайне для дефляції підвищення облікової ставки стимулює залучення в країну короткострокового капіталу, що покращує показники платіжного балансу.

Однак є й інша точка зору: дефляція зменшує експорт і веде до зростання імпорту. При дефляції підвищується обмінний курс національної валюти, що збільшує можливості імпортерів. Для експортерів високий курс їх національної валюти означає, що вони при обміні експортної виручки отримують менше національної валюти, а це аж ніяк не стимулює налагодження експорту.

Третій важіль впливу держави на платіжний баланс – зміни валютного курсу. Але про це буде йти мова у наступному питанні.

12.2. Валютні курси і коректування платіжного балансу

На стійкість дефіциту або активу платіжного балансу впливає система валютних курсів. Існують два полярно протилежні варіанти систем валютних курсів: 1) система гнучких або плаваючих валютних курсів, при якій курси обміну національних валют визначаються попитом і пропозицією; 2) система жорстко фіксованих валютних курсів, при якій змінам валютних курсів у результаті коливання попиту і пропозиції перешкоджають державне втручання у функціонування ринків іноземних валют або інші механізми.

Валютний курс, який встановлюється вільними ринковими силами, може змінюватись і дійсно часто змінюється. Якщо ціна фунта ст. у доларах збільшується, наприклад, піднімається з 2 дол. за 1 ф.ст. до 3 дол., то вважається, що вартість долара понизилась, або долар знецінився по відношенню до фунта. І навпаки, ф.ст. по відношенню до долара став більш дорогим.

На зміну валютних курсів впливають різноманітні фактори.

- 1. Зміни у смаках споживачів.** Будь-які зміни в смаках або уподобаннях споживачів до виробів іншої країни змінюють попит або пропозицію на валюту цієї країни, а також змінюють її валютний курс. Наприклад, якщо технологічні досягнення американців у виробництві комп'ютерів роблять їх техніку привабливішою для британських споживачів і промисловості, то вони, купуючи більше американських комп'ютерів, поставляють більше фунтів ст.на валютні ринки, і курс долара підвищиться.

2. **Відносні зміни в доходах.** Якщо зростання національного доходу однієї країни випереджує зростання цього показника в інших країнах, то курс її валюти, очевидно, знизиться. Імпорт країни знаходиться у прямій залежності від рівня її доходу. Наприклад, у міру підвищення доходів в Україні українські споживачі будуть купувати більше вітчизняних і іноземних товарів. Якщо економіка України швидко розширюється, а російська економіка стагує, то український імпорт російських товарів, а отже, попит в Україні на рублі буде зростати. Ціна рубля в грн. буде підвищуватись, що означає знецінення гривні.
3. **Відносна зміна цін.** Якщо рівень внутрішніх цін в Україні швидко зростає, а в Росії залишається незмінним, то український споживач буде шукати відносно дешеві російські товари (ефект імпортних закупок), тим самим збільшуючи попит на рублі. І навпаки, російські споживачі будуть схильні купувати українські товари, знижуючи пропозицію рублів. Це сполучення зростання попиту і падіння пропозиції рублів викликає знецінення гривні.
4. **Відносні реальні відсоткові ставки.** Наприклад, якщо в США реальні відсоткові ставки піднімаються вище, ніж в інших країнах, то це призводить до вкладень фінансових засобів у кредитно-фінансові установи США. Це збільшення попиту на американські фінансові активи означає розширення пропозиції інших валют, і тому вартість (курс) долара зростає.
5. **Спекуляція,** яка пов'язана з очікуванням зміни курсів валют. Припустимо, що відбудуться певні зміни в економіці США і Англії. Очікується, що американська економіка: а) буде розвиватися швидше, ніж англійська; б) стикається з більш сильною інфляцією, ніж в Англії; в) буде мати більш нижчі реальні відсоткові ставки, ніж в Англії. Ці прогнози дозволяють передбачити, що у майбутньому курс долара понизиться, а курс фунта ст., навпаки, підвищиться. Отже, власники доларів будуть переводити їх у фунти ст., тим самим збільшуючи попит на фунти. Цей обмін, безумовно, викликає пониження курсу долара і підвищення курсу фунтів ст.

Прихильники системи гнучких валютних курсів вважають, що вільне коливання валютних курсів, реагуючи на зрушення в попиті і пропозиції іноземної валюти, **автоматично** корегує дефіцити і активи платіжних балансів. Валютний курс є специфічною ціною, яка пов'язує всі внутрішні ціни з цінами інших країн. Наприклад, якщо в США платіжний баланс –дефіцитний, то зміна валютного курсу може позитивно вплинути на покращення цієї ситуації. Зміна валютного курсу США змінює ціни на всі іноземні товари для американців і на всі американські товари для потенційних іноземних покупців. Ці зміни валютного курсу вплинуть на відносну привабливість американського імпорту і експорту таким чином, що буде встановлена рівновага у платіжному балансі США.

Механізм коректування розглянемо на прикладі двох країн – США і Англії. Для американців зміна ціни фунта ст. у доларах, наприклад, з 2 дол. до 3 дол. означає, що автомобіль вартістю 9 тис. ф.ст., виробництво якого раніше коштувало у 18 тис. дол., тепер буде коштувати 27 тис. дол. Інші британські товари також подорожчають для американців. Отже, американський імпорт британських товарів і послуг буде знижуватись. І навпаки, американські товари подешевшають для британців і це призведе до зростання американського експорту в Великобританію. Ці зміни – зниження американського імпорту з Англії і збільшення американського експорту в Англію – є чинником, необхідним для вирівнювання дефіциту платіжного балансу США.

Система гнучких валютних курсів може викликати деякі серйозні проблеми.

- 1. Невизначеність і скорочення торгівлі.** Невизначеність і ризик, пов'язані з використанням гнучких валютних курсів, можуть внести порушення у торгові потоки. Наприклад, американський дилер уклав контракт на купівлю 10 автомобілей на суму 90 тис.ф.ст. При поточному валютному курсу 2 дол. за 1 ф.ст., американський імпортер розраховує заплатити за ці автомобілі 180 тис. дол. Але протягом певного строку доставки валютний курс зміниться з 2 до 3 дол. за 1 ф.ст., і обумовлені контрактом платежі у розмірі 90 тис. ф.ст. складуть 270 тис. дол. Замість прибутку можна отримати збитки.

2. **Умови торгівлі** країни будуть погіршуватись при падінні інтернаціональної вартості її валюти. Наприклад, збільшення ціни долара в гривнях буде означати, що Україна повинна експортувати більший обсяг товарів і послуг для фінансування певного рівня імпорту із США й інших країн.
3. Вільне коливання валютних курсів може справляти **дестабілізуючий вплив на внутрішню економіку**. Значні коливання курсів спочатку стимулюють, а потім чинять депресивний вплив на галузі, які виробляють товари на експорт. У даному випадку зростання експорту здійснюється не через підвищення конкурентних (порівняльних) переваг, а стимулюється, по суті, штучно. Якщо, наприклад, українська економіка функціонує в умовах повної зайнятості («природного» рівня безробіття) й інтернаціональна вартість її грошей знижується, то проявляються інфляційні тенденції. Це пояснюється двома причинами. По-перше, підвищиться попит на українські товари, тобто збільшиться частка чистого експорту у сукупних витратах, що викличе породжену попитом інфляцію. По-друге, ціни на увесь український імпорт зростуть. І навпаки, подорожчання гривні скоротить експорт і збільшить імпорт, що може викликати безробіття.

Фіксовані валютні курси

Оскільки попит і пропозиція з часом змінюються, держава для стабілізації валютного курсу повинна прямо або опосередковано втручатись у функціонування валютного ринку. Існує декілька способів вирішення цього завдання.

1. **Використання золото-валютних резервів.** В якості резервів часто використовується золото (не нижче 955 проби). Уряд може отримати іноземну валюту, продаючи деяку кількість золота, яким він володіє. Дуже важливо, щоб величина резервів була достатньою для досягнення необхідного збільшення пропозиції іноземної валюти під час торгів на міжбанківській валютній біржі (У другій половині 2020 року валютні резерви НБУ становили 26,5 млрд. дол.). Якщо необхідні резерви відсутні, то кра-

їна може відмовитись від системи фіксованих валютних курсів. Якщо ж, не маючи достатніх резервів, країна хоче зберегти стабільність валютних курсів, то вона повинна погодитись на менш привабливі альтернативні варіанти вибору. Проаналізуємо їх.

2. Торгова політика. Мова йде про заходи, пов'язані з введенням прямого контролю над торговими і фінансовими операціями. В умовах нестачі валюти країна може піти на підтримання валютного курсу шляхом стримування імпорту (знижуючи попит на валюту) і заохочення експорту (збільшуючи пропозицію вітчизняних грошей). Зокрема, імпорт можна скоротити шляхом введення митних тарифів, імпорتنих квот, ліцензій і т.ін. Такі заходи, як відомо, скорочують обсяг світової торгівлі, деформують її структуру і торгівлі зв'язки.

3. Валютний контроль: раціонування. В умовах валютного контролю уряд висуває вимогу про продаж йому всієї іноземної валюти отриманої експортерами. Потім валюта розподіляється, або раціонується між різними імпортерами. Держава ліквідує дефіцит платіжного балансу за рахунок обмеження імпорту межами вартості експорту. Така політика проводилась українською державою в 1994-1996 рр.

Система валютного контролю має багато недоліків. По-перше, як і торгові обмеження (тарифи, квоти, експортні субсидії), валютний контроль порушує зв'язки міжнародної торгівлі, яка базується на порівняльних перевагах. По-друге, процес раціонування валютних ресурсів пов'язаний із дискримінацією окремих імпортерів. Тут виникають проблеми справедливості і фаворитизму. По-третє, заходи контролю зазіхають на свободу споживчого вибору. В українському уряді, в середині 90-х років ХХ ст., відбувались дискусії, які імпортні товари відносити до критичного імпорту, а які ні. Споживачі (населення) участі в цих дискусіях не брали.

4. Внутрішнє макроекономічне регулювання. Останнім засобом підтримки стабільності валютного курсу є таке використання внутрішньої податкової або грошової полі-

тики при якій ліквідується нестача іноземної валюти. Зокрема, обмежувальні податкові і грошові заходи знизять національний дохід країни відносно національних доходів інших країн. Оскільки масштаби імпорту безпосередньо залежать від рівня національного доходу, це призведе до обмеження попиту на імпортні товари, і отже, на іноземну валюту. Нарешті, рестрективна грошова політика, або політика «дорогих грошей», приведе до підвищення відсоткових ставок у даній країні і зменшить попит на інвалюту.

Такі засоби підтримання фіксованого валютного курсу не є привабливими. «Ціна» стабільності валютного курсу є падіння обсягів виробництва, безробіття, іншими словами, спад. Досягнення збалансованості платіжного балансу і реалізація внутрішньої стабільності – два важливих економічних завдання, але жертвувати останнім ради першого значить проводити не раціональну економічну політику.

Прихильники системи фіксованих валютних курсів стверджують, що її використання зменшує ризик і невпевненість, які пов'язані з міжнародною торгівлею і фінансами. Вважається, що використання фіксованих валютних курсів приводить до розширення обсягів взаємовигідної торгівлі і фінансових операцій. Однак життєздатність систем із фіксованими валютними курсами залежить від двох взаємопов'язаних умов: 1) наявності достатніх золотовалютних резервів; 2) існування незначних за розмірами дефіцитів або активів платіжного балансу. Великі й постійні дефіцити можуть призвести до вичерпання резервів країни. Наприклад, у 1998 р. валютні резерви України становили всього 1,8 млрд. дол. Країна з недостатніми валютними резервами стикається з менш бажаними варіантами вибору. З одного боку, вона повинна буде зважитися на політично непопулярні макроекономічні заходи адаптації у вигляді інфляції або спаду. З іншого боку, цій країні, можливо, прийдеться проводити протекціоністську торгову політику, або здійснювати валютний контроль, які обмежують обсяги міжнародної торгівлі.

Державне регулювання платіжного балансу спирається на економічні теорії, у яких досліджувалась дана проблема. Ці теорії пройшли довгий час розвитку. В XIX і початку XX ст. в умовах

золотого стандарту панувала теорія **автоматичної рівноваги** шотландця Д.Юма (1711-1776). Із падінням системи золотого стандарту (30-ті роки ХХ ст.) закономірно втратила свою актуальність і теорія Д.Юма. Однак в останні два-три десятиріччя інтерес до цієї теорії знову зріс. Якщо в попередніх умовах роль автоматичного регулятора брав на себе блок «Підсумкові зміни резервів», то тепер, в умовах плаваючих валютних курсів, таким автоматичним регулятором може виступати плаваючий обмінний курс національної валюти, який падає при погіршенні стану платіжного балансу і зростає при його покращенні, що автоматично веде до змін у багатьох поточних операціях і, зокрема, у русі капіталу.

Потім сформувався **неокласичний еластичний підхід**, розроблений Дж.Робінсон, А.Лернером, Л.Мецлером. Еластичний підхід передбачає, що основною платіжного балансу є зовнішня торгівля і сальдо торгового балансу визначається перш за все відношенням рівня цін на експортовані товари (P_e) до рівня цін на імпортовані товари (P_i), яке помножене на валютний курс (r), тобто $P_e / P_i \times r$. Звідси робиться висновок: для забезпечення рівноваги платіжного балансу найбільш ефективним засобом є зміна валютного курсу. Адже девальвація національної валюти знижує експортні ціни в іноземній валюті, а ревальвація – здорожує для іноземних покупців придбання товарів зазначеної країни і здешевлює для її власних резидентів увезення іноземних товарів. Така політика в цілому позитивно впливає на стабілізацію платіжного балансу країни.

Наукові праці С.Олександера на основі ідей Дж.Міда і Я.Тінбергена лягли в основу **абсорбційного підходу**, який в цілому базується на кейнсіанській теорії. Цей підхід прагне пов'язати платіжний баланс (перш за все торговий баланс) з основними елементами ВВП, у першу чергу із сукупним внутрішнім споживчим і інвестиційним попитом (для його позначення і використовується термін «абсорбція»), який є сумою приватного споживання, державного споживання й інвестицій. Абсорбційний підхід вказує на те, що покращення стану платіжного балансу (в тому числі через девальвацію національної валюти) збільшує дохід країни і внаслідок цього абсорбцію в ціло-

му, тобто і споживання, і капіталовкладення. Звідси кейнсіанці роблять висновок: потрібно стимулювати експорт, стримувати імпорт, і перш за все через підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг у цілому (а не тільки шляхом девальвації національної валюти).

Монетаристський підхід до платіжного балансу був закладений у працях багатьох авторів, особливо Х.Джонсона і Дж.Поллака. Головна увага тут, природно, приділяється грошовим факторам, особливо впливу сальдо підсумкового платіжного балансу на грошовий обіг у країні. Монетаристи вважають, що саме нерівновага на грошовому ринку країни визначає нерівновагу платіжного балансу в цілому. Монетаристи рекомендують уряду не втручатися радикально не тільки в грошовий обіг, але і в міжнародні розрахунки країни. Адже, якщо в обігу знаходиться більше грошей, ніж потрібно, то від них стараються позбутися, в тому числі і купуючи більше іноземних товарів, послуг, майна й інших активів. Щоб ліквідувати дефіцит платіжного балансу, потрібен лише жорсткий контроль над грошовою масою. І взагалі, до цієї проблеми слід відноситись як до другорядної, вважають монетаристи, тому що дефіцит платіжного балансу допомагає економіці швидше позбутися від надлишкових в обігу грошей.

Світова історія економічних відносин знає декілька систем міжнародних валютних курсів. Враховуючи загальні принципи функціонування гнучких і фіксованих валютних курсів, можна виділити три різні системи валютних курсів, які використовувались країнами світу. В період із 1879 по 1934 рр. – за виключенням тих років, які прийшлись на першу світову війну – переважала грошова система, відома як золотий стандарт. Із кінця другої світової війни, в середині 40-х років, і по 1971 р. переважала так звана Бреттон-Вудська система. Ці дві системи базувалися на фіксованих валютних курсах, хоча остання допускала періодичні корективи валютних курсів. Із 1971 р. діє система вільно плаваючих курсів. Ця система, однак, отримала назву керованих плаваючих валютних курсів, оскільки держави часто втручаються в функціонування валютних ринків для зміни міжнародної вартості своїх валют. Більш детально це питання буде розглядатись у курсі «міжнародні економічні відносини».

ПРАКТИКУМ ДО ТЕМИ 12

План семінарського заняття

1. Фінансування міжнародної торгівлі. Платіжний баланс країни.
2. Валютні курси і коректування платіжного балансу.

Теми рефератів

1. Методи визначення валютних курсів.
2. Структура платіжного балансу та його регулювання.
3. Міжнародні системи валютних курсів.

Основні терміни і поняття

Платіжний баланс; резиденти; торгівельний баланс; баланс поточних операцій; баланс руху капіталу; сальдо по поточних операціях; сальдо руху капіталів; прямий контроль державного регулювання платіжного балансу; метод дефляції; метод зміни обмінного курсу; валюта; види валют; конвертованість валюти; пряме котирування; валютний курс; номінальний валютний курс; реальний валютний курс; фіксований валютний курс; гнучкий (плаваючий) валютний курс; паритет купівельної спроможності.

Контрольні завдання

Завдання 1. Визначте, правильні чи неправильні наступні твердження:

1. Платіжний баланс – це спеціальний статистичний документ держави, в якому відображено усі результати зовнішньоекономічної діяльності країни.

Так

Ні

2. Коли англійське відділення корпорації IBM переводить свій прибуток у США, то ця операція виступає як кредит у платіжному балансі Великобританії.
Так Ні
3. Система золотого стандарту сприяє автоматичному балансуванню експорту й імпорту, тому що, якщо в країні зменшуються запаси золота, тоді рівень цін у ній зростає, якщо ж запаси золота збільшуються, тоді рівень цін знижується.
Так Ні
4. Підсумок платіжного балансу країни завжди становить нуль.
Так Ні
5. Рахунок поточних операцій - розділ платіжного балансу, в якому відображено міжнародний рух капітальних трансфертів, інвестицій, кредитів.
Так Ні
6. Автономна стаття «Помилки та упущення» платіжного балансу відображає неточності в обліку зовнішньоекономічних операцій.
Так Ні
7. Резервні активи - стаття рахунку капітальних операцій, яка використовується для регулювання платіжного балансу.
Так Ні
8. Дефіцит платіжного балансу по поточних операціях фінансується в основному чистим припливом капіталу.
Так Ні
9. Зниження реального валютного курсу національної грошової одиниці призводить до того, що від'ємний торгівельний баланс має сталу тенденцію до зменшення величини від'ємного сальдо та у подальшому сальдо торгового балансу може стати стійко позитивним.
Так Ні
10. Коли ми надаємо позики резидентам інших країн, то ця операція виступає як кредит у нашому платіжному балансі.
Так Ні
11. Країна може змінити загальний рівень внутрішніх цін для того, щоб відновити рівновагу платіжного балансу.
Так Ні

12. Коли англійська компанія купує в Україні завод, то ця операція виступає як кредит у платіжному балансі України.
Так Ні
13. Зменшення офіційних резервів іноземної валюти США буде відображено у платіжному балансі зі знаком «мінус». Дана операція є дебетного, або операцією імпортного типу.
Так Ні
14. Політика іноземного інвестування спрямована на обмеження припливу іноземного капіталу в країну.
Так Ні
15. Валютний курс – це ціна грошової одиниці певної країни, виражена в грошових одиницях іншої країни.
Так Ні
16. Валютна політика – політика держави в галузі валютних операцій, формування валютних курсів, нормування обов'язкових валютних резервів та контролю за розподілом іноземної валюти.
Так Ні
17. Бреттон-Вудська система передбачала використання золота і долара як міжнародних резервів.
Так Ні
18. Коли країна знижує ціну на золото, то це називається знецінюванням її валюти.
Так Ні
19. Система гнучких валютних курсів може впливати на внутрішню економіку та призвести до скорочення зовнішньої торгівлі й обсягу інвестицій за кордоном.
Так Ні
20. Фіксований курс формується лише під впливом попиту та пропозиції на валютному ринку.
Так Ні
21. Підвищення валютного курсу (за інших рівних умов) призводить до зменшення конкурентоспроможності національного експортного виробництва.
Так Ні
22. Зниження реального валютного курсу призводить до зростання імпорту.
Так Ні

23. На український експорт значно впливає не лише валютний курс, а і зміна кон'юнктури зовнішнього та внутрішнього ринків.

Так Ні

24. Вільно плаваючі валютні курси визначаються на основі попиту та пропозиції.

Так Ні

25. Коли ціна фунта стерлінгів у доларах знижується, то говорять, що долар знецінився стосовно фунта.

Так Ні

Завдання 2. Визначте єдино правильну відповідь.

1. *Діє система золотого стандарту. Країна А істотно збільшила експорт товарів у країну Б. У цій ситуації:*

- а) рівень цін у країні А зменшиться; у країні Б можливо зміниться, можливо ні;
- б) рівень цін у країні А можливо зміниться, можливо ні; у країні Б знизиться;
- в) рівень цін у країні А зросте, у країні Б знизиться;
- г) рівень цін у країні А знизиться, у країні Б зросте.

2. *Дефіцит рахунка поточних операцій покривається за рахунок:*

- а) чистого експорту товарів;
- б) чистих поточних трансфертів;
- в) резервних активів;
- г) чистих доходів.

3. *Рахунок поточних операцій включає:*

- а) чистий дохід від інвестицій;
- б) чисті капітальні трансферти;
- в) чисті поточні трансферти;
- г) правильні відповіді (а) і (в).

4. *Складова частина платіжного балансу країни – рахунок поточних платежів – не включає:*

- а) товарний експорт;
- б) чисті доходи від інвестицій;
- в) транспортні послуги іноземним державам;
- г) зміни в активах країни за кордоном.

5. *Рахунок капітальних операцій не включає:*
- а) отримання дивідендів;
 - б) отримання іноземних кредитів;
 - в) купівлю фінансових активів;
 - г) продаж матеріальних активів.
6. *Яка з наступних трансакцій є збільшення дебетового платіжного балансу України?*
- а) американська інвестиційна компанія дає позику українському підприємству;
 - б) українські туристи у Великобританії купують фунти стерлінгів;
 - в) українське дочірнє підприємство експортує сировину до російської компанії-засновника;
 - г) іноземці купують українські цінні папери.
7. *Активне сальдо платіжного балансу збільшиться, якщо в країні:*
- а) зменшаться реальні відсоткові ставки;
 - б) зростуть темпи інфляції;
 - в) зростуть темпи економічного росту;
 - г) нічого з перерахованого вище не відбудеться.
8. *Активне сальдо платіжного балансу України збільшиться, якщо:*
- а) зростуть темпи економічного зростання;
 - б) зростуть темпи інфляції;
 - в) збільшиться обсяг експорту товарів та послуг;
 - г) знизяться реальні відсоткові ставки.
9. *Дефіцит платіжного балансу може бути профінансований:*
- а) за допомогою девальвації валюти;
 - б) шляхом збільшення зовнішньої заборгованості;
 - в) за рахунок використання резервів іноземної валюти;
 - г) правильні відповіді (б) і (в).
10. *Україна вирішує встановити контроль над зовнішньою торгівлею для того, щоб знизити дефіцит платіжного балансу. Одним з результатів цього рішення буде:*
- а) зниження українського імпорту;
 - б) зниження рівня інфляції в країні;
 - в) зниження темпів економічного росту;
 - г) зниження українського експорту.

11. До чого призведе позитивний платіжний баланс за поточними операціями певної країни?
 - а) до ввезення у неї капіталу;
 - б) до вивезення з неї капіталу;
 - в) до зростання чистого експорту;
 - г) до зменшення чистого експорту.
12. Чим покривається дефіцит платіжного балансу за поточними операціями країни?
 - а) позиками;
 - б) вкладеннями іноземних підприємців;
 - в) імпортом капіталу;
 - г) експортом капіталу.
13. До чого призведе дефіцит платіжного балансу країни?
 - а) до збільшення її офіційних резервів;
 - б) до зменшення її офіційних резервів;
 - в) до підвищення внутрішніх цін;
 - г) до зниження сукупного попиту.
14. Ким є (у валютних відносинах) громадяни, що мешкають у певній країні, та юридичні особи, які діють з її законами?
 - а) резидентами;
 - б) нерезидентами;
 - в) громадянами;
 - г) іноземцями.
15. Основна частина валютних відносин пов'язана з операціями за:
 - а) рухом капіталу;
 - б) переказами доходів від іноземних інвестицій;
 - в) дипломатичними витратами;
 - г) зовнішньою торгівлею.
16. Номінальний валютний курс відображає співвідношення між:
 - а) кількістю валют, які обмінюються;
 - б) іноземними та національними цінами;
 - в) кількістю товарів, які обмінюються;
 - г) експортом та імпортом.
17. Реальний валютний курс відображає співвідношення між:
 - а) кількістю валют, які обмінюються;
 - б) іноземними та національними цінами;
 - в) кількістю товарів, які обмінюються;

- г) експортом та імпортом.
18. Між чистим експортом і валютним курсом є:
- а) безпосередня обернена залежність;
 - б) опосередкована обернена залежність;
 - в) безпосередня пряма залежність;
 - г) опосередкована пряма залежність.
19. Як може вплинути на фізичний обсяг експорту й імпорту США помітне зниження ціни долара в іноземних валютах (наприклад, у гривні)?
- а) експорт та імпорт зростуть;
 - б) експорт збільшиться, а імпорт зменшиться;
 - в) експорт та імпорт зменшаться;
 - г) експорт зменшиться, а імпорт зросте.
20. Що означає стабільність офіційного курсу національної валюти?
- а) девальвацію національної валюти;
 - б) ревальвацію національної валюти;
 - в) девальвацію іноземних валют;
 - г) усі відповіді неправильні.
21. Офіційне підвищення курсу національної валюти – це:
- а) ревальвація іноземної валюти;
 - б) девальвація національної валюти;
 - в) девальвація іноземної валюти та ревальвація національної валюти;
 - г) ревальвація іноземних валют.
22. Як динаміка купівельної спроможності валюти впливає на її курс?
- а) прямо;
 - б) обернено;
 - в) не впливає;
 - г) усі відповіді неправильні.
23. Як на курс валюти певної країни впливає зростання її експорту?
- а) прямо;
 - б) обернено;
 - в) не впливає;
 - г) це залежить від динаміки імпорту та стану платіжного балансу.

24. Як на курс національної валюти впливає збільшення сальдо вітчизняного торгівельного балансу?
- а) сприяє його зміцненню;
 - б) сприяє його послабленню;
 - в) не впливає на нього;
 - г) впливає лише на сукупні витрати.
25. Як на курс валюти окремої країни впливає зростання зовнішніх витрат її державних структур, включаючи військові витрати?
- а) у бік підвищення;
 - б) у бік зниження;
 - в) не впливає на нього;
 - г) усі відповіді неправильні.
26. Який стан платіжного балансу певної країни більше сприяє зміцненню курсу її валюти?
- а) додатній;
 - б) від'ємний;
 - в) збалансований;
 - г) стан платіжного балансу країни не впливає на курс її валюти.
27. Якщо метою валютної інтервенції є підвищення курсу національної валюти, то необхідно:
- а) продавати національну валюту;
 - б) купувати іноземну валюту;
 - в) купувати національну валюту, тобто продавати іноземну;
 - г) усі відповіді неправильні.
28. Як впливає падіння курсу національної валюти на зовнішньоторгівельні відносини?
- а) обмежує експорт;
 - б) стимулює імпорт;
 - в) обмежує експорт і стимулює імпорт;
 - г) стримує імпорт та заохочує експорт.
29. Як впливає падіння курсу іноземної валюти на зовнішньоторгівельні відносини?
- а) заохочує експорт і стримує імпорт;
 - б) стимулює імпорт та обмежує експорт;
 - в) заохочує експорт;

- г) стимулює імпорт.
30. Систему регулювання валютного курсу купівлею і продажем валюти за допомогою валютної інтервенції і валютних обмежень називають:
- а) валютного дисконтного політикою;
 - б) валютного девізною політикою;
 - в) валютного інтервенцією;
 - г) валютного девальвацією.
31. Система економічних і організаційних заходів по збалансуванню платіжних зобов'язань, що орієнтована на коригування валютного курсу є:
- а) валютного дисконтного політикою;
 - б) валютного девізною політикою;
 - в) валютного інтервенцією;
 - г) валютного девальвацією.
32. Встановлення курсу називається:
- а) депонування;
 - б) індексація;
 - в) котирування;
 - г) девальвація.
33. В основі Ямайської валютної системи лежить:
- а) вільний плаваючий курс;
 - б) фіксований курс;
 - в) золотий стандарт;
 - г) золотовалютний стандарт.
34. Які валютні курси більше сприяють вирівнюванню платіжних балансів?
- а) фіксовані;
 - б) гнучкі;
 - в) перші та другі в однаковій мірі;
 - г) ні перші, ні другі.
35. Що з перерахованого сприяє підвищенню обмінного курсу національної валюти (за інших рівних умов)?
- а) зниження відсоткових ставок у даній країні;
 - б) підвищення відсоткових ставок за кордоном;
 - в) підвищення в даній країні рівня цін;
 - г) підвищення в даній країні рівня продуктивності праці.

36. Валютний курс є обмінним, якщо він показує:
- а) скільки одиниць вітчизняної валюти можна одержати в обмін на іноземну;
 - б) скільки одиниць іноземної валюти можна одержати в обмін на вітчизняну;
 - в) відносну ціну товарів вироблених у країні;
 - г) відносну ціну товарів вироблених за кордоном.
37. Девальвація, або знецінення валюти, не відбивається негативно на добробуті населення країни, якщо вона:
- а) не погіршує умов зовнішньої торгівлі;
 - б) не скорочує обсягів державних резервів;
 - в) супроводжується реальною індексацією грошових прибутків населення;
 - г) усі відповіді правильні.
38. Коли говорять, що країна девальвувала свою валюту, то мається на увазі, що:
- а) країна відмовилася від золотого стандарту;
 - б) внутрішня купівельна спроможність одиниці валюти знизилася;
 - в) уряд підвищив ціну, по якій він буде купувати золото;
 - г) у країні відзначається дефіцит торговельного балансу.
39. Якщо американські корпорації виплачують високі дивіденди (у доларах) іноземцям, то:
- а) це може призвести до знецінення долара;
 - б) це може призвести до підвищення курсу долара;
 - в) у США буде переміщатися золото як компенсація за долари, що вийшли з економіки країни;
 - г) імпорт у США буде збільшуватися, компенсуючи долари, що вийшли з економіки країни.
40. Якщо при режимі фіксованих валютних курсів рівень інфляції в Україні виявиться вище, ніж в інших країнах, то:
- а) український експорт і імпорт зменшаться;
 - б) український експорт і імпорт збільшаться;
 - в) український експорт збільшиться, а імпорт зменшиться.
 - г) український експорт зменшиться, а імпорт збільшиться.
41. Якщо ВВП України збільшиться, то за системи плаваючих валютних курсів:

- а) імпорт буде збільшуватись, а ціна гривні знижуватися;
- б) імпорт буде зменшуватись, а ціна гривні зростати;
- в) імпорт і ціна гривні зростатимуть;
- г) імпорт і ціна гривні знижуватимуться.

Завдання 3. Задачі:

1. Нижче наведений список зовнішньоекономічних операцій між країною А та іншими країнами:

Статті	Млн. грн
Купівля резидентами країни А цінних паперів іноземних фірм	50
Імпорт товарів і послуг у країну А	100
Експорт товарів і послуг із країни А	120
Грошові перекази з інших країн у країну А	30
Продаж цінних паперів фірм країни А іноземцям	60
Імпорт золота в країну А	60

Складіть платіжний баланс країни А.

2. Між країною А та країною Б здійснювалися такі зовнішньоекономічні операції (млн. грн): експорт товарів та послуг з країни А в країну Б становить 250; грошові перекази із країни Б у країну А – 100; імпорт товарів і послуг у країну А – 230; купівля резидентами країни А цінних паперів фірм країни Б – 110; продаж цінних паперів фірм країни Б – 70; імпорт золота у країну А – 80.

Складіть платіжний баланс країни А.

3. Країна має такі показники платіжного балансу (млн. грн.): сальдо рахунка поточних операцій дорівнює – 140, сальдо рахунка капітальних операцій становить 100, сальдо статті «Помилки та упуцнення» дорівнює 16.

На скільки необхідно зменшити резервні активи, щоб урівноважити платіжний баланс?

4. Економіка країни характеризується такими параметрами: експорт товарів становить 850 млн. грн.; імпорт товарів стано-

виль 820 млн. грн.; резиденти отримують доходи від іноземних інвестицій у формі виплати відсотків із-за кордону – 320 млн. грн; видатки резидентів країни на туризм становлять 350 млн. грн; доходи даної країни від туризму дорівнюють 280 млн. грн; країна виплачує зарубіжним інвесторам дохід у сумі 200 млн. грн; перекази капіталу, отримані резидентами країни – 180 млн. грн; перекази капіталу резидентами країни нерезидентам – 230 млн. грн; прямі інвестиції нерезидентів в економіку країни – 200 млн. грн; прямі інвестиції резидентів країни за кордон – 220 млн. грн.

1. Обчисліть сальдо поточного рахунку, сальдо рахунку капіталів і фінансів без статті «Резервні активи» і сальдо підсумкового балансу країни.
2. Визначте зміни величини офіційних золотовалютних резервів країни.

5. ТОВ «ОВК» уклала контракт з однією із фірм Німеччини на 100 000 євро. Курс гривні до євро – 7 грн/євро.

Якщо курс гривні знизиться до 7,5 грн/євро, що матиме ТОВ «ОВК» - валютну економію чи збиток?

6. У 2008 р. вартість певного набору продуктів у США становила 6 000 дол., а у Італії – 9 000 євро.

Визначте паритет купівельної спроможності долара до євро.

7. Дві однакові за своїми якостями пральні машини – російська та італійська коштують відповідно 10 000 руб. і 350 євро. Номінальний обмінний курс євро складає 50 руб. за 1 євро. Який при цьому буде реальний обмінний курс?

8. Як зміниться в доларах США ціна туристичної путівки, яка продається в Італії за 1200 євро при зміні номінального курсу з 0,75 до 0,8 євро за 1 дол. США.

Контрольні запитання та завдання

1. В якому документі знаходять відображення всі міжнародні торгіві і фінансові операції?
2. Яким чином пов'язані баланс поточних операцій і баланс руху капіталів?
3. Від чого залежить бажаність активу або дефіциту платіжного балансу?
4. Які два полярно протилежні варіанти систем валютних курсів вам відомі?
5. Які фактори впливають на зміну валютних курсів?
6. Назвіть і охарактеризуйте економічні теорії, на які спирається державне регулювання платіжного балансу.
7. Перерахуйте розділи платіжного балансу та дайте характеристику кожного з них?
8. Розкрийте поняття дефіциту платіжного балансу. Як він корегується?
9. Що таке платіжний баланс та на яких принципах він базується?
10. Як працює мультиплікатор витрат у відкритій економіці?

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ЕКЗАМЕН

1. Предмет і основні проблеми макроекономіки.
2. Основні поняття макроекономіки. Макроекономічна політика.
3. Методологія макроекономіки
4. Поняття системи національних рахунків.
5. Валовий продукт у системі національних рахунків.
6. Методи підрахунку валового продукту.
7. Показники національних рахунків: чистий внутрішній продукт, національний дохід, особистий дохід.
8. Номінальний і реальний ВВП і його вплив на суспільний добробут.
9. Сукупний попит і фактори, що його визначають.
10. Сукупна пропозиція і фактори, що її визначають.
11. Рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції. Ефект храповика.
12. Цілі та інструменти макроекономіки.
13. Циклічні коливання в економіці: механізм циклу і його фази.
14. Причини безробіття і його економічні наслідки.
15. Суть і механізм інфляції.
16. Причини і наслідки інфляції.
17. Основні напрями боротьби з інфляцією.
18. Необхідність державного втручання в економіку.
19. Цілі і форми державного регулювання економіки.
20. Податкова політика держави.
21. Класична теорія макроекономічної рівноваги.
22. Споживання і заощадження в масштабах національної економіки: кейнсіанській аналіз.

23. Інвестиції і заощадження: проблема рівноваги. Модель "IS" (інвестиції-заощадження).
24. Мультиплікатор в ринковій системі господарства.
25. Парадокс ощадливості. Похідні інвестиції.
26. Суть і роль фінансів. Структура фінансової системи.
27. Державний бюджет і його структура.
28. Бюджетний дефіцит і його регулювання.
29. Фіскальна політика держави.
30. Поняття і типи грошових систем.
31. Суть і форми кредиту. Структура сучасної кредитної системи.
32. Макроекономічна рівновага на грошовому ринку.
33. Вплив грошей на обсяг виробництва. Модель "IS - LM".
34. Ринковий механізм і джерела формування доходів населення.
35. Доходи від неформальної (тіньової) економіки.
36. Нерівність доходів. Соціальна справедливість. Система соціального захисту і її розвиток.
37. Роль і особливості міжнародної торгівлі.
38. Вільна торгівля і протекціонізм. Міжнародна торгова політика.
39. Фінансування міжнародної торгівлі. Платіжний баланс країни.
40. Валютні курси і коректування платіжного балансу.

ГЛОСАРІЙ

А

Абсолютна перевага (у міжнародній торгівлі) – це здатність країни А виробляти товар ефективніше (тобто більший обсяг випуску на одиницю фактора виробництва), ніж країна Б. Така абсолютна перевага не обов'язково означає, що країна А може успішно експортувати цей товар у країну Б. Країна Б може все ще мати порівняльну перевагу.

Абсорбція – сумарні національні (приватні і державні) видатки на товари і послуги.

Автаркія відображає такий стан країни, коли вона не підтримує економічних зв'язків з іншими країнами.

Автоматичні (вмонтовані) стабілізатори – властивість урядових видатків та податкової системи пом'якшувати перепади у доходах приватного сектора. Прикладами таких стабілізаторів є виплати по безробіттю та прогресивні подоходні податки.

Адаптивні сподівання – сподівання щодо інфляції та інших економічних подій, які люди ґрунтують на попередньому досвіді і поступово видозмінюють з появою нових подій.

Адміністративні (негнучкі) ціни – термін, який належить до цін, що встановлюються і утримуються сталими протягом певного періоду часу і протягом ряду операцій.

Акселератор – позитивний вплив на збільшення обсягу ВВП зростання інвестицій.

Акцизний збір (податок з обороту) – це податок, що накладається на купівлю специфічного товару або групи товарів (наприклад, алкогольні напої або тютюнові вироби). Податок з обороту – це податок, яким обкладаються всі товари лише за незначним винятком (за винятком продуктів харчування).

Альтернативна вартість (вартість втраченої можливості) – вартість деякого ресурсу при його найкращому альтернативному використанні.

Амортизація – відшкодування у грошовій формі вартості засобів праці, яке відповідає зношенню цих засобів. Зношення засобів праці буває двох видів: фізичне і моральне. Фізичне зношення відбувається внаслідок використання засобів праці у виробничому процесі. До того ж, час сам по собі руйнує засоби праці незалежно від того, використовуються вони чи ні. Моральне зношення пов'язане з науково-технічним прогресом і буває різного роду. По-перше, засоби праці морально знецінюються, втрачають свою вартість внаслідок виникнення більш продуктивних машин і механізмів. По-друге, моральне зношення засобів праці має місце внаслідок здешевлення виробництва існуючих машин і механізмів.

Аналітичні тотожності – взаємозв'язки, що мають місце за означенням між макроекономічними величинами.

Арбітраж, арбітражні операції – одночасні купівля і продаж активів з однаковим набором характеристик з метою отримання прибутку, але не наражаючись на ризик. Просторовий арбітраж реагує на розбіжність цін активів на різних ринках; доходний арбітраж реагує на різницю в доходах активів; потрійний арбітраж стосується цін активів, що взаємно не узгоджені.

Б

«Борг-власність» обмін – схема, за якою країна-боржник обмінює акції місцевих компаній в обмін на боргові зобов'язання, що купують на вторинному ринку.

Багатство – чиста вартість матеріальних і фінансових засобів, якими володіє в певний проміжок часу нація чи особа. Воно дорівнює всім активам мінус всі пасиви.

Баланс по поточних операціях – частина платіжного балансу країни, що має справу з обміном (або видимими) експортом та імпортом. Коли ці видимі статті платіжного балансу включаються, то загальний підсумок для експорту та імпорту називається балансом по поточних операціях.

Баланс торгівлі товарами – сума експорту товарів країни мінус її імпорт з інших країн за деякий проміжок часу.

Балансовий звіт – баланс фінансового стану підприємства на певну дату, в якому зазначено активи в одному розділі та пасиви у іншому. Кожна стаття подається за її фактичного, або розрахунковою вартістю. Підсумки обох розділів мають дати однаковий результат.

Банківські гроші – гроші, що створені банками, зокрема поточними рахунками (частина M_1). Ці гроші генеруються багаторазовим розширенням банківських резервів.

Банківські резерви – частина депозитів, яку банк відкладає у формі готівки в касі чи безвідсоткових вкладів у Національному банку.

Банківські синдикати – асоціації банків, що керують і регулюють надання позик країнам-позичальникам на міжнародному ринку.

Бартер – безпосередній обмін одного товару на інший без використання грошей як засобу обміну.

Беззбиткова ціна, рівень або точка – це такий рівень ціни, за якого підприємство не має збитків, покриває усі витрати, але її прибуток дорівнює нулю.

Безробітні – працездатні індивіди, що не мають робочого місця, але активно його шукають.

Безробіття – 1) безробіття має місце тоді, коли існують працівники, які погодились би працювати за існуючу заробітну плату, але не можуть знайти роботу; 2) в офіційному визначенні працівник є безробітним, якщо він у даний час не працює, чекає на звільнення внаслідок скорочення виробництва чи активно шукав роботу протягом останніх чотирьох тижнів.

Бідність – у статистиці розвинених країн застосовується поняття «межа бідності», яка дорівнює прожитковому мінімуму. Сім'ї, які мають доходи менші від цієї межі, живуть у бідності.

Білонні гроші – гроші з незначною власною внутрішньою вартістю. Тривалий час як гроші використовували монети з благородних металів, що мали високу власну вартість. У другій половині ХХ ст. в усіх країнах використовуються виключно білонні гроші - паперові гроші і монети з неблагородних металів.

Біметалізм – використання і золота, і срібла як товарних грошей.

Бюджетний дефіцит – це перевищення суми сукупних видатків над сукупними надходженнями. Ця різниця (дефіцит) звичайно фінансується шляхом позик.

Бюджетний надлишок – перевищення урядових надходжень над урядовими видатками; протилежний бюджетному дефіциту.

В

Вакансії – незайняті робочі місця.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – вимірник виробничої діяльності країни, що дорівнює доданій вартості, створеній фактора-

ми виробництва, які належать як вітчизняним власникам, так і тим, якими володіють іноземці.

Валютний курс – це ціна грошової одиниці однієї країни, у грошових одиницях іншої країни.

Валютний союз – угода незалежних країн про використання спільної валюти.

Валютні резерви – кожна країна зберігає принаймні частину своїх ресурсів у такій формі, як золото, валюта інших країн і СДР. Валютні резерви використовуються як світові гроші, а також тоді, коли країна стикається з труднощами у платіжному балансі.

Бекселі державної скарбниці – короткострокові цінні папери, що випущені урядом.

Вертикальна інтеграція є поєднанням в одному підприємстві різних галузей виробництва, що є послідовними стадіями обробки сировини чи єдиного технологічного процесу - перетворення залізної руди у сталі бруски, сталі бруски - у катані сталі листи, катані сталі листів - у кузови автомобілів.

Вибір «справедливість – ефективність» відображає той факт, що поліпшення справедливості серед членів суспільства часто чинить негативні наслідки на ефективність економіки.

Вибір між споживанням і дозвіллям фундаментальний визначник для рішень щодо пропозиції праці: для споживання нам потрібний дохід і, отже, праця, що означає відмову від часу дозвілля.

Використовуваний дохід – фактичний заробіток (за вирахуванням податків) або та частина сукупного національного доходу, що залишається сім'ям та індивідам для споживання та заощадження. Точніше, ВД дорівнює ВВП мінус всі податки, заощадження корпорацій і амортизація плюс всі урядові та інші трансфертні платежі та урядові виплати відсотків.

Вимірювання економічного зростання – це метод для оцінки внеску різних чинників у економічне зростання. Застосовуючи теорію граничної продуктивності, вимірювання зростання виділяє різні частини, які забезпечили це зростання: працю, землю, капітал, освіту, технічні знання та інші джерела.

Вимірювання національного доходу і продукту система підрахунку, що вимірює видатки, дохід і національний продукт країни за певний проміжок часу (квартал, рік).

Вимушене безробіття – безробіття, що має місце, коли індивіди готові і здатні працювати за наявного рівня заробітної плати, але

не можуть знайти роботу; також безробіття, що виникає внаслідок того, що трудові спілки вимагають вищої реальної заробітної плати, ніж та, що встановилася б на досконало-конкурентному ринку; це безробіття може бути вимушеним з позиції окремого індивіда.

Винахід, відкриття – створення нового продукту чи винайдення нового методу виробництва; необхідно відрізнити від інновації.

Випереджальні індикатори – показники, що попереджають про наближення чергової фази ділового циклу.

Виплати з безробіття – фінансова допомога тим, хто шукає роботу, але неспроможний знайти відповідне місце.

Вирівнювання споживання – поведінка домогосподарств, що спрямована на згладжування впливів тимчасових збурень в доході на споживання або шляхом отримання позики (у випадку негативного шоку), або заощадження (у випадку позитивного шоку).

Виробнича функція – зв'язок або математична функція, яка визначає обсяг виробництва, що може бути досягнутий за даних ресурсів за певного типу технологи. Дана функція застосовується до підприємства, а сукупна виробнича функція - до економіки в цілому.

Виробничі ресурси – це всі природні ресурси, людські ресурси і ресурси, вироблені людиною (капітал), що використовуються у виробництві товарів та послуг.

Витискування – підхід, згідно з яким стимулююча фіскальна політика, можливо, чинить незначний вплив, або не чинить жодного впливу, або має навіть негативний вплив на сукупні обсяги виробництва і дохід, оскільки інші компоненти сукупного попиту зменшуються.

Витіснення – твердження, що урядові видатки або бюджетні дефіцити зменшують розмір інвестицій підприємств.

Витрати виробництва – видатки на виробництво товару або послуги; звичайно їх поділяють на витрати на робочу силу і витрати, що не пов'язані з оплатою робочої сили.

Витрачання заощаджень, «від'ємні заощадження» – видатки на споживчі товари протягом певного періоду, які більші, ніж отримуваний дохід за цей період (ця різниця покривається позичками або споживанням заощаджень минулих років).

Від'ємний прибутковий податок – план заміни існуючої складної системи суспільної допомоги (продовольчі талони і т.д.) від'ємним прибутковим податком. За цим планом бідні сім'ї повинні одержувати доплату до своїх низьких доходів (або іншими словами,

на них накладається від'ємний податок). Коли ж доходи цих сімей зростають, то допомога їм зменшується.

Віддача від масштабу – вплив збільшення всіх чинників на однаковий відсоток на обсяг продукції. Якщо обсяг продукції збільшується на той же відсоток, то кажуть, що виробнича функція демонструє постійну віддачу щодо масштабу; якщо обсяг продукції збільшується на більший або менший відсоток, а не пропорційно, то відповідно маємо зростаючу або спадну віддачу щодо масштабу.

Відкрита економіка – економіка країни, що пов'язана інтенсивним рухом товарів і капіталу з економіками інших країн.

Відмова від сплати боргу – добровільна одностороння відмова країни від обслуговування її зовнішнього боргу.

Відносна ціна – ціна одного товару, що виражена через інший товар, обчислюється як відношення двох номінальних цін.

Відокремлення власності від контролю – характерна риса великих корпорацій. Співвласниками таких корпорацій є власники акцій, але управляються і контролюються ці корпорації професійними менеджерами. У такій ситуації реальний контроль власників акцій над корпорацією невеликий.

Відрядна заробітна плата – заробітна плата, що виплачується понад граничну продуктивність праці, щоб стимулювати достатні зусилля з боку працівників.

Відсоток – плата за право користування грошовим капіталом, взятим у позику.

Відсоткова ставка – платежі за використання коштів протягом певного проміжку часу; рівноважна ціна майбутнього доходу або благ, що виражена як поточний дохід або благо.

Вільна торгівля або фритредерство – вид зовнішньоторгівельної політики, за якого держава не втручається у торговельні відносини з іншими країнами через мита, квоти або інші засоби.

Власний капітал – різниця між активами і пасивами в балансі інституції, що становить чисте майно власників.

ВВП-дефлятор – ціна ВВП, тобто індекс цін, що вимірює середню ціну компонентів у ВВП стосовно базового року.

ВВП-розрив – різниця, або розрив, між потенційним і реальним ВВП.

Внутрішня вартість (грошей) – вартість матеріалу, з якого зроблені гроші (наприклад, ринкова ціна міді, яка вміщена у мідній монеті).

«Втеча» капіталу – переміщення резидентами своїх активів за кордон з метою уникнення оподаткування, інфляції, політичної нестабільності чи інших несприятливих обставин.

Вторинний ринок – будь-який ринок, на якому купують і продають цінні папери, незалежно від того, хто був їхній попередній власник.

Г

Галузь - група підприємств, що виробляють однакові чи однорідні продукти.

Гідний довіри – ступінь довіри громадськості до влади, коли вона здійснює бажані заходи у відповідь на збурення, тобто гідний довіри Національний банк не терпить інфляцію.

Гіпотеза раціональних сподівань – гіпотеза, з якої випливає, що економічні агенти оцінюють майбутні події, застосовуючи всю наявну інформацію з метою не допустити систематичних помилок у прогнозах.

Гістерезис - неспроможність окремих макроекономічних змінних повернутися до їх початкового значення після усунення причини змін; тимчасові зміни в деяких змінних, що ведуть до постійних змін у інших.

Гнучкий валютний курс – система обмінних валютних курсів, коли останні визначаються вирішальною мірою приватними ринковими силами (тобто пропозицією і попитом) без встановлення і підтримання урядами валютних курсів. Інколи гнучкі валютні курси називаються плаваючими. Коли уряд утримується від втручання у функціонування валютних ринків, то маємо чисту систему плаваючих валютних курсів.

Гнучкість цін – така поведінка цін на ринках (властива для багатьох сировинних товарів і фондової біржі), коли ціни одразу реагують на зміни в попиті чи пропозиції.

Готівка – монети і паперові гроші.

Гранична корисність – додаткова корисність, яку отримують від споживання останньої одиниці блага, а розмір інших споживаних благ залишається без змін.

Гранична податкова ставка – відсоток останньої одиниці доходу, що виплачений як податок. Якщо податкова система є прогресивною, то гранична податкова ставка є вищою, ніж середня податкова ставка.

Гранична продуктивність капіталу – додатковий обсяг продукції, що отриманий внаслідок застосування додаткової одиниці капіталу у виробничому процесі.

Гранична продуктивність праці – додатковий обсяг продукції, отриманий внаслідок застосування додаткової одиниці праці у виробничому процесі.

Гранична схильність до заощадження – та частина кожної додаткової одиниці використовуваного доходу, яка заощаджується. Зауважте, що $MPC + MPS = 1$.

Гранична схильність до імпорту – збільшення імпорту, що випливає зі збільшення ВВП на одну одиницю.

Гранична схильність до споживання – та додаткова сума, яку люди споживають, коли одержують додаткову одиницю використовуваного доходу. Не можна ототожнювати з середньою схильністю до споживання. Остання є відношенням сукупного обсягу споживання до сукупного використовуваного доходу.

Гранична теорія розподілу – теорія розподілу доходу, що була розвинута Дж. Кларком (1847 - 1938 рр.). Згідно з цією теорією, кожен фактор виробництва оплачується відповідно до його граничного продукту.

Граничний дохід – це приріст валового доходу, який одержало б підприємство, внаслідок продажу додаткової одиниці продукту. В умовах досконалої конкуренції граничний дохід дорівнює ціні. За недосконалої конкуренції граничний дохід є меншим, ніж ціна, адже для продажу додаткової одиниці товару, ціна повинна зменшитися на всі попередньо продані одиниці.

Граничний коефіцієнт заміщення – коефіцієнт, за яким один товар можна замінити іншим, але сумарна корисність не змінюється.

Граничний продукт – додатковий обсяг продукту, який одержують внаслідок збільшення даного фактора на одну додаткову одиницю за незмінної величини інших факторів виробництва. Інколи граничний продукт ще називають граничним фізичним продуктом.

Граничні витрати – приріст у сукупних витрат, необхідних для виробництва додаткової одиниці продукції.

Громадські (суспільні) товари – товари і послуги, які поставляються безоплатно, і споживання яких однією особою не заперечує споживання їх іншою особою (характеризуються властивостями неможливості виключення із споживання і відсутності конкуренції).

Гроші – у економічній науці існують різні підходи до визначення суті і функцій грошей. Марксиста підкреслюють товарну природу грошей і вважають, що гроші виконують такі функції: 1) міра вартості; 2) засіб обігу; 3) засіб нагромадження; 4) засіб платежу; 5) світові гроші.

Грошова ілюзія – термін, що використовують для опису невдач відокремити грошові величини від фізичних.

Грошова маса – сума готівки на руках і банківських резервів.

Грошові агрегати різні визначення кількості грошей, що відрізняються, головним чином, за ступенем ліквідності.

Д

Дебет – поняття, що означає збільшення активів або зменшення пасивів.

Девальвація – зменшення офіційної ціни грошової одиниці країни у грошових одиницях інших країн або у золоті.

Дезінфляція – процес зменшення високого темпу інфляції.

Демографія – дослідження процесів народжуваності і смертності населення.

Депресія – період у економічному циклі, під час якого безробіття незвичайно високе та спостерігається значне недовикористання виробничих потужностей підприємств, низький обсяг виробництва та інвестицій.

Держава загального добробуту – така практика, коли уряд у змішаній економіці застосовує фіскальну політику та інші види державного регулювання, щоб змінити ринковий розподіл доходів і забезпечити роботою усе населення.

Державна політика – це вибір політичних і економічних рішень. Вона підпорядкована впливу концепцій як позитивного, так і нормативного типу, а також дій зацікавлених груп, що мають специфічні інтереси.

Державний борг – це сумарна кількість грошей, яку уряд винен усім своїм кредиторам. Він являє собою нагромаджену суму дефіцитів бюджету за всі попередні роки.

Державний бюджет – баланс, що показує заплановані видатки і доходи протягом певного періоду (як правило, за фінансовий рік).

Дефіцитні видатки – урядові видатки на товари і послуги та трансфертні платежі, коли вони перевищують надходження від оподаткування та інших джерел. Різниця повинна фінансуватися позичками.

Дефлювання процес приведення «номінальних» вартісних змінних до реальних. Відбувається шляхом ділення номінальних змінних на індекс цін.

Дефляція – період усталеного зниження загального рівня цін або усталене зниження темпу інфляції.

Диверсифікація – купівля різних видів активів з метою зменшення ризику.

Динамічно ефективна економіка це така економіка, у якій поліпшення становища майбутніх поколінь можливе лише шляхом зменшення поточного споживання, тобто збільшення заощаджень сьогодні.

Дисконтна ставка – ставка відсотка, що встановлюється Національним банком по позиках, які він надає комерційним банкам.

Дисконтування – оцінка в поточній вартості майбутніх грошових доходів або товарів.

Дискримінація – різниця у заробітках, що виникає не внаслідок ступеня ефективності виконання роботи, а через те, що людина належить до іншої статі, раси або сповідує іншу релігію.

Ділові цикли – коливання у сукупному національному обсязі виробництва, доході і зайнятості.

Добровільне безробіття – вид безробіття, який має місце, коли індивід вважає, що величина заробітної плати менша, ніж вигоди від альтернативних способів проведення часу, наприклад, дозвілля.

Довгострокова крива сукупної пропозиції виражає взаємозв'язок між обсягом національного виробництва і рівнем цін після того, як всі ціни та заробітна плата пристосувалися, а крива АВ є, отже, вертикальною.

Довгостроковий період – термін, що використовується для позначення періоду, протягом якого може відбуватися повне пристосування до змін, що мали місце.

Додана вартість – різниця між вартістю вироблених товарів і вартістю матеріалів та сировини, що використані у їх виробництві.

Досконала конкуренція – ринкова ситуація, за якої: 1) кількість продавців і покупців досить велика; 2) пропоновані продавцями продукти є однорідними. За такої ситуації жодне підприємство не може вирішальним чином впливати на ринкову ціну.

Дохід – потік зарплати, відсотка, дивідендів та інших грошових надходжень, що надходять до індивіда чи країни протягом певного періоду часу (звичайно року).

Дохід від граничного продукту визначається як граничний продукт помножений на граничний дохід. Це додатковий дохід, отриманий від використання додаткової одиниці фактора виробництва.

Доходи від зростання вартості активів зростання ринкової вартості активів, таких, як земля або звичайні акції. Цей дохід (приріст вартості) є в даному випадку різницею між ціною продажу активу і ціною купівлі.

Дуополія – така ринкова ситуація, коли є тільки два продавці (покупці).

Е

Економетрика – галузь економічної теорії, що застосовує методи статистики, щоб вимірювати і оцінювати кількісні економічні зв'язки.

Економіка добробуту – нормативний аналіз економічних систем, тобто дослідження того, що є «неправильне» або «правильне» у функціонуванні економіки.

Економіка пропозиції – економічна концепція, що акцентує увагу на політичних заходах, які впливають на сукупну пропозицію чи потенційний обсяг виробництва.

Економічна рента – доходи на фактори виробництва, що перевищують номінальну суму, потрібну для утримання цих факторів виробництва у робочому стані.

Економічна система – це інституційна структура, яку суспільство застосовує, щоб спрямовувати його ресурси у виробництво і розподіляти товари та послуги.

Економічне благо – благо, що обмежене стосовно величини, яку потребують. Тому воно має розподілятися, звичайно, через призначення цін.

Економічне зростання – збільшення обсягів виробництва товарів та послуг у країні. Економічне зростання звичайно вимірюється щорічним темпом збільшення реального ВВП країни.

Економічні агенти – термін, що використовується для позначення тих, хто приймає рішення в економіці (домогосподарства, підприємства, державний сектор, країна).

Економічні потреби – це бажання, які можна задовольняти шляхом споживання деякого товару або послуги.

Експорт – товари або послуги, що виробляються в одній країні і продаються в іншій. Він включає торгівлю товарами (такими, як

машини) і послугами (як транспорту або відсотки по позиках та інвестиціях).

Екстенсивне збільшення капіталу – збільшення реального капіталу, що дорівнює темпу зростання робочої сили; відношення між сукупним капіталом і сукупною працею залишається незмінним.

Еластичність – поняття, яке широко застосовується в аналітичній економіці, щоб позначати реакцію однієї змінної на зміни іншої.

Ендогенне зростання – пояснення зростання внаслідок рішень, ухвалених приватними агентами у відповідь скоріше на економічні умови, ніж на екзогенну еволюцію технічного прогресу.

Ендогенні і екзогенні змінні – ендогенні змінні пояснюються економічними принципами; екзогенні змінні, навпаки, розглядають як такі, що визначені поза системою, яку вивчають.

Ефект доходу – полягає в зміні величини попиту на товар внаслідок того, що зміна у ціні даного товару знижує або підвищує реальний дохід споживача. Цей ефект доповнює ефект заміщення від зміни ціни.

Ефект заміщення внаслідок зміни ціни – прагнення споживачів споживати більше певного товару, коли його відносна ціна падає; навпаки, споживання цього товару зменшується, коли його відносна ціна зростає. Ефект заміщення призводить і до спадного нахилу кривої попиту.

Ефект масштабу – збільшення продуктивності або зменшення середніх витрат виробництва, що виникає у разі зростання всіх факторів виробництва в однаковій пропорції.

Ефект пропозиції грошей – зв'язок, за яким зростання цін, діючи на фіксовану номінальну пропозицію грошей, зумовлює дорогі гроші і знижує сукупні видатки.

Ефективний валютний курс – індекс, що складається зі зваженої середньої валютних курсів країни щодо її головних торговельних партнерів.

Ефективність – відсутність втрат або таке використання ресурсів, яке забезпечує максимально можливий рівень задоволення за даних факторів виробництва і технології.

Ефективність ринку – властивість, згідно з якою ціни активів відображають всю наявну інформацію і ризики, що притаманні кожному окремому виду активів.

Е

Європейська валютна система – міжнародна угода, яка підписана у 1979 р. країнами Європейської Спільноти для стабілізації валютних курсів цих країн.

Європейське (британське) числення – різні способи визначення валютного курсу: європейське числення показує кількість національних грошових одиниць, що потрібно віддати за одну одиницю іноземної валюти; британське числення показує кількість іноземних грошових одиниць, що платять за одну національну одиницю.

З

За інших однакових умов – 1) означає, що певний чинник, який досліджується, змінюється, а інші чинники залишаються сталими.

Загальна рівновага – положення рівноваги економіки в цілому, за якого ціни всіх товарів і послуг є такі, що всі ринки одночасно перебувають у рівновазі.

Загальний еквівалент – товар, у якому оцінюють інші товари.

Закон Грешема – державний діяч і фінансист Англії XVI ст., який сформулював положення: «гірші гроші витісняють з обігу кращі». Закон Грешема діє в біметалічній грошовій системі, у якій роль грошей виконують два метали – золото і срібло, а банкноти, що перебувають в обігу, розмінюються на обидва метали. Внаслідок того, що законодавче закріплене співвідношення між двома валютами з часом уже не відповідає ринковому співвідношенню золота і срібла, недооцінені по закону монети починають залишати сферу обігу і осідати у вигляді скарбу.

Закон обмеженості ресурсів – більшість речей, які люди хочуть мати, виробляються у недостатній кількості (за винятком позаекономічних благ). Отже, кількість товарів завжди обмежена і повинна якимось чином розподілятися (нормуватися) або за допомогою ціни, або іншими способами.

Закон Оукена – емпірично встановлена зворотна залежність між рівнем безробіття й обсягом виробленого ВВП, кількісне значення якої коливається в межах від 2 до 3 %.. Названий по імені американського економіста Артура Оукена. Насправді ця залежність не є законом, а є більше тенденцією з певною кількістю обмежень, в залежності від країни, регіону та від проміжку часу.

Закон Сея – теорія, яка розвинута Ж.Б. Сеєм говорить, що пропозиція творить свій власний попит. Дану тезу Сей аргументував так:

внаслідок того, що сукупна купівельна спроможність точно дорівнює сукупним доходам і виробництву, перевищення попиту чи пропозиції неможливе. Дж. М. Кейнс піддав критиці даний закон і звернув увагу на те, що кожний додатковий долар доходу не обов'язково буде витратитися (тобто гранична схильність до споживання не обов'язково дорівнює одиниці).

Закон спадного попиту – даний закон говорить, що коли ціна певного товару знижується, споживачі купують більше цього товару за інших однакових умов.

Закон спадної віддачі – закон, який говорить, що додатковий обсяг виробництва від послідовного збільшення одного фактора виробництва зменшується, коли інші фактори залишаються без змін.

Закон спадної граничної корисності – закон, який твердить, що коли споживається більше певного товару, його гранична корисність падає.

Законний платіжний засіб – гроші, які за законом повинні прийматись як засіб платежу при погашенні боргу. Всі українські монети і паперові гроші є законним платіжним засобом, а чеки не є ним.

Законний платіжний засіб – грошові знаки, що згідно з законом приймаються як платежі за товари і послуги.

Замінники – товари, що конкурують один з одним, взаємозамінні товари.

Заощадження – різниця між використовуваним індивідом доходом і його видатками на споживання. Та частина доходу, яка не споживається.

Запас - екзогенні ресурси, що їх економічні агенти сподіваються мати в даний момент і у майбутньому.

Заходи стабілізаційної політики – заходи уряду, що призначені для стабілізації сукупного доходу, сукупних видатків та безробіття.

Збалансоване зростання – характеризує усталене зростання економіки, при якому деякі важливі відношення залишаються незмінними, наприклад, відношення капіталу до обсягу продукції.

Збалансований бюджет – бюджет, за якого сума видатків дорівнює сумі надходжень (виключаючи будь-які надходження від позик).

Звичайна акція – цінний папір, що свідчить про внесення паю в акціонерне товариство і дає право на привласнення доходу у вигляді дивіденду. Акція дає право її власнику брати участь у загальних зборах акціонерів, які виступають органом акціонерного товари-

ства. Сума, що вказана на акції, називається номінальною вартістю; продаються акції на фондовій біржі за курсом акцій.

Зворотна покупка – схема, за якою країна-боржник сплачує свій борг, купуючи товар за зниженою вартістю на вторинному ринку.

Земля – у класичній і неокласичній економічній теорії один із трьох основних факторів виробництва (разом з капіталом і працею). Цей фактор включає землю, яка використовується у сільськогосподарському чи промисловому виробництві, а також використовувани природні ресурси землі.

Зменшення боргу – зменшення поточної вартості чергових боргових платежів.

Зміна попиту і зміна величини попиту – зміна в кількості товарів і послуг, що покупці хочуть купити, яка зумовлена будь-чим, за винятком зміни ціни, є зміною попиту. На графіку ця зміна виглядає як переміщення кривої попиту.

Зміна пропозиції і зміна величини пропозиції – ця відмінність є такою ж, як і для попиту.

Змінна величина – економічна величина, яку можна визначити і виміряти. Важливі змінні в економіці включають ціни, відсоткові ставки, розмір багатства і т. ін.

Змінна фіксація курсу валюти – метод регулювання валютного курсу країни, що дає можливість валютному курсу коливатися у незначних межах кожного дня або тижня (скажімо, 0,25 % протягом тижня).

Змішана економіка – це економіка, яка ґрунтується на ринковому розв'язанні основних проблем економічної організації. Проте в такій економіці має місце державне втручання у макроекономічні процеси, щоб усунути ринкові невдачі.

Знецінення (валютний курс) – зниження вартості валюти, що викликане ринком. Воно означає, що потрібно віддати більшу кількість валюти країни, щоб купити одну одиницю іноземної валюти.

Знецінення валюти – валюта країни знецінюється, коли її курс стосовно валют інших країн падає. Наприклад, якщо валютний курс долара падає з 6 до 4 євро, то долар знецінюється. Протилежністю до знецінення валюти є її поцінування, яке має місце тоді, коли курс валюти країни зростає.

Зношення (капіталу) – втрата первісної вартості фізичним активом внаслідок використання протягом строку служби та морального зношення.

Зовнішні побічні ефекти – діяльність, що впливає на інших позитивно або негативно без оплати ними за цю діяльність. Зовнішні ефекти існують, коли приватні втрати або вигоди не дорівнюють суспільним втратам або вигодам.

Золотий стандарт – така організація грошового обігу, за якої банківські білети розмінюються на золото. До першої світової війни банківські білети розмінювалися на золоті монети (золотомонетний стандарт). Характерними рисами золотомонетного стандарту як системи грошового обігу були: 1) в обігу перебували золоті монети, всі інші види грошей були розміняні на золото за номіналом; 2) золотий вміст кожної грошової одиниці визначався законом і підтримувався незмінним, як правило, протягом десятиліть; 3) існувала вільна взаємна конвертованість валют (свобода обміну однієї валюти на іншу); 4) вільний ввіз і вивіз золота з однієї країни в іншу. Після першої світової війни золотий стандарт було відновлено в урізаній формі: в одних країнах (це, як правило, були країни-переможці) у вигляді золотозлиткового стандарту, а у інших -золото-девізного стандарту. При золотозлитковому стандарті Національні банки обмінювали банкноти на золото в злитках тільки при подаванні певної кількості банкнот, наприклад, в Англії – на 1 700 фунтів стерлінгів. Золоті монети в обігу збереглися у незначній кількості лише у США. В країнах із золотодевізним стандартом Національні банки обмінювали свої банкноти не на золото, а на іноземну валюту, яка була розмінна на золото. Всередині 30-х років XX століття золотий стандарт відійшов у минуле.

Зрівнювання податків – припущення, що уряд не повинен змінювати податкові ставки у відповідь на тимчасові зміни бюджетних дефіцитів, а натомість повинен брати в позику.

Зростання капіталоозброєності – ситуація, коли реальний капітал зростає швидшими темпами, ніж сукупна робоча сила. Це означає, що відношення капітал/праця зростає.

Зростання продуктивності – темп збільшення продуктивності за певний період часу. Наприклад, якщо індекс продуктивності праці у 2007 р. – 100 і у 2008 р. – 101,7 %, то темп зростання продуктивності становить 1,7 %.

I

Імпорт – це товари та послуги, що придбані у продавців з іншої країни.

Інвестиції – придбання нового виробничого устаткування. Валові інвестиції охоплюють сумарні видатки на нові капітальні блага, включаючи відшкодування зношеного устаткування; нові інвестиції являють собою приріст основного капіталу.

Індекс споживчих цін – найчастіше застосовуваний індекс вартості життя. Даний ціновий індекс показує зміну вартості набору фіксованого кошика споживчих товарів за певний період часу (як правило, за рік).

Індекс цін – показник, що характеризує зміну середньої ціни певного набору товарів за певний період.

Індесація – стаття про заробітну плату в колективних договорах або в інших угодах, згідно з якою номінальне значення коригується відповідно до зміни деякого індексу цін, щоб підтримати реальне значення величин із статей доходу.

Індивідуальна власність – підприємство, що є власністю одного індивіда і управляється ним.

Інерційна інфляція – це інфляція, що повторюється сталим із року в рік темпом. Такий темп інфляції вмонтовується в контракти і люди очікують саме такого темпу.

Інновація – поняття, яке асоціюється з Й. Шумпетером, котрий широко його застосовував. Інновація означає: 1) запровадження нового методу виробництва; 2) виявлення нового ринку; 3) поставку на ринок нового продукту.

Іноземна валюта – гроші або інші фінансові інструменти, що дають можливість одній країні погашати заборгованість іншій країні.

Інтервенції на валютних ринках – купівля та продаж іноземної валюти за національну валюту, що здійснюється керівною грошово-кредитною установою.

Інтервенція – діяльність по купівлі або продажу своєї валюти урядом країни на ринках, щоб впливати на обмінний курс своєї валюти.

Інфляційний податок – реальні податкові надходження, які отримує уряд завдяки інфляції. Інфляція знижує реальну вартість номінальних активів і, отже, може поліпшити фінансове становище уряду, зменшуючи вартість його номінальних боргових зобов'язань.

Інфляція – загальне зростання загального рівня цін у відсотках, який вимірюється індексом споживчих цін (ІСЦ). Інфляцію поділяють на: 1) помірну; 2) галопуючу; 3) гіперінфляцію. Помірна інфляція має місце, коли загальний рівень цін зростає до 10 % за рік; га-

лопуюча – 20 – 100 %, 200 % або навіть більше; гіперінфляція – 1000 %, мільйон, а то і більше відсотків за рік.

Інфляція витрат (пропозиції) – інфляція, яка виникає внаслідок різкого зростання витрат. Через інструментарій сукупного попиту і пропозиції, інфляція витрат зображається як переміщення вгору кривої AS. Часто цю інфляцію називають інфляцією пропозиції.

Інфляція попиту – інфляційне зростання цін, що зумовлене зростаючим попитом, який перевищує пропозицію.

Інфляція, що зумовлена зарплатою – щорічний темп зростання номінальної заробітної плати.

Інформаційна асиметрія – ситуація, за якої одна сторона має ліпшу інформацію, ніж інша (інші) про ймовірні наслідки.

Й

Ймовірність - у статистиці числова міра ступеня об'єктивної можливості події. Значення 0 (нуль) означає, що подія не може відбутися, а 1 (одиниця) - що подія повинна мати місце. При киданні монети ймовірність, що буде орел, дорівнює $1 / 2$ оскільки це один шанс із двох.

К

Капітал – один із факторів виробництва, зазвичай представлений машинами, устаткуванням, запасами, виробничими будівлями і спорудами.

Капітал (капітальні товари, капітальне устаткування) – основними компонентами капіталу є устаткування, будівлі та запаси. Коли капітал застосовується у цьому розумінні, то часто мають на увазі реальний капітал.

Капітал, вкладений в інфраструктуру – капітальні засоби, від яких залежить економічний розвиток, зокрема, транспорт, шляхи сполучення і т. ін. Інколи називають інфраструктурою.

Капіталізація активів – процес встановлення грошової вартості активів шляхом розрахунку (оцінки) величини сподіваного майбутнього чистого доходу, який принесуть ці активи.

Капіталізм – економічна система, у якій більша частина власності (землі і капіталу) належить приватним особам. У такій економіці ринки з невеликим державним втручанням є головними інструментами, які використовуються для розподілу ресурсів і доходів,

щоб розв'язати питання «Що?», «Як?» і «Для кого?». В марксистській економічній теорії капіталізм розглядається як останній експлуаторський лад, що ґрунтується на приватній власності на засоби виробництва і найманій праці, яку експлуатують капіталісти.

Капіталовкладення (інвестиції) – 1) економічна діяльність, вигоди від якої проявляться у майбутньому. Інвестиції містять: а) будівництво нових виробничих будівель і устаткування; б) нове житлове будівництво; в) збільшення товарно-матеріальних цінностей у запасах. Чисті інвестиції дорівнюють валовим інвестиціям за вирахуванням амортизаційних відрахувань. Валові інвестиції включають в себе всі вкладення. 2) для більшості населення інвестиції – це прості зміни у рахунках, наприклад купівля акцій.

Капіталомісткість – це відношення сукупного капіталу до річної суми ВВП.

Капітальні ресурси (капітальні блага) – це товари, які вироблені людьми, і використані для виробництва інших товарів та послуг.

Картель – об'єднання виробників у певній галузі з метою обмеження або усунення конкуренції, щоб мати постійно високі прибутки. Вони досягають цього шляхом таємної змови про ціни, поділ ринків, встановлення квот і т. ін. Картелі є незаконними угодами і переслідуються законом.

Квота – одна з форм протекціонізму, за якою обмежується сукупна величина імпорту певного товару (наприклад, легкові автомобілі, вино тощо) в дану країну. Квота є межею обсягу імпорту.

Кейнсіанство – концепція, згідно з якою державна політика управління попитом повинна відігравати вирішальну роль у макроекономічній політиці. Кейнсіанці стверджують, що ринковий механізм має суттєві вади, наприклад, повільно відновлює рівновагу на ринках праці та ринках товарів, що веде до тимчасового недовикористання ресурсів.

Кейнсіанська теорія – напрям в економічній думці, який був розвинений Джоном Мейнардом Кейнсом (1883 - 1946 рр.) у його найвідомішій праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей». Центральним пунктом концепції Дж. М. Кейнса є положення, що капіталістична економіка не може автоматично досягати рівноваги повної зайнятості. Недоліки ринкової економіки можуть бути вилікувані фіскальною і монетарною політикою, які стимулюють розширення сукупного попиту.

Кейнсіанське припущення – припущення, за якого динаміка рівня цін нечутлива до сукупного попиту в короткостроковому періоді.

Кероване плавання - найбільш поширена система валютних обмінних курсів на сьогодні. У цьому режимі країна через свій Національний банк періодично здійснює інтервенції, щоб стабілізувати свою валюту.

Кількісна теорія цін – теорія, за якою ціни змінюються пропорційно пропозиції грошей. Започаткований монетаристами підхід зазначає, що пропозиція грошей є найважливішим визначником змін у номінальному ВВП.

Кількісне рівняння обміну – тотожність $M \cdot V = P \cdot Q$, де M є пропозиція грошей, V – швидкість обігу грошей, а $P \cdot Q$ (ціна помножена на кількість) є вартістю сукупного продукту (номінальний ВВП).

Кінцева продукція – товар, що вироблений для кінцевого споживання, а не для перепродажу чи подальшої переробки.

Кінцева і проміжна продукція. Кінцевий продаж споживачеві або підприємству означає, що останні, зрештою, використовують їх. Проміжна продукція стосується виробників, які використовують і перетворюють ці товари і послуги як частину їх власного виробництва товарів і послуг.

Класична школа – була домінуючим напрямом в економічній науці до появи робіт Дж. М. Кейнса. Адам Сміт був засновником цього напрямку. Іншими визначними представниками цієї школи є Д. Рікардо, Т. Мальтус і Д. С. Мілль. Загалом ця школа виходила з того положення, що економічні закони (зокрема, індивідуальні егоїстичні інтереси і конкуренція) визначають ціни і винагороду за фактори виробництва, і що цінова система є найкращим механізмом для розподілу ресурсів, їхня макроекономічна теорія ґрунтується на законі ринків Сея.

Класичні теорії у макроекономіці – ці теорії підкреслюють саморегулюючі сили, самонастроювання економіки. У класичному підході вважається, що має місце повна зайнятість, а політика, яка стимулює сукупний попит, не чинить впливу на обсяг виробництва.

Коефіцієнт варіації – міра мінливості, визначена як відношення середньоквадратичного відхилення до середнього значення. Коефіцієнт використання виробничих потужностей показник ступеня використання діловими підприємствами їх виробничого устаткування та інструментів; один із показників циклічності економічного розвитку.

Коефіцієнт звільнення – показник втрати зайнятими працівниками робочих місць за одиницю часу.

Коефіцієнт звільнення з роботи – показник, який характеризує переміщення зі сфери зайнятості у стан безробіття, внаслідок звільнень за власним бажанням, скорочень або інших причин.

Коефіцієнт найму на роботу – показник, який характеризує переміщення працівників зі стану безробіття в стан зайнятості.

Коефіцієнт кореляції – статистичний показник, що коливається від мінус 1 до 1, і який показує як змінюються дві змінні: значення нуль відсутність кореляційного зв'язку; значення 1 означає абсолютну пряму залежність змінних; значення мінус 1 показує абсолютну обернену залежність.

Командна економіка – спосіб економічної організації, за якої ключові проблеми прямо розв'язуються державними органами, які наказують підприємствам "Що», «Як» і «Для кого» виробляти. Командну економіку ще часто називають централізованою плановою економікою.

Комерційний банк – фінансовий посередник, головною відмінною рисою якого донедавна було те, що він приймав поточні депозита. Такий банк також зберігає заощаджувальні або строкові депозита, продає дорожні чеки і виконує інші фінансові послуги, надає позики підприємствам та індивідам. З 1980 р. ощадним банкам та іншим депозитним інституціям дозволили приймати поточні рахунки і, отже, вони стали подібними до комерційних банків.

Комунізм – у західній політології і економічній теорії розглядають як: 1) ідеологію; 2) систему політичних партій; 3) економічну систему. Комуністична система передбачає заборону приватної власності на засоби виробництва і ліквідацію експлуатації людини людиною, розподіл вироблених товарів відповідно до потреб людей і т. ін. У нинішніх комуністичних країнах (Північна Корея, Куба та інші) держава концентрує у своїх руках усі основні засоби виробництва, розв'язує питання щодо цін, обсягів виробництва і т. ін.

Конгломерат – велика корпорація, що виробляє і продає величезну кількість не пов'язаних між собою товарів і де відсутня спільність застосовуваної технології (наприклад, тютюнові компанії виробляють таку непрофільнуючу продукцію як лікер, кінофільми і т.д.). Конгломерати, як правило, не витримують посилення конкурентної боротьби і розпадаються на дрібніші компанії.

Конкурентна рівновага – така рівновага попиту і пропозиції на ринку, що досягається досконалою конкуренцією. Внаслідок того,

що досконало конкурентні продавці і покупці не мають сили впливати на ринок, ціни будуть рухатись до точки, в якій ціна дорівнює граничним витратам і граничній корисності.

Конкурентний ринок – ринок, на якому так багато продавців і покупців певного товару, що ніхто не може вирішальним чином впливати на ринкову ціну.

Конкуренція – суперництво між виробниками (підприємствами) за покупців чи ринки. В економічній теорії термін «конкуренція» інколи застосовується як позначення досконалої конкуренції.

Контроль за рухом капіталу – обмеження на переміщення активів у країну і з країни.

Коридор коливання – діапазон, у межах якого, згідно міждержавних угод, дозволено коливання валютних курсів або одностороннього рішення Національного банку.

Корисність – задоволення, яке споживач отримує від споживання товарів та послуг.

Корисність сукупна – сукупне задоволення, яке приносить споживання товарів та послуг. Не можна плутати з граничною корисністю, що є додатковою корисністю, яку приносить споживання додаткової одиниці товару.

Короткострокова крива середніх витрат – графік мінімальних середніх витрат виробництва товару для кожного рівня обсягу виробництва за даного стану технологи, факторних цін та наявного розміру підприємства.

Короткострокова сукупна пропозиція – зв'язок між обсягом виробництва і цінами у короткостроковому періоді, коли зміни у сукупному попиті можуть впливати на обсяг виробництва. В аналітичній економіці дана крива часто зображається як зростаюча крива від початку координат.

Короткостроковий період – період, у якому всі фактори не можуть пристосуватися повністю. Наприклад, у макроекономіці ціни, трудові контракти, ставки податків і сподівання не можуть повністю пристосуватись у короткостроковому періоді.

Корпоратизм – ступінь співпраці трудових спілок, підприємців та уряду, щоб досягти макроекономічних цілей.

Корпорація – назва акціонерного товариства; корпорація має такі права: купувати, виробляти, продавати, підписувати контракти, як і окрема особа. Корпорація юридично відокремлена від тих, хто володіє нею, тому власники несуть обмежену відповідальність.

В найгіршому випадку акціонери втрачають вкладення в корпорацію, але вони не несуть відповідальності за збитки корпорації.

Країни-кредитори та країни-боржники – надання міжнародних позик та отримання позик з-за кордону незалежними державами.

Кредитор останньої надії – функція Національного банку, згідно з якою, він має зобов'язання захищати і допомагати банкам, що відчувають нестачу грошей, з метою уникнення краху банківської системи.

Крива інвестиційного попиту – попит на інвестиції або зв'язок між обсягом інвестицій і витратами капіталу, графічне зображення цього взаємозв'язку.

Крива Лоренца – графік, у якому по горизонтальній осі відкладено відсоток населення від найбідніших верств до найбагатших, а по вертикальній - відсоток одержуваного ними доходу. Дана крива характеризує ступінь рівності (нерівності) у розподілі доходу. Чим більше відхилення кривої Лоренца від лінії під кутом 45° , тим більша нерівність має місце в розподілі доходу даної країни.

Крива попиту – крива, що показує кількість певного товару, яку покупці хотіли б купити за відповідною ціною (інші умови залишаються незмінними). Звичайно по осі ординат відкладається ціна, а по осі абсцис - кількість товару.

Крива попиту на гроші – зв'язок між нагромадженням грошей і відсотковими ставками. Коли відсоткові ставки зростають, то облігації та інші цінні папери стають привабливішими, знижуючи величину попиту на гроші. Див. також попит на гроші.

Крива пропозиції – крива, яка показує кількість певного товару, що його продавці готові продавати на ринку за відповідною ціною (за інших однакових умов).

Крива сукупного попиту – спадна крива, яка характеризує залежність між сукупним попитом і ціною.

Крива сукупної пропозиції – крива показує взаємозв'язок між обсягом виробництва підприємств, який вони поставляли б, та загальним рівнем цін за інших однакових умов. Крива AS тяжіє до потенційного обсягу виробництва і стає вертикальною у довгостроковому періоді, але може бути відносно горизонтальною у короткостроковому.

Крива Філіпса – графік, що вперше був запропонований А. Філіпсом. Він показує зв'язок безробіття та інфляції. Теза Філіпса по-

лягає у тому, що чим нижчий рівень безробіття, тим вищий рівень інфляції. В сучасній макроекономіці вважається, що крива Філіпса може бути застосована тільки у короткостроковому періоді. У довгостроковому періоді крива Філіпса є вертикальною за природного рівня безробіття, тобто теорія простої і стабільної кривої Філіпса для такого випадку не придатна.

Криза ліквідності – неспроможність країни-позичальника обслуговувати свій борг, хоча вона платоспроможна.

Критерії конвергенції – набір умов, який повинен задовольнятися країнами, що бажають приєднатися до Європейського валютного союзу.

Критика Лукаса – гіпотеза, згідно з якою домогосподарства і підприємства враховують в їхній поведінці заходи державної політики, завдяки цьому зміни в політиці уряду можуть істотно вплинути на поведінку цих агентів.

Л

Лаги заходів економічної політики – затримки (пов'язані із усвідомленням, прийняттям рішення, здійсненням і настанням впливу) між проведенням певного заходу економічної політики і кінцевим результатом цього заходу; можуть нерідко посилювати, а не згладжувати економічні коливання.

«Лесе фер» – концепція, згідно якої держава не повинна втручатися у господарське життя, а ринок регулює економіку. Цей підхід був виражений ще класичними економістами, зокрема А. Смітом. За цим підходом економічна роль уряду повинна обмежуватись: 1) підтриманням закону і порядку; 2) національною обороною; 3) забезпеченням державою тих суспільних благ, за які приватний сектор не буде братися (наприклад, експлуатація маяків, охорона здоров'я, оборона).

Лихварство – надання позики під дуже високий відсоток.

Лібєртаріанізм – економічна філософія, що підкреслює важливість особистої свободи в економічних та політичних справах; інколи цю філософію ще називають лібералізм. Прихильники лібертаріанізму – від А. Сміта (XVIII ст.) до сучасних авторів М. Фрідмана, Д. Буханана – твердять, що люди мають свободу слідувати власним інтересам та бажанням, і що урядова діяльність має бути обмежена гарантією угод і контрактів, підтриманням законності та національної оборони, дозволяючи максимальну особисту свободу.

Людський капітал – нагромадження знань, навиків і майстерності робочою силою, що починається зі школи і навчання за місцем роботи.

М

М'яке бюджетне обмеження – вираз, який використовують для опису стану державних підприємств, збитки яких автоматично покриваються державним бюджетом.

Майже гроші – фінансові активи, що можуть легко перетворюватися на гроші і які близькі до реальних грошей. Прикладом є векселі державної скарбниці.

Майно (актив) – фізичне майно або невід'ємне право, що має економічну цінність. Прикладами є земля, устаткування, машини, авторські права, фінансові знаряддя такі як гроші або облігації.

Макроекономіка – наука, яка має справу з властивостями економіки як єдиного цілого. Макроекономіка вивчає загальний рівень виробництва, доходу, цін, безробіття та інші сукупні економічні змінні.

Макроекономіка раціональних сподівань – школа очолювана Р. Лукасом і Т. Сарджентом, за якої ринки швидко очищаються, а сподівання є раціональні. За цих й інших умов можна показати, що прогнозована економічна політика не впливає на реальний обсяг виробництва і зайнятість. Іноді цей напрям в економічній науці називають класичною макроекономікою.

Мальтузіанська теорія народонаселення – гіпотеза, яка вперше була висунута англійським священиком і економістом Т.Р. Мальтусом (1766 – 1834 рр.). За цією теорією, природна «тенденція» населення полягає в тому, що воно зростає швидше, ніж виробництво продовольства. Тому з часом виробництво на душу населення продовольства зменшується і стає перешкодою на шляху зростання населення. Ця теорія ґрунтується на законі спадної віддачі: зростаюче населення застосовує фіксовану кількість землі, що неминуче зменшить виробництво на душу населення і доходи нижче від фізіологічного мінімуму.

Марксизм – система політичних, економічних і соціальних поглядів, яку розвинув К. Маркс у XIX ст. Марксизм передбачав, що капіталізм неминуче повинен загинути внаслідок загострення його внутрішніх суперечностей, а могильником капіталізму стане пролетаріат, який зазнаватиме все сильнішої експлуатації. Впевненість, що працівники неминуче будуть пригнічуватися за капіталізму,

ґрунтувалася на залізному законі заробітної плати, за яким заробітна плата неминуче падає до фізичного мінімуму засобів існування.

Математична модель – перелік рівнянь, що формалізують постульовані зв'язки між екзогенними і ендегенними змінними.

Межа виробничих можливостей – крива, що характеризує набір товарів, які можуть бути вироблені економікою. Для простоти аналізу цей набір зменшується до двох товарів, один з яких відкладається по горизонтальній, а інший - по вертикальній осі. Точка на межі показуватиме співвідношення між виробництвом цих двох товарів. Точки не можуть лежати праворуч МВМ, оскільки економіка не може вийти за МВМ. Точки, які перебувають всередині від межі, показують, що економіка працює неефективно, оскільки ресурси не використовуються належним чином або використовуються застарілі технологи і організація праці.

Меркантилізм – напрям у економічній науці, можливо, більш відомий внаслідок його критики А. Смітом у «Багатстві народів». Меркантилісти були вражені загальною купівельною здатністю грошей (золота) і вважали, що багатство нації полягає у золоті. Тому економічна політика повинна бути спрямована на залучення в країну все більшої кількості благородних металів. Перші меркантилісти навіть наполягали на забороні вивозу грошей та рекомендували здійснювати нагромадження грошей в країні шляхом вивозу товарів на зовнішній ринок. Держава повинна мати активне сальдо торговельного балансу, тобто країна не повинна ввозити більше товарів, ніж вивозити. Меркантилісти також виступали за державне втручання в економічне життя, бо вважали, що політика «лесе фер» могла б вести до втрати золота.

Механізм валютного курсу – система фіксованих валютних курсів у Європейській валютній системі.

Механізм Юма – спосіб, за допомогою якого торгівельна розбалансованість зникає при золотому стандарті. Торгівельний дефіцит (надлишок) означає зменшення (збільшення) пропозиції золота і грошей, що веде до вищих (нижчих) відсоткових ставок, припливів (відпливів) капіталу та до зниження (зростання) цін, що підвищує (знижує) конкурентоспроможність країни.

Мито – податок, що накладається на кожен одиницю товару, яка імпортується в дану країну.

Міжнародна корпорація – корпорація, що виробляє і продає свої товари в багатьох країнах світу. Така корпорація має прямі інвестиції в інших країнах.

Міжнародна торгівля – це обмін товарами та послугами між приватними особами та інститутами різних країн.

Міжнародна фінансова корпорація – інституція, що заснована Світовим банком, яка поводить багато в чому як приватний банк, надаючи позики на різні проекти.

Міжнародний валютний фонд – інституція, що заснована на Бреттон-Вудській конференції у 1944 р. для забезпечення міжнародного співробітництва у сфері грошей та стабільності валютних курсів, встановлення багатосторонньої системи платежів для поточних ділових операцій, її допомоги країнам-учасникам, що зіткнулися з труднощами в платіжних балансах.

Міжчасова торгівля – торгівля, що здійснюється домогосподарствами та підприємствами у часі.

Міжчасова ціна – ціна майбутнього споживання, що виражена через сьогоденне споживання.

Міжчасове бюджетне обмеження – залежність, що поєднує ресурси і можливості, наявні тепер і у майбутньому для споживання домогосподарств; поточна вартість видатків має бути меншою, ніж багатство, або дорівнювати йому.

Мікроекономіка – економічний аналіз, що має справу з поведінкою індивідуальних елементів економіки, таких як визначення ціни окремого продукту або поведінки окремого споживача чи підприємства. Макроекономіка, навпаки, вивчає сукупні величини (сукупний національний продукт, загальне безробіття, інфляцію, пропозицію грошей і т. ін.).

Мінімальна заробітна плата встановлена законодавством нижня межа ставки заробітної плати, що виплачують працівникам.

Мінові витрати або витрати на здійснення ділової операції – витрати, що пов'язані із здійсненням ділових операцій.

Модель – формальна система для зображення основних рис складної системи через декілька активних її взаємозв'язаних частин. Моделі мають форму графіків, математичних рівнянь та комп'ютерних програм.

Модель мультиплікатора – макроекономічна теорія, розвинута Дж. М. Кейнсом, яка підкреслює важливість змін у автономних витратах (особливо інвестиціях, урядових видатках і чистому експорті) для визначення змін в обсягах виробництва та зайнятості. Див. також мультиплікатор.

Молоді галузі – у теорії зовнішньої торгівлі галузь, яка не мала достатньо часу, щоб набути досвіду, або галузь, що розвинулася до

статньо, аби використовувати переваги масового виробництва, які необхідні для успішної конкуренції зі зрілими галузями, що виробляють такий же товар в інших країнах. Ці молоді галузі часто потребують мита і квот, щоб захистити їх у період становлення.

Монетаризм – школа в сучасній економічній науці, яка виходить з того, що зміни у пропозиції грошей є головною причиною макроекономічних коливань.

Монетарна база – чисто грошові зобов'язання уряду перед суспільством. В Україні монетарна база дорівнює паперовим грошам і банківським резервам.

Монетарна політика – один із двох основних видів макроекономічної політики держави. Суть монетарної політики Національного банку полягає у здійсненні ним контролю над грошима, відсотковими ставками і станом ринків капіталу. Інструментами монетарної політики є операції на відкритому ринку, регулювання дисконтної ставки, обов'язкові резерви комерційних банків у Національного банку.

Монетизація – купівля на відкритому ринку векселів Державної скарбниці Національним банком або надання Національним банком позики уряду для покриття дефіциту бюджету.

Монополістична конкуренція – така структура ринку, на якому діє велика кількість продавців, які пропонують товари, що є близькими, однак недосконалими замінниками. На такому ринку кожне підприємство може справляти певний вплив на ціну свого товару.

Монополія – це поняття відбиває таку ринкову ситуацію, коли певний товар поставляється єдиним підприємством. Див. також природна монополія.

Монопсонія – дзеркальне відображення монополії; ринок, на якому є лише один покупець певного товару. Монополія одного покупця.

Мультиплікатор – термін, застосований у макроекономіці, щоб позначити зміни, які відбуваються у таких змінних, як ВВП, пропозиція грошей, на одиницю зміни у зовнішніх змінних, таких, як урядові видатки або банківські резерви. Мультиплікатор витрат належить до кінцевого збільшення ВВП внаслідок впливу кожної одиниці збільшення витрат (скажімо, на інвестиції).

Мультиплікатор відкритої економіки – у відкритій економіці доходи витікають в імпорт так само, як у заощадження.

Мультиплікатор грошей – зв'язок між грошовою масою і грошовими агрегатами.

Мультиплікатор грошової пропозиції – відношення збільшення пропозиції грошей (або у депозитах) до збільшення банківських резервів. Він дорівнює одиниці, поділеній на резервні вимоги.

Мультиплікатор попиту – коефіцієнт, що показує вплив збільшення екзогенних компонентів сукупного попиту на сумарний сукупний попит.

Н

Набір витрат – разові витрати, що мають місце при коригуванні номінальної ціни або заробітної плати.

Надлишковий попит – ситуація на ринку, коли величина попиту перевищує величину пропозиції за наявної ціни.

Надлишок виробника – різниця між ціною, яку виробник фактично отримує за певну кількість товарів, і сумою, що відповідає мінімальній ціні, за якою він готовий поставити цю ж саму кількість.

Науково-технічний прогрес – внесок у економічне зростання технічних і технологічних змін; звичайно вимірюється темпом підвищення сукупності продуктивності факторів виробництва.

Національний банк – державний інститут, відповідальний за пропозицію грошей в країні та кредитну кон'юнктуру, заощадження офіційних золотовалютних резервів, контроль над фінансовою системою, особливо комерційними банками.

«Невидима рука» – концепція, що запроваджена в економічну теорію А. Смітом у 1776 р. для опису парадоксу «лесе фер» ринкової економіки. Згідно з цією доктриною, кожна людина, прагнучи своєї власної вигоди, добра для самої себе, водночас в ринковій економіці ніби керована «невидимою рукою» з тим, щоб у кінцевому підсумку сприяти вигоді всіх і кожного. Концепція «невидимої руки» пояснює, чому ринкові операції виглядають так впорядковано.

Негнучкість реальної заробітної плати – виникає тоді, коли безробіття неспроможне викликати зниження реальної заробітної плати.

Недосконала конкуренція – ринкова ситуація, коли підприємство (або декілька підприємств) виробляє і поставляє таку частку продукту, що може вирішальним чином впливати на формування ціни. Сьогодні до недосконалої конкуренції відносять: чисту монополію, олігополію і монополістичну конкуренцію.

Неекономічні блага – ті продукти, які існують у достатніх кількостях, тому не потребують певної системи розподілу серед бажаючих користуватися ними. Ринкова ціна неекономічних благ дорівнює нулю.

Незалежні товари – це такі товари, попит на які є відносно відокремлена, точніше, товари А і Б незалежні, коли ціна товару А не впливає на величину попиту товару Б, за інших однакових умов.

Нейтральність до ризику – поведінка, що характеризується байдужістю до ризику.

Неокласична модель зростання – теорія або використовувана модель, що пояснює довгострокові напрями економічного зростання розвинених країн. Ця модель наголошує на важливості нагромадження капіталу, тобто зростання капіталоозброєності праці, і технічних змін при поясненні зростання потенційного реального ВВП.

Нерозмінні паперові гроші – гроші, які не мають своєї внутрішньої вартості, але декретуються державою як законний платіжний засіб. Нерозмінні паперові гроші доти приймаються як платіжний засіб, доки люди мають довіру, що ці гроші будуть прийматися.

Нерозподілений прибуток – частина прибутку корпорації, яка не розподіляється як дивіденд між власниками акцій, а утримується корпорацією для розширення своїх операцій.

Несхильність до ризику – поведінка, спрямована на уникнення ризику.

Номінальна (грошова) відсоткова ставка – норма відсотку, яка виплачується по різних активах. Вона характеризує доход за рік на одну інвестовану гривню.

Номінальний валютний курс – ціна іноземної валюти виражена у національній валюті.

Норма безробіття – відношення кількості безробітних працівників до сукупної робочої сили.

Норма особистих заощаджень – відношення особистих заощаджень до особистого використовуваного доходу у відсотках.

Норма прибутку на капітал – дохід на інвестиції або на капітал.

Нормативна економіка – розглядає «що повинно бути», охоплює моральні і вартісні оцінки, наприклад, який допустимий рівень інфляції? чи необхідно через систему оподаткування перерозподіляти дохід на користь бідних? Відповіді на ці запитання залежать від політичного вибору. Див. позитивна економіка.

О

Облігація – цінний папір, що приносить відсотковий дохід. Облігація випускається урядом або корпорацією і гарантує повернен-

ня суми грошей (ціна облігації) плюс відсоток у точно встановлених розмірах у майбутньому.

Обмежена відповідальність (акціонера) – обмеження втрат власників підприємств кількістю капіталу, що власник вніс у компанію. Обмежена відповідальність була важливим чинником у зростанні великих корпорацій. Навпаки, власники певних товариств чи приватних підприємств несуть загалом необмежену відповідальність за борги своїх підприємств.

Обмеженість – це ситуація за якої людина не має змоги мати всі потрібні їй товари та послуги.

Обсяг чистого експорту – у розрахунках національного продукту величина експорту товарів та послуг мінус величина імпорту товарів та послуг.

Олігополія – така ситуація в умовах недосконалої конкуренції, коли виробництво у певній галузі контролюється невеликою кількістю продуцентів.

Операції на відкритому ринку – діяльність Національного банку по купівлі або продажу державних цінних паперів для того, щоб впливати на банківські резерви, пропозицію грошей і відсоткові ставки. Якщо Національний банк країни купує цінні папери, гроші надходять у кредитну систему і пропозиція грошей зростає. Навпаки, якщо цінні папери продаються, то пропозиція грошей звужується.

Оптимальна валютна зона – регіон, у якому не простежується зниження добробуту від використання спільної валюти.

Оптимальний розмір капіталу – розмір фізичного капіталу, що максимізує вартість підприємства, при якому гранична продуктивність капіталу дорівнює граничним витратам на інвестиції.

Опціон (продавця і покупця) – угода, яка дозволяє власнику купити (покупець) або продати (продавець) актив за деякою, заздалегідь домовленою ціною до або раніше деякого заздалегідь визначеного часу.

Основні чинники – чинники, що впливають на валютний курс; зовнішня нетто-позиція країни і визначники первинного поточного рахунку, а також грошово-кредитні умови, як і ступінь негнучкості цін; взагалі основні реальні чинники, що визначають вартість активу.

Особистий використовуваний дохід – сумарний дохід домогосподарств після сплати податків, зборів та штрафів, який використовують на споживання та заощадження.

Особистий подоходний податок – податок, що накладається на доходи, що привласнюються окремими особами чи то у формі заробітної плати (трудовий дохід), чи доходів від власності, таких як рента, дивіденди чи відсоткова (майнові доходи). В багатьох країнах, у тому числі в Україні, застосовується прогресивна шкала оподаткування, тобто чим вищі доходи, тим за вищими ставками сплачуються податки.

Офіційні кредитори – міжнародні організації (МВФ, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку), які надають країнам грошові позики з метою прискорення їхнього економічного розвитку або досягнення макроекономічної стабільності.

Офшорні ринки – ринки активів, поіменованих у валюті даної країни, але розміщених поза межами цієї країни.

П

Паперові (декретні) гроші – гроші, які держава оголошує законним платіжним засобом, хоча їхня внутрішня вартість невелика або взагалі відсутня.

Парадокс вартості – парадокс, який полягає у тому, що багато найнеобхідніших для життя продуктів (наприклад, вода) мають низьку «ринкову» вартість, тоді як багато предметів розкоші (наприклад, діаманти), що мають невелику споживну вартість, є дуже дорогими. Це пояснюється тим фактом, що ціна відбиває не сукупну корисність товару, а його граничну корисність. Трудова теорія вартості пояснює високу вартість діамантів значними витратами праці на їх виробництво.

Парадокс ощадливості – парадокс, що вперше був помічений Дж. М. Кейнсом. Рішення суспільства заощаджувати більше може мати наслідком зменшення реальних заощаджень. Збільшення заощаджень означає зменшення видатків на споживчі товари, що може зменшити сукупний попит і ВВП. Це, у свою чергу, може вести до зменшення інвестицій, нижчих доходів і, зрештою, зменшення заощаджень.

Паралельні валюти – валюта, випущені приватними інституціями, або валюти іноземних країн, що використовуються поруч з національною валютою.

Паризький клуб – труп головних країн-кредиторів, які спільно володіють майже 50 % боргів всіх країн-позичальників; веде переговори щодо змін строків виплати боргів або полегшення боргового тягаря.

Паритет абсолютної купівельної сили – теорія, за якою рівні цін зрівнюються між країнами внаслідок конвертації в одну і ту ж валюту.

Паритет валюти – фіксований офіційний валютний курс, оголошений керівною грошово-кредитною установою країни.

Паритет купівельної спроможності – дане поняття визначає ідею, що реальний обмінний курс між двома валютами визначається купівельною силою цих валют у кожній країні.

Паритет відсоткової ставки – умова, за якої відсоткові ставки зрівнюються у різних країнах, беручи до уваги сподівані зміни у валютних курсах.

Партійний діловий цикл – діловий цикл, що виникає в результаті здійснення заходів партіями, які дотримуються різних економічних пріоритетів.

Партнерство – об'єднання двох або більше осіб для підприємницької діяльності. Партнерство не має корпоративної форми і на нього не поширюється принцип обмеженої відповідальності.

Пасиви (борги) – права сторона бухгалтерського балансу; борги іншим підприємствам чи особам.

Патент – виключне право, яке надає держава винахідникові для використання винаходу протягом 17 років. Протягом цього часу створюється тимчасова монополія, яка є специфічним механізмом для винагороди за винахідницьку діяльність і головним знаряддям для підтримання винахідництва серед окремих дослідників та малих підприємств.

Первинний надлишок державного бюджету – надлишок державних податкових надходжень над видатками, що не пов'язані з виплатою відсотка або надлишок чистих податків плюс надлишок відсоткових платежів над урядовими купівлями товарів і послуг.

Первинний поточний рахунок – поточний рахунок мінус чисті відсоткові платежі (чистий дохід на інвестиції); так само різниця між валовим внутрішнім продуктом і сукупними внутрішніми видатками, коли односторонні перекази дорівнюють нулю.

Перегляд строку повернення боргу – продовження строку надання позики без зміни поточної дисконтованої вартості майбутніх боргових платежів.

Переміщувані товари – товари, які фактично можна переміщувати в іноземні країни.

Перешкоди конкуренції – чинники, що зменшують силу конкуренції або кількість виробників у певній галузі, що дозволяє збіль-

шити економічну концентрацію. Важливими прикладами є диференціація продукту, регулювання або правові бар'єри.

Підприємство – основна відокремлена виробнича одиниця в змішаній економіці. Вона наймає робочу силу, купує інші фактори виробництва для того, щоб виробляти і продавати товари.

Плаваючий валютний курс – його величина визначається повністю ринком, силами попиту і пропозиції. Для плаваючих валютних курсів характерні різкі і значні коливання. Більшість валют розвинених країн «вільно плаває».

Платіжний баланс – баланс, що розкриває всі операції країни з рештою країн протягом певного періоду. Він містить купівлю і продаж товарів та послуг, рух капіталів тощо.

Платоспроможність – максимально можливий обсяг продукції, що уряд може стягнути з його громадян для обслуговування державного боргу.

Побічні наслідки – діяльність, що впливає на добробут економічних агентів, але не безпосередньо, а опосередковано.

Повна зайнятість – стан в економіці, коли немає безробіття або існує незначне вимушене безробіття. Сьогодні багато економістів твердять, що відсутність вимушеного безробіття або його недостатній рівень неминуче породжує різке зростання інфляції. Нині поняття «повна зайнятість» витискається терміном «природний рівень безробіття».

Поглинання, злиття – об'єднання двох або кількох підприємств в одне. Це звичайно відбувається, коли одне підприємство купує акції іншого. Важливим прикладом є вертикальне злиття, яке має місце, коли дві фірми здійснюють різні стадії певного виробничого процесу (наприклад, залізна руда і сталь); горизонтальне злиття коли два підприємства виробляють один продукт, наприклад, два виробники автомобілів; конгломератне злиття, коли два підприємства виробляють неоднорідні товари (наприклад, шнурки для взуття і переробка нафти).

Податок на додану вартість – податок, що встановлюється як відсоток до доданої вартості, створеної підприємством.

Подвійний збіг бажань – необхідна для бартеру умова, за якої вид та кількість пропонованого одним учасником обміну товару збігається із бажаннями іншого учасника обміну.

Позитивна економіка – описує і аналізує факти і умови у сфері економіки такими, якими вони є, наприклад: який сьогодні рівень безробіття? Яким чином високе безробіття впливає на інфляцію?

Показник економічної активності населення, показник самодіяльності населення – цей показник визначається як відношення зайнятих і безробітних, тобто робочої сили до всього населення віком від 16 років і старші.

Політика «жебрування у сусіда» – заходи політики, особливо у сфері валютних курсів, спрямовані на зменшення попиту на іноземні товари і збільшення на вітчизняні товари.

Політика дешевих грошей – політика Національного банку щодо збільшення пропозиції грошей, щоб зменшити відсоткові ставки. Метою такої політики є збільшення інвестицій, і, як наслідок, збільшення ВВП. (Протилежною є політика дорогих грошей).

Політика «дорогих» грошей – політика Національного банку по обмеженню і зменшенню пропозиції грошей та підвищенню відсоткових ставок. Ця політика має своїм наслідком уповільнення зростання обсягу реального ВВП, зменшення інфляції і підвищення валютного курсу країни. (Протилежною є політика «дешевих» грошей).

Політика доходів – політика уряду, що спрямована на пряме обмеження зростання цін і заробітної плати, щоб уповільнити темп інфляції. Така політика коливається від добровільних орієнтирів при встановленні цін і заробітної плати до прямого законодавчого контролю над заробітною платою і цінами.

Політика заохочення конкуренції – політика, спрямована на зменшення монополістичної влади та посилення суперництва між продавцями на ринку.

Політичний діловий цикл – діловий цикл, що виникає внаслідок застосування заходів макроекономічної політики для поліпшення стану економіки перед виборами.

Політичний режим – явний або неявний набір правил, за провадження урядом.

Помилка «post hoc» – з латинської «post hoc, ergo propter hoc», що перекладається «після цього, отже, внаслідок цього». Ця помилка виникає, коли припускається: з того що подія А передуює події Б, впливає, що А зумовлює Б.

Помилка композиції – помилкове припущення про те, що правильне для індивідів, також правильне для груп або системи в цілому.

Попит на гроші – сумарний термін, який використовується економістами для пояснення, чому окремі особи і підприємства нагро-

маджують гроші. Основні мотиви для нагромадження грошей: 1) попит на гроші для операцій, люди потребують грошей, щоб купувати товари; 2) попит на гроші як на активи, що є бажанням для людей тримати дуже ліквідний неризиковий актив.

Порівняльна перевага (у міжнародній торгівлі) – закон порівняльної переваги, за якого країна має спеціалізуватися у виробництві і експорті тих товарів, які вона може виробляти за відносно нижчих витрат та імпортувати ті товари, по яких має відносно вищі затрати. Отже, саме порівняльна перевага, а не абсолютна перевага повинна диктувати торгівельні відносини.

Порушення рівноваги – такий стан, за якого в економіці відсутня рівновага. Він може виникати, коли потрясіння (у доходи або цінах) перемістили криві сукупного попиту або сукупної пропозиції, а ринкова ціна ще повністю не пристосувалася. У макроекономіці нерідко вважають, що безробіття виникає внаслідок відсутності ринкової рівноваги.

Послуги – це види діяльності, що можуть задовольняти потреби людей.

Постійний дохід – потік очікуваного доходу, який за поточною вартістю збігається із фактичним усталеним доходом за попередній період.

Потенційний ВВП – максимальний рівень ВВП, що може підтримуватися за даної техніки і чисельності населення без прискорення інфляції. Сьогодні як потенційний обсяг виробництва розглядається такий рівень ВВП, який відповідає природному рівню безробіття.

Потік і запас в економіці – існує два основних способи вимірювання величин: на певну дату («запас») і за певний період, найчастіше за рік («потік»). Дохід - це гривні за рік і є «поток». Багатство на певну дату є запасом. Інвестиції є потоком, а капітал -запасом.

Поточна вартість (активу) – поточна вартість активу, що приносить доход. Оцінка потоку доходів потребує розрахунку поточної вартості кожного компонента доходу, що здійснюється обрахуванням дисконтної ставки (чи відсоткової ставки) до майбутніх доходів.

Поточні рахунки (банківські гроші) – вклади у комерційний банк або в інший фінансовий посередник, на які можна виписувати чеки і які є грошима для операцій. Основні види поточних рахунків є депозитами на вимогу, тобто можуть вилучатися без попередження і не приносять відсотка. Поточні рахунки є найважливішим компонентом M_1 .

Потрясіння пропозиції – у макроекономіці раптова зміна у витратах виробництва або продуктивності, що чинить сильний і не-

сподіваний вплив на сукупну пропозицію. Внаслідок потрясінь, у пропозиції реальний ВВП та рівень цін несподівано змінюються.

Похідний попит – попит на фактор виробництва, що випливає з попиту на кінцевий товар, для виробництва якого даний фактор застосовується. Так, попит на шини випливає з попиту на автомобільний транспорт.

Правило найменших затрат – положення, за яким витрати виробництва на певний обсяг продукту мінімізуються, коли відношення граничного продукту кожного фактора виробництва до ціни цього фактора є однаковим для всіх факторів.

Право власності – означає здатність підприємства чи індивіда володіти, розпоряджатися і користуватися товарами капітального призначення та іншим майном у ринковій економіці.

Премія на ризик – винагорода понад сподівану норму доходу на актив, яку вимагають економічні агенти, щоб володіти ними.

Прибуток – в аналітичній економіці різниця між виручкою від продажу і повними витратами на виробництво товару. Марксистська концепція визначає прибуток як перетворену форму додаткової вартості, яка є результатом експлуатації найманих працівників.

Приватизація – продаж або передача частини чи всієї власності на державне підприємство приватному сектору.

Принцип державних фінансів Рамсея – твердження, згідно з яким сума податкових надходжень збільшується, якщо товари з найменш еластичними попитом та пропозицією оподатковуються найвищими ставками, щоб максимізувати загальні втрати надлишків виробника і споживача в економіці.

Принцип платоспроможності (в оподаткуванні) – цей принцип означає, що податковий тягар залежить від платоспроможності, вимірної через дохід або багатство. Цей принцип не визначає, на скільки більше повинні платити ті, що мають вищий дохід.

Природна монополія – підприємство або галузь, чії затрати на одиницю продукції різко зменшуються у межах виробництва всієї її продукції. Отже, окреме підприємство, монополія, може налагодити промислове виробництво ефективніше, ніж множина підприємств.

Природний рівень безробіття – такий рівень безробіття, за якого чинники, що підвищують і знижують заробітну плату та ціни, перебувають у рівновазі. Тому інфляція за цього рівня не зростає і не знижується. Основними чинниками, які б могли сприяти зменшенню природного рівня безробіття, є поліпшення інформованості

населення про можливість зайнятості, удосконалення професійної підготовки з дефіцитних спеціальностей тощо.

Прогресивні, пропорційні і регресивні податки – податок прогресивний, якщо середня ставка оподаткування (сума податку поділена на дохід) вища для осіб з вищими доходами, регресивний, якщо середня ставка оподаткування зменшується зі зростанням доходу. За пропорційного оподаткування середня ставка оподаткування незалежно від розміру доходу є однаковою.

Продуктивність праці – поняття, яке характеризує відношення результату (випуску) до витрат праці. Продуктивність підвищується, якщо за старих витрат праці має місце зростання виробітку. Підвищення продуктивності праці відбувається внаслідок вдосконалення і запровадження нової техніки, зростання кваліфікації працівників або підвищення їх капіталоозброєності.

Пролетаріат – у марксистській концепції юридично вільні люди, що позбавлені засобів виробництва і працюють по найму.

Проміжні товари – товари, які піддавались уже певній обробці, але ще не виступають кінцевим продуктом. Наприклад, сталь або вовна є проміжними товарами.

Пропозиція – виробничий потенціал економіки і чинники, що визначають її загальну ефективність.

Пропозиція робочої сили – кількість працівників (або загальна кількість людино-годин) в економіці. Основними визначниками пропозиції робочої сили є населення, реальна заробітна плата та соціальні традиції.

Протекціонізм – економічна політика держави, що спрямована на захист вітчизняної економіки від іноземної конкуренції. Найважливішими знаряддями політики протекціонізму є мито (оподаткування іноземних товарів високим митом), а також квоти.

Протициклічні змінні – змінні, що перебувають у зворотному зв'язку зі станом економіки (тобто коливань ВВП навколо тренду).

Прямі податки – накладаються безпосередньо на індивідів або підприємства, включаючи податки на дохід, заробітну плату та інші трудові заробітки і на прибуток.

Р

Рахунок руху капіталу – розділ платіжного балансу, що відображає фінансові операції з рештою країн світу.

Реальна заробітна плата – показник, що характеризує купівельну спроможність заробітної плати найманих працівників. Реальна заробітна плата визначається кількістю матеріальних благ і послуг, що їх можуть придбати і оплатити наймані працівники за одержану ними номінальну заробітну плату. Вона визначається як відношення номінальної заробітної плати до індексу роздрібних цін.

Реальна відсоткова ставка – ставка відсотку, вимірювана скоріше через товари, ніж гроші. Реальна ставка відсотка дорівнює грошовій (номінальній) ставці мінус темп інфляції.

Реальний валютний курс – ціна іноземних товарів виражена у вітчизняних товарах, визначена як номінальний валютний курс, скоригований на ціни всередині країни і за кордоном.

Реальний ВВП – номінальний ВВП, що скоригований на інфляцію. Збільшення реального ВВП відбиває збільшення фізичного обсягу виробництва за певний період. Реальний ВВП = номінальний ВВП / дефлятор.

Ревальвація – збільшення офіційного обмінного курсу валюти.

Регульована фіксація валютних курсів – система валютних курсів, за якої країни підтримують фіксовані або «прив'язані» валютні курси стосовно інших валют. Такий валютний курс передбачає періодичні зміни, коли він відривається від фундаментальних сил.

Редисконтування – інструмент здійснення Національним банком контролю за грошовим обігом, коли він надає у позику резерви безпосередньо комерційним банкам за дисконтного ставкою.

Резервна іноземна валюта – іноземна валюта, якою володіє керівна грошово-кредитна установа для здійснення інтервенції на валютних ринках.

Резервна «армія» праці – поняття, що широко використовується у марксистській концепції. Згідно з цією концепцією, в ході нагромадження капіталу відбувається зростання його органічної будови, тобто відносно збільшення постійної частини капіталу порівняно з його змінною частиною, і попит на робочу силу зменшується, оскільки цей попит визначається лише змінною частиною капіталу. За марксистським підходом, нагромадження капіталу постійно створює безробіття.

Рента – цей термін широко застосовувався англійськими економістами XIX ст. для позначення доходу, одержуваного від власності на землю.

Репутація – вплив на громадськість добровільно взятих на себе обмежень утримуватися від деяких дій, навіть якщо останні дуже бажані.

Рецесія або спад – це фаза ділового циклу, яка характеризується зменшенням реального ВВП. Під час спаду зменшується попит на робочу силу, скорочуються виробничі інвестиції, знижується або сповільнюється зростання товарних цін і спостерігається різке зменшення прибутків, знижується відсоткова ставка, зменшується попит на кредит.

Ринки капіталів – ринки, на яких продаються фінансові ресурси (гроші, облігації, акції). Ці ринки разом з фінансовими посередниками є інститутами, через які заощадження в економіці потрапляють до інвесторів.

Ринкова економіка – економіка, в якій основні проблеми «що», «як» і «для кого» визначаються здебільшого через взаємодію попиту і пропозиції на ринках. У цій формі економічної організації, підприємства керуються бажанням максимізації прибутку, купують фактори виробництва і виробляють та продають товари. Домогосподарства та індивіди, озброєні своїми факторними доходами, визначають на ринках попит на товари. Взаємодія пропозиції підприємств та попиту домогосподарств та індивідів визначає тоді ціни і кількість товарів.

Ринкова сила – ступінь контролю, що підприємство або група підприємств має над ціною та виробничими рішеннями у певній галузі. У випадку монополії підприємство має високий ступінь ринкової сили; підприємства у досконалих конкурентних галузях не мають ринкової сили.

Ринковий соціалізм – концепція, яка виникла у 60-ті роки ХХ ст. Згідно з цією теорією, більшість макроекономічних питань у соціалістичній економіці мають розв'язуватись ринковим механізмом. Держава повинна залишатись власником більшості капіталу і землі та спрямовувати інвестиції, але техніка виробництва і точне налагодження виробництва мають бути залишені за попитом і пропозицією.

Ринкові невдачі – недосконалості в ціновій системі, що заважають ефективному розподілу ресурсів. Найважливішими причинами збоїв у ринковому механізмі є недосконала конкуренція і зовнішні впливи.

Ринок – місце, де покупці і продавці взаємодіють, щоб визначити ціни та кількість певного товару. Окремі ринки (такі, як фондова біржа або блошині ринки) зосереджуються у певному місці.

Ринок грошового капіталу, ринок короткострокового капіталу – термін, що позначає систему інститутів, які управляються купівлею або продажем короткострокових кредитних засобів, таких, як казначейські векселі або короткострокові комерційні векселі.

Рівень концентрації – частка найбільших підприємств (як правило, найбільших 4-х або 8-ми) у загальному обсязі виробництва в певній галузі.

Рівень цін – середній рівень цін в економіці.

Рівновага – стан, за якого економічна система перебуває в спокої, або сили, які діють у системі урівноважені і не існує тенденції до змін.

Рівновага (для окремого споживача) – такий стан, за якого споживач максимізує корисність (тобто обрав такий набір товарів та послуг за даного рівня його доходу і цін, що найкраще задовольняє потреби споживача).

Рівновага (макроекономічна) – рівень ВВП, за якого сукупний попит дорівнює сукупній пропозиції.

Рівновага для підприємства – стан або такий обсяг виробництва, за якого підприємство максимізує свій прибуток і для нього не має необхідності змінювати обсяг випуску продукції або рівень цін. У класичній теорії підприємства це означає, що воно досягло такого обсягу випуску, за якого граничний дохід саме дорівнює граничним витратам.

Рівноважний рівень безробіття – рівень безробіття, що має місце при стабілізації зайнятості і безробіття, тобто коли сукупний попит на робочу силу зрівноважений її сукупною пропозицією.

Різниця в темпах інфляції – різниця між темпами інфляції в країні та за кордоном.

Робоча сила – це частина працездатного населення, яке має необхідний фізичний розвиток та розумові здібності для виконання роботи. Вона включає в себе зайнятих і безробітних.

Розподіл – в економіці спосіб, через який сукупний обсяг виробництва та дохід розподіляються серед індивідів та на фактори виробництва (тобто розподіл доходу між працею і капіталом).

Розподіл праці – метод організації виробництва, за якого кожний працівник спеціалізується на окремій частині виробничого процесу. Спеціалізація праці приносить більший обсяг сукупного продукту, бо праця стає більш кваліфікованою в певній сфері, а спеціалізовану техніку можна запровадити, щоб виконувати уважніше певну частину виробничого завдання.

Розрив в обсязі виробництва – тимчасове відхилення ВВП від його тренду або рівноважного рівня.

С

Світовий банк – інституція, створена згідно з рішеннями Бреттон-Вудської конференції, для допомоги країнам, що розвиваються, шляхом надання довгострокових кредитів за пільговими ставками, що фінансуються шляхом випуску міжнародних облігацій.

Сеньораж – використання урядом монополістичної влади Національного банку для створення грошей як засобу збільшення реальних ресурсів.

Середні витрати – сумарні витрати, поділені на кількість вироблених товарів.

Середній дохід – загальна виручка, що поділена на загальну кількість проданих одиниць, тобто виручка за одиницю продукції. Середній дохід здебільшого дорівнює ціні.

Середній продукт – загальний продукт або обсяг випуску, поділений на величину одного із факторів виробництва. Звідси середній продукт праці визначається як загальний продукт, поділений на витрати праці; так само визначається середній продукт і для інших факторів виробництва.

Система валютних (обмінних) курсів – набір правил, угод та інституцій, за якими здійснюються платежі між державами. Історично найважливішими системами валютних курсів були золотий стандарт, Бреттон-Вудська система і сучасна система гнучких валютних курсів.

Система вільного підприємництва – звичайно використовується як синонім до поняття «капіталізм».

Системний ризик – ризик, спричинений крахом банківської системи, що виникає, коли банківські і фінансові інститути володіють великими сумами боргових зобов'язань один щодо одного.

Слаборозвинені країни – країни з доходом на душу населення набагато нижчим, ніж у розвинених країнах. Розвинені країни – це більшість держав Західної Європи та Північної Америки. Слабо розвинені країни (країни, що розвиваються) – це країни Африки, Азії та Латинської Америки.

Соціалізм – політична теорія, за якої всі чи переважна більшість засобів виробництва повинні бути у власності держави. Це дає можливість рівномірно розподіляти доходи і забезпечувати більшу справедливість у суспільстві, ніж за капіталізму.

Соціальні права запозичення – нова міжнародна грошова одиниця, яка існує у вигляді записів на рахунках країн-членів МВФ.

Спадна гранична продуктивність – тенденція, що виникає в тому випадку, коли кількість фактора збільшується, а приріст обсягу продукції зменшується.

Спекулятивні атаки – раптова втрата Національним банком резервів іноземної валюти, яка виникає, коли учасники валютних ринків передбачають близьку девальвацію.

Спеціальні права запозичення – міжнародні резерви, що створюються МВФ з 1967 р. і розподіляються на основі квот; ці резерви використовують Національні банки як додаткове джерело ліквідності.

Сподівання – погляди або віра щодо невизначених змінних (таких, як майбутні відсоткові ставки або ставки оподаткування). Сподівання називаються раціональними, якщо вони не є систематично неправильними (або упередженими) і використовують всю наявну інформацію. Кажуть, що сподівання адаптивні, коли люди формують свої сподівання на основі минулої поведінки.

Споживання – це товари, що використані протягом певного періоду. На практиці витрати на споживання включають всі куплет споживчі товари, багато з яких використовуються набагато довше за даний період (одяг, меблі, автомобілі і т. ін.).

Споживання – товари і послуги, вироблені і продані домогосподарствам для задоволення їхніх потреб.

Споживчий надлишок – різниця між максимальною сумою, яку споживач мав би заплатити за певну кількість благ, і сумою, яку він фактично платить за нього.

Ставка (норма) відсотка – ціна, що платиться за позичені гроші за певний період часу. Норма відсотка виражається у відсотках.

Стагфляція – поняття, що запроваджене в обіг на початку 70-х років. Воно описує таку економічну ситуацію, у якій висока норма безробіття в умовах стагнації поєднується з високим сталим темпом інфляції. Явище стагфляції нині пояснюють головним чином інерційною природою інфляційних процесів. До 70-х років ХХ ст. спад в економіці і зростання безробіття практично виключали інфляцію.

Стаціонарний стан – гіпотетичний стан, у якому всі змінні уже повністю відреагували на екзогенні змінні.

Стерилізація – заходи, що здійснюються Національним банком для нейтралізації впливу інтервенцій на валютному ринку на про-

позицію грошей в країні, звичайно у вигляді купівлі або продажу цінних паперів на грошовому ринку на суму інтервенції на валютному ринку.

Страхування – система, за допомогою якої індивіди можуть зменшити свої витрати через зниження ризику серед великого числа осіб.

Стрижнева інфляція – темп інфляції, який беруть до уваги у ході переговорів щодо встановлення рівня заробітної плати з тим, щоб врахувати темп майбутньої інфляції або компенсувати втрати від минулої інфляції.

Строкові депозити – гроші, що вкладені у банк і мають певний мінімальний «час для вилучення». Вони включаються у M_2 , але не враховуються у M_2 бо не приймаються як засіб обміну.

Структурне безробіття – спостерігається у тому випадку, коли попит і пропозиція на робочу силу не збігаються. Часто існує така ситуація, коли мають місце вакансії робочих місць, але безробітні не можуть їх зайняти, бо не мають необхідної кваліфікації; нерідко не збігаються регіональна потреба в робочій силі та її регіональна пропозиція.

Субсидія, дотація – платежі, що здійснюються урядом, підприємствами, домогосподарствами індивідам, які поставляють або споживають певний товар. Наприклад, уряди часто субсидують продовольчі товари, компенсуючи частину повних видатків сімей з низькими доходами.

Сукупна виробнича функція – характеризує залежність сумарного обсягу продукції від залучених ресурсів, таких як капітал, праця та інші фактори виробництва.

Сукупна продуктивність факторів виробництва – продуктивність у виробничому процесі, що пов'язується не з окремим фактором, а з сукупністю всіх факторів. Зростання сукупної продуктивності факторів виробництва вимірюють як середню зважену зростання середньої продуктивності всіх факторів виробництва.

Сукупна пропозиція - це сумарна кількість товарів і послуг, вироблених в економіці за деякий період часу. Потенційна сукупна пропозиція визначається кількістю та якістю виробничих ресурсів і рівнем розвитку наявної технології.

Сукупний попит – сукупні заплановані або бажані видатки в економіці протягом певного періоду. Він визначається сукупним рівнем цін і залежить від внутрішніх інвестицій, чистого експорту, урядових витрат, функцій споживання та пропозиції грошей.

Суміш заходів економічної політики – одночасне застосування заходів монетарної і фінансової політики.

Суспільний вибір – напрям в економічній теорії та політичній науці, що досліджує процес прийняття урядом рішень, наприклад, теорія, як у демократичних системах здійснюється вибір серед альтернативних програм. Найважливішим правилом є прийняття рішень виборними представниками.

Суспільний товар, товари колективного споживання – товар, вигоди від якого поширюються на все суспільство, незалежно від того, чи окремі індивіди бажають споживати даний товар. Наприклад, вакцина проти віспи захищає всіх, а не тільки тих, хто вакцинований. Протилежним є товари індивідуального споживання – такі, як хліб, що споживаються окремою особою.

Т

Темп інфляції – темп зміни рівня цін, виміряний певним індексом цін або дефлятором.

Теорія життєвого циклу – теорія, згідно з якою споживач так планує свої видатки на споживання, щоб вони були однаковими протягом сподіваної тривалості життя. Індивіди заощаджують у період трудової діяльності і використовують заощадження в пенсійному віці.

Теорія ігор – теорія, що шукає паралелі між поведінкою учасників азартної гри (такої, як покер) і поведінкою підприємств і людей в малих тупах, зокрема, в олігополіях. Теорія ігор також використовується, щоб пояснити поведінку окремих індивідів чи підприємств, що діють в умовах невизначеності, таких, як страйки, конфлікти або війни.

Теорія портфеля – економічна теорія, яка описує, як передбачливі інвестори розміщують своє майно серед різних фінансових активів, тобто як вони кладуть своє багатство у портфель.

Технічний прогрес – запровадження нового методу виробництва, який зменшує витрати і, отже, підвищує продуктивність праці, що веде до переміщення кривої виробничих можливостей.

Тип віддачі – характеристикам зростання обсягу виробництва, коли всі його фактори збільшуються одночасно і у однакових пропорціях. Наприклад, якщо всі фактори подвоюються і обсяг виробництва також подвоюється, то говорять, що має місце «постійна віддача». Якщо обсяг виробництва зростає тільки, скажімо, на 75 %, а всі

фактори подвоюються, то спостерігається спадна віддача. Якщо ж обсяг виробництва більш ніж подвоюється, то має місце зростаюча віддача від масштабу.

Тіньова економіка – економічна діяльність, доходи від якої приховуються і не оподатковуються.

Товари – це речі, що можуть задовольняти потреби людей.

Товари нижчої цінності – товари, споживання яких зменшується зі зростанням доходу споживача.

Товари тривалого користування – устаткування або машини, що звичайно використовуються більше, ніж 3 роки, тобто виробниче устаткування, вантажівки, автомобілі.

Товарні гроші – гроші, які мають внутрішню вартість. До такого роду грошей відносять золоті і срібні монети, а також використання ряду товарів як грошей (як, наприклад, худоби, солі, хутра тощо). У міру того, як товарні відносини розширювались, використання товарних грошей ставало все більш економічно недоцільним. Тому відбувся перехід до паперових грошей, що не мають внутрішньої вартості.

Торгівельні бар'єри – будь-який з протекціоністських заходів, за допомогою якого уряд прагне зменшити імпорт. Мита і квоти є найочевиднішими бар'єрами, проте в недавні роки розвинулись і немитні бар'єри, такі, як обтяжливі регуляційні процедури, що витісняють традиційні засоби.

Тотожність Рікардо – гіпотеза, згідно з якою надходження податків у часі, потрібних для фінансування деякого потоку урядових видатків, не впливає на міжчасове бюджетне обмеження економічних агентів і, отже, на рішення щодо реальних витрат і заощаджень; у такому випадку державний борг не розглядають як приватне багатство.

Точка нульового заощадження – для індивіда чи домогосподарства той рівень доходу, за якого, він на 100 % витрачається на споживання (тобто така величина доходу, коли не має ні заощаджень, ні позичання або витрачання раніше заощадженого доходу). Додатні заощадження починаються за вищих рівнів доходу.

Трансферти – прямі урядові виплати індивідам та підприємствам, що не пов'язані з постачанням в обмін товарів або послуг, тобто субсидії, допомога з безробіття, пенсії тощо.

Тренд – довгострокова тенденція у часовому ряді.

Трудова теорія вартості – підхід в економічній теорії, що був розвинутий В. Петті, А. Смітом, Д. Рікардо, К. Марксом та іншими

економістами. За цим підходом, кожний товар обмінюється відповідно до кількості суспільнонеобхідної праці, яка витрачена на його виробництво.

У

Умови МВФ – процедура, якої дотримується МВФ, надаючи кредити країнам-членам. Згідно з цією процедурою, надання позики і виплати по позиках пов'язуються із формальною згодою країни здійснювати відповідні політичні кроки і заходи.

Умови торгівлі – поняття, яке звичайно застосовується для характеристики міжнародної торгівлі, відбиваючи ті реальні умови, за яких певна країна продає свої товари і купує імпортовані. Умови торгівлі визначаються як співвідношення індексів експортних та імпортованих цін.

Участь в робочій силі – відсоток людей працездатного віку, що являють собою робочу силу.

Ф

Ф'ючерси – угоди про майбутню поставку товарів або фінансових активів, включаючи іноземну валюту.

Фактичний, циклічний і структурний дефіцит бюджету – фактичний бюджетний дефіцит, або надлишок, є величиною, що характерна для певного року. Структурний бюджет показує, якими були б надходження, витрати і дефіцити, якби економіка функціонувала за потенційного обсягу виробництва. Циклічний бюджет вимірює вплив ділового циклу на бюджет.

Фактори виробництва – вхідні фактори у процесі виробництва, такі як праця, капітал або земля, що створюють додану вартість (на противагу до проміжних факторів).

Федеральна Резервна Система – Національний банк США.

Фезербедінг – правило, за яким підприємці зобов'язуються зберігати чисельність наявної робочої сили незалежно від потреби в ній.

Фізична економіка – досліджує виробництво і споживання як товарів та послуг, так і доходів, пов'язаних із виробничою діяльністю.

Фінансове посередництво – діяльність, спрямована на зведення разом позичальників і позикодавців, що звичайно здійснюється банками або іншими фінансовими посередниками, які збирають заощадження і тоді надають їх у позику тим, хто готовий платити відсоток за ці кошти.

Фіскальна політика – використання державного бюджету для впливу на обсяг національних видатків, тобто на забезпечення громадськими товарами або послугами, а також для перерозподілу доходів.

Фондова біржа – організований ринок, на якому торгують звичайними акціями.

Форвардний валютний ринок – ринок іноземної валюти, яку поставляють і оплатять у певний момент часу в майбутньому, але за ціною, погодженою нині.

Фрикційне безробіття – безробіття, що виникає внаслідок зміни індивідами місця зайнятості або вступу в робочу силу, тобто пошуку першого місця роботи.

Функція первинного поточного рахунку – пряма залежність між первинним поточним рахунком та реальним валютним курсом і обернена до рівня ВВП або доходу.

Функція попиту на гроші – залежність між реальним попитом на гроші і його визначниками: реальний ВВП, номінальна відсоткова ставка і витрати на банківські операції.

Функція споживання – символічний запис твердження, що сукупне споживання безпосередньо пов'язано із сукупним багатством та використовуваним доходом, якщо для значної частки домогосподарств мають місце обмеження на кредитних ринках.

Х

Хеджинг – використовуваний спосіб захисту від коливань валютних курсів; взагалі - будь-який спосіб, що використовується для усунення ризику.

Хеджування, страхування (обмеження) від втрат – спосіб уникнення ризику через проведення нейтралізуючих операцій.

Ц

Циклічно скориговані бюджети – бюджети, скориговані на впливи ділового циклу та податкові надходження.

Ціна – це сума грошей, яку люди платять при купівлі деякого товару або послуги.

Ціна закриття, точка закриття – в теорії підприємства точка, в якій ринкова ціна є такою низькою, що підприємство покриває лише свої змінні витрати і не більше. Звідси збитки підприємства за період саме дорівнюють її постійним витратам.

Цінні папери – термін, що використовується для позначення різного роду фінансових активів, таких як акції, облігації, векселі; точніше, документ, що використовується для встановлення власності цих активів.

Цінова еластичність попиту – міра кількісної зміни попиту у відповідь на зміну ціни. Ціни і величина попиту рухаються у протилежних напрямках. Мірою еластичності попиту є її коефіцієнт, що визначається як відношення зміни величини попиту (%) до зміни ціни (%).

Цінова еластичність пропозиції – економісти запровадили показник «еластичності пропозиції», щоб визначити ступінь зміни величини пропозиції у відповідь на зміну ціни. Цінова еластичність пропозиції вимірюється як відсоткова зміна у величині пропозиції до зміни ціни у відсотках.

Ціноутворення за принципом «витрати плюс» - метод ціноутворення, що використовується багатьма підприємствами у ситуаціях недосконалої конкуренції. За цього методу підприємства оцінюють середні витрати, а потім додають певний фіксований відсоток до витрат.

Ч

Часова непослідовність – характеризує заходи політики, що можуть бути оптимальними сьогодні, але стають менш бажаними на подальшій стадії, особливо після того, як економічні агенти пристосували свою поведінку.

Частка ринку – питома вага у галузевому виробництві окремого підприємства або групи підприємств.

Частки праці і капіталу – це відсоток сукупного доходу, що виплачують найманим працівникам, частка прибутку надходить власникам капіталу.

Часткове резервування – таке регулювання в сучасній банківській системі, коли фінансові інституції законодавче зобов'язані тримати певну частку своїх депозитів у Національному банку.

Чикагська школа – група економістів, серед яких найвідомішими є Г. Сімонз, Ф. Гайек, М. Фрідмен, яка твердить, що вільні ринки і конкуренція приведуть до найефективнішого функціонування економіки.

Числовий індекс – міра еволюції змінної за певний проміжок часу; звичайно її значення приймають за 1 або 100 у базовому періоді.

Чиста втрата – втрата реального доходу або вигоди споживача, що виникає внаслідок монополії, встановлення мит або квот, податків або інших спотворень. Наприклад, коли монополіст підвищує ціну, то втрата у задоволенні потреб споживача більша, ніж виграш від приросту доходу монополіста. Ця різниця є чистою втратою для суспільства через монополію.

Чистий економічний добробут – міра обсягу національного виробництва, показник добробуту народу.

Чистий експорт – різниця між сумою товарів і послуг вітчизняного виробництва, проданих іноземцям, та сумою імпортованих товарів і послуг.

Чистий національний продукт – валовий національний продукт за мінусом амортизації основного капіталу.

Чисті інвестиції – це валові інвестиції за мінусом амортизації.

Чисті податки – податкові надходження держави від домогосподарств та підприємств після вирахування трансфертних платежів.

Ш

Швидкість обігу грошей – гроші у функції засобу обігу переходять від покупця до продавця і знову до нового покупця і т.д. Швидкість обігу грошей і характеризує темп цього руху та визначається як номінальний ВП поділений на сукупну пропозицію грошей за певний період або $V = P \cdot Q / M = \text{ВНП} / M$.

Швидкість обігу грошей – кількість разів, які в середньому грошова одиниця витрачається протягом певного періоду (зазвичай, за рік).

Шоки пропозиції – екзогенні збільшення у виробничих витратах, що не пов'язані з витратами на робочу силу.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: у 2-х книгах. Навчальний посібник / За ред. С. М. Панчишина. – Кн. 1 : Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка. – К. : Знання, 2012. – 723 с.
2. Базилевич В.Д. Макроекономіка: підручник для вузів / В. Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик – 4-е вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 743 с.
3. Базилевич В. Д. Макроекономіка : Тести. Ситуаційні завдання. Практикум ров'язання: навчальний посібник / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К.: Четверта хвиля, 1997. – 142 с.
4. Базилінська О. Я. Макроекономіка: навчальний посібник / О. Я. Базилінська. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 442 с.
5. Батура О. В. Макроекономіка: навчальний посібник / О. В. Батура, О. Ф. Івашина, Л. Ф. Новикова. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 236 с.
6. Бункина М. К. Макроэкономика: Учебное пособие / М. К. Бункина, В. А. Семёнов. – М.: «ЭльфК-пресс», 1995. – 152 с.
7. Бутук О. І. Макроекономіка: тренінг-курс: навчальний посібник / О. І. Бутук, Н. І. Волкова. – К.: Знання, 2007. – 236 с.
8. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії. Підручник / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко. – К.: Вища школа, 1995. – 471 с.
9. Горбачук В. Макроекономічні методи. К.: Альтерпрес, 1999. – 263 с.
10. Гребенников П. И. Макроэкономика: Сборник задач и тестов. – СПб.: Экономическая школа, 1995. – 111 с.
11. Гронтковська Г. Е. Макроекономіка : навчальний посібник / Г. Е. Гронтковська, А. Ф. Косік. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 672 с.
12. Долан Э. Дж. Макроэкономика / Долан Э. Дж., Миндсей Д. Е. – СПб.: «Литера плюс», 1997. – 404 с.

13. Дорнбуш Р. Макроэкономика / Дорнбуш Р, Фишер С. – М.: Изд-во МГУ «Инфра-М», 1997. – 784 с.
14. Задоя А. А. Макроэкономика: учебник / А. А. Задоя, Ю. Е. Петруня. 2-е изд., стереотип. – К.: Знання, 2006. – 370 с.
15. Калініченко О.В., Плотник О.Д. Макроекономіка. Практикум: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 656 с.
16. Киселёва Е. А. Макроэкономика: экспресс-курс. Учебное пособие / Е. А. Киселёва. – М.: Кно-Рус, 2008. – 380 с.
17. Кейнс Дж.М. Ощяя теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1978. – 476.
18. Кочура Є. В. Моделювання макроекономічної динаміки: навчальний посібник / Є. В. Кочура. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 236 с.
19. Кравцов О. С. Макроекономіка у запитаннях та відповідях: навчальний посібник / О. С. Кравцов, В. М. Бережний, В. М. Онегіна. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 200 с.
20. Кулішов В. В. Макроекономіка : основи теорії і практикум. Навчальний посібник / В. В. Кулішов. – Львів: Магнолія плюс, 2004. – 253 с.
21. Кучерявенко І. А. Макроекономіка: практикум. Навчальний посібник / І. А. Кучерявенко. – 2-е вид., випр. – К.: Вікар, 2006. – 240 с.
22. Кушнір В. С. Мікро- та макроекономіка: навчальний посібник / В. С. Кушнір. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 256 с.
23. Макконнелл К. Економикс : принципы, проблемы и политика: навчальний посібник / К. Макконнелл, С. Брю. – М.: ИНФРА-М, 2014. – 972 с.
24. Макроэкономика: учебник / Под ред. Л. С. Тарасевича. 2 изд., перераб и доп. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 1997. – 719 с.
25. Макроэкономика. Учебник / Под ред. А. В. Сидоровича. – М.: Изд-во «Дело и сервис», 2001. – 448 с.
26. Матвеева Т. Ю. Введение в макроэкономику : [учебное пособие] / Т. Ю. Матвеева. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 511 с.
27. Мельникова В. І. Макроекономіка: навчальний посібник / В. І. Мельникова, Н. І. Климова. – 2-ге вид., доп. – К.: Професіонал, 2005. – 396 с.
28. Мікроекономіка і макроекономіка: підручник у 2-х ч. для вузів / За ред. С. Будаговської. – 2-е вид. – К.: Основи, 2001. – 518 с.
29. Овчинников Г. П. Макроэкономика: учебник / Г. П. Овчинников, Е. Б. Яковлева. – СПб.: Поиск, 2006. – 367 с.

30. Отрошко О. В. Основи економічної теорії: макроекономічний аспект. Навчальний посібник / О. В. Отрошко. – К.: Знання, 2006. – 222 с.
31. Панчишин С. М. Макроекономіка: навчальний посібник / С. М. Панчишин. – 3-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 2005. – 615 с.
32. Панчишин С. М., Макроекономіка: тести і задачі / С.М. Панчишин. – К.: Либідь, 2002. – 216 с.
33. Приходько В. П., Шинкар В.А. Макроекономіка: навчальний посібник. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014 – 248 с.
34. Протас В. Ф. Макроекономика: структурно-логические схемы. Учебное пособие / В. Ф. Протас. – М.: «Банки и биржи»: «Юнити», 1997. – 270 с.
35. Пушкаренко П. І. Основи макроекономіки: політекономічний аспект. Навчальний посібник / П. І. Пушкаренко, О. О. Несветов, М. І. Логвиненко. – Суми: Університетська книга, 2004. – 199 с.
36. Радіонова І. Ф. Макроекономіка та економічна політика: підручник / І. Ф. Радіонова. – К.: «Таксон», 1996. – 238 с.
37. Савченко А. Г. Макроекономіка: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / А. Г. Савченко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 132 с.
38. Савченко А. Г. Макроекономіка: підручник / А. Г. Савченко, Г. О. Пухтаєвич. – К.: Либідь, 1999. – 288 с.
39. Савченко А. Г. Макроекономіка: підручник / А. Г. Савченко. – 2-ге вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2007. – 442 с.
40. Самюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка / Пер. з англ. – К.: «Основи», 1995. – 544 с.
41. Солонінко К. С. Макроекономіка: навчальний посібник / К. С. Солонінко. – К.: Центр навчальної літератури, 2015. – 200 с.
42. Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора / Дж. Стиглиц. – М.: Изд-во МГУ, 2012. – 720 с.
43. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорбнуш, Р. Шмалензи. – М.: Дело, 1993. – 829 с.
41. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В. Я. Шевчук. – К.: Геопринт, 2006. – 199 с.
42. Фридман М. Количественная теория денег / пер. с англ.; М. Фридман. – М.: Эльф пресс, 1996. – 131 с.

Навчальне видання

Шинкар Віктор Андрійович,
П'ясецька-Устич Світлана Василівна

МАКРОЕКОНОМІКА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКУМ

Видання друге, доповнене

В авторській редакції
Верстка та дизайн • Кокіна Рената
Дизайн обкладинки • Миколюк Олена

Підписано до друку 20.11.2020. Формат 60x84/16. Гарнітура Cambria.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 27,9. Замовлення № 3093. Тираж 100 шт.

Віддруковано у ТОВ «РІК-У»: 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

Шинкар В.А., П'ясецька-Устич С.В
Ш62 МАКРОЕКОНОМІКА : ТЕОРІЯ І ПРАКТИКУМ / Шинкар В.А., П'ясецька-Устич С.В. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2020. – 480 с.

ISBN 978-617-7868-46-9

Навчальний посібник «Макроекономіка: теорія і практикум» покликаний допомогти майбутнім дипломованим спеціалістам вищої кваліфікації пізнати закономірності функціонування ринків товарів та платних послуг, грошей та цінних паперів; зрозуміти економічну природу сукупного попиту та сукупної пропозиції, специфіку циклічності економічної динаміки; проаналізувати формування грошово-кредитної системи, структуру грошової маси та тенденції її зміни, особливості функціонування мультиплікатора; розкрити взаємозв'язок інфляції та безробіття; правильно трактувати питання макроекономічної політики у відкритій економіці тощо.

Посібник включає теоретичний матеріал і практичні завдання у вигляді тестів і задач, що робить його зручним у користуванні.

Для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів і всіх, хто цікавиться проблемами національної економіки та механізмом її функціонування.

УДК 330.101.541 (075.8)